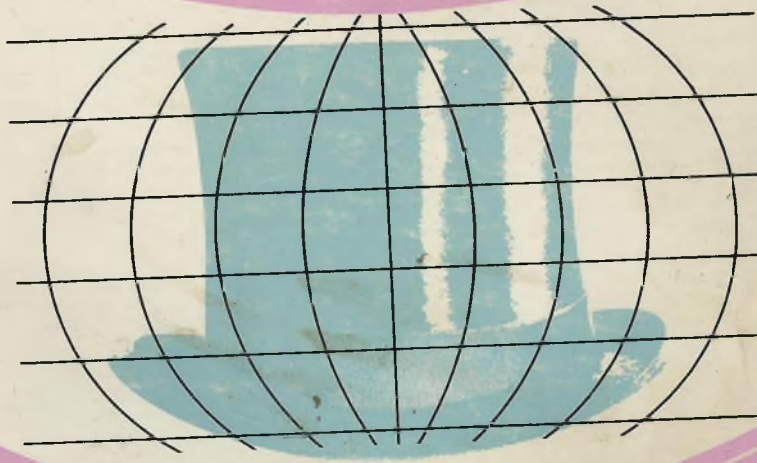
maurice duverger

politikaya giriş

Varlık

Bilgi Dizisi: 10
Varlık Yayınları, Sayı: 118
Birinci Baskı: Ocak 1971
İkinci Baskı: Ekim 1984

Bu yapıtın yayın hakkı,
Paris'teki Gallimard Kitabevi'nin
Türkiye temsilcisi O N K Copyright Ajansı'ndan
satın alınmıştır.

Varlık Yayınları A. Ş.
Cağaloğlu Yokuşu 40/2 İstanbul
Kapak Düzeni: S. Maden
Dizgi, Baskı: Kurtiş Matbaası

MAURICE DUVERGER

POLİTİKAYA GİRİŞ

(INTRODUCTION A LA POLITIQUE)

Çeviren:

SAMİH TİRYAKİOĞLU

Varlık yayınları

«Bilgi» dizisinde okuyucularımıza «Politikaya Giriş» adlı yapıtını övünerek sunduğumuz Prof. Maurice Duverger, Türk aydınlarının yabancısı değildir. Başlıca yapıtlarından olan «Maliye» ve «Anayasa Hukuku ve Siyasal Kurumlar» adlı kitapları dilimize de çevrilmiş olduğu gibi, Üniversitelerimizin profesörlerinden çoğu derslerinde ve kitaplarında sık sık onun yapıtlarını anarlar.

Maurice Duverger 5 Haziran 1917'de Fransa'da, Angoulême kentinde doğdu. Orta ve yüksek öğrenimini bitirdikten sonra 1942 - 1943'de Hukuk Fakültesinde «agrégé» sıfatıyla görev aldı. 1943 - 1955 arasında Poitiers ve Bordeaux Üniversitelerinde profesörlük yaptı.

1946 - 1955 arasında Bordeaux Üniversitesinin, kurucusu olduğu, Siyasal Bilgiler Enstitüsü Müdürlüğünü yaptı.

Şimdiyse 1948'den beri Paris Üniversitesi Siyasal Bilgiler Enstitüsünde ve 1955'den beri Paris Hukuk ve İktisat Fakültesinde profesörlük, 1956'dan beri Siyasal Bilgiler Ulusal Kurumunda İnceleme ve Araştırma Müdürlüğü yapmaktadır.

Prof. Duverger basın âleminin de yabancısı değildir. 1946' dan beri Paris'in önemli ve ciddi gazetelerinden «Le Monde»un başyazarlığını yapmaktadır. Derin görüşlü yazıları büyük bir aydın kitlesince zevk ve ilgi ile okunmaktadır.

Yirmi yıl gibi kısa bir süre içinde Prof. Duverger bilim dünyasına birçok değerli yapıtlar armağan etmiştir ki başlıcaları «Siyasal Partiler», «Fransa'nın Anayasaları», «Siyasal Rejimler», «Maliye», «Seçim Sistemlerinin Siyasal Yaşam Üzerindeki Etkileri», «Fransa'da Siyasi Partiler ve Toplumsal Sınıflar», «Kadınların Siyasal Yaşama Katılışları», «Fransız Siyasal Sistemi», «Anayasa Hukuku ve Siyasal Kurumlar», «Mali Kurumlar», «Siyasal

Bilgilerin Metodları» ve son olarak da şimdi elinizde bulunan «Politikaya Giriş»tir.

Prof. Duverger'nin bu yapıtları Fince, İspanyolca, Endonezce, Japonca da dahil, çeşitli yabancı dillere çevrilmiş bulunmaktadır.

Okununca görüleceği gibi, bu değerli yapıt çok akıcı ve kıvrak bir üslûpla yazılmıştır. Biz de aslına bağlı kalmaya büyük özen gösterdik.

Her zaman olduğu gibi, bu kez de özellikle felsefe, sosyoloji, psikoloji vb... terimlerinin dilimizdeki karşılıklarını bulmakta karşılaştığımız güçlükleri belirtmeden geçemeyeceğiz.

Okuyucularımız yine de ufak-tefek aksaklıklara rastlarlarsa suç bizde değil, bu terimlerin karşılıklarının ya bizde hiç bulunmamasında, ya da bulunan karşılıkların henüz dilimize sağlamca oturmamış olmalarındadır.

S. T.

ÖNSÖZ

XVIII. yüzyılda bir «Politikaya Giriş» yazmak kolaydı. Bugün de bunu Sovyetler Birliği'nde yapmak kolaydır. Oysa bu, 1964 Batı'sında, tersine, çok çetin bir iştir: Batı'da, «Ansiklopedi» çağında ya da komünist dünyasında olduğu gibi, politikanın öteden beri kabul edilmiş genel bir teorisi bulunamaz çünkü. Şu halde, böyle bir girişim, kişisel bir deneme niteliği taşımaktadır.

Bu girişim, herşeye karşın birçok çağdaş sosyologa özgü bir çerçeve içinde yer almış bulunmaktadır. Söz konusu olan, Marksçı teori karşısında yeni bir Batı teorisi kurmak değil, karşı tarafın düşünceleriyle bizimkileri, toptan bir sentez içinde birleşmeleri gereken izafî ve kısmî görüşler olarak yorumlamaktır. Böyle bir teoriyi kurmak, şu birkaç sayfa içinde başarılacağı iddia edilemeyecek olan uzun vâdeli bir iştir. Bu yapıt, kesinlikle politikanın bir teorisi değil, fakat sadece bu teoriye girişin bir taslağıdır. Birçok varsayımları içine alan muhtevası, genel yönelişine göre daha az önemlidir.

Böyle bir girişim, demokraside birçok vatandaşları ilgilendirdiğinden, bu taslağı yayınlamaya karar

verdim. Bugünkü Batı dünyasında vatandaşların haklarını tam tamına kullanmalarını önleyen engellerden biri onların, özel politik problemler arasında bölünmüş olmaları ve bu problemleri bir bütün içine yerleştirme işini başaramamalarıdır. Her türlü sorunlar üzerindeki bilgilerin bolluğu karşısında, genel bir görüş hemen hemen yok gibidir. Oysa, bu sorunların önem ve anlamını kavramak olanağını ancak, böyle bir genel görüş verebilir. Böylesine esaslı bir boşluğu doldurmaya çalışmak, —hattâ bu çalışma yetersiz olsa bile—, yararlı bir iştir. Kitabın yazarı da bu yetersizliğin bilincindedir.

GİRİŞ

TANRI JANUS'UN İKİ YÜZÜ

Littré'nin büyük sözlüğünün 1870 yılı basımını açarsak şunları görürüz: «**Politika:** 1 — Devletleri yönetme bilimi.» 1962'de ise Robert, kendi sözlüğünde şöyle diyordu: «**Politika:** 1 — İnsan toplumlarını yönetme sanat ve faaliyetleri.» Aşağı yukarı yüz yıl ara ile yapılan bu iki tasarımlamayı karşılaştırmak, ilgi çeken bir iştir. Her ikisi de yönetme işini politikanın bir konusu haline koymaktadır. Fakat bugün Devletlerin yönetimi, başka insan toplumlarının yönetimi ile kıyaslanmaktadır: «Yönetim» terimi o zamanlar, her toplulukta, örgütlenmiş iktidarı kumanda eden ve zorlayan kurumları göstermekteydi. Uzmanlar bunun üzerinde tartışmaktadırlar. Kimisi politikayı hâlâ, ulusal toplulukta örgütlenmiş iktidar demek olan devlet bilimi saymaktadır; çoğu da politikayı, bütün topluluklarda, örgütlenmiş iktidarın bilimi olarak görmektedir.

Bu kavganın pek önemi yok. Gerçekten, politikayı genellikle «iktidar bilimi» diye tanımlayanlar dahi, onun en mükemmel şekline ve tam örgütlenişine Devlet'te ulaştığını ve onu özellikle bu çerçeve içinde incelemek gerektiğini kabul ediyorlar; başka insan toplumlarında bu, embriyon halinde kalmaktadır. Bununla birlikte, politikanın «iktidar bilimi» olarak anlaşılmasının, öteki anlama göre esaslı bir üstünlüğü vardır. Bu, daha işlevseldir, çünkü kendi temel varsayımını denetleme imkânını yalnız o vermektedir. Tüm topluluklarda iktidar karşılaştırmalı olarak incelendikte, Devlet içindeki iktidarla, —eğer varsa— öteki topluluklar içindeki iktidarın ayrımları ortaya çıkarılabilir. Tersine olarak iktidarı —ötekilerle kıyaslamaksızın—

yalnız Devlet çerçevesi içinde incelemekle yetinildikte, başlangıçta ortaya konan nitelik ayrımının varolup olmadığını denetlemek mümkün olamaz.

Kimileri, küçük ve büyük topluluklar arasında bir sınır çizmeyi öğütlemektedir. Birincilerde iktidar için yapılan rekabet, özellikle kişileri çatıştırır; iktidarın kendisi zayıf biçimde örgütlenmiştir; bu, aşağı yukarı, «yönetenler» ve «yönetilenler», şefler ve üyeler arasındaki ilkel ayırıma uygun düşer. Büyük topluluklarda ise, tersine, politika savaşı toplumun tümü içinde olduğu kadar kişiler arasında da kurulmuş olan ara-grupları, sosyal kategorileri ilgilendirir; iktidar kat kat yapılara, hiyerarşilere bölünmüş bir örgüttür. Kimi sosyologlar politikayı, büyük topluluklarda işleyen bu karmaşık iktidarın incelenmesinden ibaret tutarlar ve küçük gruplar içindeki liderliğin çözümlemesini bunun dışında bırakırlar.

Oysa, iki olay birbirine çok bağlı olduğundan, bunlar ayrı ayrı incelenemez. Büyük toplulukların bakanlar kurullarında, yönetim komisyonlarında, partilerin yönetim kurullarında ve hükümetin her basamağında küçük gruplar bulunur ki, bunlarda otoritenin politik niteliği itiraz götürmez. Ayırdedilmesi gereken, daha çok, iki çözümleme düzeyidir ki, bunlardan biri, bireyler arasındaki ilişkiler bakımından kişisel temaslar üzerine kurulu «mikropolitik»; öteki de büyük bütünler bakımından, kişisel temasların varolmadığı ve onun, yönetsel ilişkiler yoluyla, yerini dolaylı temaslara ya da (bir bakanın el sıkması, Devlet başkanının televizyonla yayınlanan söylevi gibi) gösterişli, yapmacık bir temasa bıraktığı «makropolitik» düzeydir. Araştırmayı her iki düzeyde de aynı anda yapmak gerektir. Birinden ötekine geçiş ve basamak (kademe) değiştirmek, zaten, ortaya önemli bir sorun çıkarır.

Littré ile Robert'in tanımlaması bir başka nokta üzerinde de farklıdır. Birincisi politikayı bir bilim saymakta, ikincisi ise bunu sadece bir «sanat ve faaliyet» telâkki etmektedir. İlk bakışta, bunun tersinin daha doğal görünür gibi bir hali var. Günümüzde politika bilimi ya da siyasal bilgi, dünyanın hemen bütün Üniversitelerince tanınıp onaylanmıştır. Kürsüleri, profesörleri, öğrencileri, araştırma ödenekleri vardır. Her yıl onunla doğrudan doğruya ilgili birkaç bin tane kitap ya da makale yayınlanmaktadır. Yüzyıl önce onun zarzor sözü edilmeye başlanıyordu: Ancak 1859-1872 arasındadır ki, Paul Janet, «Politik felsefenin ahlâkla ilişkileri bakımından tarihi» adlı büyük yapıtının başlı-

ğını değiştirdi ve «Politik felsefe» yerine «Politika bilimi» sözlerini koydu. O sıralarda, bilgi tapınağında resmi yeri olmayan bu bilim kolu ile ilgili hiçbir Üniversite kurumu yoktu. Bu koşullar altında semantik evrimin, bilimsel evrimin tersine yol almış gibi bir hali var.

Bununla birlikte, ilk evrim, ikinciye uygun düşmektedir. Littré yapıtını XIX. yüzyılın sonunda yazmıştı: O sıralarda bilimin yalnız fizik ya da biyolojik olayları değil, bütün beşer ilişkilerini inceleme olanağını vereceğine inanılıyor ve Auguste Comte'un başlayacağını haber verdiği «olumlu (pozitif) çağ», ufukta beliriyordu. Fakat asıl toplumsal bilimlerin gelişmesi bu ümitlerin daralması gibi bir sonuç doğurdu. Günümüzde toplumsal ve siyasal yaşamda çok ileri ve çok sayıda araştırma araçlarına sahip bulunmaktayız. Fakat aynı zamanda da bunların —dar olan— kullanılış sınırlarını daha iyi ölçme olanağına sahibiz. Politika, Littré'nin çağına göre 1964'te çok daha bilimseldir. Devlet adamları istatistiklerden, kamu oyu sondajlarından, yığınları yoklama tekniklerinden, elektronik hesap makinelerinden vb. şeylerden yararlanabilirler ve gerçekten de yararlanıyorlar. Fakat şimdi biliniyor ki bu bilimsel politikanın sektörü, «sanat ve faaliyet» niteliğindeki politikanın belirsiz olan, ölçülemeyen, sezgiye dayanan ve rasyonel olmayan sektörüne göre çok daha küçüktür.

Birincinin günün birinde ikinciyi tümüyle altedebileceğini ve politikanın topyekûn bilimsel hale gelebileceğini ummak boş şeydir. Politik kararlar yalnız objektif verileri değil, insan ve toplum hakkındaki değer yargılarını da ilgilendirmektedir. Bu değer yargılarının, bunları ileri sürenlerin durumlarından apayrı olmamaları ve tersine, onların toplumsal sınıflarını ya da kişisel çıkarlarını kısmen yansıtmaları hiçbir şeyi değiştirmez. Özgürlük hiçbir zaman bir kayıtsızlık, bir «nemelâzımcılık» özgürlüğü değildir: Yaşanmış, denenmiş kısıtlamalarla birlikte yürütülür her zaman. İlân edilen amaçlarla gerçekten güdülen amaçlar arasındaki ayrılık ve ikincilerin birincilerle gizlenip kamufle edilmesi, politikada tutulacak yolların bir erekliğin (finalité) hükmü altında bulunmasına engel olamaz. Kamuflâjların maşkesini alaşağı ettiği, yalanları açığa vurduğu içindir ki politika biliminin büyük önemi vardır. Seçilecek yolların gerçek terimlerini belirtebilir. Fakat bu yolu, o seçemez.

Politikanın böylece seçilecek, tutulacak yollar; yerine getirilecek taahhütler üzerine kurulu olduğu ölçüde, kavramları da

göreceleşir. Bu kavramlar belirli değer sistemleriyle orantılı olarak tanımlanır ve sistemlerin herbirinde de aynı anlama gelmez. Politikanın Marksçı yönü, liberal yönü, muhafazakâr yönü, faşist yönü... tanımlayabilir. Fakat politikanın topyekün «objektif» bir tanımı yoktur: Topyekün objektif politika yoktur da ondan. Politika bilimi objektif olan ögeleri olmayanlardan ayırabilir ve böylelikle her kavramın eleştirisini yapabilir. Çeşitli kavramların belirli bir çağdaki yerleşme derecelerini ve bunların evrimlerini saptayabilir. Bu kavramları karşılaştırıp kıyaslayarak, birinin aracılığı ile öbürünü tamamlayabilir ve eleştirebilir: Bir nesne var, bunun da doğrudan doğruya görülmesi olanaksız diyelim; bu tek ve aynı nesnenin daha tam bir görüntüsünü elde etmek için onun ayrı ayrı noktalardan çekilmiş resimleri nasıl birbirini tamamlarsa, bu iş de tıpkı öyledir.

Tüm değer sistemleriyle tüm özel yargıların ardında genellikle iki temel tutum (attitude) bulunur. İnsanlar, politikayı düşünmeye başlıyalıberi birbirine tam tamına karşıt iki yorum tarzı arasında bocalıyagelmişlerdir. Kimine göre politika aslında bir savaştır, bir mücadeledir; çünkü iktidar, bunu elinde tutan bireylerle gruplara toplum üzerinde egemenliği ve bu egemenlikten yararlanmayı sağlar. Başkalarına göre ise politika, düzen ve adaleti egemen kılmak için yapılan bir çabadır; çünkü iktidar, özel isteklerin baskısına karşı genel yararı ve kamu iyiliğini sağlar. Birinciler için politika, bir azınlığın çoğunluk üzerindeki ayrıcalıklarını sürdürmeye yarar. İkinciler için ise o, bireylerin toplum içinde birleşip kaynaşmalarını[1] gerçekleştir-

---

(1) **Birleştirme ve kaynaştırma** sözlerini biz, **intégration** karşılığı kullandık. Felsefe ve matematik terimi olarak sözlüklerde «**tamamlama**» var. Bu ise, anlamı iyice vermemektedir. **İntégration** sözünden kasıt şu: Hani vaktiyle yurdumuzda, Cumhuriyet bayramlarında sokaklara asılan bir dövizde: «İmtiyazsız, sınıfsız, **kaynaşmış** bir kitleyiz» sözünü görürdük. Daha sonra Hitler iktidara gelince, Almanya'nın o günkü durumu için «Ein Volk, ein Partei, ein Führer (Tek ulus, tek parti, tek önder) sözlerini kullanır olmuştu. İşte, **intégration**'la anlatılmak istenen bu «**sınıfların ortadan kalkışı, sınıfsızlaşma**», dolayısıyle **birleşme, kaynaşma**'dır. Biz de **birleşme, birleştirme, kaynaşma, kaynaştırma**'yı «**unification**» değil de, ileride çok sık geçecek olan «**intégration**» yerine kullanacağız. **(Çeviren)**

mek ve Aristoteles'in daha o zaman, sözünü ettiği âdil Site'yi kurmak için bir araçtır.

Bu tezlerin birini ya da öbürünü benimseme işini, kısmen toplumsal durum saptar. Baskı altında bulunan hoşnutsuz, yoksul, mutsuz kişilerle sınıflar, iktidarın gerçek bir düzen değil de, sadece bir düzen karikatürü sağlayacağını düşünürler, ki bunun ardında ayrıcalığı olanların egemenliği gizlenmiş bulunmaktadır. Onlara göre politika, savaştır. Varlıklı, zengin, doymuş kişilerle sınıflar ise toplumun uyumlu olduğu, iktidarın gerçek bir düzeni sürdürdüğü düşüncesindedirler: Onlara göre politika birleşme, kaynaşmadır. Çoğu zaman ikinciler, politika savaşlarının kirli, zararlı, dürüstlüğe aykırı bir şey olduğuna; bunlara katılanların şüpheli yöntemler kullanarak bencil çıkarlar peşinde koştuklarına birincileri azçok inandırmayı başarırlar. Hasımlarını böyle silâhsız bırakarak kendilerine büyük bir üstünlük sağlarlar. Her «politikasızlaştırma (depolitisation)» kurulu düzenin, hareketsizliğin, tutuculuğun lehinedir.

Doğaldır ki, bu iki davranış gerçeğin ancak bir parçasını ifade eder. En iyimser tutucular dahi, hattâ politika toplumsal birleşmeyi sağlamak amacını gütse dahi, çok seyrek olarak buna memnunluk verici bir tarzda ulaştığını yadsıyamazlar. Ünlü Fransız ozanı Corneille gibi dolambaçlı düşüncelere saplanan bunlar, politikayı olması gerektiği gibi betimlerler; bir başka ünlü Fransız ozanı olan Racine gibi açık ve yalın düşünen hasımları ise, politikayı olduğu gibi betimlerler. Bunların kendileri, çizdikleri tablonun fazla karanlık olduğuna güçlükle itiraz edebilirler. En zorba, en adaletsiz yöneticiler dahi otomobil trafiğini düzenlemek, P.T.T. hizmetlerini işletmek, evlerdeki çöplerin toplanmasını sağlamak gibi, hiç değilse teknik alanlarda kamu yararına birtakım görevleri yerine getirirler.

Sonuç olarak politikanın özü, kendine özgü niteliği, gerçek anlamı onun her yerde, her zaman var oluşudur. İki yüzlü bir tanrı olan Janus'un tasviri, Devleti gerçek olarak temsil eder ve en derin politik gerçeği anlatır (Bilindiği gibi bir Roma tanrısı olan Janus'ta öylesine keskin bir seziş ve görüş gücü vardı ki, geçmişi de, geleceği de görebilirdi. Bu iki yeteneği dolayısıyle de yontularında o, hep iki yüzlü olarak betimlenmiştir). Devlet —ve, daha genel olarak, bir toplum içinde kurulmuş iktidar— her zaman, her yerde aynı zamanda bazı sınıfların ötekiler üzerinde egemenlik kurması için bir araçtır ki birinciler tarafından kendi yararlarına, ikincilerin de zararlarına kullanılır. Devlet aynı

zamanda toplumsal düzeni ve kamu yararına olarak herkesin topluluk içinde birleşip kaynaşmasını az-çok sağlayan bir araçtır. Bunların biriyle öbürü arasındaki orantı çağlara, koşullara ve ülkelere göre değişir ama, ikisi de her zaman için bir arada olarak vardır. Savaşla birleşip kaynaşma arasındaki ilişkiler zaten karmaşıktır. Varolan toplumsal düzene her itiraz, daha gerçek olan üstün bir düzenin belirtisi ve tasarısıdır. Her savaş kendinde bir kaynaştırıp birleştirme hulyası taşır ve onu canlandırmak için yapılmış bir çabadır. Çok kimseler birleştirip kaynaştırma ile savaşın birbirine karşıt iki yön değil bütün halinde, tek ve aynı bir süreç olduğu düşüncesindedirler: Çünkü savaş, doğal olarak, birleşip kaynaşmayı doğurur; rekabetler geliştikleri oranda kendilerini yoketmek ve uyumlu bir sitenin kurulmasına yol açmak eğilimindedirler.

Klâsik liberallere göre birleşme, savaş geliştiği ölçüde, onun tarafından yaratılır: Yeni iki olay bir arada vardır. Rekabet, üretimin en güçlü şekilde gelişmesini ve meyvelerinin en iyi şekilde dağılmasını sağlar: Her an da mümkün olan en iyi ekonomiye ulaşır. Politik rekabet de buna benzer sonuçlar doğurur: Bu rekabet dolayısıyla ve onun sayesinde en iyiler, en yetenekliler, seçkinler herkesin yararına olarak hükûmeti yönetirler. Yalnızca anormal, sapık, hasta kişilerin bozduğu politik bir uyum, «ekonomik uyumlar»a paraleldir. Marksçılara göre savaş aynı zamanda toplumların evrimini harekete getiren ögedir ki bu, eninde sonunda ve doğal olarak, rekabetlerin bitmesine ve içinde anlaşmazlıklar bulunmayan bir toplumun oluşmasına yol açar. Fakat bu birleşme ancak uzak bir gelecekte, çok uzun vâdeli bir sürecin son evresinde ortaya çıkar. Her zamanda kısmi bir bileşme, bir «sentez» olup biter ki bu, hemencecik yeni bir çelişme ve rekabet kaynağı haline gelir. Politik uyum, tarihin «komünizmin üstün evresi» olacak olan sonuna dek, düzenli aralıklarla gelişir.

BİRİNCİ BÖLÜM

SAVAŞ ETKENLERİ

Politik savaş bir yandan iktidarı ele geçirmek, paylaşmak ya da etkilemek için savaşan insanlar, gruplar ve sınıflar arasında; öbür yandan da kumanda eden iktidarla ona karşı direnen vatandaşlar arasında olmak üzere, iki alanda cereyan eder. Tüm insan topluluklarında ve hattâ hayvan toplumlarında bile iktidar, onu elinde tutanlara onur, itibar, yarar, zevk gibi üstünlükler ve ayrıcalıklar sağlar. İlk ağızda parlamentoda bir sandalye, bir valilik makamı, bir bakanlık, general rütbesi ya da kardinal payesi elde etmek için savaşan insanları karşı karşıya getirir. Büyük topluluklarda bu bireysel çatışmaların yanısıra, toplumun tümü içinde kurulmuş gruplar arasında da çatışmalar olur ki bunlar bucaklar, iller, uluslar arasındaki rekabetler; sınıflar, ırklar, ideolojiler arasındaki savaşlardır.

İkinci bir savaş biçimi de vatandaşları iktidarla, yönetenleri yönetilenlerle, toplum üyelerini toplumsal baskı cihazıyla karşı karşıya getirir. Savaş, bir yandan vatandaşlar, öbür yandan da iktidar arasında değildir kuşkusuz. Bu, iktidarı elinde tutan vatandaşların kimisiyle, buna katlanan öbür vatandaşlar arasındadır. İktidar daima bir grubun, bir zümrenin, bir sınıfın yararına olarak yürütülür; ona karşı savaş da başka gruplar zümreler, sınıflar tarafından yönetilir. Bunlar, ötekilerin yerini almak isterler. Bununla birlikte, egemen sınıfın içinde de Devlet cihazı bir azınlığın elinde bulunur ve bununla çoğunluk arasında da, egemen sınıfla egemenlik altındaki sınıfı çatıştıran anlaşmazlıklardan ayrı olan, birtakım anlaşmazlıklar doğar. Yönetenlerle yönetilenler, kumanda verenlerle boyun eğmek zorunda olanlar, iktidarla vatandaşlar arasındaki çekememezlik tüm insan toplumlarında kendini gösterir.

Çeşitli politik ideolojiler yalnız birleştirmeye oranla savaşa verdikleri önem bakımından değil, bu savaşı anlayış tarzları ve bunu doğuran araçlar bakımından da çatışma halindedirler. Marksçılara göre politik çatışmaları sosyo-ekonomik yapılar doğurur. Tekniklerin durumu (eskiçağ tarımı, derebeylik çağı tarımı, modern endüstri gibi) üretim yöntemlerini belirler; bunlar da kimi egemen, kimi egemenlik altında, dolayısıyla çatışma halinde toplumsal sınıflar doğurur. Birinciler Devleti, ikinciler üzerindeki iktidarlarını sürdürmek için kullanırlar, onlar da doğal olarak bu baskıya karşı koyarlar. Böylelikle politik savaş, sınıflar arasındaki savaşın bir yansıması halini alır. Şu halde o, temelinden kollektiftir: Toplumun bütünü içinde meydana gelmiş grupları (sınıfları) karşı karşıya getirir. Marksçılar için kişiler arasındaki rekabet ikinci plânda kalır. Bunlar, vatandaşlarla iktidar arasındaki karşıtlığa da —egemenlik altındaki sınıflarla Devleti elinde tutan egemen sınıf arasındaki anlaşmazlık şekli hariç—, aldırış etmezler: Bununla birlikte, Stalincilik deneyi onları da bu problemi ele almaya yöneltmiştir.

Liberal felsefe ise tersine, politik savaşın, özellikle iki öbür biçimini, yani bir yandan vatandaşın, doğası gereği baskıcı olan iktidara karşı savaşını; öbür yandan da toplumda en iyi yeri elde etmek için kişiler arasında olup biten yarışmayı gözönünde bulundurur. Batılılara göre bu savaşların her ikisini de temelinde psikolojik etkenler doğurur. İktidar, yönetenlere, tutkularını yönetilenlerin zararına giderme olanağını verdiğinden, ahlâk bozucu bir nesnedir. «İktidar ahlâkı bozar, mutlak iktidar ise mutlak biçimde bozar.» İktidar, sürekli bir dürtüdür ve, Alain'in dediği gibi, «dünyada denetsiz olarak herşeyi yapabilen tek insan yoktur ki, adaleti kendi tutkularına feda etmesin.» Beri yandan, eldeki malların giderilmesi gereken gereksinimlerden daha az olduğu bir toplumda her insan, ötekilere göre en çok çıkarı kendisi elde etmek ister. Oralarda iktidarı elde bulundurmak, başarı kazanmak için etkin bir çaredir. Tıpkı **homo oeconomicus** gibi kişisel çıkar kaygısıyla hareket eden bir **homo politicus**'un bu ilkel psikolojisi, günümüzde psikanalizin de işe karışmasıyla karmaşıklaşıp zenginleşir: Zira psikanaliz, politik savaşlara daha karmaşık bir gerekçe vermektedir.

Fazla gelişmiş ulusların «bolluk toplumu»na doğru yol almaları Batılıları, politik savaşlarda (teknik ilerleme, ekonomik nadirlik gibi) sosyo-ekonomik faktörlerin önemini ölçmeye yö-

neltmektedir, ki bu onları Marksçılığa yaklaştırıyor. Bolluk ve kıtlık kavramlarının yanısıra eski yazarlarca belirtilen ve sonraları iki büyük öğreti tarafından biraz ihmal edilen başka birtakım rekabet kaynakları da görülmektedir. Az gelişmiş ülkelerin çözümlenmesi demografinin rolünü yeniden gün ışığına çıkarmaktadır. Böyle bir çözümleme dikkati, Herodot'tan Montesquieu'ye dek tüm klâsik yazarların ve daha yakın zamanlarda, XX. yüzyılın başındaki geopolitikçilerin belirttikleri, coğrafyanın etkisi üzerine çekmektedir. Böylelikle politik savaşlar, herbiri öbürü üzerinde tepki yapan birçok etkenlerin sonucu olarak ortaya çıkmaktadırlar. Biz de bunların genel bir tablosunu çizmeye, karşılıklı bağlarını ve herbirinin önemini belirlemeye çalışacağız.

I

BİYOLOJİK ETKENLER

Politik savaşlarda biyolojik etkenlere baş köşeyi iki kuram vermektedir ki, bunlar «Struggle for life (Yaşam Savaşı)» ve ırk kuramlarıdır. Birincisi, Darwin'in «hayvan türlerinin evrimi» şemasını insan toplumlarına uygulamaktadır. Her birey, yaşayabilmek için, ötekilerle savaşmak zorundadır. Ancak en yetenekliler bunu başarırlar. Bu doğal ayıklanma (sélection) mekanizması en iyilerin korunup gelişmesini sağlar. Darwin'in öğretisi burjuva felsefesinin biyolojik kalıba girmiş olanıdır, ki bu felsefenin serbest rekabet öğretisi bunun, ekonomik bakımdan bedenlenişidir: Varolmak için yapılan savaş, gereksinimlerinin giderilmesi için yapılan savaş haline girer. Politika alanında ise (Prof. Mosca'nın dediği gibi) «üstünler savaşı» olur ve bu da seçkinler kuramına temel teşkil eder: İktidar için yapılan rekabetten —ki iktidarın sağladığı çıkarlardan doğar— hükûmeti yönetecek en iyiler, en yetenekliler, en güçlüler ortaya çıkar. Irkçılık bu düşünceleri bireysel alandan kollektif alana aktarır. Kişiler arasındaki yetenek farkları, ırklar arasındaki yetenek farklarına göre daha az önemlidir. Kimi kişiler başkalarına göre kumanda etmeye daha çok yeteneklidir ve doğuştan egemenlik için yaratılmışlardır. Başkaları ise doğuştan boyun eğmek için yaratılmışlardır ama, buna kendiliklerinden razı olmazlar. Aşağı ırklarla üstün ırkların savaşından temel politik savaş doğar.

Bu kuramların ne birinin, ne ötekinin bilimsel değeri vardır. Bununla birlikte politikanın biyolojik temelleri olduğu düşüncesi tümüyle yabana atılamaz. Hayvan toplumlarının incelenmesi gösteriyor ki, bunlarda otorite ve iktidarın örgütlenmesi olayları gelişmiş bulunmaktadır ve kimi bakımlardan bunlar, insan toplumlarındaki benzeri olaylarla kıyaslanabilir. Politika yeryüzünde insandan önce ortaya çıkmış bulunmaktadır. Aristoteles'in ünlü formülünün tersine olarak insan kendini «politik bir hayvan» diye tanımlayamaz, çünkü başka hayvanlar politiktir. İnsan toplumlarındaki politika ile hayvan toplumları arasındaki farklar çok büyüktür tabii. Bu alanda çok ileriye vardırılan kıyaslamalar sayesinde iyi edebi temalar elde edilir ama, bunlar gerçeğe uygun değildir. Fakat yine de belli olan bir şey vardır ki, o da politikanın biyolojik temellere sahip olduğudur.

HAYVAN TOPLUMLARINDA POLİTİKA

Geçici gruplaşmalar, parazitizm, aynı yerde yaşamaklık gibi bölük-pörçük ya da sınırlı sosyal olayların yanısıra, hayvanlarda gerçek topluluklar görülür. Bunların kimisi aile niteliğinde ve sınırlıdır; kimisi de geniştir, aynı türden çok sayıda bireyleri bir araya toplar. Hayvan toplumları uzun zamandır bilinmektedir ve bunlardan uzun zamandan beri insan toplumlarıyle kıyaslamalar çıkarılmaktadır. Arı kovanları, karınca ve divik (termite) yuvaları böylece, sayısız fikir yürütmelere konu olmuşlardır. Bu bakımdan acayip olan bir şey de, merkezini insanın oluşturduğu bir eğilimin varlığıdır. İnsanların temel konu olarak ele aldıkları hayvanların, kendilerine yararlı ya da zararlı oluşlarına göre, hayvan toplumlarıyla yapılan kıyaslamalar az-çok lehte veya aleyhtedir. Bir insan grubunu (yararlı arılardan oluşan) kovana benzetmek, övücü bir şeydir; bunu (zararlı hayvanlardan oluşan) bir divik yuvasına benzetmek, aşağılatıcıdır; (hemen hemen aldırmaz hayvanlardan oluşan) bir karınca yuvasına benzetmek ise yansızdır (neutre) ya da çiftdeğerlidir (ambivalent).

Hayvanların evriminde toplumsal olayların ortaya çıkması yer yer görülür ve sapınçlıdır (sporadique et aberrant). Bunlar kimi türlerde kendilerini gösterirler. Oysa iki onlara çok yakın başka türlerin bunlardan hiç haberi yoktur. Bu olaylar, zoolojik sınıflamalarla bağlılaşma (corrélation) halinde değildir. Sosyal hayvanlar, tek başına yaşayanlara göre ne çok, ne de az

tekâmül etmiştir. Biyolojik bakımdan az, fakat sosyal bakımdan çok tekâmül etmiş (bazı böcekler gibi) hayvanlar da vardır; biyolojik bakımdan çok tekâmül etmiş (bazı memeliler gibi) hayvanlar da sosyal değillerdir. Tek ve aynı bir kategoride sosyal evrimle organik evrim arasında hiçbir ilişki olmadığı da görülen bir şeydir. Divikler biyolojik bakımdan arılar ve karıncalara göre çok daha az tekâmül etmişlerdir. Buna karşılık yuvaları arı kovanlarına ve karınca yuvalarına göre çok daha düzenli ve mükemmeldir. Görünüşe göre, sosyalizasyon, organik yaşamın çeşitli türlerinin bir evrim yolu olsa gerek. Herşey sanki, biyolojik evrimin tüm aşamalarında kimi türler —neden olduğu bilinmeksizin— bu sosyalizasyon yolunu tutuyorlar ve bunda başka bir evrim olanağı buluyorlarmış gibi olup bitmektedir ki, bu, içlerinden kimilerini büyük bir mükemmelliğe eriştirmiştir.

Hayvan toplumlarının iki tipini temel bir fark ayırarak benzetmektedir ki bunlar, böcek toplumlarıyla omurgalılar toplumlarıdır. Yalnız bu sonuncular, insan toplumlarıyla kıyaslanabilir. Ötekiler toplumlar olmaktan çok, organizmalardır. Divikleri gözleyen E. Marais 1953'te şunları yazmıştır: «Divik yuvası, gelişiminin belirli bir evresine ulaşmış bileşik bir hayvan tipidir ve ancak kendi kendine hareket yokluğudur ki onu aynı türden öbür hayvanlardan ayırdeder. Divik yuvasındaki divikler, karınca yuvasındaki karıncalar, kovandaki arılar bir Devletin vatandaşlarından, bir kunduzlar topluluğunun kunduzlarından vb... çok, insanın ya da üstün hayvanların organizmasını oluşturan hücrelere benzerler.

Divik yuvasındaki, karınca yuvasındaki ya da kovandaki böcek grupları başlıca (biçime, harekete, temasa vb... dayanan doğrulumlar (tropizm'ler) ve tepkeler (refleksler gibi) maddesel, fizik uyaranlar (stimulus'lar) üzerine kurulmuşa benzemektedir. Toplumda başka başka görevlere adanmış üye kategorilerinin ayırdedilişi, organik bir temele dayanılarak yapılmaktadır: «Krallar» ile «kraliçeler», «emekçiler», «işçiler», «askerler», «döl yetiştiriciler», omurgalılardaki kas hücrelerinden, kemik hücrelerinden, sinir hücrelerinden tümüyle ayrı fizyolojik nitelik'lere sahiptirler. Bütünün oşgüdümü ve düzenlenişi hemen hemen otomatik olarak sağlanmaktadır. Arıların kraliçesi ölür ya da kaybolursa, işçi arılar cinsi kurtçukları kraliçe yapmak ve eskisinin yerine yenisini geçirmek için onları özel olarak beslemektedirler. İşçi arıların bu davranışına yol açan şeyin, bunla-

rın kraliçenin ölüşünü, ya da kayboluşunu görmelerinden değil, onun saldığı bir dış hormon»un yokluğundan ileri geldiği anlaşılmıştır. Bir kovandaki kraliçe yaşasa ve gözle de görülse, fakat saydam bir kılıfla öteki arılardan ayrılsa, işçi arılar sanki kraliçe artık yokmuş gibi, kurtçukları özel bir işleme tâbi tutmaktadırlar. Buna karşılık, kraliçesi kaybolmuş bir kovana, onun «dış hormon»una batırılmış bir bez parçası sokulursa, işçiler bu işlemi yapmamakta ve sanki kraliçe hep varmış gibi davranmaktadırlar. Yine bunun gibi, insanın ya da omurgalıların organizmasında iç hormonlar, hücrelerle organların düzenini ve eşgüdümünü sağlamaktadırlar.

Bununla birlikte, böcek toplumlarının bu kollektif organizma niteliğini abartmamak gerektir. Herşeyden önce otomatik düzenleme mekanizmaları insanın ya da omurgalıların organizmasında olduğuna göre daha az «katı»dır: Kovanda kraliçenin de, onun «dış hormon»unun da varlığına karşın işçilerin ortaya başka kraliçeler çıkardıkları ve bunun da toplumsal tipte anlaşmazlıklara yol açtığı görülmüştür. Beri yandan ve özellikle kollektif organizmanın temel ögeleri olan —yani birey olarak— böcekler, insan bedeninin hücrelerine göre çok daha karmaşık ve daha bağımsız bir yapıya sahiptirler: Bu ise bütüne doğal olarak ayrı bir nitelik vermektedir. Aslında bu kollektif organizmalar asıl organizmaların kendileriyle gerçek toplumlar —yani omurgalıların toplumları— arasında, ikisi ortası bir durumdadırlar.

Omurgalılar toplumlarında her bireyin kollektiviteye oranla çok daha bağımsız bir yaşayışı vardır. Görevlerin bölünmesi —eğer varsa— fizyolojik değil, psikolojik ögelere dayanır. Toplumsal merdivenin aşağısında olan ve fiilen de döllenip çoğalma olanağından yoksun bulunan kimi omurgalılar, zoraki bir perhize mahkûm bir çeşit psişik «hadım»lar haline gelirler: Böcek toplumlarının, fizyolojik bakımdan «cinsiyetsiz» olan, «işçileri» ve «askerleri» ile fark, esaslıdır. Toplumsal bütünün düzenlenmesi işi otomatik mekanizmalardan çok, grubun boyun eğdiği «şefler»le sağlanır. Biyolojik değil, politik niteliktedir. Divik yuvası, kovan ya da karınca yuvasında şef yoktur: «Kral» ya da «kraliçe» gibi antropomorfik terimler, bu bakımdan aldatıcıdır. Bu «bileşik hayvan»ın, bu organizmanın ögeleri kimseye boyun eğmezler; insan organizmasının hücreleri gibi, onlar için de boyun eğme yani, itaat kavramının kendisi, bir anlam taşı-

mamaktadır (Kanser hücreleri «itaatsiz» değillerdir: Bir otomatik düzenleme mekanizmasının ayarı bozulmuştur, o kadar).

Üstün omurgalıların toplumlarında politik olay en ilkel biçimiyle, hiyerarşilerin ortaya çıkmasıyla kendini gösterir. Bu hiyerarşiler çoğu zaman çizgiseldirler. «Alfa» tüm ötekilerden üstündür; «Beta» ise «alfa» hariç, tüm ötekilerden; «gamma» da «alfa» ve «beta» hariç, tüm ötekilerden üstündür, ve bu, böylece sürüp gider. Kimi zaman da hiyerarşiler üçgen biçimindedir: Alfa beta'dan, beta gamma'dan, gamma da alfa'dan üstündür. Hiyerarşiler yalnız en üst basamaklarda bulunanlara yararlıdır: Bunların, grupun kollektif çıkarına hizmet eder bir hali yoktur. Bununla birlikte kimi balıklarda son basamağın mutsuz balığı, «şamaroğlanı» sıfatıyle önemli bir toplumsal rol oynar. Ötekilerin saldırıları hep ona yönelir, bu da grubun içindeki gerginlikleri azaltır. Bir taşın ya da akvaryumdaki termostatın ardında gizlenen bu zavallı, çoğu zaman bu sürgünlük hali yüzünden ölür gider. Kimi zaman da tersine olarak (sözgelimi, karganın bir çeşidi olan «chouca»larda) en zayıflar saldırıya uğradılar mı üst basamaktakiler onları savunmak için işe karışırlar: Böylece büyükler küçükleri koruyarak toplum düzenini ayakta tutarlar. O zaman da asıl anlamıyle «şef» kavramına geçilmiş olur.

Kimi hayvan topluluklarında şef, yalnız bir hiyerarşinin —ötekilere üstün olan— 1 No. sı değil, kollektif yarar uğruna grubun bütününe kumanda eden bir yöneticidir. Kimi zaman grubu karın doyurmaya götürüp getiren, ona önderlik eden bir sürü başı söz konusudur. Kimi zaman da savunmayı ve saldırıyı yöneten bir savaş şefi söz konusudur. Bazen ise yalnız çiftleşme mevsiminde ve genellikle erkekler arasından, bir şefin ortaya çıktığı olur. Aile esasına dayanan kimi toplumlarda erkekle dişi, çocuklara oranla şeftirler ama, gerçekte hiçbiri ötekine kumanda etmez: Sadece görevlerin bölünmesi vardır. Bazı toplumlarda ise, hükümet (ya da yönetim) örgütü daha karmaşıktır: Bunlarda gözcüler, yancılar, sınır bekçileri vb... bulunur.

Hiyerarşiler başta yeralan hayvanlara büyük çıkarlar sağlar. Gerçek şeflerinki de bunlara eşittir. Bu çıkarlar, insan toplumlarında iktidarın sağladıklarına çok benzer. Kimi zaman bu, sadece bir saldırı hakkıdır; ya da bir çeşit «ısırıp vurma», gagalama, ayak, pençe vb... darbeleri atma veya eziyet etme hakkıdır. Bunun yanısıra bir bölge üstünlüğü de bulunabilir: Akvaryumdaki kimi balıklar arasında 1 No. geniş bir yerde dolaşır

ve ötekiler buraya sokulmaya cesaret edemezler; 2 No. daha küçük, ötekiler de ondan daha küçük yerler işgal ederler. Başka durumlarda hiyerarşi ile otorite, yiyecek bakımından üstünlük sağlar: Başta gelenler en iyi parçaları kendilerine ayırırlar, ötekilere ya çok az şey verirler, ya da onları aç bırakırlar. Otorite ile hiyerarşi çoğu zaman cinsel ilişkilere de egemendir. Wyoming'deki yaban horozlarıyla tavukları üzerinde yapılan incelemeler baba-horozun tek başına cinsel ilişkilerin % 74'ünü; ondan sonrakilerin hepsinin % 13'ünü (sayıları 3 ile 6 arasında olan) «muhafız»larının da % 3'ünü yaptıklarını göstermiştir. Daha aşağı sıradaki horozlar «zorunlu» bir perhiz yapmak zorundadırlar ve görünüşe göre, bu da onlara ağır gelmektedir. Hayvan şeflerinin çoğu, toplumun öbür üyelerinden farklı olarak, gerçek bir hareme sahiptirler.

Üstün omurgalıların topluluklarında hiyerarşi ya da iktidar hiç bir zaman doğuşa, yani «soyluluğa» dayanmaz. Bunlar kimi zaman yaşa (en yaşlı hayvan sürünün başına geçer), kimi zaman cinsiyete bağlıdır (erkekler üst yerleri işgal ederler ama, bazen bunun tersi de mümkündür). Kimi zaman da erkeklerle dişilerin hiyerarşileri ayrı ayrıdır. O zaman bir dişinin yüksek rütbeli bir erkekle çiftleşmesinin (chouca'larda, kimi ada tavşanları ile kimi tavuklarda olduğu gibi) ona kendi cinsiyetinin toplumunda yüksek rütbe sağladığı olur. Çoğu kez, üst basamaklara ya da iktidara ulaşma, çeşitli adaylar arasındaki savaşın sonucunda belli olur. Savaş araçları insan toplumlarındakine epey benzer ki, bunlar güç, enerji, kurnazlık, atılganlık, çoğu zaman da palavradır (En çok bağıranlar ya da en çok çırpınıp didinenler üst basamaklara geçerler). İktidar için bu savaş süreklidir. Hiyerarşiler çok zaman yeniden gözden geçirilir; şefler de çok zaman devrilir. Hayvanlarda «toplumsal hareketlilik» büyüktür; politik savaş da canlıdır.

Şurası da apaçıktır ki, insan toplumlarıyla olan benzerlikleri çok ileriye vardırmamak gerektir. İnsan toplumlarındaki kollektif tasarım (représentation) ögeleri çok daha zengin, çok daha karmaşıktır, bilinç ve inanç olayları çok daha önemlidir: Hayvan toplumlarında ise, hattâ üstün omurgalılarınkinde dahi kollektif tasarım ögeleri ile bilinç ve inançlar, tersine, embriyon halindedir; orada değer sistemleri belki de yoktur. Yalnız ortada dört esaslı olay kalmaktadır: İlk olarak yönetenlerle yönetilenler, grubun şefiyle üyeleri arasındaki ayrılık, kimi hayvan toplumlarında vardır; politik olaylar, türlerin evriminde insanın or-

taya çıkmasından öncedir. İkinci olarak hayvan şefler iktidar sayesinde kişisel çıkarlar elde ederler, bu da iktidarı genellikle canlı olan, sürekli bir yarışma konusu haline getirir. Üçüncü olarak kimi hayvan toplumlarında iktidar, kamu iyiliğinin yararına olarak bir birleştirme rolü oynar ama bu, hepsinde böyle değildir: Bazı hiyerarşiler yalnız üst basamaktaki bireylere üstünlük sağlarlar; yani tanrı Janus'un birinci yüzü vardır ama, ikincisi yoktur. Dördüncü olarak da iktidarda ya da hiyerarşik bir yüksek basamakta bulunmak, hayvan toplumlarında yalnız bireysel yeteneklere bağlı olan bir iştir: Doğuş, yani soyluluk bunda hiçbir rol oynamaz. Bu dört olay da insan politikasının kimi yönlerini aydınlatmaktadır.

IRKÇI KURAMLAR

Irkçı kuramlar, Batılı değer sisteminde olduğu kadar, Marksçı değer sisteminde de kötü sayılır: Hristiyanlık öğretisini, XIX. yüzyılın liberal ilkeleri, sosyalist kuramlar da bunları mahkûm etmektedir. 1942-1945 arasında, Yahudi aleyhtarlığı uğruna altı milyon Musevinin Nazilerce toptan öldürülmesinden beri ırkçı kuramlara olan düşmanlık daha da artmıştır. Nitekim bu, Asya ve Afrika'daki birçok ülkelerin bağımsızlığa kavuşup sarı ve kara ırkların uluslararası bir nüfuz edinmelerinden beri de, böyle olmuştur. Birkaç faşistle (Güney Afrika, Birleşik Devletlerin güneyindeki eyaletler gibi) sömürge yapılı ülkelerde oturan beyazlar dışında çok az kimse ırkçı olduğunu açıktan açığa itiraf edebilmektedir. Bununla birlikte, çok kimseler benliklerinin derinliklerinde ve çoğu zaman kendileri de farkında olmaksızın, ırkçıdırlar. Irkçı kuramlar yanlıştır, hiçbir bilimsel değerleri yoktur ama, yine de büyük bir nüfuza sahiptirler, bu ise politik bir çatışma etkenidir. Biyolojik bakımdan ırkın politik anlamı yoktur, ama yol açtığı kollektif tasarımlar dolayısıyla, sosyolojik bakımdan anlamı vardır. Bununla birlikte, ırkçı kuramları, burada incelemek daha rahat bir iştir; bunların ileri sürdükleri iddialar sorun'un biyolojik yönlerini incelemek zorunluğunu da ortaya çıkarmaktadır çünkü.

Bütün ırkçı kuramlardaki ortak düşünce, bazı ırkların, yetenekleri bakımından, ötekilere göre aşağı olduklarıdır. Özellikle bunların modern toplumlar kurup yaşatamayacakları ileri sürülür. Bunlar, kendi başlarına bırakılırlarsa epey az gelişmiş toplulukların düzeyini geçemezler. Bununla birlikte, ileri sü-

rüldüğüne göre, bu düzey başka ırklara göre bazı ırklar için daha yüksektir. Yine ileri sürüldüğüne göre, aşağılıkta da basamaklar vardır. Zenciler ilkel kabile yapılarını güçlükle aşabilirler. Sarılar karmaşık Devletler basamağına dek yükselebilirler ama, bunlara demokratik bir biçim veremezler: En iyi durumda ancak XVII. ya da XVIII. yüzyıldaki Avrupa uluslarının düzeyine ulaşabilirler. Dikkate değer derecede zeki olan, ticarete, bankacılığa, güzel sanatlara ve yıkıcı eleştiriye istidadı bulunan Yahudiler, otorite ve kumanda görevlerini yürütemezler ve etkili bir politik iktidar kuramazlar. Yine ileri sürüldüğüne göre, sonuç olarak yalnız Yahudi olmayan beyaz ırk modern Devletler kurabilir ve bunları uygun biçimde işletip yürütebilir. Fakat öbür ırklar aşağı durumda olduklarını kendiliklerinden kabul etmezler. Bu yüzden de temel bir rekabet onları üstün ırkla çatışma haline düşürür, bu çatışma da politik savaşların başlıca nedeni olur.

Irkçı kuramlar, Ortaçağ'da, hristiyan hükümdarlar Yahudi bankerlerin servetlerine elkoymak istedikleri zaman doğmuştur (Katolik kilisesinin koyduğu yasaklar dolayısıyle, yalnız Yahudiler faizle ödünç para verebiliyorlardı). İspanyollarla Portekizliler Amerika'daki sömürgelerini değerlendirmek için Afrikalı köleleri kullanınca, bu kuramlar XVI. yüzyılda gelişmiştir. Fakat bunlar ancak XIX. yüzyılda gerçek bir politik önem kazanmıştır. Fransız tarihçisi Augustin Thierry, 1789'dan beri yurdunu parçalayan politik savaşların zorlu, derin, bitmek bilmez nitelikte olduklarına dikkat etmişti. Bu savaşlar birbiri ardınca bir kızıl Tethiş, sonra da, bir beyaz Tethiş doğmasına yol açmışlardı. Thierry bu rekabeti izah için 1827'de yayınladığı «Fransa Tarihi Üzerine Mektuplar (Lettres sur l'Histoire de France)» adlı yapıtında ortaya ırkçı bir varsayım attı. Buna göre Fransız Devrimi ile ondan sonraki olaylar, Barbarların istilâsından beri iki ırk arasında yüzyıllar boyunca sürüp giden savaşın sonucuydu: Bunlardan biri toprakların ilk sahipleri olan Galya-Romalılar; ötekiler de Cermen fâtihler olan Franklardı. Birinciler köylülerle halk; ikinciler ise aristokrasi içindeydiler. 1789'dan beri tutucularla liberaller arasında olup biten kıyasıya savaş, iddiaya göre, bu asırlık rekabetin biçimlerinden biriydi: Galya-Romalılar tabiaten özgürlüğe ve demokrasiye daha eğgin, Franklar ise otoriter ve kamucu sistemlere daha bağlıydılar.

Bu kuram bir başka Fransız yazarı olan Arthur de Gobineau'yu esinlemiş olsa gerek, ki o, bunu 1853-1855 arasında yaz-

dığı «İnsan ırklarının eşitsizliği üzerine deneme (Essai sur l'inégalité des races humaines)» adlı yapıtında daha da genelleştirdi. Gobineau, Augustin Thierry'nin tarihsel varsayımı ile, o sıralarda yayılmaya başlayan, «âri ırk» efsanesini birleştirdi. 1788' de sanskritçe, yunanca, lâtince, almanca ve keltçe arasındaki benzerliklere dikkat eden Jones adında bir dilci, bu dillerin ortak bir kökten gelmiş olabileceklerini düşündü. 1813'te Thomas Young, bu ana-dili «Hind-Avrupa» dili diye adlandırdı. Sonra da bunu konuşan halk, «âri» diye adlandırıldı ve büyük Alman dilcisi F. Max Müller 1861'de bu adı iyiden iyiye yerleştirdi. Adı var kendi yok bir dille tanımlanan bu adı var, kendi yok halk topluluğunu bunun üzerine, birçok sözde bilginler bir yere yerleştirmeye çalıştılar. Vardıkları sonuçların birbirini tutmazlığı, bunların saçmalığını da açıkça ortaya koymaktadır. 1840'ta Pott, ârilerin Hindistan'daki Ümmü Derya ve Seyhun nehirleri vadilerinden geldiklerini ileri sürdü; 1868'de Benfrey bunları Tuna ile Hazer denizi arasından, Karadeniz'in kuzeyinden getirdi; 1871'de J. C. Cunok: «Bunların kökleri Kuzey Denizi ile Ural arasındadır,» dedi; 1890'da D. C. Brinton: «Galiba bunlar Kuzey Afrika'dan çıkmadır,» dedi; 1892'de V. Gordon Childe onların Güney Rusya'dan geldiklerini ileri sürdü; XX. yüzyılın başlangıcında K. F. Johansson: «Beşikleri Baltık kıyılarındadır,» dedi; 1921'de Kossina daha belirsiz bir dil kullanarak onları sadece Avrupa'nın kuzeyine yerleştirdi; 1922'de Peter Giles: «Macaristan'dan gelmişlerdir,» dedi vb...

İşte bu adı var kendi yok âri ırk aristokrat, kıralcı ve anti-liberal olan Arthur de Cobineau'nun aristokrasinin ayrıcalıklarını haklı göstermesine ve onunla halk yığınları arasındaki çatışmanın izahını yapmasına hizmet edecekti. Ona göre aristokratlar Avrupa'ya politik örgütü, düşünceyi, güzel sanatları, kültürü, uygarlığı, ilerlemeyi getirmiş olan ârilerin torunlarıdır. Halk, burada ilk oturanların soyundandır, bunlarsa tabiaten aşağı ırklardı, herşeyi âri fâtihlerden almışlardı, onlar olmasa barbarlık içinde yaşayacaklar ve âri aristokratlar iktidarı yönetmekten vazgeçince yine barbarlığa döneceklerdi. Dikkat edilirse görülür ki Gobineau'nun sözünü ettiği âri fetih, Thierry' nin ırklar kavgasının başlangıç noktası saydığı Barbar istilâlarından ayrıdır. İddiasına göre Yunanlılar, Romalılar, Cermenler de daha önce ârileşmişlerdi: Bunların uygarlıkları da âri olmak gerekti. Âri kuramların belirsiz kalmak gibi bir üstünlükleri vardır, bu da onların her türlü eleştirel denetimden kurtulma-

larına yol açıyor. Bununla birlikte Gobineau'nun, Vacher de Lapouge'un ve Ammon'un çömezleri mezarlardaki kafataslarını sistemli biçimde ölçtüler: «Uzunkafalı (dolikosefal)'lar âridir,» dediler. Ammon böylece sosyolojik bir yasa kurdu ki buna göre uzunkafalılar güya köylere göre kentlerde daha çok sayıda idiler, ki bu da Gobineau'nun görüşüne uygun düşüyordu (Fâtihler doğal olarak kentlere yerleşirler). Daha sonra bu yasanın tümüyle yanlış olduğunun farkına varıldı.

Gobineau'nun kuramları Nazilerce değiştirildi. Bunlar, âri aristokratlarla âri olmayan halk arasındaki çatışmayı Yahudi olanlarla olmayanlar arasındaki çatışma haline soktular: Yahudiler her toplumda eritip parçalayıcı bir öge olduklarından, bunların yokedilmesi gerekmekteydi. Irklar çatışması tersine dönmüştü: Bu çatışma artık üstün ırktan bir yönetenler azınlığı ile aşağı ırktan bir yönetilenler azınlığını karşı karşıya getirmiyor; fakat üstün ırktan bir ulusu, kendisini uyumlu biçimde yaşamaktan alıkoyan aşağı ırktan bir azınlıkla karşı karşıya getiriyordu. O zaman ırkçılık, toplumun tüm kötülüklerinden bu azınlığı sorumlu tutmaya yaradı: Her zaman birçok hükûmetlerce kullanılan «şamaroğlanı» tekniğini uyguladı. Sömürgeci Devletlerde, dış görünüşlerin aksine, ırkçılık Gobineau' nun kuramlarına daha bağlıdır: Azınlıkta ve üstün olan beyaz ırk, aşağı olan ve beyazlar olmasa kendi doğal barbarlıklarına dönecek bulunan renkli ırklar karşısında, uygarlık getiren ve iktidarı elinde tutan âriler rolünü oynar.

Başka ırkçı kuramlar da aynı ülkenin içindeki sınıflar arasında değil, uluslar arasındaki çatışmaları izah ederler. Bir alandan ötekine geçme işini İngiliz yazarı Houston Stewart Chamberlain yaptı. Bu adam bir amiralin oğlu, Wagner'in dostu, daha sonra damadıydı, sinir hastasıydı, Cermenlere aşırı derecede hayrandı (I. Dünya Savaşının en civcivli zamanında, 1916'da Alman vatandaşlığına geçmişti). 1899'da yayınladığı bin iki yüz sayfalık kocaman bir yapıt olan «XX. yüzyılın temelleri» adlı kitabında Almanları göklere çıkarmak için âri halkın efsanesini kullanmıştı. Gobineau gibi ârileri bir sınıfa —aristokrasiye— benzetecek yerde bir ulusa, yani Almanya'ya benzetmektedir. Şunları yazmaktaydı. «Tötonlar, bizim uygarlığımızın ruhudur. Bugünün yaşayan bir Devleti olarak her ulusun önemi, halkındaki gerçek töton kanıyle orantılıdır.» Chamberlain beri yandan da Julius Caesar, Büyük İskender, Giotto, Leonardo da Vinci, Galileo, Voltaire ve Lavoisier de dahil, insanlı-

için tüm büyük dehalarının töton kanında olduklarını kanıtlamaya çalışmıştı. Ona bakılırsa İsa'nın kendisi bile tötondu. Bu konuda şöyle diyordu: «Her kim İsa'nın Yahudi olduğunu iddia ederse ya aptaldır, ya yalancı... İsa Yahudi değildi.» Almanlar, kendi yayılma amaçlarını haklı gösteren Chamberlain'in kuramlarını büyük bir şevk ve heyecanla benimsediler. II. Wilhelm, yazarı birkaç kez Postdam'a davet etti, ona sık sık mektup yazdı ve kendisine Demir Haç nişanını verdi. Adolf Hitler 1923'te artık yaşlanmış olan Chamberlain'i ziyaret etti. Demek oluyor ki bu işi, «Mein Kampı (Kavgam)» adlı yapıtını yazmadan az önce yapmış bulunuyordu. 1927'de Chamberlain'in cenaze törenine katılan tek politika adamı o idi. Nasyonal-Sosyalizm Chamberlain'in tezlerini kendi öğretisinin temellerinden biri yaptı.

Irkçı kuramlar bilimsel bakımdan yanlıştır. Biyolojik bakımdan tanımlanan ırklar vardı kuşkusuz. Bir ırk oluşturan bireyler arasında (derinin rengi, saçların biçimi, kan grupları vb. gibi) birtakım genetik faktörlerin istatistiklerde ağır bastıkları görülür. Böylelikle herkes (genellikle sekiz olan) birkaç gen'in nisbeten sık görülmesiyle belli olan beş büyük ırkın varlığını kabul eder ki, şunlardır: 1 — Avrupa yahut Kafkas ırkı; 2 — Afrika yahut negroid ırkı; 3 — Amerindiyen ırkı; 4 — Asya yahut mongoloid ırkı; 5 — Avustraloid ırkı. Kimi biyolojistler, hep gen'lerin sıklığına dayanılarak, bu beş ırkın daha küçüklere bölünmesi mümkün olacağı düşüncesindedirler. Kimileri böylece otuz ırka kadar çıkarlar ama bu, itiraza uğramaktadır. Bu tartışmanın önemi yoktur. Herşeyden önce, ırkçı kuramlarda büyük rol oynayan kimi ırkların, bilimsel alanda hiçbir anlam ifade etmediğini gözlemek yeter. Hiçbir biyolojist âri ırktan asla sözetmiş değildir. Yine hiçbir Yahudi ırkından da sözetmiş değildir. Tersine, genetik vasıfların sıklığının bir ulusun Yahudi olmayan üyeleriyle yine bu ulusun Yahudi olan üyelerinde, çeşitli ulusların Yahudilerine göre daha sık olduğu kanıtlanabilmiştir.

Kara, sarı, beyaz... gibi gerçek ırklara gelince, bunlar arasında bilimin kabul ettiği tek ayrılıklar biyolojik niteliktedir: Bunlar da pigmantasyon, gözlerle saçların rengi, boy-pos, kafatasının biçimi, kan grupu vb. gibi şeylerdir. Entellektüel yeterlikler ya da toplumsal ve politik yetenekler arasındaki ayrımların bu genetik ayrımlardan ileri geldiğini hiç kimse asla kanıtlayabilmiş değildir. Birleşik Devletlerde kimi sosyologlar be-

yaz ırkın renkli ırklara olan üstünlüğünü kanıtlamak için (zekâ testleri, yetenek testleri gibi) zihin testlerinden yararlandıklarını iddia etmişlerdir. Fakat sözkonusu testlerin, beyazların uygarlık çerçevesi içinde hazırlandıkları ortaya çıkarılmış bulunmaktadır: Başka tip bir uygarlığın kurallarına göre eğitilmiş bireylerin bunlara daha kötü cevap vermelerinde şaşılacak hiçbir taraf yoktur. Bunun üzerine 1931'de Amerikan bilginleri b beklere mahsus test'ler kullanmışlardır ki bunlarda hiçbir entellektüel ögeye başvurulmamaktadır. Bunlar, eşit yaşta, beyazların az-çok üstün olduklarını görmüşlerdir. Fakat, test'ten geçirilen zenci bebekler beyazlara göre daha yoksul olduklarından, daha kötü beslendikleri de ortaya çıkmıştır ki bu, çok küçük yaşta büyük bir gelişme farkının doğmasına yol açmaktadır. Savaş sırasında aynı tarzda beslenen iki ırktan bebekler üzerinde yapılan deneyler de daha önceki izahı deneysel bakımdan doğrulamışlar ve test'ler her iki ırk için de aynı sonucu vermişlerdir.

Gelişme dereceleri arasındaki ayrımlardan çıkarılan yargılar da yine geçerli değildir. Bazı sarı, amerindiyen ve siyah uygarlıklar, kendi çağlarındaki beyaz uygarlıklardan üstün olmuşlardır. Gelişme ve davranış farkları, insan gruplarının içinde bulunmuş oldukları (maddesel ve sosyolojik) yaşayış koşullarının sonucu olup bir sözde biyolojik aşağılığın sonucu değillerdir. Irkçıların örneğin zencilerde kusur olarak buldukları karakter özellikleri bundan elli yıl önce tam da Avrupa proleterlerinde kusur olarak bulunan şeylerdir: Onlar da tembel, yarınlarını düşünmeyen, yalancı... kimselerdi. Bu özellikler ekonomik bakımdan az gelişmiş olmanın sonucudur. Bunların, yaşama düzeyleri beyaz işçilerinki gibi yavaş yavaş yükselmekte olan, zenci işçilerde de yavaş yavaş kaybolduğu görülmektedir. Amerikalı ya da Güney Afrikalı zencilerin durumlarını izah eden nesne, hiç de gen'lerin niteliği değildir: Asıl neden bunların çok uzun zaman beyazlardan farklı ve onlardan aşağı yaratıklar gibi muamele görmüş olmalarıdır. Bu da onlarda (az-çok derilerinin rengine bağladıkları) aşağılık kompleksleri ve hınçlar uyandırmıştır. Tıpkı bunun gibi, Yahudiler de yüzyıllar boyunca aynı muameleyi görmüşler, fizik ve moral bakımından kendi mahallerinde kapalı kalmışlar, içlerindeki zulüm görmüş olma duygusu boyuna gelişmiştir. Bütün bunlar onların, Yahudi olmayanlara göre farklı durumlarını izah eder. Irklar arasında fark gütme hiç kuşkusuz önemli bir politik çatışma faktörüdür.

Bazı ülkelerde —örneğin Birleşik Devletlerin Güneyinde, Güney Afrika'da, Lâtin Amerika'nın çeşitli uluslarında— tüm politik yaşam bunun etkisi altındadır. Fakat, sözkonusu olan, biyolojik bir etken değildir. Çatışma ırkların fizyolojik niteliklerinden değil de ırklar hakkında edinilen kollektif düşüncelerden ve bunların sonucu olan davranışlardan doğmaktadır. Bu kollektif düşüncelerin kendileri de sosyolojik durumlardan ileri gelmektedir. Bunlar da kamuflaj gibi politik bir strateji ile, ya da geçme (transfert)'nin ruhsal mekanizmalarıyla ilgilidir. Ortaçağın hristiyan hükümdarları Yahudi bankalarını yağma edişlerini gözden gizlemek için İsa'nın ölümünden sorumlu olan Yahudi ırkı üzerine lânetler yağdırmışlardır. XIX. yüzyıl Avrupası'nda sosyalizmin alıp yürümesi üzerine burjuvazi de aynı yöntemden yararlanmıştır: Yahudi bankerleri, Yahudi sanayicileri, Yahudi tâcirleri gammazlarken hristiyan bankerler, hristiyan sanayiciler, hristiyan tâcirler aynı sıfatla icra ettikleri kapitalist sömürmeyi unutturacaklarını umuyorlardı. Beri yandan, Yahudi aleyhtarlığı hükümeti yönetenlere kendi işledikleri hataların sorumluluğunu Yahudilerin üstüne atma olanağını da verdi: Eskiden Çarlık Rusyası'nda, şimdi de Ortadoğu'da olduğu gibi, 1933-1945'te bu iş Almanya'da yapıldı. Nitekim Roma imparatorları da saltanatın hatalarını unutturmak için hristiyanları yırtıcı hayvanlara parçalatıyorlardı.

Montesquieu zencilerin aşağı oldukları tezinin, onların beyazlarca sömürülmelerini haklı göstermeye yaradığını iyice anlamıştı. Bu tez ilkin XVI. yüzyılda, birinci sömürgecilik dalgası sırasında gelişti; XIX- XX. yüzyıllarda da ikinci dalga ile birlikte yeniden ortaya çıktı. Köle, zorla çalıştırılan işçi ya da aşağı-proleter durumu tüm insanların eşitliği ilkesinin çerçevesinde hoşa gitmeyen bir şeydir ama bu muameleye uğrayan insanlar ötekiler gibi değillerse, «aşağı kardeşler» ise bu, kabule değer bir hal alır. Birleşik Amerika'da ırkçı kuramlar doğuran, pamuk ekiminin genişlemesi oldu, ki köle işçiler olmasaydı buna olanak yoktu. Güney Afrika'nın bugünkü tüm ekonomisi, zencileri az gelişmiş bir halde tutma esasına dayanmaktadır. Beyazların ırkçılığı da doğal olarak bir karşı-ırkçılık yaratmaktadır. Bu da şimdi Birleşik Amerika'da (zenci «müslüman»lar gibi) aşırı zenci hareketleri kılığında kendini belli etmektedir. Başka birtakım Afrika ülkelerinde de bu hal görülmekte ve buralardaki hükümetler, içinde bulundukları tüm güçlüklerin sorumunu eski sömürgeci Devlete yükletmektedirler.

Irkçılığın varolduğu ve sosyal eşitsizlikler yarattığı bir toplumda bu kuram bazı kimselerin geçme (transfert) ya da ödünleme (compensation) yoluyla kendi ruh problemlerini çözmelerine de yaramaktadır. Nitekim sömürgelerde yahut Birleşik Amerika'nın güneyinde zenci aleyhtarı ırkçılık, yüksek düzeydeki mütekâmil beyazlara göre aşağı düzeydeki yoksul ve sefil beyazlarda daha derindir. Bunun izahı ise basittir: Kendilerinin altında «zenciler»in bulunduğu keyfiyeti, bu bahtsızlarda üstün oldukları gibi bir duygu yaratmaktadır. Zenciler sayesinde bunlar biraz önem, biraz itibar kazanmaktadırlar ve toplum merdiveninin alt basamağında değildirler. Irk aşağılığı ortadan kalktı mı bunlar neyseler o, yani hiçbir baltaya sap olamamış biçare insanlar olacaklardır (için için de ne olduklarını bilmektedirler). Böylece politik çatışmaların psikolojik etkenleri konusuna ulaşmış oluyoruz.

II

PSİKOLOJİK ETKENLER

Marksçılara göre politika savaşı özellikle grupları —sınıfları— karşı karşıya getirir ve psikolojik etkenler bunda ikinci derecede yer alırlar. Batılılara göre ise, tersine, politik savaş özellikle bireyleri ilgilendirir ve bunlar ya iktidar için kavga ederler, ya da ona karşı direnirler: Demek oluyor ki psikolojik etkenler bunda başlıca rolü oynamaktadırlar. İlkin bu etkenler Ortaçağ ilâhiyatçılarından esinlenen art düşüncelerle betimlenmiştir: Bu ilâhiyatçılar egemenlik arzusunu cinsel arzu ile bilme arzusunun yanısıra, başlıca insan tutkularından biri sayıyorlardı ve böylelikle de ten, ruh ve iktidar tutkusu üçlüsünü mahkûm ediyorlardı: Bunların sonuncusu olan iktidar tutkusu da politika kavgalarının başlıca temeli idi. Sonradan liberaller toplumsal çatışmaları her bireyin en az çabayı gösterip en çok çıkarı elde etme çarelerini araştırması esasına dayayarak daha basit bir psikoloji benimsediler. Bu ilke, politik rekabete olduğu kadar ekonomik rekabete de temel oluşturmaktaydı. Modern psikolojinin ve özellikle psikanalizin gelişmesi Batı kuramlarını —az-çok abartılmış olmakla birlikte— daha sağlam temeller üzerine oturttu. Freud, Marx'ın panzehiri olsun diye onun vardığı sonuçların kapsamı, özellikle Birleşik Amerika'da, şişirildikçe şişirildi. Nitekim Amerika'da bazen tüm politik çatışmala-

rı psikolojik yoksunluklarla izah etmek gibi bir eğilim görülmektedir. Şimdiyse bu gibi aşırılıklara karşı yerinde bir tepki günden güne gelişmeye başlamaktadır.

PSİKANALİZ VE POLİTİKA

Biz burada politik çatışmaların psikanalitik izahları hakkında ancak özet halinde ve şematik, dolayısıyle de değişik bir fikir verebileceğiz. Bu alanda olduğu gibi başka alanlarda da psikanalizin vardığı sonuçlar, bunları inceleyen yazarlara göre karmaşık, gür (touffu) ve değişiktir. Biz bunların yalnız başlıcalarını ve en iyi yerleşmiş olanlarını ortaya sereceğiz. Bunların bazen acayip ya da paradoksal olan nitelikleri hayret uyandırmamalıdır: İnsan sırrının ta derinliğine girmeye çalışırken, psikanaliz doğal olarak sahte birtakım aydınlıklardan uzak durmaktadır. Psikanalizin en iyi yerleşmiş temeli, ilk çocukluk çağının, bireyin psikolojik yetişiminde kesin bir önemi olduğu hususudur. Bu ilk çocukluk döneminde ana-baba esaslı rol oynarlar: İnsan ilkin onlara bakarak toplum karşısında kendini tanır. Ana-baba ile olan bu ilişkiler sonradan, bilinçdışı bir biçimde, tüm öbür sosyal ilişkileri ve özellikle otorite ilişkilerini etkileyecektir.

İlk çocukluk çağının önemi hakkındaki bu kuramların, Freud tarafından az belirtilmiş olan, biyolojik bir temeli vardır. Aldous Huxley'in dediği gibi insan bir «maymun cenini», yani embriyon halinde bir maymundur: İnsan yavrusu herhangi bir başka memeliye göre çok daha geri bir gelişim evresindeyken dünyaya gelir. Bu, demektir ki o, anasının karnında kapalı kalacak yerde, dış izlenimlerle daha erken temasa geçer: Şu halde zekâsının daha erken işlemesi gerektir. Aynı zamanda çok daha erken olarak toplumsal bir hayvan haline gelir. İnsanda ana-çocuk ilişkileri toplumsal ilişkilerdir. Oysa ki bunlar, öbür hayvanlarda daha çok uzun zaman tümüyle fizyolojik ilişkilerdir. Her ne olursa olsun, insan ceninin bu zamanından önce doğuşunun sonuçlarından hatırda tutulması gereken, psikanalizin, yaşamın ilk yıllarına ve hattâ ilk aylarına verdiği büyük önemdir.

Yaşamın bu safhasında çocuk, zevk almanın ve özgürlüğün egemen olduğu bir hal içinde yaşar. Tüm yaşayışı zevki, keyfi araştırma esası üzerine kurulmuştur. Freud, çocuk seksüalitesi diye adlandırdığı, bedenin özel organları üzerinde yoğunlaşma-

mış, çok değişik belirtilerle kendini açığa vuran dağınık ve bolşekilli (polymorphe) nesneyi çok iyi tanımlamıştır. Bu zevki araştırma işi çocuk bakımından hiçbir ters kuralla çatışmaz. Çocuk başkalarını kendisine zevk vermeleri, yani emzirmeleri, kucağa almaları, beşikte sallamaları, nazlandırmaları için her zaman zorlayamaz. Fakat başkaları onu elinin altındaki zevkten vazgeçmeye zorlayamazlar: Canının istediği zaman bağırır, tepinir, uyur, ağlayıp bağırır, «altını kirletir.» Demek oluyor ki çocuğun yaşayışına «zevk ilkesi» egemendir. İnsanoğlu, ilk yaşının bu yitik cennetine olan özlemini her zaman taşıyacaktır.

Sonradan o, bundan ayrılmak zorunda kalır: Yaşamının ilk sarsıntısı, ilk «yara»sı bundan ileri gelir ve bu, bireyi tüm ömrü boyunca damgalar. Toplumsal yaşama karışıp tutunması için zevk ilkesinin yerine «gerçek ilkesi»ni geçirmesi; yani zevkten vazgeçmesi ya da onu çok dar biçimde sınırlaması gerektir. Bir sürü zorlayıcı kurallara, zorunluklara, yasaklara boyun eğmesi gerektir. İçgüdüsüne, dürtülerine, zevklerine, arzularına tâbi olmamak zorundadır. Fakat zevk gereksinimi böylece boğulamaz, çok güçlüdür. Her zaman vardır. Toplumla bu «zevke düşkünlük» arasındaki çatışma, yoksunluklara yol açar ki toplumsal çekememezliklerin ana nedeni budur. Ya zevk gereksinimi —yani «libido»— bilinçaltına itilir ve orada düşlerle nevrozları besler. Ya da yerdeğiştirme (déplacement), ornatma (substitution) veya süblimleşme (sublimation) yoluyla, başka nitelikte bir gereksinim haline girer. Sözgelişi bir insan cinsel gereksinimlerini gideremezse ekonomik rekabete, spor yarışmalarına, politika savaşına, yaratıcı çalışmalara vb... verir kendini.

Bu yüzdendir ki kimi psikanalizciler akılcı, makineleşmiş, ahlâksal, «mikropsuz» bir evren kurmak eğiliminde olan endüstri devriminin, insanoğlunun içgüdüsel eğilimleri ve benliğinin derinliklerindeki arzularıyla tam bir çelişme halinde olduğu düşüncesindedirler. Gerçek ilkesi zevk ilkesini tümüyle ve kökünden susturmak amacını güder. Karşılık olarak, bu insanlık dışı çerçeve saldırganlığın, zorbalığın gelişmesine yol açabilir. Norman Brown'ın dediği gibi «saldırı, cinsellikdışı ve eksik hale gelen bir âleme karşı, aldanıp düş kırıklığına uğrayarak başkaldıran içgüdülerden doğar.» Bu kuram, teknik gelişmede ve bunun sonucu olan yaşama düzeyinin yükselişinde, bunun birleşmeye (intégration) yönelerek gerginliklerin azalmasına yol açacağı gibi bir hal gören kuramlarla doğrudan doğruya karşıtlık halindedir. Bu kurama göre teknik ilerleme, tersine, artık içgü-

dülere yer vermeyen bir âlem kurarak saldırganlığın, otoriteciliğin, zorbalığın, dolayısıyle de çekememezliklerle çatışmaların artmasına yol açmaktadır.

Yoksunluklar kuramı, politik çatışmaların psikanalitik açıklamasının temellerinden biri olarak kalmaktadır. Fakat bu kuram Freud'a yetersiz görünmüş, o da bunu başkalarıyle tamamlamıştır. Yaşamının ikinci bölümünde saldırganlığın ve özellikle zorbalığın da bir «ölüm içgüdüsü» üzerine kurulu olduğunu düşünmüş ve bunu, libido ile çatışma halinde olarak betimlemiştir. Her insanın yüreğinde olup biten, aşk tanrısı Eros'la ölüm tanrısı Thanatos arasındaki savaş, psikanalist kuramın en yüce, fakat en şaşırtıcı ve en karanlık yönlerinden biridir. Buna göre her yaratık hem zevk içinde yaşama isteğine doğru, hem de —sanki baş dönmesine tutulmuş gibi— kendini yoketmeye doğru itilir. Fakat hiç kimse kendi ölümünü açıkça görme yürekliliğini gösteremez. Ölüm hem iter, hem çeker. Böylece de insan, kendini yoketme iradesini başkalarına doğru çevirir. Şu halde saldırganlık, yani başkalarını yoketme eğilimi ölüm içgüdüsünün, egemenliği altında tuttuğu kimselerce başkalarına yöneltilmesi demektir ki bunlarda ölüm tanrısı Thanatos, aşk tanrısı Eros'u altetme eğilimindedir.

Politik çatışmaların apaçık etkenleri olan saldırganlık, zorbalık, egemenlik, otoritecilik bir ödünleme (compensation) olayından da doğabilir. Psikanaliz, duygularla davranışların çiftdeğerliliği ve zıt nitelikleri üzerinde çok durur. Ona göre, erosal arzulara düşkünlük ya büyük bir cinsel gücün, ya da tersine, iktidarsızlığın sonucu olabilir; iktidarsızlık da kurbanını, kudretsizliğini gizlemek için bu alanda kendini göstermeye iter. Tıpkı onun gibi, egemenlik arzusu ve otoriter davranış da gerek güçlü ve enerjik bir kimsenin gerçek iktidar iradesinden, gerekse psikolojik bir zaaftan, bir iç kargaşalıktan, kendini tutmamaktan ve başkalarına kendini saydırma arzusundan ileri gelir ve bunlar, karşıt davranışın ardında gizlenir. Bu bakımdan, 1950'de Birleşik Amerika'da T. Adorno tarafından «otoriter kişilik» üzerine yapılan ünlü anket ilgi çekicidir. Bu anket, politikada tutucu davranışın bir çeşit psikolojik yapı ile bağlantısı olduğunu göstermiştir. Otoriter kişilik katı bir konformizmle, geleneksel değer sistemlerine körü körüne boyun eğmekle, otoritelere sadıkane itaatle, toplumsal ve ahlâksal bir evrenin (iyilik ve kötülük, ak ve kara, iyiler ve kötüler gibi) çok kesin kategorilere bölünmüş ve ilkel bir şekilde görülmesiyle tanımla-

nır. Böyle bir evrende herşey belirli, ayarlı, sınırlıdır. Güçlüler en iyiler oldukları için emir vermeye lâyıktırlar. Güçsüzlerle âcizler de her bakımdan aşağı oldukları için alt basamakta olma durumlarını haketmişlerdir. Bu evrende insanların değeri yalnız sosyal duruma dayanan dış kıstaslarla belli olur. Bu politik davranışların bütünü özellikle kendi benliklerinden emin olmayan, kendi kişiliklerini yaratmayı ve istikrarlandırmayı hiçbir zaman başaramayan kimselerde görülür. Bunlar kendi benliklerinden ve kendi kimliklerinden şüphe ederler. Kendi içlerinde tutunup sarılacakları hiçbir şey olmadığı için dış çerçevelere, dış görünüşlere sarılırlar. Toplumsal düzenin dengesi böylece onların kendi kişiliklerinin dengelerine temel olur. Toplumsal düzeni savunurken onlar kendilerini, kendi benliklerinin temelini, kendi psikolojik dengelerini savunmuş olurlar. Karşıtlara ve özellikle —yaşama tarzı ve değer sistemi toplumsal düzene bir meydan okuma olan— «ötekilere, başka türlü olanlara» saldırganlıkları ve hınçları bundan ileri gelir. Bu yaşama tarzı ile değer sisteminin genelliğinden ve temelli oluşundan şüphe ederler. Otoriter kişiler, toplumsal düzenin tehdit altında olmadığı sâkin zamanlarda tutucu partilere girerler. Toplumsal düzen sarsıldı mı saldırganlıkları doğal olarak artar ve onları faşist hareketlere doğru iter. Böylece, iç bakımdan en az sağlam olanlar dış bakımdan çok sağlam görünürler, kuvvete dayanan partiler özellikle güçsüzlerden oluşur.

Otoriteciliğin, egemenliğin, zorbalığın başka psikolojik izahları da vardır. Kimi zamanlar bunlar, bireysel başarısızlıkların da ödünlemesidir. Başkaları sizi sevmiyor, sizinle alay ediyor, sizi aşağı görüyor diye onlardan öc alınır. Güçsüzler, budalalar, bir baltaya sap olmamışlar kendilerine üstün olanları aşağılatarak, onları kendi düzeylerinin altına indirmeye çalışarak kendilerini göstermeye çalışırlar. Karşıt bir psikanalist olan Adler'in belirttiğine göre zorbalıkla despotluk çoğu zaman kısa boylu ya da bedensel herhangi bir kusurları, biçimsizlikleri olan kimselerin hissettikleri acı duygusunun bir üst-ödünlemesidir (Diktatörlerin çoğu, Caesar, Napoléon, Hitler, Stalin, Mussolini, Franco vb... kısa boyluydular). Yine Adler otoriter eğilimleri temel bir eğilim saymaktadır. Ona göre egemenlik içgüdüsü insanı harekete getiren ve Freud'un anlayışına göre «libido»nun —zevk gereksiniminin— yerini alan başlıca zemberektir. Bu kuramı Ortaçağın eski «egemenlikten zevkalma» anlayışıyle kıyaslamak ilgi çeken bir şeydir.

Psikanaliz yalnız çatışmalar problemini aydınlatmakla kalmaz. İnsanların politikada daima gördükleri «savaş ve birleşme» den ibaret çifte niteliğin izahını da ortaya koyar. İktidarın hem baskıcı, hem iyicil, hem sömürücü, hem düzen yaratıcı olan iki yüzü, bu teoriye göre, çocuğun ana-babasına karşı beslediği duyguların çiftdeğerliliğini yansıtır. İnsanların bilincinde otorite, az-çok, kendileri de farkında olmaksızın, baba ile ananın imgeleri üzerine kurulu olarak yereder. Her günkü konuşma dili bile bu olayı ortaya koyar. Albaydan «alayın babası» diye sözedilir. (Latincedeki «Pater» sözü esas alınarak). İşletme şeflerinin «paternalizm»inden, «patron»lardan, hristiyanlığa inananların ortak babası Papa'dan, eski Roma'daki «patrici»lerden, (Yunancadaki Meter = Ana'dan gelme) metropol'den (Anayurt) sözedilir. Yine bunun gibi, «patriotizm (yurtseverlik)» de ana-baba ile çocuk ilişkilerinin yer değiştirmiş biçimidir. «Patrie (yurt)» yalnız ataların toprağı, babaların ülkesi değildir; ana-baba niteliğinde bir varlıktır. Yurdumuz bizim «ana»mız, onu temsil eden Devlet başkanı da «baba»mızdır. Tüm politik ideolojiler, iktidarla ilgili tüm inançlar böylece, «paternalizm» izleri taşırlar.

İnsan yaşamının ilk acılı değişiniminde (mutation), «zevk ilkesi»nden «gerçek ilkesi»ne olan ıstıraplı geçişte ana-baba esaslı bir rol oynarlar. Çocuğun artık boyun eğmek zorunda olduğu kuralları, zorunlukları, yasakları ilk formülleştiren, onlardır. Ana-baba eskiden insanoğluna yeryüzü cennetinde kılavuzluk eden, oranın meyvelerini ona tattıran melektiler. Şimdiyse ateş saçan kılıcıyle insanoğlunu cennetten kovan ve girmesinler diye kapıyı bekleyen melek olmuşlardır. Ana-babanın rolündeki bu değişiklik, çocuğun yüreğinde bir çatışma doğurur. Onlardan ve özellikle anneden o zamana değin yalnız neşe ve zevk elde etmişti. Şimdiyse onlar kendisi için neşe ve zevke birer engel olacaklardır ama çocuk, âcizliği dolayısıyle, yine onlara muhtaç, yine onlara bağlı kalacaktır. Bu yüzden de onlara karşı duygularında esaslı bir çiftdeğerlilik olacak, hem sevgi, hem hınç, hem minnet hem kin duyacaktır.

Hem koruyucu, hem çekilmez, hem hayırlı, hem sıkıcı olarak duyulan her otoritenin çiftdeğerliliği yalnız deneyimden ileri gelmez: Deneyim iktidarın aynı zamanda yararlı ve sıkıcı, gerekli ve zorlayıcı olduğunu gösterir. Bu çiftdeğerliliğin daha derin, daha gizli kaynakları vardır: Farkedilmeyecek biçimde ve az-çok, çocuğun ana-babasına karşı olan duygularının çiftde-

gerliliğini gösterir, ki bu, gerçek ilkesiyle zevk ilkesi arasındaki çatışmalardan doğar. İktidarın bu «paternalist» niteliği abartılmamalıdır. Kimi otorite biçimleri ana-baba kudretinden farkında olunmaksızın kalmış anılarla ilişkisizmiş gibi görünürler: Sözgelimi, Marx Weber'in fikrince yetenek, etkinlik ve tekniklik üzerine kurulu bürokratik otorite gibi. Yine bunun gibi, küçük gruplardaki liderlik de ana-baba düşlerine epeyce az bağlı görünür.

Tüm bu psikolojik olaylar kısmen toplumsal yapılardan doğar. Kimi etnologlar, Freud'un genel sandığı Oidipus kompleksinin ana-baba ile çocuk ilişkilerinin başka türlü örgütlenmiş olduğu— bazı tip toplumlarda görülmediğini kanıtlamışlardır. Yine bunun gibi, birçok yoksunluklar da kamuluk sisteminin sonucudur. Cinsel ilişkilerden yoksunluğun sözkonusu olmadığı toplumlar insanlarında hadımlaştırılma ve iktidarsızlığa tutulma yüzünden kaygı diye bir şey yoktur. Gerçek ilkesi ile zevk ilkesi arasındaki çatışma, kültür tiplerine göre az ya da çok keskindir: Kimilerinde kızışıklığından çok şey yitirir: Belki de «libido» insan psikolojisindeki merkez noktasını sadece çağdaş Batı uygarlıklarında işgal etmektedir, özellikle oralarda incelenmiştir çünkü. Şu var ki politik çatışmaların psikolojik izahları daima sınırlı olarak kalmaktadır. Herhangi bir toplumdaki yoksun, içine itilmiş, saldırgan, otoriter bireylerin sayısı, politik çatışmaların kimi zaman zorlu, kimi zaman ılımlı olduğu epeyce uzun tarihsel dönemlerde bir oranda sürekli ve birkarar olur. Ruhsal mikrop bir şey değildir, sosyolojik alan ise herşeydir. Toplumsal yapılarda koşullar 1933'te Adolf Hitler'i iktidara getirmeseydi öyle sanılır ki bugün Almanya'nın bir köşesinde sâkin, ciddî, titiz, torunlarından sevgi komşularından saygı gören iki vatandaş yaşayacaktı: Adolf Eichmann ile Heinrich Himmler.

POLİTİK MİZAÇLAR

Mizaç, huy (tempérament) kavramını tâ Hipokrates'te buluruz. Bu kavram, bireyleri özellikle doğuştan gelme, az-çok biyolojik esasa dayanan anıklıkların (aptitude) düzenlediği davranış ve tutumlara göre kategorilere ayırma düşüncesi üzerine dayanır. Mizaç, huy kavramı, davranış ve tutumları toplumun yapılarına göre tanımlayan sınıflar kavramına aykırıdır.

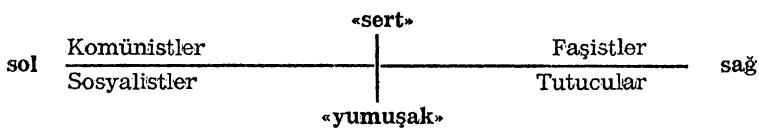
Politikada mizaç kavramı çatışmaları, az-çok doğuştan gelme bireysel anıklıklarla izah eğilimindedir. Kimi insan tipleri,

kişisel eğilimleri yüzünden filân politik tutuma doğru itilirler; bu da onları, kişisel eğilimlerinin karşıt politik tutuma doğru ittiği insan tipleriyle çatışma haline sokar. İlkin politik davranışlarla genel yaradılış tipleri arasında bulunması mümkün ilişkiler araştırılmıştır. Ne yazık ki psikologlar, bunların tanımı üzerinde anlaşmış değillerdir. Onun için biz, örnek olarak, en çok görülen sınıflamalardan yararlanmakla yetineceğiz. İlkin politik tutumlarla Heymans ve Wiersman'ın —Fransa'da René le Senne ve Gaston Berger tarafından tanıtılan— karakterolojik sınıflaması arasındaki ilişkiler araştırılmıştır. Bu sınıflama üç temel kıstas üzerine kurulur: a) Heyecanlılık eğilimi (émotivité); b) Etkinlik (activité); c) «Yankı (retentissement)», yani tasarımların süreklilik derecesi. Bu sonuncu nokta ile, dünde değil de bugünde ve yarında yaşayan «birincil'ler (secondaires)» birbirinden ayırdedilir. Politikada «şekilsizler (amorphes)» (heyecansız, etkisiz, ikincil) ve «ağırkanlılar» (flegmatiques)» (heyecansız, etkin, ikincil) başkalarının özgürlüğüne saygı gösterdiklerinden, iktidarı ele geçirmeye heveslenmezler. Onun için ılımlıdırlar ve çatışmaları da ılımlaştırırlar. Tersine, «tutkulular (passionnés)» (heyecanlı, etkin, ikincil) ve «öfkeliler (coléri-ques)» (heyecanlı, etkin, birincil) politik savaşlar ve iktidar, kendine çeker. Birinciler tablaten otoriter şeflerdir. İkinciler daha ziyade halk yığınlarını yöneten hatipler ya da gazetecilerdir ve sonuçta da diktatörlük yapmaya az heveslidirler. (Danton, Jaurés gibi). «Sinirliler (nerveux)», (heyecanlı, etkisiz, birincil) ve «duygulular (sentimentaux)», (heyecanlı, etkisiz, ikincil) tabiaten ihtilâlci olurlar. Birinciler oldukça anarşiktir, ikinciler de otoriter yöntemlerden her zaman için uzak değillerdir (Robespierre gibi). «Duygusuzlar (apathiques)» (heyecansız, etkisiz, ikincil) tabiaten tutucudur, «kanlılar (sanguins)» (heyecansız, etkin, birincil) daha çok oportünisttir (Talleyrand gibi). Bütün bunlar belirsiz ve yüzeysel kalmaktadır.

Emmanuel Mounier de kendi hesabına politik tutumlarla Kretschmer'in psikosomatik sınıflaması arasında bir ilişki kurmuştur; Kretschmer Hipokrates'in eski düşüncelerini modernleştirerek insanları başlıca üç tipe ayırmıştır ki bunlar tıknaz, uzun, ya da atlet yapılı (yani sâkinliği az çok parlayıveren bir mizaçla birleştiren) tiplerdir. Zaman zaman uysal ve ateşli, parlak ve popüler olan Mirabeau, bu sınıflamaya göre «tıknaz» politikacı tipinin ta kendisidir. Kurulan bu ilişkiler de daha önce-

kiler gibidirler. Ayakta durur yanları yoktur. Politik tutumlarla dışadönüm (extroversion) ve içedönüm (introversion)'ü karşılaştıran Jung'un sınıflaması arasındaki ilişkiler de ötekilerden geri kalmaz. İçedönük (introverti) başlıca kendi benliğine, iç âleme, düşüncelere dönüktür. Başkalarının düşüncesine aldırmaz, tabiaten antikonformisttir, sokulgan değildir. Dışadönük (extroverti) ise tersine, dış olan herşeye, zenginliğe, itibara, toplumda beğenilmeye, konformizme, etkinlik ve harekete büyük ilgi gösterir. Demokratik politikacı, milletvekili, il genel meclisi üyesi, yerli eşraf dışadönük tipe oldukça uygundur. Teknokrat ile Jakoben ise, içedönük tipe uygun düşer.

Politik yaradılışları doğrudan doğruya sınıflamak için yapılan çabalar ve özellikle İngiliz psikolog ve sosyologu Eysenck' inkiler daha ilgiye değer. Tutumlarla ilgili soru varakalarına verilen yanıtların faktör bakımından çözümlenmesine dayanarak, Eysenck iki temel karşıtlık, iki koordinat ekseni saptamıştır ki bunlar dört büyük politik tutum, mizaç tipini ayırmaya ve bunlara oranla somut davranışları belirtmeye yarar: Bir yanda «radikal-tutucu» ekseni («radikal» ingilizcedeki anlamınadır, yani değişiklik, başkalık, dolayısıyle «ilericilik» ifade eder); öbür yanda «sert-yumuşak» ekseni vardır. Birincisi aşağı-yukarı sağ ile solun geleneksel ayırımına uygun düşer. İkincisi de önceki iki grupun içinde çok başka tutumların yanyana varolduklarını gösterir ki bunlar sağda asıl tutucuların tutumlarıyla sağdaki faşistlerin tutumları, solda da demokrat sosyalistlerle komünistlerin tutumlarıdır. Eysenck'e göre bu ayrımlar ikinci bir koordinat ekseniyle izah olunur ki bir yanda faşistlerle komünistler; öbür yanda da gelenekçi tutucular bu eksenin iki ucunda yer alırlar. Biri apsis, öbürü ordinat olarak gösterilen iki eksenin kesişme noktalarıdır ki çeşitli politik mizaç tiplerini uygun biçimde göstermeye yarar:

Eysenck'in teorileri politik çatışmaları tanımlamak bakımından çok yararlıdır. Fakat iki çeşit itiraza yol açmaktadır. İlk olarak «radikal-tutucular» ve «sert-yumuşak» ayırımlarının sos-

yolojik farkları değil de psikolojik farkları ifade edip etmedikleri kesin değildir. Eysenck'in anketlerinin gösterdiğine göre bireylerin böylece tanımlanan dört tipe ayrılması bunların sınıflara, yaşama düzeyine ne de başka toplumsal kategorilere bölünüşlerine tam tamına uygun düşmemektedir, fakat bu bakımdan ortada birtakım ilişkiler vardır. Onun için bu dört tipin sosyolojik durumlara değil de doğuştan gelme birtakım ruhsal yapılara, mizaçlara uygun düştükleri söylenemez. İkinci olarak her tipin tanımı da ortaya güçlükler çıkarmaktadır. Radikal-tutucu, sağ-sol ayırımı oldukça açıktır ve genel olarak kullanılmaya elverişli gibi görünmektedir. «Sert-yumuşak» ayırımı ise çok daha belirsiz kalmaktadır ve kullanılması daha çok itiraza yol açar görünmektedir. «Sert»lerle «yumuşak»ları bulmak için Eysenck'in kullandığı sorular yakından incelenince insana öyle geliyor ki sözkonusu olan, politik değil de ahlâksal bir karşıtlıktır. «Sertlik» biraz da bizim «geleneksel ahlâka aldırmayan kimse» diyebileceğimiz tanıma uymaktadır; «yumuşaklık» ise tersine, protestan anlayışa uygun dinsel ve ahlâksal düşüncedir, çok bireycidir, herkesin hiçbir dış baskı olmaksızın görevini yapması iradesine dayanır. Tanrı'ya inanış, dindarlık, sıkı bir cinsel ahlâk, insanların eşitliğine olan inanç, yumuşaklık, zorbalığın yokluğu, hristiyanca sevgi ve acıma, (din ve ahlâk karşısında değil de) Devlet karşısında her insanın özgürlüğü demektir. «Sert-yumuşak» karşıtlığını, Fransa'da sık sık yapıldığı gibi, «otoriter-demokrat» karşıtlığına benzetmek olanaksızdır. «Sert» ve «yumuşak» kavramları birbirinden çok ayrıdır ve anglo-sakson toplumsal ortam dışında uygulanabileceğe pek benzememektedir.

III

DEMOGRAFİK ETKENLER

Demografinin politik çatışmalar üzerinde etkisi olduğu, uzun zamandır yayılmış bir düşüncedir. Halk, savaşlarla devrimlerin nüfusun basıncıyla izah edilişini seve seve kabul eder. Bu izah, Hitler'in «hayat sahası» propagandasının temeli olmadan ve çağdaş sosyologlarca yine ele alınmadan önce, birkaç yüzyıldan beri böyle tasarımlanmıştır. Bununla birlikte büyük politik kuramlar demografik etkenlere hiç önem vermemektedirler. Liberallerle Marksçılar bu probleme şöyle bir değinmektedirler.

Hristiyanlar, ulusçular ve komünistler, Malthus'un tezlerini eleştirmek ve doğum kontroluna karşıt olmak bakımından anlaşmış durumdadırlar. Bununla birlikte, az gelişmiş ülkelerde nüfus artışının hızlanması politik çatışmanın temel faktörüdür.

DEMOGRAFİK BASINÇ

Uzun zamandan beri bazı kimseler demografik basıncı en ciddî çatışmaların temel etkeni saymaktadırlar. Kalabalık nüfuslu ülkelerde toplumsal gerginliklerin şiddetli, devrimlerle savaşların sık oldukları düşüncesi, çok eskidir. Yine bunların düşüncesine göre az nüfuslu ülkelerde, tersine, çatışmalar azdır, yöneticiler daha seyrek itiraza uğrarlar, barış, daha sağlanmış durumdadır. Çok önceleri Aristoteles'le Eflâtun da nüfusun aşırı derecede artışının politik kargaşalıklara yol açtığı düşüncesindeydiler. **Denemeler**'inin XXIII. bölümünde Montaigne savaşları «Cumhuriyetin hacamatı» sayıyordu: Bu hacamat organizmayı temizler ve (o çağın tıbbî inançlarına uygun olarak) bir kan hücumuyla rahatsız olmaktan korur. Bu tema o zaman çok yaygındı. Birçok Rönesans yazarları o çağın kargaşalıklarını nüfusun artışıyla izah ediyorlardı. Ulrich von Hutten 1518'de: «Gençliğin yurt dışına çıkması ve nüfusun azalması için savaş, gereklidir,» diye yazıyordu. Sebastien Franck da 1538'de şunları ekliyordu: «Savaşla ölüm yardımımıza gelmezlerse toprağımızı bırakmamız ve çingeneler gibi yollara düşmemiz gerekecek.» XVIII. yüzyılda, demografik baskının politik çatışmaları geliştirdiği düşüncesi, Malthus'un tezlerine doğrudan doğruya esin kaynağı olmuştur. Malthus, yoksul nüfusun artışının (ki bu artış yüzünden o, daha da yoksullaşmaya mahkûmdur) bu nüfusta zenginlerin mallarına göz dikme hevesini vahimleştireceğinden ve toplumsal düzeni yokedeceğinden korkmaktaydı.

Demografik baskı kuramları heyecan verici olaylara dayanmaktadır: 1814-1914 arasında Avrupa'nın nüfusu iki kat olmuştur. Sonra, XX. yüzyılın ilk yarısının iki büyük savaşı patlak vermiştir. XVIII. yüzyılın sonunda Fransa, o çağın doğal kaynaklarına ve tekniklerine göre belki de kalabalık nüfusluydu. Tam o sırada 1789 İhtilâli ile 1792-1815 savaşları çıktı. Bugünün az gelişmiş ülkelerinde nüfus fazlalığı birçok devrim hareketleri ve çoğu zaman savaşçı bir tutumla atbaşı beraber gider. 1830 dolaylarında Avrupa'da Almanya, Asya'da Japonya gözle görünür biçimde nüfus fazlalığına sahiptiler: Yayılma arzuları

ve bunun yol açtığı savaşların amacı, bu ülkelere, eksikliğini duydukları hayat sahasını sağlamaktı. Tersine olarak, Birleşik Amerika'da XIX. yüzyılda görülen nüfus azlığı ve gayrımemnunların Batı'ya gitmeleri olanağı toplumsal gerginliği hafifletti ve özellikle sınıf kavgasını azalttı. Gaston Bouthoul'a gö günümüzde savaşlar, eskiden büyük hastalık salgınlarının sağladıkları düzenleme fonksiyonunu yerine getirmektedirler: Bunlar, «demografik gevşeme» gibi bir sonuç doğuracaklardır. Bir çeşit emniyet supabı olacaklardır. Gaston Bouthoul'u anlıyoruz. Montaigne de aşağı-yukarı böyle düşünmekteydi.

Bununla birlikte, bu basit görünüş altında demografik baskı teorilerinin eleştirmeye değer yanları vardır. En kalabalık nüfuslu ülkeler en savaşçı olanlar değillerdir, yoksa Hollanda nüfus yoğunluğu dolayısıyle Avrupa'nın en savaşçı ülkesi olurdu. Nüfusu çok kalabalık olan Çin, yüzyıllar boyunca çok barışçı bir ülke oldu. Buna karşılık çok geniş topraklara yayılmış olan Kuzey Amerika kızılderili kabileleri durup dinlenmeden savaşıyorlardı. 1789 Fransız Devriminin patlak vermesine nüfus fazlalığından gayrı daha birçok nedenler yol açmıştır; zaten 1905 ve 1917 Rus Devrimleri de nüfusun az olduğu bir ülkede patlak vermişlerdir ki burası için demografik bir baskıdan sözetme olanağı yoktur. Bu kavram çok belirsizdir. Yalnız nüfus yoğunluğu ile tanımlanamaz. Eskiyişini de hesaba katmak gerektir ki bu, yayılma oranında artmaktadır, yayılma da baskıyı azaltmaktadır. Kollektif tasarımların da önemi vardır: Son yüzyılın bitiminden beri moda olan «sarı tehlike» Asyalıların gücünün gerçekçi bir çözümlenişinden değil de, çekik gözlü muazzam kalabalıkların kaynaşmasından ve beyaz uluslar üzerine yayılmasından doğma belirsiz bir düz üzerine kuruludur.

Özellikle doğal kaynakları ve onları işletme olanaklarını gözönüne almak gerektir. Nüfus basıncı kuramı, bir kıtlık kuramıdır: Demografik olmaktan çok ekonomiktir. Malthus 1789'da: «Nüfus doğal olarak geometrik oranda artmak, buna karşılık besin maddeleri de doğal olarak aritmetik oranda azalmak eğilimindedir,» yolundaki ünlü yasayı formülleştirmiş, kuramını da bu açıdan kurmuştu. Nüfus 2, 4, 8, 16, 32, 64, 128... temposuyla, besin maddeleri ise, 2, 4, 6, 8, 10, 12, 14... temposuyla artacağından, ikisi arasındaki açık gittikçe daha büyüyecekti. Böylece insanlık açlığa mahkûm olacak, bu da çok vahim anlaşmazlıklara yol açacaktı, meğer ki doğumlar istenerek sınırlansın.

Kurucusu tarafından verilen matematik şekil altında Malt-

hus yasası hiçbir zaman denetlenememiştir ve denetlememez de: Nüfusun ya da besin maddelerinin «doğal» artışı ne anlama gelmektedir? Fakat birincisinin ikincilere göre daha çabuk artmakta olduğu düşüncesi, insanların zihinlerine derinliğine yerleşmiştir. Çağımızda demografik yayılma temposunun hızlanması onu yine günün konusu haline getirmiştir ve Malthusçuluk özellikle Amerika'da gerçek bir yeniden doğuş halindedir. Nüfusun hemen hemen sınırsız gelişmesi niteliği ile kaynakların sınırlı niteliği arasındaki çelişme apaçıktır. Zaten bazıları da intensif tarımın, toprakların gittikçe kısırlaşmasına yol açtığı, besin maddelerinin azalma tehlikesinde olduğu düşüncesindedirler. En iyimserleri rasyonel bir işletmenin toprağa altı milyarı aşkın insanı beslemek olanağını sağlayacağı düşüncesindedir, fakat bu sayının 2000 yılından başlayarak aşılması gibi bir tehlike vardır. Hattâ on milyar insanın beslenebileceği olanağı kabul edilse dahi, bu mutlak sınır da üç çeyrek asırdan daha kısa bir süre içinde aşılacaktır. Yayılımcı kuramların körü körüne iyimserliği böyle bir problemi çözmeye yetmemektedir.

Hemen şu anda, demografik basınç kuramı az gelişmiş ülkelerin durumunu göstermektedir. Oralarda nüfus artışı olağanüstü bir hız kazanmakta, bu ise politik çatışmaları geniş ölçüde vahimleştirmektedir. Hem fizyolojik hem sosyolojik etkenlerin etkisi ile —biri ilkel ülkelerdeki denge, öbürü de çok gelişmiş endüstriyel ülkelerdeki denge olmak üzere— iki çeşit demografik denge doğal olarak kurulur görünmektedir. İlkel ülkelerdeki denge, birçok hayvan türlerinde gözlenenin aynı niteliktedir. Herbiri çok yüksek olan doğumlarla ölümler kombinezonu üzerine dayanır. Bunu «mersin balığı dengesi» diye adlandırabiliriz:

Dişi mersin balığı on binlerce yumurta yumurtlar. Bunların hepsinden yavru çıksaydı ve bu yeni mersin balıklarının tüm yumurtaları için de hal böyle olsaydı mersin balıkları çok kısa zamanda bütün hayvan türlerini yokederler, yeryüzü de uçsuz bucaksız bir mersin balığı havuzu haline gelirdi. Fakat binlerce yumurtadan yavru çıkmamaktadır, daha sonra da binlerce mersin balığı yavrusu yokolmaktadır. Böylece mersin balıklarının âleminde nisbî bir demografik denge kurulmaktadır. İlkel insanlığın demografik dengesi de buna benzer: Çok büyük bir doğal doğurganlık ve doğum kısıtlamalarının yokluğu çok yüksek sayıda doğumlara yol açar. Fakat sağlık koşullarının yokluğu, beslenme güçlükleri, hastalıklar, erken yaşlanma da yine büyük ölçüde ölümlere yol açar.

büyük bir şiddetle gelişmektedir. Bundan da devrimler, savaşlar, politik diktatörlükler çıkması gibi bir tehlike doğmaktadır, meğer ki doğumu engelleyici önlemlerin kullanılmasını yaymak için karakuşi tedbirler alınsın.

NÜFUSUN BİLEŞİM TARZI

Nüfusun yaşa ve cinsiyete göre bileşim tarzı ve coğrafi dağılışı da politik çatışmalarda az-çok rol oynar. Yaşamın uzun, doğumların az olduğu gelişmiş ülkelerde gençlere oranla yaşlılar çok sayıdadır. Az gelişmiş ülkelerde ise yaşlılar, tersine, az sayıdadır. İmdi, genel olarak yaşlıların kurulu düzene daha bağlı, daha tutucu, gençlerin ise daha devrimci oldukları kabul edilir. Bununla birlikte gençliğin yeniliğe gösterdiği eğilim epey kolaylıkla sahte yeniliklere doğru yönelir, bunların da görünürde hoş olmayan, kışkırtıcı, zorbaca niteliği gençlikteki orijinallik bunalımının psikolojik gösterilerine oldukça uygun düşer. Burjuvazide bu bunalım çoğu zaman, doğurduğu değişiklik gereksinimiyle ayrıcalıklı bir toplumsal duruma olan derin ve içgüdüsel bağlılık arasında bir çatışma yaratır; bu da işi faşizme ya da Fransız devrimlerinin tepkisi olan «muscadin'lik» tipi her çeşit hareketlere vardırmak gibi bir tehlike ortaya çıkarır. Herşeye karşın, genç bir ulus devrimlere ve köklü değişikliklere eğilimlidir; yaşlı bir ulus ise bundan tiksinir.

Çeşitli çözümlemeler göstermiştir ki gençlik tutucu ve ılımlı partilerden çok değişiklik getireceklerini ileri süren solcu ya da aşırı solcu (fakat sonuç itibariyle —özel koşullar hali hariç— aşırı sağdan çok, solda bulunan) partilere oy verir. Nüfusun yaş ortalaması da yankısını yöneticilerde gösterir. Bugünkü az gelişmiş ülkeler yöneticilerinin genç oluşları, 1789 Devrimi insanlarının genç oluşları, nüfus yığınlarının yaş ortalamasını yansıtır. Bu demografik olaylar, yaş ortalaması yüksek olan endüstrileşmiş ulusların gittikçe daha çok tutucu oluşlarını; yaş ortalaması düşük olan az gelişmiş ülkelerin de tersine, devrimci oluşlarını kısmen izah eder.

Öte yandan, az gelişmiş tipte genç bir nüfus yığını içinde, beslenip bakılması gereken yaşlıların oranı büyük değildir; yaş ortalaması yüksek, endüstrileşmiş ülkelerde ise bu, tersine, çok büyüktür. Böylece bu oranın hemen % 25'e kadar yükselebileceği hesaplanmıştır (Şu anda bu, Fransa'da ve Büyük Britanya'da % 16, İtalya'da % 12, İspanya'da % 10'dur). Bu ise nüfusun

Çok gelişmiş endüstriyel ülkelerde durum, iki nokta üzerinde ayrıdır. Daha iyi sağlık koşulları, daha bol ve daha dengeli bir beslenme, tıbbın gelişmesi ölümleri azaltır. Fakat doğumlar da azalmak eğilimindedir. İlkin bu, henüz iyice bilinmeyen, fakat etkisi hiç kuşku götürmeyen biyolojik etkenlerin baskısıyla olur. Yerleşmiş bir düşüncenin tersine olarak, yetersiz beslenme ve fizyolojik zayıflık, büyük ölçüde doğal bir doğurganlıkla atbaşı beraber gider; beslenme iyileşti ve genel hayatiyet daha güçlendi mi, tersine olarak bu doğurganlığın da azalır gibi bir hali vardır. Öte yandan konforun, eğitimin, ferdi-bireyciliğin gelişmesi de doğumların istenerek sınırlanmasını arttırır. Sonunda az sayıda doğumla az sayıda ölüm arasındaki bir rastlaşmayla, bir demografik denge az-çok kurulmuş olur. Nüfus artar ama, yavaş yavaş.

Az gelişmiş ülkelerde başlangıçtaki denge bozulmuştur, endüstriyel ülkelerde denge ise henüz kurulmuş değildir. Birkaç sağlık ve hekimlik ana kuralının benimsenmesi, salgın hastalıkların kolay iyileştirilmesi ve bunlarla (sözgelimi D.D.T.'nin düzenli ve büyük ölçüde kullanılması gibi) ucuzca savaşılması çocuk ölümlerini hızla azaltmaktadır, ki nüfus artışı bakımından en önemli olanı da budur (Yaşlıların ömürlerinin, döl yetiştirme yetisinin kayboluşundan sonra uzamasının, bu konuda hiçbir anlamı yoktur). Doğumlar, tersine olarak, uzun zaman aynı düzeyde durma eğilimindedir. Önce şu nedenle ki, yaşayış tarzıyla beslenme alışkanlıkları az değişmekte, doğal doğurganlık da değişikliğe uğramamaktadır. Sonra şu nedenle ki, geleneksel âdetler ve genel yetişim çok ağır ilerlemekte ve doğumların istenerek sınırlanmasına daha uzun zaman engel olmaktadır. O zaman nüfus, çok hızlı bir tempoyla artış eğilimi göstermektedir.

Bu demografik dengesizlik, hızlı bir ekonomik gelişme gereğinin, besin maddelerinin aynı düzeyde tutulmasını çok güçleştirdiği bir sırada ortaya çıktığında, daha da vahim bir hal almaktadır. Çünkü günlük tüketim maddelerinin üretiminde çalışan işçileri bu görevlerinden alıp fabrikaların, yolların, barajların yapımında, yani modern bir ülkenin altyapısını kurmaya gerekli yatırımlarda kullanmak lâzımdır. Bu ara-dönemde nüfus çok büyük ölçüde artma eğilimi gösterirken, besin maddeleri de azalma eğilimi göstermektedir. Böylece az gelişmiş ülkeler, her an patlayabilecek bir barut fıçısı durumuna girmektedirler. Demografik basıncın etkisi altında, politik çatışmalar buralarda

çalışan bölümü için büyük bir yük meydana getirir ve kuşaklar arasında gerçek bir çatışma doğurur. Son olarak, bir devlette yaşlı insan oranı ne denli büyük olursa orada dinamizm o denli az olur ve hareketsizliğe doğru o denli çok eğilim gösterilir. Bu kavramlar belirsizdir ama yine de bir gerçeğe az-çok yanıt vermektedir. Kurulu değerler üzerine dönüp kapanış, herşeyden önce güvenliği araştırma, emeklilik zihniyeti gibi bütün bir yaşayış sistemi ifadesini bu formüllerde bulur ve nüfusun yaş ortalamasının yüksekliği, bunların üstün tutulması eğilimini gösterir. Bu hal doğal olarak politik çatışmalarda da yankı yaratır.

Cinsiyetlerin dağılışları arasındaki ayrımların daha az etkisi vardır. Sabin'lerin kaçırılması efsanesi kadınlar için yapılan savaşların anısını ebedileştirmiştir. Böyle savaşlar belirli bir uygarlık evresinde belki oldukça sıktı. Nüfus seyrekliğinin bunların tek nedeni olduğu ve değişiklik hevesinin bunlarda da payı olmadığı kesin değildir. Amerika'daki öncü topluluklarının ya da çeşitli ülkeler sömürgecilerinin folklor öyküleri de kadın kıtlığından ileri gelen iç çatışmaları popüler hale sokmuşlardır. Yoksunluktan ileri gelen bu çatışmalar gerçektir ama bunların kapsamını abartmamak gerektir.

Kadınların başlangıçta az oluşlarının, kimi kurumların ve kimi davranışların meydana gelişleri üzerindeki sonuçları daha önemlidir ki, bunlar sonradan da uzun zaman ayakta kalır. Beyaz kadınların azlığı ve sömürgecilerin başlangıçta renkli kadınlara karşı olan tutumları ırkçı (kimi zaman da ırkçı olmayan) duyguların ortaya çıkmasında az-çok rol oynamıştır. Brezilyalı sosyolog Gilberto Freyre bu konuda biraz abartılı olmakla birlikte derin düşüncelerle dolu sayfalar yazmıştır. Birleşik Amerika'da, eski kahramanlık dönemlerinde kadınların azlığı, onlara büyük değer verilmesine yol açmıştır. Böylece, yasaların az-çok doğrulandıkları ve şimdiki Amerikan toplumunun da kuvvetle içine işlemiş olan, manevi bir anaerkillik (mâderşâhilik) kurulmuştur. Bu olayın önemi kuşku götürmez: Amerika'nın servetinin çoğunluğu kadınların elindedir. Bunlar basın, radyo, televizyon vb... üzerinde nüfuz sahibidirler. Toplumsal ve politik yaşamda kadın kulüplerinin oynadıkları büyük rolü de herkes bilir.

Nüfus yığınında kadınların üstün oluşları görünüşe göre, gelişmiş Avrupa toplumlarında tutuculuğu güçlendirmektedir: Buralarda erkek oylarına göre kadın oyları, genel olarak, daha

sağa yönelmiş durumdadır. Bununla birlikte aradaki fark, ufaktır. Kimi yazarların düşüncesine göre bu fark cinsiyetten çok yaştan ileri gelmektedir. Çünkü kadınlar ortalama olarak erkeklere göre daha çok yaşarlar. Aynı kuşakların erkeklerinden çok daha fazla sayıda olan yaşlı kadınların ağır basması, kadın oylarının tümünü sağcı partilere doğru yöneltir: Çünkü kadınlarda da, erkeklerde de yaşlıların oyları daha tutucudur. Birçok yaşlı kadınların kendi geçmişleri içine kapanık dullar olmaları da, sanıldığına göre, bu genel eğilimi arttırmaktadır.

Bu kuram çok ilgi çekicidir. Bununla birlikte çeşitli araştırmalar göstermiştir ki kadın oyları daha genç yaş sınıflarında ve özellikle halk çevrelerinde de yine daha tutucudur. Kimileri bunda «gönül işleri»nden sözeden basının ve edebiyat, televizyon, sinema tarafından genç kızlara aşılanmakta olan genel bir zihniyetin etkisini görmektedirler. Bunlara şimdiki durumlarından kurtulup toplumsal merdivende yükselmek için en iyi çarenin bir «sevimli prens» bulup zengin bir evlenme yapmak olduğu telkin edilmekte; böyle bir olasılık da onlara burjuvazinin değer sistemini benimsetmekte, her türlü devrimci dinamizmi yitirmelerine neden olmaktadır. Bu izah ilgi çekicidir ama, kapsamını abartmamak koşulu ile.

Az gelişmiş ülkelerde kadınların politik nüfuzu ters yönde, yani kurulu düzene karşı, değişiklik lehinde ve çatışmaların vahimleşmesine doğru işler görünmektedir. Bunların toplumsal durumu özellikle müslüman ülkelerde, Asya'da, Lâtin Amerika'da vb... genel olarak erkeklerinkinden daha kötüdür. Bunlar en çok baskı altında bulunan toplumsal kategoridir; daha devrimci olmaları da doğaldır. Bununla birlikte, kadınların özgürlüğü tema'sı toplumun yapılarının gerçek bir değişmesini istememek arzusunu kamufle etmeye de yarayabilir. Bu hal Kuzey Afrika'da, «Fransız Cezayiri» partizanlarında peçeye karşı savaşla; Güney Vietnam'da pek ünlü Bayan Nhu (Korkunç Yenge)'nun propagandasıyle görülmüştür.

Nüfusun dağılışındaki eşitsizlik, politik çatışmalar doğurur. Kimi bölgelerin az nüfuslu oluşu buraların ekonomik yaşamını güçleştirir, yoksunluklar doğurur, bu da Fransa'da ağır vergilere karşı direnen Poujade tipi ayaklanmalara yol açabilir. Tersine olarak, başka bölgelerin fazla nüfuslu oluşu da oralarda çatışmaları vahimleştirir. XIX. yüzyıl Batı Avrupası'nda kentlere doğru büyük göçler kötü evlerde oturan, kötü beslenen, korkunç çalışma koşullarına tâbi tutulan sefil nüfus yığınlarının toplan-

masına yol açmış, bu göçler de devrimci hareketlerde hiç kuşkusuz ön plânda bir rol oynamıştır. Az gelişmiş ülkeler kentlerinin çevrelerinde kurulan gecekondu mahalleleri de aynı sonuçları doğurmuştur. Nüfus yoğunluğu burada, karmaşık bir durumun içinde, sadece bir ögedir ki buna düşük yaşama düzeyi, patronların sömürücülüğü, politik koşullar, ideolojiler vb... de karışır.

Hemen tüm ülkelerde, nüfusun eşitsiz dağılışı siyasî temsilde de eşitsizliklere yol açar. Az kalabalık bölgeler, nüfusun tümü içinde, kendi sâkinlerine üstün oranda milletvekili oranına sahiptirler: Demek oluyor ki «fazlasıyle» temsil edilmiş bulunmaktadırlar. Çok kalabalık bölgeler ise, tersine, kendi sâkinlerine oranla daha küçük bir milletvekili oranına sahiptirler: Demek ki «eksik» temsil edilmektedirler. Teknik bakımdan bu temsil eşitsizlikleri çok sınırlı olabilirler. Hattâ şu kadar kişinin bir milletvekili çıkaracağı ilkesi konsa dahi, bu asgari sayıya ulaşmak için çok geniş bölgeleri birleştirmek mümkün değildir. Şu halde, çok az nüfuslu birkaç bölgede, daha aşağı sayıdaki halk bir milletvekili çıkaracak, fakat bu, çok az olabilecektir. Tersine, temsil eşitsizlikleri aslında, politik nedenler dolayısıyle, g nel olarak büyüktür.

XIX. yüzyılda Batı Avrupa ülkelerinin çoğunda, tutucu aristokrasi, liberal burjuvazi ile yaptığı savaşta köylü sınıfına dayanmıştır; Oy hakkının genişlemesine boyun eğmek zorunda kaldıkça, egemenliğini ayakta tutabilmek için kentlerin zararına olarak, köyleri tutmak eğilimindeydi. XX. yüzyılda burjuvazi, kendisini tehdit etmekte olan sosyalistlerle komünistlerin özellikle kentlere dayanmakta olduklarını ve köylerin tutucu oluşlarının, iktidarını ayakta tutmak bakımından, kendisine yardımcı olabileceğini farketti. Onun için, seyrek nüfuslu köy bölgeleri lehine —fakat köylüleri bundan yararlandırmaksızın— temsil eşitsizlikleri kurmak bakımından, aristokrasinin yerine geçti. Her iki durumda da köylüler, bir başka sınıf için «destek sınıf» rolü oynadılar.

IV

COĞRAFİ ETKENLER

Napoléon'un bir sözü vardır: «Devletlerin politikaları coğrafyalarındadır,» der: Bu söz, M. Ö. V. yüzyıldan başlayarak, Hi-

pokrates'in «Hava, Su ve Yerler Üzerine» adlı kitabında tohum halinde bulunan eski bir düşünceyi ifade eder. Herodot da «Tarih»inde bunu uygular. «Politika»sının VII. kitabında Aristoteles iklimle özgürlük arasında ilişkiler üzerine bir teori kurar. Aradan yüzlerce yıl geçtikten sonra özellikle Jean Bodin bu teoriyi yeniden ele alır. Daha önce de Montesquieu, «Yasaların Ruhu»nun XIV-XVII. kitaplarında bu düşünceyi işlemiştir. XIX. yüzyılın sonuyla XX. yüzyılın başında bütün bir coğrafyacılar okulu bu düşünceyi derinleştirdi. Friedrich Ratzel adında bir Alman, 1897'de «Politik Coğrafya» adlı bir kitap çıkardı; daha sonra onun çömezleri bu yeni disipline «jeopolitik» adını verdiler. Vidal de la Blache ile Jean Bruhnes tarafından kurulan «beşeri coğrafya» Fransız okulu ise daha az determinist ve daha az fantaziye kaçan kavramlar ortaya attı.

Politikanın böylece coğrafyaya bağlı olduğuna tutucular, faşistler, liberaller ve Marksçılardan hiçbiri itiraz etmemektedir. Fakat bunlar, bağlılığın derecesi üzerinde uyuşamamaktadırlar. Tutucular bu etkiyi abartmak eğilimindedirler. Yenilikçiler ise, daha çok, küçümsüyorlar. Barrès'e göre politika «toprakla ölüler», yani coğrafya ile tarih üzerine kuruludur ve ikincisi geniş ölçüde birinciye bağlıdır. Alman jeopolitik okulu ilkin panjermanistlere, daha sonra nasyonal-sosyalistlere çok bağlı olmuştur. Sağ kanadın felsefesinin temeli şudur: İnsanoğlu toprağın ve ortamın determinizmi içinde kapalıdır, kendini doğadan kurtaramaz. Sol kanat ise tersine insanın özgür olduğu, doğal koşullardan kaçıp kurtulabileceği, bunu yapmak eğiliminde olduğu düşüncesindedir. Coğrafyanın etkisi, tam da doğal ortamın güçlüklerini yenme olanağını veren tekniklerin etkisinden ayrı tutulamaz. Demek oluyor ki coğrafi etkenler, coğrafi oldukları kadar da sosyolojiktir ve tekniğin ilerlediği ölçüde ikinci öge birincinin aleyhine artar. Eski toplumlarda politik çatışmalar coğrafyaya çok bağlıydılar; modern uluslarda ise buna daha az bağlıdırlar.

İKLİM VE COĞRAFİ KAYNAKLAR

Herodot'tan Montesquieu'ye kadar olan eski yazarlar, iklimin insan davranışlarına doğrudan doğruya yaptığı etki üzerinde özellikle durmuşlrdır. Kuramları hem psikolojik, hem coğrafidir. «Yasaların Ruhu»nun XVII. kitabında şunları okuyoruz.

«Büyük bir sıcaklık insanların gücünü ve yiğitliğini gevşetir; buna karşılık, soğuk iklimlerde az-çok bir beden ve ruh gücü vardır ki insanları uzun, zahmetli, büyük ve atılgan hareketleri başarabilecek hale koyar.» Sonuç da şudur: «Şu halde, sıcak iklimler halklarındaki korkaklığın bunları hemen her zaman köle haline sokuşuna, soğuk iklimler halklarındaki yiğitliğin de bunları özgür tutuşuna şaşmamak gerektir.» Aynı tarzda, «sivil esaret» —yani kölelik— de iklime bağlanmaktadır. Sıcak ülkelerde, «insanlar zahmetli bir ödevi yapmaya ancak ceza korkusuyla zorlanabilir, demek ki oralarda kölelik, akla daha az incitici gelir.» Montesquien'nün bu kuramları, Aristoteles'inkileri yinelemektedir. Aristoteles soğuk iklimin insanı özgürlüğe, sıcak iklimin de köleliğe götürdüğünü gözledikten sonra görünüşe göre onu güçlüğe düşüren ılık iklim problemini inceler; bu iklimde insanların özgür oldukları, fakat aynı zamanda kumanda etmesini de bildikleri düşüncesini ileri sürer ama nedenini izah etmez. Jean Bodin de aynı düşünceleri yeniden ele alır. Fakat aslen Anjon'lu olduğu halde, Gironde'lu olan Montesquieu'ye göre güneylileri savunmaya daha çok özen gösterir; bunların entelektüel yeteneklerinin enerji bakımından olan eksikliklerini karşıladığı ve her ikisinin de iklimden ileri geldiği düşüncesindedir.

İklimin politik etkisi hakkında bugün beslenen düşünceler de bu geleneksel kuramlardan hiç uzak değillerdir. XIX. yüzyılda Michelet 1789'daki devrim günleri üzerinde sıcağın yaptığı etkiyi belirtir (ki bunlar genellikle mayıs-eylül arasında cereyan etmiştir). Kuramı temmuz ayındaki 1830 devrimine, 1848'deki devrim günlerine uygulanabilir ama şubatta patlak veren 1848 devriminin başlangıcına uygulanamaz. Şunu da anımsatmak gerekir ki Sovyet devrimleri 1905 ve 1917 yıllarının ekim ayında, soğuğun çoktan başlamış olduğu bir ülkede olup bitmiştir. Bundan kırk yıl önce de «güneşteki lekeler» modası vardı, savaşlarla devrimleri bunlar izah ederdi ama bu da ciddi bir şey değildi. İklimin etkisi psikolojik olmaktan çok sosyolojiktir: Genel olarak yaşayış tarzını, kurumları, töreleri etkiler. Akdeniz Eskiçağ demokrasisinin —ki merkezi Agora ya da Forum'du— tıpkı Afrikalıların «palabra»ları, Berberilerin «cemaa»ları gibi, açıkhava yaşayışına bağlı olduğu apaçıktır.

İklim en büyük etkisini, bitki ya da hayvan kaynaklarının aracılığı ile yapar. O, doğal zenginlik ya da yoksulluğun, aynı zamanda toprağın bileşim tarzının, dış biçiminin, maden kaynaklarının vb... bir ögesidir. Bu noktada coğrafya, ekonomi ile

birleşir. Eski toplumlarda, ikincisi, birinciye sıkı sıkıya bağlıdır, teknik ilerledikçe de bu bağlılık azalır. İklimler kuramı gibi doğal kaynaklar politik kuramı da uzun zaman psikolojik olarak kaldı. Bu bakımdan da temel bir çelişmenin ortaya çıkardığı engelle karşılaşır. Bir yandan, zenginlik bir güç kaynağı, dolayısıyle politik ve sosyal bir gelişme aracı olarak görünür; öbür yandan enerjiyi gevşetir, yiğitliği yumuşatır, böylece de durgunluk ve çöküş doğurur.

Eski yazarlar daha çok ikinci yöne eğilim göstermişlerdir. Sözgelimi, Montesquieu'ye göre toprakların verimliliği ve zenginliklerin bolluğu köleliğe götürür; tersine, doğal kaynaklar bakımından yoksulluk vatandaşların özgürlüğünü ve yabancılara karşı bağımsızlığını kolaylaştırır. Bereketli ülkelerde, «buralar nüfusunun büyük bölümünü oluşturan köyler halkı, özgürlüklerine pek düşkün değillerdir; kendi özel işleriyle çok uğraşırlar, kafaları bunlarla doludur. Zenginliklerle dolup taşan bir köy bölgesi yağmadan korkar, bir ordudan korkar.» Tersine, yoksul ülkelerde, «Özgürlük, savunmaya değer tek zenginliktir.» Öbür yandan, «toprağın kısırlığı insanları becerikli, kanaatkâr, işe dayanıklı, yiğit, savaşkan yapar; toprağın kendilerine vermek istemediğini bunların mutlaka elde etmeleri gerektir. Bir ülkenin verimliliği güvenle birlikte gevşeklik ve yaşamın korunması için de az çok bir sevgi yaratır.» Bu yargıda kanaatkârlıkla demokrasiyi birbirine bağlayan, eski çağda çok gelişmiş Caton' vari ahlâkçı tezlerin izi görülür. Demokrasi ile bolluğun koşut geliştikleri yolundaki modern kuramlar, bu eğilimlerle doğrudan doğruya karşıtlık halindedir. Bunlar kıtlığı, politik çatışmaları arttıran bir etken olarak görürler: Kıtlık, demokrasinin işleyişini daha güç hale sokar. Bunların iddiasınca zenginlik, tersine, politik anlaşmazlıkları azaltmak ve özgürlüğü kolaylaştırmak eğilimindedir. Bununla birlikte uluslararası yarışma, iç rekabetlere eklenir. Bu bakımdan, kimi zenginlikler çatışmaları azaltacak yerde geliştirirler. Hammadde elde etmek için yapılan yarış bu bakımdan çok etkiye sahiptir: Devletler arasında anlaşmazlıklar doğurduğu gibi iç kargaşalıklar da yaratır. Belçika Kongosu ve özellikle Katanga'daki birçok kavgaların kökü, o bölgenin maden kaynaklarına dayanır. Petrolcü uluslardaki bazı devrimler, sözgelimi oralarda «düzen»i korumakla görevli bazı otoriter rejimler, doğrudan doğruya alıcı Devletlerin baskısına bağlıdır. Bununla birlikte, abartıya kaçmamak da gerektir: Günümüzde petrolün de, oynadığı politik rolün de bir efsa-

nesi vardır: XIX. yüzyılda da kömürün ya da çeliğin bir efsanesi olduğu gibi.

İklimin ve doğal kaynakların politik etkileriyle ilgili eski teoriler yeniden ele alınmaya değer. Bunlar modernleştirilirlerse belki de çeşitli ulusların gelişimlerinin bugünkü eşitsizliğine en iyi izahı vereceklerdir. Irkçılar bu eşitsizliğin, ırkların eşitsizliğinden ileri geldiğini iddia ediyorlar. Fakat tüm deneyler gösteriyor ki beyaz ırk insanlarının aynı koşullar altında tutulan Afrikalılar, Asyalılar, Amerindiyen'ler de aynı yeteneklere ve aynı entelektüel düzeye sahiptirler. Tersine, bir yandan sosyo-ekonomik gelişim düzeylerinin haritası; öbür yandan da, büyük iklim-bitki bölgelerinin haritası olmak üzere, iki haritanın karşılaştırılması hayret vericidir. En yüksek düzeydeki az gelişme aynı zamanda kuzey ve güney buz bölgeleriyle tropik bölgesini ve tropikaltı çöl bölgelerini kapsamaktadır. En yüksek gelişim ise (Kuzey yarıküresindeki Kuzey Amerika, Avrupa, Rusya, Kuzey Afrika'nın bir bölümü; güney yarı-küresinde de Avustralya, Yeni Zelanda, Şili ve Arjantin'in birer parçası ve Güney Afrika'nın bir parçası olmak üzere) ılık bölgeleri kapsamaktadır. Bozkır bölgeleri ise fâtih ulusların çekirdeğini meydana getiren ataerkil toplumlar üzerine kurulu bir çeşit orta-gelişime ulaşırlar. İklim-bitki durumunu iyileştiren (Nil, Dicle, Fırat gibi nehirlerin vadileri —Mevsim rüzgârlarının Asya kesimi— İnka ve Aztek imparatorlukları için yükseklik gibi) yerelkoşullar, inceleme konusu bölgeninkine daha üstün bir gelişme düzeyi de yaratırlar.

Günümüzde iklim-bitki etkileri, teknik gelişiminkine oranla ikinci derecededir. Fakat bunlar, yüzyıllar boyunca esaslı bir rol oynamışlardır. Coğrafi elverişsizlikleri dolayısıyle, bu ekvator ve tropik bölgeleri, böylece, epey geri kalmışlardır ve bunu da güçlükle doldurabilirler. Bunlar endüstrileşmiş olsalardı, iklimle doğal kaynakların etkisi daha az önemli olacaktı. Fakat, tam da işte iklimin ve doğal kaynakların binlerce yıl süren bu etkisi dolayısıyla bunlar, endüstrileşememişlerdir. İmdi, teknik de endüstrileşebilen uluslara gelişim tempolarını geniş ölçüde hızlandırma olanağını vermektedir. Böylelikle, bunlar ve az gelişmiş ülkeler arasındaki mesafe daha çabuk artmaktadır. Coğrafya bakımından bu talihsizlik, sert iklimli bölgeler ulusları üzerine hâlâ ve hattâ daha ağır olarak, çökmüş bulunmaktadır.

MEKÂN

İklimle doğal kaynaklar, çağdaşlarca özellikle incelenen bir

başka coğrafi ögeden ayrılamaz, ki bu, mekândır. Somut bir örnek bunun önemini ve daha öncekilerle olan bağlarını gösterir. Bu, eski Mısır'dır. Çöllerin çevreleyip ayırdığı Nil vâdisi, doğal bir alanı kaplar. Nehrin taşmaları yüzünden toprakları mucizeli biçimde verimlidir. Bu taşmaların düzenli bir niteliği vardır. Bu doğa olayından yararlanma işi, su biriktirecek bir sistemin geliştirilmesini ve kanallarla tulumbaların sürekli bakımını gerektirir. Bu ise çok ileri ve çok merkezleşmiş bir toplumsal örgütlenme gereksinimini doğurur. Bu, hem kuvvetle örgütlenmiş bir devlete olan, hem de böyle bir devletin tâ Eskiçağdan başlayarak gelişmesini sağlayan —zenginlik, Nil yoluyla kolay ulaşımlar, ayaklanmalar için sığınak yokluğu vb... gibi— tüm ögelere olan şiddetli gereksinimdir.

Dicle ile Fırat vâdilerinde de iklimin kaynakların ve durumun bir araya gelmesi aynı uygarlık olanaklarını yaratmıştır. Fakat nehrin düzenli olarak kabarmaması aynı merkezciliği yaratmamıştır.

Mekân kavramını, adalar konusunda, Montesquieu görür gibi olmuştu. Şöyle diyor: «Adalar halkı, kıtalar halkına göre özgürlüğe daha çok düşkündür. Deniz, adaları büyük imparatorluklardan ayırır, tiranlık da oralara diş geçiremez. Fâtihleri deniz durdurur. Adalılar fethin içinde erimezler ve yasalarını daha kolaylıkla korurlar.» Zaten bu «adalar» kavramını geniş anlamda alarak genelleştirmek gerektir. Denizdeki adaların —ki bunlar adalılığın dar anlamda tanımına uygun düşerler— yanına, çöllerin adaları emek olan vâhaları; çöllerle çevrili (sözgelimi Nil gibi) kimi nehirlerin vâdilerini; ormanların içlerindeki adalar demek olan açıklık alanları... da katmak gerektir. Adalar halkının komşuları yoktur. Öteki uluslardan «boşluklar»la ayrılmışlardır, ki bu, onlara daha büyük bir güvenlik verir. Tersine olarak, doğal engellerin yokluğu istilâları kolaylaştırır. Devletleri daha çok tehdit altına, daha istikrarsız hale sokar. Avrupa'nın kuzeyindeki geniş ova, ortasındaki dağlık bölgelere göre istilâlara daha çok elverişliydi. Buralarda meydana gelen ulusların kararsız, iğreti ve geçici nitelikleri, sınırlarının belirsizliği, tarih boyunca geçirdikleri değişiklikler, coğrafyaya sıkı sıkıya bağlı politik olaylardır.

Nüfusun mekâna dağılışının büyük bir politik önemi vardır. André Siegfried 1913'te Batı Fransa'yı incelediği sırada dağınık yerleşim bölgelerinin daha çok tutucu, toplu ve kalabalık yerleşim bölgelerinin ise yenilikçi olduklarını gözlemişti. Bu

olayı ilk durum için vatandaşların yalnızlıklarıyle izah etti, ki bu, onların kendi içlerine ve gelenekler üzerine kapanmaları sonucunu doğuruyordu. İkinci durumda ise, tersine, daha sık olan temaslar, yeni düşüncelerin daha kolay ve daha çabuk yayılmasına olanak verirler. Köylerde herkes birbirini karşılıklı gözetler ve toplumsal basınç oralarda bir tutuculuk etkenidir ama bu çözümleme yine de doğru görünmektedir. Toplu ve kalabalık köylerin ölçüleri de önemlidir. Fakat bunlar, İtalya veya Sicilya'nın güneyindeki gibi, gerçek kentler gibiyseler orada hava, küçücük köy obalarındakine göre, bambaşkadır. Her ne olursa olsun, köydeki yerleşim bölgesinin dağınık ya da toplu oluşu başlıca coğrafi etkenlere ve özellikle su rejimiyle toprağın suyu tutma olanağına bağlıdır, ki bunlar böylece politik bir etki edinmiş olurlar.

Nüfusun kentlerde toplanması, bu bakımdan, daha da önemlidir. Marx, kent-köy karşıtlığında esaslı bir politik anlaşmazlık görmekteydi. Demokrasi eski Siteler çağında, kentlerde doğdu. Ortaçağ'ın sonunda, Rönesans'ın başlangıcında kentlerin gelişmesi, yeni düşüncelerin yayılmasını da kolaylaştırdı. Sosyalizm, modern endüstri kentlerinde yayıldı. Devrimler başlıca, kentlere öz olaylardır (köylü devrimleri seyrektir ve bunların yapıcı olmaları daha da seyrektir). İnsanlar arasında sağladığı sık temaslar, bunların politik hareket ve etkinliklerine gösterdiği kolaylıklar bakımından, kentlerin etkisi yalnız doğrudan doğruya olmakla kalmamaktadır. (Toplantı ve özellikle gösteri yapma hakkı, başlıca, kentlere öz haklardır). Kentler, uygarlığın, maddesel ve entelektüel ilerlemenin esaslı ögeleri olduklarından, etkilerini dolayısıyle de yaparlar. Dilde bile yeretmiş bir olay vardır: «Kentli» ile «uygar insan» aynı anlama gelir.

Kentlerin içindeki coğrafi mekânın düzenleniş biçimi de politik sonuçlar doğurur. Asansörün ortaya çıkmasının, sınıflar arasındaki ayrılığı daha da arttırarak sınıflar savaşını daha da vahimleştirdiğini —biraz da abartıya kaçarak— söyleyenler olmuştur. Eskiden aristokrasi ile burjuvazi bir yapının sokak kapısının üstündeki asma kattan hemen sonra gelen birinci katla ikinci katta otururlardı. (Birinci kat «kibâr» kattı, ikincisi daha az, üçüncüsü çok daha az kibardı); halk tabakası ya yüksek katlarda, ya da zemin veya asma katlarda oturuyordu. Böylelikle sınıflar arasında gündelik temaslar kuruluyordu. Asansör ise, tersine, üst katları değerlendirerek, ayrı halk mahalleleri kurma eğilimini arttırdı. Ucuz konutlarla ilgili birtakım yasalar da

bu yöne gittiler. Kentler şimdi, tersine olarak çoğu zaman politik nedenlerle, karma mahalleler kurmak yolundadırlar: Böylece işçi isteklerini zayıflatmak istiyorlar. Gerçekten, bu karma mahallelerde oturan işçilerin oyları, tümüyle işçilerin oturmakta oldukları mahallelere göre, çoğu zaman sola doğru daha az eğilim göstermektedir.

Politika üzerinde ulaşım yollarının önemi apaçıktır. Ticaret yolları, hac yolları, istilâ yolları... bunların hepsi temaslar kurulmasına neden olur: Bu yollardan mallar, ordular, hastalıklar, düşünceler geçer. Seçim coğrafyası, yeni doktrinlerin giriş kapıları olarak, yolların oynadıkları rolün önemini gösterir. Yollar halk ile iktidar, yönetenlerle yönetilenler arasındaki temasları da kolaylaştırırlar. Polislerle askerler bir ayaklanmayı bastırmak için yollardan giderler; direniş bölgeleri yollardan uzaklarda, güçlükle ulaşılabilen yerlerde yerleşirler. Kipling: «Uygarlık, herşeyden önce bir yoldur,» demişti. Merkezleşme ise «herşeyden önce bir yol»dur. Eninde sonunda karşımıza hep bu çiftdeğerlilik çıkmakta ve her türlü determinizmi ortadan kaldırmaktadır. Dicle, Fırat, Nil gibi birtakım nehirlerin çöllerle çevrili vâdileri Eskiçağda ayrıcalıklı politik yerler olmuşsa ve ilk büyük Devletler buralarda gelişmişse belki bunun nedeni, buralarda birbirine zıt iki üstünlüğün bulunmasıdır: Çöllerin buraları her yerden ayırması, temasların da nehir yoluyla sağlanması.

Deniz durumunun üstünlüğü de buna benzer görünmektedir: Deniz hem bir koruma aracı, hem bir engel, hem bir ulaşım yoludur. Eskiçağda çok uzun mesafelere yapılan önemli ve dengeli taşımalar için tek yol, o idi. Böylece Yunan ve Roma gibi deniz imparatorlukları kurulmuştur. Az-çok kendi içlerine kapanık tarımcılardan oluşan kıta halklarıyla, ulaşımlara açık ve onunla geçinen tâcir ve denizcilerden oluşan kıyı ulusları arasındaki karşıtlık, politika alanında çoğu zaman belirtilmiştir. Bu, aristokratik olan Isparta ile, demokratik Atina arasındaki karşıtlıktır. Bu, otokratik orta Avrupa ile, demokratik Büyük Britanya arasındaki karşıtlıktır. Bununla birlikte başkaları da duragan tarımcıların, otoriter göçebelere göre, demokrasiye daha çok eğilimli oldukları düşüncesindedirler.

Ulaşım yolları daha genel olan ve «durum» diye adlandırabileceğimiz kavramın bir ögesidirler. 48 milyonluk nüfusu, kentleri, fabrikaları, üniversiteleri, teknik ve entelektüel cihazlarıyla bugünkü Fransa'yı ele alalım. Onu alıp Pasifik'e, Yeni Zelan-

da'nın bulunduğu yere götürelim: O zaman onun dünyadaki politik önemi (bu büyüklük sırası tümüyle sembolik olmakla beraber) 3/4 oranında azalacaktır. Demek oluyor ki bu politik önem 3/4 oranında coğrafi durumdan ileri gelmektedir. Böyle bir varsayım saçmadır tabii: Fransa, Yeni Zelanda'da olsaydı; Fransa'dan apayrı olacaktı. İşte tam budur ki durumun önemini göstermektedir. Benzeri örnekleri çoğaltabiliriz. İsviçre'nin tarafsızlığı hiç kuşkusuz onun Avrupa'daki yerine bağlıdır; komünizmin Küba'daki olası gelişmesinin ancak bu adanın Birleşik Devletler'e olan yakınlığı dolayısıyle önemi vardır. Zaten durum çeşitli bakımlardan değerlendirilebilir: Öteki Devletlere oranla, büyük seyrüsefer yollarına oranla, hammaddelere oranla ve genel olarak doğal kaynaklara oranla vb... Bu, tarihe de bağlıdır. Akdeniz'in politik önemi olan merkezlerinin Atlantik'e doğru yer değiştirmesi, bu denizlerin kıyısında oturanların durumunu değiştirmiştir.

Son olarak, tüm öbür coğrafi etkenler gibi, durum maddesel ögelere olduğu kadar bunun hakkında beslenen düşünceye de bağlıdır. Büyük Amerikan coğrafyacısı Bowman, meslek yaşamlarının sonuna doğru şunları yazmıştı: «Ömrüm boyunca insanlara doğal ortamın onlarca, bunda görmek istedikleri anlamına geldiğini izah için savaştım durdum.» Bu formül abartılıdır: Doğal ortamın, bunun üzerinde yapılan kollektif tasarımdan ayrı olarak, kendine öz gerçekliği vardır. Fakat bu tasarımlar çok önemli bir rol oynarlar. Örneğin, coğrafya bakımından yanlış olan doğal sınırlar düşüncesi (çünkü nehirlerle dağlar ayıracak yerde birleştirirler), birçok politik çatışmalara yol açmıştır. Kartografik izdüşüm sistemleri örneği daha da dikkate değer. Arz küresini düzlem küreye çevirerek göstermek için kullanılan tekniğin de kimi politik tutumlar üzerinde önemli bir etkisi vardır. Birleşik Amerika-Sovyetler Birliği rekabetinde Batı Avrupa'nın yeri, geleneksel ekvatoryal izdüşüm sistemine dayanılarak yapılan bir düzlem küreye, ya da yirmi yıldır moda olan kutupsal izdüşümü kullanan bir düzlem küreye bakıldığına göre, çok ayrıdır. İlk durumda Avrupa, iki Büyükler arasında yeralmıştır; anlaşmazlığın ta kendisi gibi görünmektedir; Avrupa'nın, ilgisiz, tarafsız olarak kalması düşüncesi saçmadır. İkinci halde ise Kuzey Kutbunun iki yanında Birleşik Devletler' le Rusya karşı karşıya ve çok yakındır, Avrupa ise bir yana atılmıştır; Avrupa'nın tarafsız kalması mümkün görünmektedir.

Böylece coğrafya istekleri haklı gösterme amacını güden

fantezist kuramların kurulması için bir bahane olmuştur. Çok genel olarak kullanılan doğal sınırlar efsanesini daha önce sözkonusu etmiştik. Hem coğrafi, hem demografik olan «hayat sahası» efsanesi ise daha sınırlı olarak kullanılmıştır: Bu, özellikle Hitlerci Almanya'nın ve Japonya'nın işine yaramıştır. Başka efsaneler ise diplomatlar arasında ve genelkurmaylarda, sadece bunları ortaya atanlara az-çok ün sağlamışlardır. En acaibi de İngiliz coğrafyacısı Mackinder tarafından 1919'da ortaya atılan «heartland»dır. Bu zat planında okunmasını basitleştirerek Avrupa, Asya ve Afrika'yı dünya politik yaşamının merkezi olan tek bir blok saymakta, «dünya adası» diye adlandırmaktadır. Bu adanın çevresi çok gelişmiş ve çok nüfuzlu deniz ülkelerinden içerisi de daha boş ve daha az uygar bölgelerden oluşmaktadır. Bu kocaman kıta yığınında bir bölge temel bir durum işgal etmekte ve buradan, kıtanın tümüne hâkim olunabilmektedir; Mackinder bunu «heartland (dünyanın yüreği)» diye adlandırmakta ve Rus toprağına, Ukrayna'ya yerleştirmektedir. Bu bölünüşlere ve bu terimlere dayanarak, kuramını sık sık anılan kısa bir cümle ile özetlemektedir. «Doğu Avrupa'yı elinde tutan, Heartland'a egemen olur; Heartland'a egemen olan, Dünya Adası'na hâkim olur; Dünya Adası'nı elinde tutan da Dünyaya egemen olur.» Şairce değeri söz götürmez olan bu kuram, müsbet alanda fantezist olarak kalmaktadır.

V

TOPLUMSAL VE EKONOMİK ETKENLER

Toplumsal ve ekonomik ögeler politik çatışmaların belki de en önemli etkenleridir. Başlangıçtan günümüze değin tüm insan toplumlarının niteliği kıtlık, yani giderilmesi gereken gereksinimlere oranla eldeki malların kıtlığı olmuştu. Endüstriyel uluslarda bolluk toplumlarının yakında ortaya çıkacağı daha bugünden belli olmaktadır: Bunlarda insanların yalnız (yiyecek, giyecek, konut gibi) ilkel gereksinimleri değil, (konfor, eğlence, kültür gibi) ikinci derecede gereksinimleri de ortalama olarak giderilecektir. Bazı kimseler: «İnsanların gereksinimleri alabildiğine genişleyebilir ve giderildikleri ölçüde artar,» diyerek bu olasılığa itiraz etmektedirler. Kesin olan şu ki, henüz hiçbir ülke bu gelişim düzeyine ulaşmış değildir. Hepsinde kıtlıklar vardır. Tam gelişme halinde olan 1964 Fransası'nda en-

düstri işçilerinin üçte ikisi, istemelerine karşın, tatillerde evlerinden uzaklaşamamaktadırlar: Bunu yapacak maddi olanakları yoktur çünkü.

Bu toptan kıtlık durumunda toplum yapısının her üyesinin ötekilere göre aynı derecede yoksunluğa katlanması ve kıtlık karşısında herkesin eşit olması akla gelebilir. Ancak, böyle bir varsayım hemen hemen hiç gerçekleşmemiştir. Eskiçağın bazı toprak ve tarım topluluklarıyla bugünkü bazı sosyalist ülkelerde buna yaklaşılmaktadır. Çoğu zaman kıtlık, eşitsizlik doğurmaktadır. Kimi sınıf ya da kategoriler bütün istediklerini elde edebilirler, buna karşılık başkaları gittikçe artan kıtlıklara, yokluklara katlanırlar. Böylece ayrıcalığı olanlarla mazlûmlar ortaya çıkar. Bunlar arasındaki eşitsizlik esaslı bir çatışmayı geliştirir ki bu, politik savaşın başlıca temelidir. Mazlûmlar daha iyi bir yaşayış için savaşırlar; ayrıcalığı olanlar ise, ayrıcalıklarını elde tutmak için. İktidarı elde tutmak bu savaşta esaslı bir üstünlük sağlar: Savaşın başlıca amacı da odur.

TOPLUM SINIFLARI

«Tüm toplumun bugüne kadarki tarihi, sınıf savaşları tarihidir.» 1848 «Komünist Bildirisi»nin başlangıcı olan bu ünlü cümle, sanıldığı kadar eski bir düşünceyi ifade etmemektedir. Marx'tan önce birçokları politik çatışmaların, toplum kategorilerinin eşitsizliğinden doğduğunu düşünmüşlerdir: Bu eşitsiz toplum kategorileri de, terimin en geniş anlamıyla, sınıfları oluşturmaktadır. Marx'ın özgün yönü, sınıflar savaşını politik çatışmaların temel etkeni haline sokması ve özellikle, sınıfların tam ve sınırlı bir tanımını yapmış olmasıdır. Ona gelinceye kadar sınıf kavramı genel olarak, şimdiki Amerikan sosyologlarının kullandıkları kavrama aşağı-yukarı uygun düşmekteydi: Bu sosyologlar toplumda, ortalama yaşayış düzeyinde belli olan, dikine «strata»lar çizmektedirler. Bu da sonuç olarak zenginlerle yoksullar, «have»lerle «have not»lar, ayrıcalığı olanlarla sömürülenler arasındaki eski karşıtlığı belirtmekle eşittir.

Böyle ilkel olarak tanımlanan sınıflar, politik yaşamda esaslı rol oynarlar. Bütün kamu oyu yoklamaları, bütün seçim ve parti çözümlemeleri politik seçişlerle yaşama düzeyi arasında oldukça sıkı bir ilişkinin varlığını göstermektedir. Bütün «zenginler» gibi, bütün «yoksullar» da aynı taraftan değillerdir kuşkusuz. Fakat zenginlerin en büyük bölümü bir taraftan, yoksul-

ların en büyük bölümü de öbür taraftandır. Her toplumda, tüm arzularını giderebilen ve yaşamın tam anlamıyla tadını çıkaran zenginlerle, az-çok büyük yoksunluklardan acı çeken mazlûmlar arasındaki karşıtlık, esaslıdır: İkinciler birincilerin yerini almaya çalışırlar, onlar ise bunu elde tutmak için savaşırlar. Bu çatışma, iktidarı ilgilendirdiği ölçüde politiktir. Onu da daima ilgilendirir. Çünkü iktidarı elde tutmak, ayrıcalıklardan yararlanmak ve bunları elde tutmak için gereken en etkin çarelerden biridir.

Bununla birlikte, «strata»lar ancak az-çok kararlılığa, az-çok sürekliliğe sahip oldukları ölçüde sınıfları oluştururlar. Eğer bir toplumun tüm üyeleri doğuştan eşit şanslara sahip olsalardı, özel başarıların çeşitliliğinden ileri gelen yaşama düzeyleri çeşitliliği kelimenin tam anlamıyla sınıfları doğurmayacaktı. Böyle bir varsayımda politik savaşlar bireysel olarak kalacaklardı; çatışmalar da özellikle psikolojik etkenler yüzünden doğacaklardı. Sınıf kavramı hem toplumsal durumların eşitsizliği, hem de bu eşitsizliğin kollektif niteliği —yani sonradan çıkılabilse de, doğuşla bir kategori içinde yeralmış bulunma keyfiyeti— üzerine kuruludur. Sınıf kavramı, ayrıcalıkların miras yoluyla geçişi kavramından ayrılamaz: İşte bu esasa dayanarak toplum sınıflarının, Marksçılığın tanımına göre daha anlaşılır ve daha işlemsel bir tanımını vermeye çalışacağız.

Sınıfları saptama ve tanımlama bakımından, yaşama düzeyleri dolayısıyle zihinlerde oluşan kollektif tasarımlar da, bunların maddesel tanımları kadar önemlidir. Bir toplumun üyelerinin toplum merdiveninin çeşitli basamakları hakkında zihinlerinde yarattıkları imge her basamağın bu merdivenin üzerinde yeralış biçimi, kısaca bir sınıfa ait olma duygusu, sınıf bilinci» politik çatışmaların gelişiminde büyük bir rol oynarlar. Birleşik Amerika'da, «Middletown» üzerine yapılan soruşturmadan sonra bu konuda birçok ilgi çeken incelemeler yapılmıştır. Sözkonusu soruşturmadan altı tane sınıf ayırımı çıkarıldı ki bunlar: Üstün-üstün, aşağı-üstün, üstün-orta, aşağı-orta, üstün-aşağı, aşağı-aşağı'dır. Bunlar için az-çok Durkheim okuluna katılan Fransız sosyologlarının kuramlarından esinlenilmiştir. Bu sosyologlara göre, bir toplumun üyeleri kendilerine değer biçerek kendiliklerinden birçok kategorilere ayrılırlar ki her kategorinin karşılığında da ayrı itibar dereceleri ve biçimleri vardır. Böylece Emile Goblot 1925'de çeşitli sınıfların «sınır»ını ve «düzey»ini incelemiştir. Maurice Halbwarchs bir kollektif psiko-

loji olayı sayılan sınıfların genel bir kuramını koymuştur. Tüm sorun «ait olma» duygusunun kıstaslarını saptamaktadır. Maddesel hayat düzeyi bunun başlıca temelidir. Fakat birçok kimseler kendilerini gerçek sınıf düzeylerinin altına ya da üstüne yerleştirirler. Politik çatışmaların gelişiminde bu olayın büyük bir etkisi vardır.

Yaşama düzeyleri arasındaki ayrım, yaşama tarzları (yani davranış, âdet, alışkanlıklar, zihniyet gibi) arasındaki ayrımları yaratır, bunlar da sınıf duygusunu güçlendirir. Fakat yaşama tarzı yalnızca yaşama düzeyine bağlı değildir. Örneğin, gelirleri eşit olmakla birlikte bir bakkalla bir profesörün, bir şarkıcı ile bir bankerin yaşama tarzları tıpkı değildir. Bu hal, politik davranışları etkiler ve özellikle korporatif tipteki çatışmaları geliştirir. Çoğu zaman anlaşmazlıklar doğuran daha derin bir ayrım da kentlilerle köylüleri birbirinden ayırır ve arasıra —başlıca yaşama tarzıyla tanımlanan— bir «köylü sınıfı»ndan sözedildiği olur. Kentle köy arasındaki bu karşıtlık Karl Marx'ın da dikkatini çekmiştir. Fakat o bunu, sınıfları kullandıkları üretim yöntemlerine göre tanımlayan kendi genel anlayışına bağlar. Nitekim, «Alman İdeolojisi» adlı yapıtın çok ilgi çeken bir parçası da bunu göstermektedir ve şöyle der: «Maddi emekle manevî emeğin en büyük bölünüşü, kentle köy arasındaki ayrılıktır. Kentle köy arasındaki karşıtlık barbarlıktan uygarlığa, göçebelikten Devlete, yöresellikten ulusa geçişle başlar ve uygarlığın, günümüze dek olan tüm tarihinde buna rastlanır... Halkın, doğrudan doğruya iş bölümü ve üretim araçları üzerine dayanan iki büyük sınıfa ayrılışı, ilkin bu noktada görülür.»

Marksçılık yaşama tarzı, ilinti duygusu ve yaşama düzeyi kavramlarını bir yana atmaz. Marx, zenginlik ya da yoksulluk derecesini temel kıstas sayan yaygın inancın aleyhinde bulunmuştur. Diyor ki: «Kaba-saba bir sağduyuya sahip kimseler, sınıflar arasındaki ayrımı para cüzdanının şişkinlik derecesi haline sokmaktadır. Para cüzdanı ölçüsü tümüyle nitel bir ayrımdır ki, bununla aynı sınıftan iki birey daima birbirine saldırtılabilir.» Fakat Lenin (1919'da yazdığı «Büyük Girişim» adlı yapıtında kendi yaptığı sınıflar tanımına bir kimsenin elinde bulunan «toplumsal zenginlikler payı»nı da sokmaktadır. Arada bir çelişme yoktur. Bir Marksçıya göre yaşama düzeyi, ilinti duygusu, yaşama tarzı toplum sınıflarının tanımında ikinci derecede ve dolaylı ögelerdir. Bunlar bir ana ögenin sonucu ve yankısıdır. Bu ana öge de üretim araçlarının özel mülkiyetidir. Karşı karşıya iki sınıf vardır: Üretim araçlarını elinde tutan sı-

nıfla yaşamak için çalışma gücünden başka şeyi olmayan sınıf. Yaşama düzeyi, yaşama tarzı ve ilinti duygusu arasındaki ayrımlar bundan doğar, bu ayrımların kendileri de politik çatışmaları yaratır. Tüm bu ayrımların temeli, üretim araçlarının özel mülkiyetidir. Karşıt çıkarları olan, birbirleriyle savaş halinde iki sınıfı doğuran, odur.

Bu iki sınıfın —politika yaşamının başlıca devindiricisi (muharriki) olan— çatışması, üretim araçları özel mülkiyetinin, ona sahip olana, sahip olmayanın emeğinin bir parçasını kendine alıkoyma olanağını vermesinden ileri gelir. İnsan tarafından yapılan bir nesneden (yapanın geçimi için gerekli olan da dahil) onu yapmaya yarayan herşey çıkarılınca geriye bir şey kalır ki, bu artık değerdir. Kapitalist, proletere onun geçimi için gerekli olanı verdikten sonra, bu artık-değeri kendine alıkoyar. Modern kapitalist toplumlarda, sendikalarla işçi partilerinin baskısı, artık-değerin tümüne elkonulmasına engel olur tabii. Fakat üretim araçlarının özel mülkiyeti baki kaldıkça, sömürme sona ermez. Zaten şu da dikkate değer ki Batı'da emekler eşit, kültürel ve teknik düzey eşit olduğu halde genel olarak gelirler, ücretlilere göre, üretim araçlarının sahipleri için daha üstündür.

Marksçılara göre sahip olanlarla olmayanlar arasındaki bu sınıf savaşı, politik çatışmaların ana kaynağıdır. Bunlar da onun yankısıdır. Sınıfların kendileri üretim sistemi ve mülkiyet rejimi ile tanımlanır. Bunlar ise tekniklerin (ya da «üretici güçler»in) durumuyla ortaya çıkar. Şu halde, üretim sistemlerine oranla politik olayların bağlılık şeması aşağıdaki gibidir: Teknikler (üretici güçler). → Üretim sistemi ve mülkiyet rejimi → toplumsal sınıflar sınıflar savaşı politik çatışmalar. Böylece, ilkel teknikler efendiler ve kölelerin savaşıyla birlikte Eskiçağın üretim sistemini ve mülkiyet rejimini ve kölelik yanlısı Devleti doğurmuşlardır; Ortaçağın tarımsal teknikleri derebeyleri ve serf'lerin savaşlarıyla birlikte feodal üretim sistemini ve mülkiyet rejimini ve Eski Rejim Devletini doğurmuşlardır; endüstriyel teknikler burjuvalarla proleterlerin savaşıyla birlikte kapitalist üretim sistemini ve mülkiyet rejimini ve Batılı demokratik Devleti doğurmuşlardır. Endüstriyel tekniklerin evrimi (eski üretim sistemlerinin temeli olan) özel mülkiyeti ve (Marksçı kurama göre sınıf savaşına son veren) sosyalist üretim sistemini ortadan kaldırma eğilimini göstermektedir; nihayet bu evrim, proletarya diktatörlüğünün hüküm sürdüğü bir ara evreden sonra, Devletin güçsüzleşmesiyle sonuçlanmaktadır.

Her üretim sistemi (ya da mülkiyet rejimi) çok çeşitli politik rejimler, yani birçok sınıf kavgası biçimleri doğurmaktadır. Eskiçağın köleliği uygulayan Devleti kimi zaman Mısır ya da Pers tipi bir despotizm, kimi zaman Yunan tipi bir tiranlık, kimi zaman Atina tipi bir demokrasi, kimi zaman Roma tipi bir imparatorluk olmuştur. Feodal Devlet, birbirinden bağımsız timarlara dayanan bir merkeziyetsizlikten, XIV. Louis tipinde merkezleşmiş bir monarşiye doğru ilerlemiştir. Burjuva Devlet kimi zaman bir Batı demokrasisi, kimi zaman faşist bir rejimdir. Proletarya diktatörlüğüne dayanan sosyalist Devlette Sovyet rejimi ile halk demokrasilerinin rejimleri ayrı ayrı görülebilir. Marksist kuramcılar böylece «Devlet tipleri» ile «Devlet biçimlerini» birbirlerinin karşısına çıkarmaktadırlar. Devlet tipleri belirli bir sınıf sistemine uygun düşmektedir. Bunlar dört tanedir: Kölelikçi Devlet, feodal Devlet, burjuva Devlet ve sosyalist Devlet. Her tipin içinde birçok Devlet biçimleri, yani politik rejimler vardır.

Bununla birlikte, Marksçılara göre, her Devlet tipinin içinde temel çatışma hep aynı olarak kalmaktadır. Eskiçağ Devletinde başlıca savaş her zaman efendilerle köleleri, feodal Devlette derebeyleriyle serf'leri; kapitalist Devlette burjuvalarla proleterleri çatıştırmaktadır. Bütün durumlarda da anlaşmazlık, üretim araçlarının özel sahipleriyle, geçinmek için yalnız çalışma gücüne sahip olanları karşı karşıya getirmektedir. Fakat bu başlıca kavga, Devlet biçimlerine göre, her tipin içinde ayrı görünüşler edinmektedir. Nitekim, Ortaçağ Devletinde serf'ler her timarın içinde, çoğu zaman desteksiz olarak, derebeylerine karşı ayrı ayrı savaşıyorlardı; merkezleşmiş monarşik Devlette derebeylerine karşı kimi zaman kentlerdeki burjuvaların, ya da kıralın desteğinden yararlandılar; böylece daha geniş ölçüde, daha genel savaşları geliştirdiler. Kapitalist Devlette burjuvalarla proleterlerin savaşı Batı demokrasilerinde hep aynı biçimlerde değildir. Oralarda savaş, partilerin aracılığı ile yapılır; işçiler örgütlerini serbestçe geliştirebilirler. Burjuva egemenliğinin şiddetli ve amansız olduğu faşist rejimlerde ise işçilerin direnci gizli ve sert biçimlere bürünür.

Öte yandan, sınıflar savaşına dayanan temel çatışmaya her zaman için ikinci derecede çatışmalar eklenir. Sınıf kavgası hiçbir zaman iki sınıf arasındaki anlaşmazlıktan ibaret kalmaz. Bu katkısız tip hiçbir zaman somut gerçeğe uygun değildir. Mev-

cut üretim sistemine tekabül eden iki ana sınıfın yanısıra azçok ve daima —henüz tümüyle kaybolmamış bulunan— bir önceki üretim sistemine tekabül eden sınıflar bulunur: Böylece, kapitalist rejimde mülk sahibi aristokratlar ve köylüler bulunur. Gelecekteki üretim sistemine tekabül eden sınıflar da görülür, ki bunların ilk ögeleri derece derece ortaya çıkmaya başlarlar; nitekim, feodal toplumda da burjuvalar vardı. Yükselen sınıflarla çökmekte olan sınıflar, temel sınıflarla çeşitli ittifak oyunları oynarlar; bunu da kendi özel çıkarlarına göre bazen biriyle, bazen ötekiyle birleşerek yaparlar. Beri yandan, hiçbir sınıf tam olarak bir türden (mütecanis) değildir; herbiri, çoğu zaman karşılıklı anlaşmazlık halinde olan, oldukça değişik ögelerden oluşmaktadır: Büyük mağazalara karşı küçük esnaf, bankerlere karşı sanayiciler, işçilere karşı memur vb... gibi. Her sınıfın içinde, çelişmeler vardır.

XIX. yüzyılla XX. yüzyılın başlangıcındaki büyük politik çatışmalar başlıca, Marksçı anlama göre tanımlanan sınıflar arasında olmuştur. Tutucularla (politik) liberallerin karşıtlığı, herşeyden önce aristokrasi ile burjuvazinin karşıtlığıdır: Köylüler de tutucuları destekleyen sınıf rolünü oynamışlardır. (Ekonomik) liberallerle sosyalistler arasındaki karşıtlık, (o sırada çöküş halindeki aristokrasi ile birleşen) burjuvazi ile proletarya arasındaki karşıtlıktır. Dinsel, ulusal, ırkçı vb. faktörler de işe karışmıştır kuşkusuz. Fakat sınıf etkenlerine göre bunlar, ikinci derecede kalırlar. Çoğu zaman sınıf çıkarlarını kamufle ederler. Marx'ın yapıtlarını yazdığı ve kuramının gelişmiş olduğu sıralarda bu kuram politik kavgaların başlıca hareketini oldukça doğru izah etmiştir: Fakat bunun, tarihin tüm öteki çağlarına uygulanabileceği kesin değildir. Marksçı çözümleme iki bakımdan eleştirmeye değer. Politik çatışmalarda sınıf kavgasının rolüne fazla değer vermektedir. Toplumsal sınıfların çok dar bir tanımını yapmaktadır. Sınıf kavgasının ögelerini tüm çağlarda bulmak mümkündür kuşkusuz; fakat sınıf kavgasının esaslı, egemen, kesim niteliği bazen itiraz götürmektedir. XIX. yüzyıldan önce halk yığınları çoğu zaman politik yaşamın dışında tutulmuştur. Bunlar sömürülmüştür ama, ne sömürüldüklerini anlayacak ve bundan kurtulma çaresini tasarlayacak entelektüel olanaklara, ne de bununla savaşmak için gerekli maddi olanaklara sahiptirler. Politik kavgalar sınırlı bir seçkinler grubu içinde olup bitmiştir ve bunda, sınıf ayrılıkları oldukça zayıftır. İk-

tidarı ele geçirmek için çekişen rakip hizipler hiç de sınıf temeli üzerine kurulmuş değildir: Ulus ya da hanedan rekabetleri, ideolojik ya da dinsel anlaşmazlıklar, klan kavgaları, kişisel yarışmalar sınıf kavgasından daha önemlidir; buna ancak çok kısmî biçimde bağlıdırlar.

Öte yandan, Marksçı sınıf kavramı çok dardır. Üretim araçlarının özel mülkiyeti, miras yoluyla geçen bir ayrıcalıktır. Tarihte bunların başkaları da varolmuştur. Aristokratik toplumlarda, ayrıcalıkların miras yoluyla geçişi hukukî statülerle ilgili idi: Eski Fransa'da soylu doğmak orduda subay olma, ödentili bir kilise ya da bir piskoposluk görevi alma, saraya girme, bir gelirden (apanage), hibeden ya da emeklilik ödeneğinden yararlanma, feodal vergi ve resimleri toplama, derebeylik iktidarını yürütme gibi şeylere hak veriyordu. Eskiçağ toplumlarında vatandaş, yabancı, meteka, azadlı köle, köle nitelikleri miras yoluyla geçtiler mi çeşitli statüleri gösteriyorlardı ki, Hindistan' daki kast rejiminin statüsü bunun sadece fazla gelişip büyütülmüşüdür. Bu açıdan bakınca toplumsal sınıfın, Marksçı kavrama göre daha işlevsel bir tanımına ulaşılır. Genel olarak bir sınıf, doğuş koşulları nisbeten mütecanis bir insanlar kategorisidir ama, bu koşullar, öteki kategorilerin doğuş koşullarından ayrıdır, onlarla eşit değildir. Toplumsal sınıflar, toplumun kendi üyelerine doğuştan verdiği şansların eşitsizliğinin ve bu eşitsizliklerin birkaç tane büyük temel durum tipi meydana getirmiş olmaları keyfiyetinin bir sonucudur. Sınıflar bir zenginlik düzeyi ile, bir mülkiyet tipiyle, hukuki ayrıcalıklarla, kültürel üstünlüklerle tanımlanabilir. Doğuştaki eşitsizlik biçimlerinin önemi yoktur: Aslolan, doğuş eşitsizliklerinin varolmaları ve kategorilere ayrılmış bulunmalarıdır. İnsanlar da bunların öyle olduklarını hissederler ve bu ayrılık, yaşama tarzlarıyle ilinti duygularında çeşitlilikler yaratır.

Kapitalizm bireye çalışkanlığı, zekâsı, yetileri sayesinde üstünlükler ve ayrıcalıklar elde etmek, sonra da bunları —kendi atalarından almamış olsa dahi— çocuklarına aktarmak olanağını bahşederek, eşitliğe doğru az-çok ilerleme sağlamıştır. Bu ise aristokrasilerde ya da kast sistemlerinde çok daha güç, hattâ olanaksızdı. Bir «dokunulmaz (parya)» brahman olamaz; bir köle kolay kolay vatandaş olamıyordu; bir köylü de kolay kolay soylu sınıfa giremiyordu. XIX. yüzyıl Avrupa ya da Amerika'sında kapitalist olmak, daha kolaydı. «Self made man (kendini yaratan adam)» efsanesi, Guizot'nun «zengin olunuz» sözü ne

denli aşırı olurlarsa olsunlar, yine de bir anlam taşırlar. Bununla birlikte sermayenin belirli ellerde toplanması, sonunda büyük kalıtsal eşitsizliklerin doğmasına yol açmıştır.

En gelişmiş Batı toplumlarında bu eşitsizliklerin önemi azalmaktadır. Buna karşılık, başkaları ortaya çıkmaktadır ki, bunlara sosyalist rejimlerde de rastlanmaktadır. Üretim araçlarının özel ellere geçişinin dışında olarak, ücretlerle toplumsal durumlardaki eşitsizlik, kalıtsal sonuçlar doğurmaktan geri durmamaktadır. Bir yüksek memurun, bir büyük hekimin, ünlü bir avukatın, bir büyük işletmenin ücretli müdürünün, yüksek düzeyde bir mühendisin oğlu hayata atılırken bir işçinin, bir köylünün, bir zanaatkârın oğluna göre daha çok şansa sahiptir. Önce şu nedenle ki, öğrenimini yapmak için daha çok maddi kolaylıklara sahip olacaktır; sonra şu nedenle ki, yaşadığı ortamın havasından kaparak —çok önemli olan— bir eğitim edinecektir, son olarak şu nedenle ki, ana-babasının eş-dostu kendisine hayata atılırken yardım edeceklerdir. Bu olaylar, hattâ sosyalist ülkelerde dahi rol oynar, çünkü oralarda da kimi sınıf tipleri yeniden doğmaktadır.

Ancak bu olaylar öncekilere göre çok daha sınırlı olmaktadır. Önce şu nedenle ki, eğitim sistemleriyle işe alma ve mesleklerde ilerleme mekanizmalarının uygun biçimde ayarlanışı, bunların etkisini azaltabilir. Sonra şu nedenle ki, kalıt yoluyla geçiş, genişliği ve sürekliliği bakımından daha sınırlıdır. Bir soylu, soyluluğu olduğu gibi, oğluna bırakıyordu; bir firmanın sahibi, işletmesini olduğu gibi oğluna bırakır. Yüksek ücret alan birisi ise bu yüksek ücreti kalıtçılarına bırakamaz: Sadece daha iyi öğrenim olanakları, dolaylı toplumsal desteklerle üstünlükler, kalıt yoluyla da belirli mallar bırakır. Şayet sosyalist ülkelerde olduğu gibi, bu kalıt sınırlı ise, sınıfların oluşması ve bundan doğan eşitsizlikler çok dar ölçüdedir.

O zaman durum, tuhaf bir şekilde Vilfredo Pareto'nun seçkinler kuramında tanımladığı duruma benzer. «Seçkinler», beşer etkinliğinin her dalında en yetenekli olan kişilerdir. Yönetici durumuna ulaşmak için, bu seçkinler yığınla —yani daha az yeteneklilerle— savaşırlar. Bu savaşta, daha önce yerleşmiş olan seçkinlerin oligarşi kurmak ve kalıt yoluyla o yerleri hep elde tutmak yolundaki eğilimiyle çatışırlar. Bu ise «seçkinlerin dolaşımı»nı (circulation), yani en iyilerle en yeterlilerin toplumsal merdivende yükselmelerini frenler. Bu şema aşağı-yukarı sosyalist bir toplumdaki duruma uygun düşer: Böyle bir toplum-

da işbaşında olan seçkinlerin soydan geçme bir sınıf kurmaları sınırlanmıştır. Bununla birlikte, Pareto'nun düşüncesi bu değildi: Çünkü sosyalizme hiçbir sempatisi yoktu ve daha çok tutucu bir kuramcı rolü oynamış bulunuyordu.

Eskiçağın ve eski rejimin aristokratik toplumlarıyla XIX. ve XX. yüzyılın kapitalist toplumlarında soyluluk durumunun ya da üretim araçları mülkiyetinin kalıt yoluyla geçmesi genel olarak, işbaşındaki seçkinlere üstünlük veriyor ve onlara, yükselmekte olan seçkinlerin yolunu kesme olanağını sağlıyordu. Dahası var: Bu işbaşındaki seçkinler, Pareto'nun düşündüğü tarzda seçkinler değillerdi. Çünkü çoğu zaman görevlerini kendi yeterlikleri sayesinde değil de, daha önceki bir kalıt yoluyla elde etmiş bulunuyorlardı. O zaman sınıf kavgası hiç kuşkusuz politika savaşının başlıca ögesi oluyordu. Kişisel çatışmaların nisbeten ikinci derecede rolleri vardı. Bunlar özellikle yönetici sınıflar içinde çıkıyor ve bunların mensuplarından hangilerinin iktidara az-çok doğrudan doğruya katılacağını saptama amacını güdüyordu. En çok gelişmiş Batı toplumlarında, ikisi ortası bir durumda bulunulmaktadır. Yaşam düzeyinin yüksek oluşu, kapitalizmin kusurlarını daha katlanılır hale sokmaktadır. Yüksek ücretler, maddi konfor, nisbî güvenlik sınıf kavgasını hafifletmekte ve ona daha az şiddetli biçimler vermektedir. Fakat bu toplumlarda üretim araçlarının özel mülkiyeti, kalıt yoluyla geçen çok önemli ayrıcalıkların temeli olarak kalmakta, bunlar da bir sınıf kavgasının sürmesine yol açmaktadır. Ancak bunun ortadan kalkmasıdır ki, sınıf çatışmalarını çok ufak ölçüye indirebilir.

TEKNİK İLERLEME

Endüstriyel, yahut gelişmiş, ya da çok gelişmiş toplumlarla az gelişmiş ya da gelişmekte olan toplumlar arasındaki ayrım, Batı politik düşüncesinin bugünkü temellerinden biridir. Bu düşünce, başka bir dil kullanarak, bu noktada Marksçı düşünceyle birleşmektedir. Marx'a göre, «üretici güçler» —yani teknikler— üretim yöntemlerinin ve bütün toplumsal ilişkilerin temelidir. Nitekim Marx, 1847'de yazdığı «Felsefenin Sefaleti» adlı yapıtında bu konuda şöyle diyor: «Toplumsal ilişkiler üretici güçlere çok yakından bağlıdır. İnsanlar yeni üretici güçler edinerek üretim yöntemlerini, hayatlarını kazanma tarzını değiştirirler, bütün toplumsal ilişkilerini de değiştirirler. Kol gücüyle

işleyen değirmen derebeyinin bulunduğu toplumu; buhar değirmeni ise endüstriyel kapitalizmin kurulduğu toplumu gösterir.» Görülüyor ki, Batılılarla Marksçılar teknik ilerlemenin genellikle toplum, özellikle de politik çatışmalar üzerindeki önemli etkisini kabulde anlaşmışlardır. Fakat bu etkinin mekanizması ve anlamı üzerinde anlaşmış değillerdir. Kimi Batılılara göre, teknik ilerleme insanoğlunun gereksinimleri ile isteklerini, anlaşmazlıklarını, çekememezliklerini vahimleştirir. XX. yüzyılın savaşları, devrimleri, diktatörlükleri, toptan öldürmelerle işkencelerin yeniden ortaya çıkmaları, zorbalığın artması, bunlara göre, insanoğlunun içgüdüleriyle tekniğin onu hapsettiği yapay evren arasındaki temel karşılığın sonucudur. Toprağa dönüşü, basit yaşayışı, kanaatkârlığı, yalnız sebze ve meyve yemeyi göklere çıkaran Catonvari birtakım tutucular da bu sonuçlar bakımından ahlâkçıların ve psikanalizcilerin yanında yeralmış bulunmaktadırlar.

Teknik ilerleme hakkındaki bu karamsarlık, Batıda seyrek görülür: İyimserlik çok daha yaygındır. Marksçıların iyimserliğine göre daha güçlü ve daha az nüanslıdır hattâ. Doğuda da, Batıda da, teknik ilerlemenin günün birinde kavgasız ve çekişmesiz, tümüyle birleşmiş bir toplum yaratacağına inanılmaktadır: Bu bakımdan, Marksçılığın yarınki cenneti olan «komünizmin üstün evresi» ile, Batının yarınki cenneti olan «bolluk toplumu» arasında derin bir benzerlik vardır. Fakat bu Eldorado'ya giden yollar aynı değildir. Marksçılara göre çatışmaların tümüyle yokolması, bunların, teknik ilerlemenin geliştiği ölçüde, düzenli biçimde azalmasının bir sonucu olmayacaktır. Cennete tam tamına sahip olmadan önce, bunun tadına parça parça varılmayacaktır. Tersine, teknik ilerleme üretim yöntemlerini ve bunların doğurduğu toplumsal ilişkileri değiştirerek sınıf kavgasını arttırır. Bu kavga, sömürme, ayaklanma ve tenkil yüzünden, devrimin patlak verişine değin, kızıştıkça kızışır. Devrim işçi sınıfını iktidara getirir: Fakat komünizmin üstün evresine ulaşıncaya değin ayrıca uzun bir proletarya diktatörlüğü evresinden de geçmek gerektir. Demek oluyor ki, çatışmaların sonu, çatışmaların güçleniş devresinden sonra ortaya çıkar ve diyalektik bir mekanizma ile, bu güçlenişin ta kendisinden doğar.

Batılıların çoğunluğuna göre ise tersine, çatışmaların azalışı teknik ilerleme ölçüsünde gelişir; çünkü bu ilerleme yavaş yavaş çatışmaların ana kaynağını kurutur, ki bu da eldeki malla-

rın kıtlığıdır. Daha önce de dediğimiz gibi, insanlığın başından beri dünya, kıtlık yasası altında yaşamıştır: Giderilecek gereksinimler her zaman eldeki mallardan üstün olagelmiştir. «Az gelişme» terimi, normal durumu tanımlayan «gelişme» terimine göre, olağanüstü bir durumu göstermektedir. Gerçek ise bunun tersinedir: XX. yüzyıldan önce tüm insan toplumları, her zaman ve her yerde «az gelişmişlerdi.» Yani, demek istiyoruz ki, bunların hiçbiri tüm insanların yiyecek, giyecek, konut gibi en ilkel gereksinimlerini giderme işini sağlamayı hiçbir zaman başaramamıştır. Bu durum yeni yeni değişmeye başlamaktadır. Endüstriyel toplumlar kendi vatandaşlarının asgarî geçimini sağlamaktadırlar; bunların (konfor, eğlence, kültür gibi) «ikinci derecede» gereksinimlerini de belki karşılayabilecekleri zaman yakındır. Fakat bu endüstriyel toplumlar çok azınlıktadır: İnsanlığın üçte birini dahi henüz kapsamamaktadırlar. Bu oran da artmak yerine eksilmek eğilimi göstermektedir. Çünkü az gelişmiş ülkelerde nüfus, çok daha hızlı artmaktadır.

Kıtlık durumu genel olarak eşitsizlik yaratır; ayrıcalıklı bir azınlık bolluk içinde yaşarken yığın ağır yoksunluklara katlanır. Çoğu kez, genel yoksulluğun büyük olduğu ölçüde, oligarşilerin zenginliği de daha çok ortaya serilir. Kıtlığın sürekli olduğu ülkelerde şişmanlık, bir güç alâmetidir. Halk paçavralar giyerken ayrıcalıklılar ipekli, sırmalı elbiseler giyerler; halk sefil gecekondularda yaşar ya da açıkta yatarken, onlar şahane saraylar yaptırırlar. Sefil bir halkın ortasında küçük bir azınlığın zenginliği ve lüksü, tabiaten patlamaya elverişli bir durumdur. Eşitsizlik çok derin çatışmaların gelişmesine yol açar. Yığınların ayrıcalıklılara karşı olan hıncına, bunların korkusu yanıt verir. Politika, sürekli ayaklanma durumunda olan yığınların zorbalığı ile onlara karşı korunan ayrıcalıklıların zorbalığından oluşmaktadır. Zaten kıtlık öyle bir sonuç doğurur ki, uygarlığın gelişmesi ancak ayrıcalıklıların yığınları sömürmesiyle mümkün olur. Kıtlık toplumlarında eşitlik hüküm sürseydi tüm insanlar ancak açlıktan ölmemek için bütün gün ırgat gibi çalışmak zorunda olacaklardı. Bu evrede bilim, düşünce, sanat, kültür ancak birtakım insanlar, öbürlerine daha fazla zahmet yükleyerek, gerekli boş zamanlara sahip oldukları takdirde mümkün olabilir.

Teknik ilerleme eşitsizlikleri ortadan kaldırmaz, onları daha az duyulur hale koyar. Modern toplumlarda görevlerin çeşitliliği ve önemi, gelirlerde ve çalışma koşullarında eşitsizliğe

yol açar. Yalnız, bu nokta üzerinde de anlaşmak gerek. Endüstriyel toplumlardaki evrim, iki karşıt açıdan gösterilebilir. Bir yandan bunların karmaşık bir sosyal kademelenişe, durumların çeşitlenişine doğru yol aldıkları söylenebilir; öbür yandan da bunun tersi bir süreç ileri sürülebilir. Birçok Amerikalılar, Birleşik Devletlerin sınıfsız bir toplum olduğunu söylerler; gerçekten, oradaki yaşayış tarzlarının benzerliği dikkate değer. Ekonomik gelişme yaşam düzeyleri arasındaki ayrılığı azaltmak, gelirlerin bölünüş biçimlerini eşitsizlikten kurtarmak eğilimindedir. Rockefeller ile Amerikan işçisi arasındaki mesafe, Ortaçağ baronu ile serf'i arasındaki mesafeden daha kısadır. Endüstriyel toplumlar çok büyük zenginlikle çok büyük sefaletin yokolmasına doğru yol alır görünmektedirler. Bunlar, yaşama koşullarının nisbi eşitlemesine doğru yürüyorlar.

Öte yandan, bu toplumlarda eşitsizliğin kaynakları çeşitlidir. Az gelişmiş toplumlarda, ayrıcalıklardan yararlanma başlıca doğuşa bağlıdır; çok gelişmiş toplumlarda ise bu, gittikçe daha çok, yeteneklere bağlıdır. Felsefi bakımdan ayrım çok büyük değildir. Zeki doğmak ya da aristokrat doğmak, daima doğuştan bir üstünlükten yararlanmak demektir. Aptallar da bir temel raslantının yükünü taşırlar. Aynı yargı fizik güç, ya da güçsüzlük, sağlık ya da hastalık, güzellik ya da çirkinlik, anıklık ya da beceriklilik için geçerlidir. Pratik bakımdan bireysel yeteneklerle ilgili doğuş eşitsizliği, toplumsal durumla ilgili doğuş eşitsizliğine göre daha az göze batar, çünkü bu sonuncu eşitsizlik insanları hasım sınıflara böler. İmdi, sübjektif eşitsizlik, objektif eşitsizliğe göre karşıtlıklara ve anlaşmazlıklara daha çok yol açar. Kamuoyu genel olarak en açıkgözlerin, en anıklıların, en zekilerin ötekilere göre daha iyi başarı kazandıklarını kabul eder; kollektif ilerlemeyi sağlamak için bu kuralın gerekliliğini de anlar aynı zamanda.

Özellikle yaşam düzeyinin genel yüksekliği, maddi rahatlık ve konforun artışı, eğlenceler ve onların verdikleri zevklerin gelişmesi gibi, teknik ilerlemenin yarattığı ekonomik bolluğu niteleyen tüm bu olaylar, eşitsizliklere ve onlardan doğan çekememezliklere verilen önemi azaltır. Gecekondularda yaşayan, aç-çıplak bir halkın üzerine sarayların kapılarındaki zengin arabalarından çamur sıçradı mı, adaletsizlik sert biçimde duyulur ve imrenme büyük olur; ancak zorbalık, ya da sefalet ve bilgisizliğin doğurduğu olacağa boyun eğiş bu durumu ayakta tutabilir. İşçinin 2 beygirlik arabasını sanayicinin Cadillac'ı ya

da Jaguar'ı geçtiği zaman da imreniş vardır kuşkusuz; ama bu daha yüzeysel, daha ikinci derecede vardır. Gerginlikler azalır, az-çok bir uyuşma, bağdaşma olur, politik savaşın şiddeti azalır.

Teknik ilerlemenin böylece politik çekememezlikleri genel olarak azaltma eğilimini gösterişi, hiç tartışma götürmeyen bir şeydir. Günümüzün çok gelişmiş toplumlarıyla az gelişmiş toplumlarının kıyaslanması da tümü bakımından bunu doğrulamaktadır. Çok gelişmiş toplumlarda devrimci duygular silinir; kurulu sistemi kökünden yıkma iradesi kaybolur; karşıtlıklar rejim aleyhinde değil de, onun çerçevesi içinde gelişir. Az gelişmiş toplumlar ise, tersine, her an patlamak üzere olan bir durumda bulunurlar ve buralarda azalmak bilmeyen çekememezlikler, zorbalıklara yol açar. Fakat gelişme temposu da belki gelişme düzeyi kadar önemlidir. Çabuk gelişme gerginlikleri arttırır, yavaş gelişme ise azaltır. İstikrarlı toplumlarla hızlı evrim halinde toplumlar arasındaki ayrım, belki çok gelişmiş toplumlarla az gelişmiş toplumlar arasındaki ayrım kadar önemlidir. İstikrarlı toplumlarda, varolan düzen ne denli adaletsiz olursa olsun, genel olarak kabul edilir. Doğal bir şey sayılır. Sosyolojik bakımdan, uzun zamandır varolan bir nesne «doğal» dır; öyle ki, şimdi yaşamakta olan kuşaklarla onlardan öncekiler başka şey görmemişlerdir. Böyle babadan, dededen kalma bir düzenin bozulabileceğini kimse akla dahi getirmez. Herkes buna alışmıştır zaten: Tıpkı başlangıçta insanı rahatsız ettiği halde sonradan rahatsızlık vermeyen bir eski giysiye olduğu gibi. Böylece, sonunda adaletsizlikle eşitsizlik, keyfilikle zorbalık zamanla çekilir hale gelir ve onları ayakta tutmak için sert önlemlere başvurmak gerekmez. Çok büyük eşitsizliklerin hüküm sürdüğü istikrarlı toplumlarda, sosyal gerginlikler azalır. Çekememezlikler yine vardır ama, uyuşuk haldedir.

Hızlı gelişmenin ise bunun tersine etkileri vardır. Toplum yapılarındaki sert değişiklikler, kurulu düzenin doğal niteliğini yoketmek eğilimini yaratır. Evrimin bu düzende doğurduğu değişiklikler bunun değişebileceğini, sonra da gerçekten değişmiş olduğunu gösterir. Eskiden kaçınılmaz sanıldıkları için katlanılan eşitsizliklerle adaletsizlikler, hemencecik çekilmez hale geliverir. Sefil sınıflarla ayrıcalıklı azınlık arasındaki çatışmalar artar. Öte yandan, çabuklaşmış gelişime geleneksel kadroları altüst etmek eğilimini de gösterir; bu yüzden birçok insanlar yerlerinden, köklerinden olurlar, şaşırırlar. Kendi öz toplumlarına kendilerini yabancı, kelimenin tam anlamı ile düşman hisseder-

ler. Geleneksel bağların böylece kopması insanları sefalete ve eşitsizliğe karşı daha duyarlı ve ayaklanmaya daha elverişli hale sokar. İtaatsizlik yapılabileceğini ve itaatsizliğin de umut kapılarını açabileceğini anlayan yığınları, ancak çok güçlü bir iktidar itaat çerçevesinde tutabilir.

Öte yandan, teknik ilerleme de güçlükler olmadan, sarsıntılar olmadan, çelişmeler olmadan gerçekleşmez. Bu bakımdan, bugünkü günde Doğu ve Batı âlemlerinin dışında kalan çoğu ulusların, gelişmenin ilk döneminde geçirdikleri güçlükleri belirtmek yerinde olur: Bunlar uzun bir uyuşukluktan, hemen hemen bin yıllık bir istikrardan çıkıp hızlı bir evrime geçivermişlerdir. Maddi alandaki değişme çabaları bunları modern bir toplum altyapısının kurulması için gerekli tüm ara-dönem boyunca, halk yığınlarına yeni özveriler yüklemek zorunda bırakmaktadır. Sermayenin bu ilkel birikimi süresince kıtlık, azalacağı yerde artar. Aynı zamanda ölümlerin azalması, fakat doğumların azalmaması çok korkunç bir demografik basınç meydana getirir ve bu da yiyecek isteyen ağızların sayısını arttırır. Böylece de halk yığınları, tam özverilerini ve bunlardan kurtulma olanağını idrâk ettikleri anda, biraz daha çok mutsuz hale girerler. Politik çatışmalar da büyük ölçüde vahimleşir doğal olarak. XIX. yüzyılın Avrupa uluslarında da durum aynı idi. Karl Marx da bunlardaki sınıf kavgalarının gelişimini gözlemişti.

Aynı zamanda, modern tekniklerle temasa geçiş de geleneksel uygarlıkların haşin ve sert biçimde yıkılmasına yol açar. Çağlar boyunca yavaş yavaş kurulmuş bu dengeli beşeri ilişkiler sistemine dayanan, çoğu zaman pek derin bir kültür ve uygarlığa sahip toplumlar, teknik uygarlığın ortaya çıkıvermesiyle sert biçimde çöküvermektedirler. Geleneksel yaşam tarzları yokolmakta, yerlerine yenileri konmaksızın ne de kabule değer bir yaşam tarzı benimsenmeksizin, eski değerler bir yana atılmaktadır. Germaine Tillion bu toplumlar üyelerinin böylece içine düştükleri durumu anlatmak için çok renkli bir söz bulmuştur: «Avâreleşme.» Bunlar hem artık kabul etmedikleri eski bir topluluk, hem de kendi yaşayış ve kültür düzeylerinden çok yüksek bir topluluk tarafından reddedilmiş oldukları için tam anlamıyle avâre, köksüz, sefil bir hale gelirler.

Daha sonra yeni bir denge kurulacak; teknik uygarlığın çerçevesi içinde yeni tip bir topluluk yaşayışı doğacaktır. Fakat buna ulaşmak için uzun bir sürenin geçmesi gerektir; bu teknik

uygarlığın gelişimi daha önce sözünü ettiğimiz modernleşme güçlükleriyle karşılaşmaktadır çünkü. Şu halde, «ara dönem»in çok uzun zaman sürüp gitmesi gibi bir tehlike vardır. Onun devam ettiği sürece, «avâreleşen» yığınlarla yaşayış düzeyi çok üstün birtakım seçkinler arasındaki gerginlikler doğaldır ki çok şiddetli olacaktır. Bundan da otoriter, hattâ diktatörce rejimlere eğilim, gelişmiş ülkelere karşı da hınç doğacaktır. Benzeri «avâreleşme» olayları aynı gerginlikler ve aynı politik sonuçlarla XIX. yüzyılda Avrupa'da hızla endüstrileşme yolunda olan toplumlarda da ortaya çıkmıştır: Tekniğin vuruşu altında geleneksel köylü uygarlıklarının yokoluşu orada da buna benzer nitelikler göstermiştir.

VI

KÜLTÜREL ETKENLER

Marksçılara göre, politik olayların tam anlamıyla kültürel etkenleri yoktur. İdeolojiler, inançlar, kollektif tasarımlar, kurumlar sadece sınıfların yansılarıdır: Toplumun üst yapısında yer alırlar. Üstyapı, temel üzerinde tepki yapar kuşkusuz, ama bu sınırlıdır ve ikinci derecededir. Batıda ise, tersine kültürel ögelere birinci derecede önem verilir. Tutuculara göre uluslar —yani bugünün dünyasındaki en önemli kültürel bütünler— esaslı politik savaşlar doğururlar. Liberallere göre ise, «politika, düşünceler demektir.» Çekişmeler, herşeyden önce öğreti çatışmalarıdır. Hepsi için de kurumlar, büyük rol oynarlar.

Bu tutumların herbiri çok kesindir. Batı ülkücülüğü çoğu zaman çok belirli maddi çıkarların savunuluşunu gizleyen bir çareden başka şey değildir. Fakat kurumlar, kültürler, ideolojiler, değer sistemleri sosyo-ekonomik durumların basit birer gölge olay (épiphénomène) değillerdir. Bunlar politik savaşa yalnız biçimini ve çerçevesini vermekle kalmazlar: Anlaşmazlıkların doğmasına, bunların artıp eksilmesine de yardım ederler. Politik çatışmaların kültürel etkenleri vardır: Zaten daha önce incelediğimiz tüm öteki etkenler de az-çok kültüreldir. Bireysel yetenekler, yaşam kavgası, ırklar, demografik basınç, coğrafi durum, sınıflar üzerindeki inançlar da maddi ögeler kadar önemlidir ve bu maddi ögelerin kendileri de «kültürdışı (acculturé)»dir. Birkaç çöl ya da birkaç balta girmemiş orman dışında coğrafi ortama insan biçim verir. Irklar biyolojik olmaktan çok, tarihsel-

dir. Dinlerle inançlar, halkın gelişimi üzerinde etki yapar. Psikoloji her zaman için, belirli günde belirli yere yerleşmiş bir toplumda, başka insanlarla temasta olan insanların psikolojisidir. Kişilik başkalarının benliğe verdikleri duruma, benliğin başkalarına karşı oynadığı role bağlıdır: Durumla rol, kişinin bir kültüre bağlanış noktalarıdır. Sınıf bilinci ve sınıf kavgası üzerindeki inançlar bu kavgayı azaltır ya da çoğaltır. Teknik ilerleme ile kültür, sınıflarla kültür birbirlerine sıkı sıkıya bağlıdırlar.

KURUMLAR

İnsan toplumları düzenli olurlar: Bir taş yığınından çok, bir yapıya benzerler. Kurumlar bu yapının mimari tarzını ortaya koyar. Robert'in sözlüğü bunları; «Toplum örgütünün bütünü» diye tanımlıyor. Bu anlamda, politik çatışmalar üzerinde kurumların tartışma götürmez bir etkileri vardır: Evlilik rejimlerinin, eğitim sistemlerinin, nezaket ilişkilerinin bile bu alanda etkileri olur: Le Play ve Fustel de Coulanges gibi birçok tutucu tarihçi ya da sosyologlar, politik yasanın izahını aile kurumlarıyle yapmaya çalışmışlardır. Marksçılar mülkiyet rejimlerine çok büyük önem verirler. Kimi Batılı yazarlar da öyle: Bunlar özel mülkiyette demokrasinin temelinin ta kendisini görürler... Nihayet asıl anlamıyla politik kurumlar, yani iktidarın örgütü ve yapısı da çatışmaların gelişimi üzerinde hiç kuşkusuz etki yaparlar.

Bilinmesi gereken nokta; kurumların politik etkilerinin kendilerine öz mü olduğu, yoksa sadece başka faktörlerin etkilerini mi kendi üzerlerine aldıklarıdır. Marksçılar ikinci kuramı desteklıyorlar. Onlara göre üretici güçlerin, yani tekniklerin durumu üretim yöntemlerini, yani üretimle ilgili kurumları ve özellikle mülkiyeti belirler. Bu üretim yöntemlerinin kendileri de aile, cinsiyet, din, politika vb. gibi öteki kurumları saptarlar. Şu halde, deyim yerindeyse, iki tane «kurumlar katı» vardır: Biri, sosyo-ekonomik kurumlar katıdır ki, üretim yöntemleri usulleri ve bunlara bağlı sınıf ilişkileriyle ilgilidir; öteki de diğer kurumların bulunduğu kattır. İkincileri birinciler doğurur; fakat birincileri de, ikincileri de üretici güçlerin durumu oluşturur. Üst katların alt katlar üzerinde, üstyapıların temeller üzerinde bir tepkisi olur. Fakat dolaysız eyleme göre bu tepki, ikinci derecede kalır.

Bu anlayış çokça dardır. Kurumların teknik gelişim düzeyine tâbi oldukları, sosyo-ekonomik kurumların ötekilere kuman da ettikleri hiç itiraz götürmeyen bir şeydir. Fakat hiçbir aşamada sert bir belirtmeye (détermination) rastlanmaz, sadece az-çok geniş koşullanmalar (conditionnement) görülür. Her gelişim düzeyinin karşısında akla gelebilecek, her çeşitten sosyo-ekonomik kurumlar —ya da, Marksçılar gibi söylemek gerekirse, «üretim yöntemleri» ve sınıf ilişkileri vardır. Her sosyo-ekonomik kurum tipinin karşısında da (aile, din, politika, vb. gibi) her çeşitten başka kurumlar bulunur.

Marksçılar temele oranla üstyapıların bu çokluğunu yadsımazlar. Fakat fiilen yerleşen üstyapı tipiyle temelin niteliği arasında daima bir ilişki olduğu savındadırlar. Politika rejimleriyle üretim sistemleri arasındaki ilişkiler dolayısıyle, bu tezi daha sonra inceleyeceğiz. Burada sadece bunun çok abartılı olduğunu söyleyelim. Sosyo-ekonomik kurumların tekniklerin düzeyi ile, öteki kurumların da üretim sistemiyle düzenlenmesi tezi çok daha geniştir. Tek ve aynı gelişim düzeyi birkaç tane üretim sistemi tipi oluşturur ama, şu veya bu tip, gelişim düzeyinin filân çeşidiyle ilgili olmayabilir. Tek ve aynı üretim sistemi çok çeşitli aile, eğitim, kültür, politika, din kurumları oluşturabilir, ama ortaya şu tipin değil de bu tipin çıkmasının, üretim sisteminin bir kipliği (modalité) ile bağıntısı olmayabilir.

Amerikan, İngiliz, Alman ve Fransız eğitim sistemleri arasındaki ayrılıklar, üretim sistemlerindeki ayrılıklardan ileri gelmedikleri gibi, Birleşik Devletlerin başkanlık rejimi, İngiltere'nin parlâmenter rejimi ve Kuzey Avrupa rejimleri arasındaki ayrımlar da İtalyan yahut Fransız sistemlerinin başkalığından ileri gelmektedir. Batıda, katoliklerle protestanlar arasındaki cinsel davranış ayrılıkları hiç de üretim sistemlerindeki ve teknik düzeylerdeki ayrılıklarla bağıntılı görünmemektedir. Birleşik Devletlerin esnek ikiparticiliği, İngiltere'nin katı ikiparticiliği, İskandinav ülkelerinin disiplinli çokparticiliği, Fransa'nın anarşik çokparticiliği arasındaki ayrılıklar, üretim yöntemlerindeki ve üretici güçlerin durumundaki ayrılıklara dayanmamaktadır. Örnekleri daha da çoğaltabiliriz. Sosyo-ekonomik yapılar karşısında kurumların az-çok bağımsızlıkları vardır. Epey geniş olan bu bağımsızlık ölçüsünde kurumlar, aracı olarak değil de kendiliklerinden, politik çatışma etkenleridir.

İlkin dolaysız olarak çatışma etkenleridir. Politik kavgaların içinde olup bitecekleri çerçeveyi politik kurumların çizdiklerini,

daha ileride göreceğiz. Her yerde olduğu gibi burada da biçim ve temel birbirlerinden ayrılamazlar. Çatışmaların geliştikleri çerçeve de bu çatışmaların bir etkenidir. Onları ya ağırlaştırır, ya hafifletir. Politik savaşların seçimler, parlâmento tartışmaları, basın yoluyla serbestçe ve açıkça ortaya çıktıkları demokratik bir sistemde çatışmalar bir yandan ağırlaştırır gibi görünür: Olayları söyleyerek ve yineleyerek, bunlara daha çok güç verilir. Öbür yandan açıkça ifade edilebildikleri, böylece de emniyet supaplarına sahip oldukları için, çatışmalar azalırlar. Otoriter rejimlerde ise işler bunun tersine olup biter.

Parti sistemleri kurumların bağımsızlığı ve bunların politik çatışmalar üzerindeki etkileri bakımından iyi bir örnektirler. Batı demokrasilerinde ya (İngiltere ve Birleşik Amerika'daki gibi) ikiparticilik, ya da (Kıta Avrupası'ndaki gibi) çokparticilik vardır. Bir ya da öbür şıkta politik çatışmalar çok farklı tarzda gelişirler. İkiparticilik ikinci derecedeki anlaşmazlıkları ortadan kaldırır ve tüm muhalefetleri temel bir çatışmanın çerçevesi içinde konuşmaya zorlar. Çokparticilik ise tersine, ikinci derecedeki anlaşmazlıkların ortaya dökülmesini kolaylaştırır ve büyük çatışmaların izahını parçalara bölmek gibi bir eğilim gösterir: Bu yüzden de genel olarak şöyle bir sonuca varılır: Çokparticilik karşıtlıkları birkaç parçaya bölüp eriterek bunların genişliklerini azaltır; ikiparticilik ise sonunda «iki blok» sistemine, yani aşırı muhalefette varır. Bu, parlâmento içindeki temsilciliklerin sayıca olan farkını, politik çatışmaların derinliği ile birbirine karıştırmak demektir. Gerçekte ise ikiparticilikle çokparticiliğin herbirinin etkileri, bu yaygın inanca taban tabana zıttır.

İkli rejimde, partiler birbirlerine benzemek eğilimindedirler. Bunları birbirlerine yaklaştıran etkenleri tanımlamak oldukça kolaydır. Belirli bir örnek, bugünkü İngiltere örneği üzerinde yargı yürütelim ve orada hiçbir önemi olmayan liberal partiyi de bir yana bırakalım. Seçimlerde Muhafazakâr Partinin ya da İşçi Partisinin zaferi kazanmasında kim etken olacaktır? Ateşli taraftarlar değil; bunlar daha sağcı yahut daha solcu bir partiye oy veremeyeceklerine göre, ne yaparlarsa yapsınlar, doğal olarak kendi partilerine oy vereceklerdir. Zaferi sağlayacak olan bunlar değil, bir iki milyon ılımlı İngilizdir. Politik bakımdan bunlar merkezde yer almışlardır. Kimi zaman muhafazakârlara, kimi zaman işçilere oy verirler. Onların oylarını kazanmak için Muhafazakâr Parti tutuculuğunu, İşçi Partisi de sosyaliz-

mini hafifletmek zorunda kalacaklardır. Her ikisi de açıkça merkeze yönelen, dolayısıyle birbirine çok benzeyen politikalar gütmek zorunda kalacaklardır. Böylece çatışmalar azalma eğilimi gösterirler. Fransa'da çok canlı olan «iki blok» efsanesi, gerçeğe uygun değildir.

Çokparticilikte ise sonuçlar tersinedir. Her parti, temsilcilerinin sayısını, ancak kendisine çok yakın komşu olan partilerin zararına çoğaltabilir. Her parti de kendisini en yakın rakibine muhalif duruma düşüren ve ayrıntı kabilinden olan ayrılıkların birbirlerine tıpatıp benzediklerini açığa vuracak yerde, bu ayrılıkları belirtmeye çabalar. Böylece komşu eğilimler arasındaki çatışmalar —hiç değilse bunların ikinci derecede olanları— artmış olur. Temel çatışmalar ise artmazlar ama, iki particilikteki gibi ılımlı halk şokulmaları gerekiyor diye hafifletilmezler de: Daha çok gizli tutulurlar, bu ise politik yaşama az-çok yapay bir nitelik verir. Çokpartili bir sistemde gerekli olan partilerarası birleşmeler, karışıklığı daha da arttırır: Çünkü merkez partileri «mavi boncuk» taktiği kullanarak, kimi zaman sağcılarla, kimi zaman solcularla birlik olurlar.

İki particilikle çokparticilik geniş ölçüde, sosyo-ekonomik etkenlerin sonucudurlar. Partiler anlaşmazlık halinde olan sınıfları ya da toplumsal kategorileri yansıtırlar. Tarihsel gelişim, her ülkeye öz koşullarla gelenekler de bu bakımdan rol oynarlar: Sınıflar ve toplumsal kategoriler arasındaki savaşlar bu kültürel ortam içinde olup biter. Fakat bu kez de tümüyle teknik ve «kurumsal» nitelikte bir başka etken işe karışır ki bu, seçim rejimidir. Anglo-sakson tipi tek dereceli çoğunluk oylamasının nasıl ikiparticiliğe; temsili sistemin ya da Fransız tipi iki dereceli oylamanın nasıl çokparticiliğe götürdüğünü ve bu eylemin, sosyo-ekonomik etkenlerin eylemini nasıl frenlediğini ya da hızlandırdığını daha ileride anlatacağız. Seçim sistemleriyle parti sistemleri arasındaki ilişkiler, kurumların bağımsızlığını çok belirli olarak ortaya çıkarmaktadır. Bir teknik düzenleme (seçim sistemi) bir kuruma (partiler sistemine) belirli bir biçim vermekte, bu biçimin kendisi de politik çatışmaları geliştirerek ya da sınırlayarak, bunlar üzerinde etki yapmaktadır. Bu tür düzenlemelerin kapsamı öteki çatışma etkenlerine göre sınırlı kalmaktadır. Bununla birlikte, çoğu zaman da büyüktür.

Bir başka önemli olay da, toplumsal süredurum (inertie) olayıdır. Kurumlar, bunları doğuran etkenlerin kayboluşların-

dan sonra da uzun zaman varolurlar. Yapıların bu sürekliliği de politik çatışmalar üzerinde etki yapar. Sözgelimi, Fransız Radikal-Sosyalist partisi tarihsel bir kalıntıdır. Bundan kırk, elli yıl önce bu parti toplumsal bir gerçeğe cevap vermişti: Ilımlı liberallerle tutucular karşısında, uzlaşmaz liberallerin muhalefetini dile getiriyordu. Bu anlaşmazlığın temel dayanakları hemen hemen yokolmuş bulunmaktadır. Bununla birlikte birtakım radikal örgütler kalmıştır, belirli bir ideoloji ayaktadır: Radikal kurum hâlâ yaşamaktadır. Kendilerini doğuran etkenlerden sonra böylece yaşayan yapılar da başlıbaşına, politik çatışmalar yaratan etkenler haline gelmek eğilimindedirler. Bugün birtakım anlaşmazlıklar var diye bir radikal parti yoktur; radikal parti yaşamakta olduğu içindir ki bazı anlaşmazlıklar hâlâ vardır. Böylelikle de birtakım çatışmalar ancak tarihsel bir temele dayanmaktadırlar. Kurumların evrimi ile onların sosyolojik temellerinin evrimi arasındaki fâsıla arasıra zorlu politik anlaşmazlıklar doğurabilir. Kurumlar zamanında düzeltilmezse, toplumsal süredurum devrimci patlayışlara yol açmak gibi bir tehlike yaratır. Kurumların sosyo-ekonomik temelleri yokolduktan çok sonra da bunların yaşamaları, politikada çoğu zaman çok önemli bir rol oynar. Bu bakımdan en dikkate değer örnek, barbar istilâsından ve imparatorluğun çöküşünden sonra Roma yapılarının, kilisenin aracılığı ile yaşamaya devam etmesidir. M.S. V. yüzyıldan X. yüzyıla dek Batı Avrupa'da ekonomi hemen hemen aynı yöne doğru yol almıştır: Endüstri, ticaret, alışveriş, kentler başaşağı gitmiş; eski tip bir tarıma doğru gerileme olmuş; kendi içlerine dönük, kapalı, bölünmüş köy toplulukları kurulmuştur. Bütün bunlar Devletin dağılmasına, iktidarın parçalanmasına, derebeyliğin gelişmesine yol açmıştır. Bununla birlikte, ilk Merovenjiyenler döneminde ve özellikle IX. yüzyıl başlangıcında Şarlman İmparatorluğu ile olmak üzere, iki kez yeniden merkezleşme girişimleri yapılmıştır. Bunların her ikisi de sosyo-ekonomik evrimin tersine gitmekteydiler. Bu nedenle geçici olmuşlardır. Herşeye karşın, bir süre devam etmişler ve kalıcı sonuçlar doğurmuşlardır. Bu sonuçlar, özellikle kendi çağlarının sosyo-ekonomik yapılarıyla ilişkileri olmayan bilgili, geniş görüşlü bir kâtipler (clercs) sınıfının etkisi altında ve Roma'dan miras kalan kurumlarca doğrudan doğruya yaratılmışa benzemektedirler: Bunlar, tekâmül etmiş ve merkezleşmiş bir imparatorluğun kalıntılarıydı.

1796'da Destutt de Tracy'nin icadettiği «ideoloji» sözü Marx tarafından başka bir anlamla yeniden ele alınmış ve bugün artık sık sık kullanılır olmuştur. İdeolojiler fikir, düşünce ve inanç sistemleridir. Marksçılara göre ideolojileri toplumsal sınıflar yaratırlar. İdeolojilerle toplumsal sınıflar, tek ve aynı gerçeğin birbirini tamamlayıcı iki yönünden başka şey değildirler.' Karl Marx 1847'de çıkardığı «Felsefenin Sefaleti» adlı kitabında şunları yazar: «Kendi maddesel üreticiliklerine uygun olarak toplumsal ilişkileri kuran aynı insanlar, yine kendi toplumsal ilişkilerine uygun olarak ilkelerle düşünceleri, entelektüel kategorileri de üretirler.» Marx, «ideoloji» terimini çok sık kullanmıştır; üç ciltlik «Alman İdeolojisi» adlı yapıtında, bu sözü başlık yapmıştır. Bu yapıtta ideolojiler, sınıfların durumlarını haklı göstermek amacını güden düşüncelerle tasarımlardan meydana gelme sistemlerdir. Daha sonra Marx, hukuk, ahlâk, dil, zekâ ve bilincin tüm ürünleri gibi her türlü kültürel yapıtları da ideolojik üstyapılar içine sokarak, bu tanımı genişletmiştir. Fakat ideolojilerin sınıf yapılarını yansıttıkları ve onları gizlemek amacını güttükleri yolundaki temel düşüncesini değiştirmemiştir.

Bu kuram, Marx'ın yapıtlarını yazdığı çağın durumunu belirli bir ölçüde betimlemekteydi. O sıralarda ideolojiler de siyasî partiler gibi özellikle toplumsal sınıflarla ilgiliydi. Tutucu ideoloji ile liberal ideolojinin Fransız Devriminden beri sürüp giden çatışması, toprak aristokrasisi ile sanayici, tâcir, bankacı ve aydın burjuvazi arasındaki anlaşmazlığı açıkça göstermekteydi. Sonradan sosyalist ideoloji sanayileşme ile gelişen yeni bir toplumsal sınıfın proletaryanın gereksinimlerini, isteklerini, emel ve arzularını ifade etti. Hattâ politik olmayan ideolojiler bile bu kavgalarda bir sınıf tarafından öbürüne karşı göz göre göre silâh olarak kullanılıyordu. Marx'ın «Din, ulusların afyonudur» diyen ünlü yargısını tarihsel ortam içine yeniden yerleştirmek gerektir; Fransa'nın İkinci Cumhuriyet döneminde toplum düzenini inancı altına alıp sosyalizmden korumak için dinsel öğretimi örgütleyen M. de Falloux da esas itibarıyle aynı şeyi düşünmekteydi.

Hattâ o sıralarda Marksçı kuram toplum sınıflarına oranla ideolojilerin birbirlerine bağlılığını abartmaktaydı. İdeolojilerin ve özellikle politik ideolojilerin sınıf durumlarını büyük ölçüde yansıttıkları, kuşku götürmez. Fakat ideolojilerin gelişimlerinde

sınıflardan başka daha birçok ögeler de yeralır. Sözgelimi merkezleşme ve bürokrasi üzerine olan kimi ideolojiler, aynı sınıfın içinde şeflerle yığınlar, yönetenlerle yönetilenler arasındaki anlaşmazlıkları ortaya koyarlar. Ulusçu ideolojiler kimi zaman başka bir ülkenin boyunduruğundaki bir ülkenin tüm sınıflarının ortak gereksinimlerini ifade ederler. Merkezleşme aleyhindeki ideolojiler çoğu zaman başkentin vasiliğinden kurtulmak isteyen taşranın emellerini ortaya koyar. Dini «ulusun afyonu» rolüne indirgemek —hattâ dinin bu rolü oynadığı kabul edilse dahi— dinsel emel ve özlemlerin sınıf çatışmalarından ayrı olarak varolduklarını bilmezlikten gelmek olur. Ebedî, artistik, felsefî doktrinlerin de kimi zaman gizledikleri sınıf durumlarının dışında olarak, kendilerine öz gerçeklikleri vardır.

Öte yandan ideolojilerle inançların toplum güçlerini yansıtmaları olgusu düşünürlerin, filozofların, sistem yapıcıların, bunların kuruluşlarında büyük bir etki yapmadıkları anlamına gelmez. Marx olmasaydı dahi nasıl olsa bir sosyalist ideoloji olacak ve önemli bir rol oynayacaktı; fakat tam tamına aynı içeriğe ve belki de aynı nüfuz ediş ve yayılış gücüne sahip olmayacaktı. Toplumsal etkenlerin ve bireysel yaratışın birleşmesi ideoloji alanında ve genel olarak da sanat, moda ve buluş alanında bambaşka değildir. Düşünceleri, biçimleri, teknikleri yaratan kimse bir yandan toplumsal bir gereksinimin baskısı altında hareket eder; öbür yandan, eserinin yazgısı, toplumun onu karşılayış tarzına bağlıdır; ikisinin arasında, işe bireysel yaratışın esrarlı reçetesi karışır. Montesquieu, Adam Smith, Karl Marx da Victor Hugo gibi, kendi çağlarının haykırışlarını yansıtan «sesli yankılar»dır. Bunlar toplumsal güçlerin bir çeşit âletleri, organlarıdır. Kurdukları öğretiler, kurdukları sistemler kafalarının içinde kendiliklerinden doğup da dışarı fışkırmaz; bu sistemlerin ögeleri toplumdan gelir, onlar da onun gereksinimlerini dile getirirler.

Öğreti yapıcılar, yalnız kaydedici âletler değillerdir. Toplum onlara taş verir; onlar da bu taşlarla yapıyı kurarlar. Görevleri bir mimarınkidir. Kişisel dehâlarının etkisi ve özellikle sentez yapma yetenekleri çok önemlidir. Birçok ideolojiler bunların dağınık ögelerine düzen verecek, bu ögeleri sağlam bir yapı, tüm parçaları birbirine sımsıkı geçmiş bir sistem haline koyacak, birinci sınıf bir düşünürü hiçbir zaman bulamamış olmanın acısını çekmişlerdir. Sözgelimi faşizmde ve hristiyan demokratlıkta bir Karl Marx olmamıştır; bu da onların gelişimini güç-

leştirmiştir. Fransa'da 1900 ile 1940 arasında tutucu ideolojilerin yeniden yandaş bulmaları geniş ölçüde Maurras gibi bir adamın entelektüel gücünden ileri gelmiştir. Anlatım gücü de sentez yapma yeteneği kadar önemlidir; birçok ideolojiler, bunları coşku verici biçimler altında anlatacak dâhi bir yazarın yokluğu yüzünden sıkıntı çekmişlerdir.

Politik çatışmaların gelişiminde ideolojiler başlıca iki rol oynarlar. Bir yandan, özel muhalefetleri düzene sokup sistemleştirerek böylece onları bir anlaşmazlık tümünün çerçevesi içine sokarlar. Öte yandan bu anlaşmazlığa, değerler üzerinde bir itiraz niteliği verirler ki bu, daha derin ve daha topyekûn bir zorunluk, bir taahhüt yaratır. Kamuoyu sondajları Fransa'da da, başka yerlerde de vatandaşların seçişleri ve tutumları üzerinde başlıca beş ögenin rol oynadığını göstermiştir: 1 — Yaşama düzeyi, ücretli olma ya da olmama niteliği, genel olarak toplumsal ilintili olma hali»; 2 — Yaş grubu ve daha ufak ölçüde, cinsiyet; 3 — Öğrenim düzeyi 4 — Din; 5 — Bir siyasî partiye duyulan sempati. Sonuncu üç öge ideolojiktir: Partiler, din doktrinlerine az veya çok bağlı politik ideolojilere dayanır; öğrenim düzeyi ise hem din öğretilerini, hem ideolojileri anlama düzeyini düzenler.

Özel davranışların herbirini politikanın tümünün bir tasarımı içine yerleştirerek, ideolojiler bu davranışları etkilerler. İdeoloji ne denli çok karmaşık, çok belirli ve çok sistemleşmiş olursa, vatandaş onu ne denli daha iyi bilir ve tam tamına benimserse, bu etki daha güçlü olur. Politik bilinç kavramı ideolojilerin bu rolünü oldukça iyi aydınlatır. Her özel politik tutum hem toplumsal yaşamda ortaya çıkmış somut bir duruma cevaptır; hem de iktidarı, onun vatandaşlarla olan ilişkilerini ve konusu olduğu anlaşmazlıkları toptan görüşün belirtisidir: İşte bu toptan görüş de politik bilinci oluşturur. Politik bilinç ne denli çok gelişmiş olursa etkisi de o denli çok olur, her tutum da özel durumun verilerinin kumandası altına o denli az girer. Politik bilinç eğitim, ortam, deneyim... gibi birçok ögelerden oluşur. Bunlar arasında genel olarak ideoloji en büyük yeri kaplar. İdeolojiler herşeyden önce vatandaşların politik bilinçlerini geliştirmeye yararlar.

Öte yandan da değer sistemlerini belirler ve tanımlarlar. Her toplum iyilikle kötülüğün, adaletle haksızlığın tanımları, yani değer sistemleri üzerine kuruludur. Bu tanımlar da inançların ta kendisidirler; çünkü iyilikle kötülük, adaletle haksızlık

deneyimle değil, inançla ve bunları isteyerek benimseyişle ilgilidirler. Demek ki kendi nitelikleri dolayısıyle ideolojiktirler. Aslında tüm ideolojiler, hattâ objektif olduklarını ileri sürenler dahi, şu veya bu şekilde değer sistemleridir. Toplumsal olaylarla etkinliklerin hepsi değilse de çoğu değerlendirilmiştir. Birkaç alanda değerlendirme, başka yerlere göre daha genel, daha derindir: Özellikle din, aile, cinsel konular ve asıl politika alanında bu, böyledir. Yararlı ile zararlının, hoş olanla olmayanın düzeyinden iyilikle kötülüğün, adaletle haksızlığın düzeyine geçerken, politik, çatışmalar çok daha büyük bir güç edinirler. Çok daha ufalamaz hale gelirler. Böylelikle de ideolojiler, anlaşmazlıkları güçlendirmek eğilimini gösterirler.

Bunları hafifletebilirler de. Gerçekten, her sınıf ya da toplumsal kategori kendi ideolojisini politik savaş içinde yaratır ama iktidar da anlaşmazlıkları yatıştırmak ve birleştirme sağlamak amacını güden kendi ideolojisini geliştirir. Çatışmaları azaltmak bakımından çok önemli olan meşruiyet kavramı dahi bir inançlar sistemine, bir ideolojiye dayanır. Aynı toplumun tüm üyelerinin kimi ortak kollektif tasarımları, değer yargıları vardır ki birbirleriyle savaşan çeşitli grupların kısmi ve karşıt ideolojilerine çarpıp karışarak tek bir ideoloji oluştururlar. Problemin bu sonuncu yönünü, kültür kavramı iyice aydınlatmaktadır.

KÜLTÜRLER

Belirli bir toplumu niteleyen tekniklerin, kurumların, davranışların, yaşama tarzlarının, kollektif tasarımların, inançların, değerlerin tümüne sosyologlar kültür derler. Bu ögelerin herbirini tüm toplumlar içinde mukayeseli tarzda incelemek mümkündür: Böylece de gelişmiş ülkelerle az gelişmiş ülkeler, kapitalist sistemlerle sosyalist sistemler, otoriter rejimlerle demokratik rejimler vb... tanımlanmış olacaktır. Gerçekte ise bu genel tipler, tek biçimler altında birleşirler. Tarihi, yeri belli ve somut olan her birleşme de bir kültür oluşturur. Böylece bu anlayışın temelinde iki ana kavram bulunur ki bunlar, tarih ve ulustur. Bir yandan, her kültür tarihin bir ürünüdür: Geçmişin ağırlığını şimdiki zamana getirir. Öbür yandan uluslar günümüzde —az gelişmiş toplumlar dışında— en belirgin kültürel bütünlerdir.

Genel ve toptan olarak tüm uluslar aynı tarihsel şemayı iz-

lerler. Bu bakımdan sosyolog derebeylikten kapitalizme olan evrimi ve kapitalizmin birbirini izleyen çeşitli evrelerini ve betimleyebilir; nitekim biyolojist de insanda çocukluğun, ilk gençliğin, erginliğin, olgun çağın çeşitli evrelerini anlatabilir. Fakat her bireyin kişiliğini, tekniğini oluşturan, bu genel evrimin içinde olup bittiği özel ortamdır. Tıpkı bunun gibi, ulusları ve uygarlıkları oluşturan da, bir ulusun ya da uluslar topluluğunun tarihsel gelişimindeki tekliktir. İlkin bu teklik, cereyan eden özel olaylardan doğar; bu olayların herbiri sonradan uzayarak ortak sosyolojik evrimi etkileyen bir itiş gücü yaratır. Yine bu teklik, doğal koşullar ya da halkın özel tepkileri dolayısıyle bu evrimin şu veya bu ögesinin başka bir yere göre daha erken ya da daha geç, daha tam ya da daha eksik olarak gelişmesinden ileri gelir.

Evrimin çeşitli genel ögelerinin ortaya çıkışı sırası ve bunların herbirinin gelişimi ülkeden ülkeye kültürden kültüre değişir. Böylece aynı genel sosyo-ekonomik gelişim her durumda, özel bir çehre edinir ve bu özelliğin kendisi de evrimin ilerisi üzerinde etki yapar. Sözgelimi, kapalı feodal ekonomilerden daha açık ekonomik sistemlere geçiş, tüm Avrupa ülkelerine öz sosyolojik etkenlerin gerektirdiği genel bir olaydır. Durumlarla koşullar bu olayın Fransa'da mutlakçı ve merkezleşmiş bir monarşiyi; Kuzey İtalya'da, Hollanda'da ve Almanya'da prenslikler ya da kent cumhuriyetleri rejimlerini; İngiltere'de de Parlâmentonun haklarının gelişimini doğurmuştur. Bu farklı kurumlar nasıl daha önceki ulusal farkların birer sonucu olmuşlarsa, peşinden de sonraki evrimleri farklı yönlere doğru çevirmişlerdir.

Genel olarak kültürlerin sınırlarıyla ulusların sınırları aşağı-yukarı birbirlerine uyar; yalnız etnologların inceledikleri, teknik bakımdan az gelişmiş toplumlar bunun dışındadır. Buralardaki kabileler, ilkel topluluklar, etnik gruplar, temel kültür çerçevelerini oluştururlar; bununla birlikte bu yerlerde de kültür, ulusallaşma eğilimindedir. Kimi modern uluslarda da tek bir kültür yoktur da birkaç kültür vardır. Sözgelimi İsviçre böyledir: Burada Fransız kültürü ile Cermen kültürü yanyana bulunur. Fakat birkaç kültürün böyle bir arada bulunuşu da özgün bir kültürel bütünün varlığını gösterir. Son olarak, birbirlerine komşu birkaç ulus çoğu zaman aynı kültürel bütüne bağlıdırlar ki bu, «uygarlık» diye adlandırılır: Nitekim bir Avrupa uygarlığından, bir Batı uygarlığından, bir Lâtin Amerika uygarlığından, bir Asya uygarlığından vb... sözedildiği olur. Aynı uy-

garlık içindeki ulusal kültürler arasında oldukça büyük ayrımlar da bulunur. Modern kültürler ulusal çerçeveyi aşmak eğilimindedirler ama şu anda bu çerçeve yine de temel olarak kalmaktadır. Demek ki uygulamada politik çatışma etkenleri olarak kültürlerle uluslar eş tutulabilir.

Uluslar sadece kültürler değildir kuşkusuz. Ulusal olay, çok karmaşıktır. Buna bir çok ögeler karışır. Bunların biri ya da öbürü ağır basınca çok farklı kavramlara ulaşılır. Bazı kimseler ulusu toprak, coğrafi çerçeve ve insanlar üzerinde yaptığı etki ile tanımlarlar. Doğal sınırlar kuramıyla iklimler kuramı bu görüş açısından doğmadır. Başkaları da, Fichte gibi, ulusu dille tanımlarlar: Beşeri bir gruba derinliğine türdeşliği, anlaşmak için temel âlet olan dil verir. Daha başkaları da ulusu ırkla tanımlarlar. Bu «materyalist» kavramların karşısında «spiritüalist» kavramlar vardır. Bunların kimisi ulusu, bir öğreti ya da bir ideoloji ile tanımlarlar: Ulus bunu yeryüzünde ilân edip yayar. Böylece birçok müslümanlar «Arap ulusu»ndan sözederler, ki onlara göre bu, bütün müslümanların topluluğu, Peygamberin «ümmeti»dir. Birçok liberal Fransızlar Fransa'yı «insan haklarının yurdu» diye tanımlamak eğilimindedirler; onlara göre Fransa artık bu hakları savunmaz ve desteklemezse benliğini yitirir, kendini inkâr etmiş olur. Yine başka bazıları da ulusu daha çok bir «beraber yaşamak isteme iradesi», bir kader ortaklığı diye tanımlarlar.

Kültürle tanım, en genelleşmiş ve en doğru olanıdır. Daha önceki tanımları bir yana atmaz: Onları düzelterek bir araya toplar. Kültür başlıca, belirli bir toplumdaki sosyal gerçeğin her bir ögesinin edindiği orantılar ve biçimlerle nitelenir; bu orantılarla biçimlerin kendileri de tarihin bir sonucudurlar. Bu, ulusa ve daha önce saydığımız birleştirici ögelere tam tamına uygulanır. Demek oluyor ki ulus, herşeyden önce, tarihin bir ürünüdür. Psikanalizin çok iyi gördüğü gibi, nasıl ki bir insan geçmişiyle tanımlanırsa, nasıl ki o, her an, daha önce olmuş olduğunun —hattâ daha çok olmuş olduğunu sandığının— «toplamı» ise, bir ulus da tarihiyle tanımlanır. Bu ise hayali tarihle olduğu kadar objektif, yani gerçekte olmuş olan tarihle yapılır. Nasıl ki insan da her an geçmişini yeniden oluşturur. Bazı olayları seçer, başka bazılarını unutur; bazılarının gerçek ölçülerini büyültür, başka bazılarınınkini de küçültürse, tıpkı onun gibi uluslar da kendilerine yapay bir tarih «imâl ederler», bu da onların davranışları ve kurumları üzerinde derin bir etki

yapar. XIX. ve XX. yüzyıllarda bağımsızlıkları için savaşan ulusları işe, tarihlerini dirilterek ve çoğu zaman da onu «düşleyerek» başlamışlardır: Bunu yaparken, ulusal düşüncenin temellerini de kurmuş oluyorlardı.

Bununla birlikte ulus, kültürel bir çerçeveden çok fazla bir şeydir. O aynı zamanda, üyelerinin yaşayıp düşledikleri, topluluğun kendisi, toplumun tümüdür. Bu sıfatla o, herkesin üzerinde anlaştığı bir değerler sistemi oluşturur, bu da birbirleriyle çatışma halindeki çeşitli ideolojilerin değer sistemlerine karşıt olur. Böylece kimileri politik yaşamı «ulusal bilinç»le «partici bilinçler» arasındaki bir çatışma diye tanımlarlar. Gerçekte bu karşıtlık birleşme ile savaşın, yani tanrı Janus'a benzeyen politikanın bu iki yüzünün karşıtlığından başka şey değildir. Ulus, ulusal değerler sistemi, onun çevresinde gelişen genel anlaşma, politik birleştirme ögeleridir. Fakat bunlar çoğu kez savaş halindeki hasımların kullandıkları kamuflajlardır, bu savaş da onların kendi özel amaçlarını sözde genel çıkarlar ardında gizlemeye yarar. Propagandalardaki anlaşmazlıkta partici bilinç, daima başkasının bilincidir; ulusal bilinç ise daima bizimkidir.

Şu halde ulusun politik çatışmalar üzerinde, değer sistemi ve kültürel çerçeve olarak, iki çeşit etkisi vardır. Değer sistemi olarak o, hem ulusal bir genel anlaşmanın (birleştirme işlevi) varlığı ile anlaşmazlıkları azaltmak; hem de parti ya da sınıf kavgalarını bir ideoloji arkasına gizleyerek (kamuflâj işlevi) bu anlaşmazlıkları anlatmak amacını güder. Bu sonuncu bakımdan, günümüzde çoğu zaman sınıf kavgalarını gizlemeye yarar. Marksçıların: «Bütün ülkeler proleterleri, birleşin!» sloganına karşı ulusçuluk, şu tutucu sloganı çıkarır. «Aynı ülkenin zâlimleriyle mazlûmları, birleşin!» Başlangıçta ise, tersine, ulus kavramı tüm vatandaşlar topluluğunu aristokratların ya da egemen iktidarın kaynağı olan kıralın karşısına dikme olanağını sağlamıştır: Onun ilk anlamı, devrimci olmuştur. Avrupa'da bütün XIX. yüzyıl boyunca ulusçuluk, solcu bir ideoloji olmuştur. Ondan sonra da onu, o zamana değin hiç aldırış etmeyen tutucular kullanmaya başlamışlardır: 1793'te ulus, devrimden yana olanların birleşme alâmetiydi: Bugün ise o, daha çok, Coblentz göçmenlerinin torunlarınca kullanılmaktadır.

Ulusçu ideoloji yalnız anlam değiştirmekle kalmamıştır: Önemi de azalmıştır. Ancak varlığı tehdit altına girdiği zamandır ki ulus politik çatışmalarda esaslı bir rol oynar. Savaş zama-

nında ya da savaş tehlikesi belirdiği zaman bu, böyledir. Ulusal bağımsızlıklarını elde eden yahut yeni elde etmiş olan ülkeler için de bu, yine böyledir: Bu son varsayımda ulusçuluk, devrimci anlamını yeniden edinir. Bu olağanüstü koşullar altında ulusal genel anlaşma iç çatışmaları durdurmak ve öteki uluslarla bir çatışma yaratmak eğilimini gösterir, bunu da tüm toplumsal gruplara öz bir süreç'e uyarak yapar. Kendisini zulüm ya da, tehdit altında tutan bir düşman karşısında her topluluk doğal olarak türdeşliğini sıkılaştırmak ve dış saldırganlığını güçlendirmek eğilimini gösterir. Bu mekanizma iç politika anlaşmazlıklarında kullanılır doğal olarak: Gerçek ya da uydurma düşman umacısını harekete geçirmek, klâsik bir kamuflaj yöntemidir.

Ulus her türlü koşullar altında, kültürel çerçeve olarak, politik çatışmalar üzerinde bir etkiyi muhafaza eder. Bundan yalnız birkaç örnek vereceğiz. Birincisi, halk demokrasilerindeki «liberalizasyon»dur. Genel olarak, liberalizasyon ekonomik gelişimin ve yaşama düzeyi yükselişinin sonucu olarak görünmektedir ki bunlar, yukarıda tanımını yaptığımız şemaya uygun olarak, gerginlikleri azaltırlar. Demek ki ülke ne denli çok endüstrileşmiş, üretim cihazı ne denli çok modernleşmişse, liberalizasyon da o derece güçlü olmak gerekir. Bu, «toptan» olarak görülmektedir ve (Sovyetler Birliği ile Avrupa halk demokrasileri gibi) gelişmiş ülkelerin daha liberal olan komünizmiyle (Çin, Arnavutluk gibi) az gelişmiş ülkelerin daha amansız olan komünizmi arasındaki karşıtlık oldukça belirlidir. Ayrıntılara girildiğinde, gelişim derecesiyle liberalizasyon derecesi arasındaki koşutluk özellikle Polonya ve Yugoslavya'da görüldüğü gibi, mutlak olmaktan uzaktır. Bu iki ülkede liberalizasyon Sovyetler Birliği'ne göre daha ileridir. Bununla birlikte her iki ülke de ekonomik bakımdan daha az ileri ve daha az endüstrileşmiş bulunmaktadırlar. Bu burkulmayı (distorsion) ulusal gelirle izah mümkün gibi görünmektedir. Polonya ile Yugoslavya'nın asırlık bir özgürlük uğrunda savaş gelenekleri vardır, bu da halktaki özgürlük isteğini geliştirmiştir kuşkusuz. Buralardaki politik personelin çoğunluğu Batı ve özellikle Fransız üniversitelerinde yetişmiştir, buralardan da özgürlükçü bir eğilim edinmiştir vb. Ulusal kültürlerin politik çatışmalara yaptıkları etkinin bir başka örneğini de Avrupa'da XIX. ve XX. yüzyıllarda parti sistemlerinin gelişmesi vermektedir. Tüm ülkeler için ortak olan bir

zemin üzerine belli ve özel ögeler, ilerde de göreceğimiz gibi, herbiri için ayrı ayrı nakışlar işlemişlerdir.

Herşeye karşın ulusal kültürler sosyo-ekonomik ögelere göre ikinci derecede rol oynarlar. Bunlar motor değil de «gaz pedalı» gibi, ya da fren gibi etki yaparlar. Sözgelimi Polonya'da yahut Yugoslavya'da ulusal ögeler ekonomik gelişim evresine göre, liberalizasyonu hızlandırırlar, böylece liberalizasyon, ekonomik gelişimi geride bırakır. Almanya'da ulusal ögeler XIX. yüzyılla XX. yüzyılın başında Batı demokrasisine doğru ilerleyişi frenlemişlerdir. Oysa kapitalizm düzeyi bu ülkeyi İkinci Dünya Savaşı'ndan çok önce buna ulaştırmak gerekirdi. Fransa'da ulusal ögeler liberal demokrasiye doğru olan bu hareketi XIX. yüzyılda hızlandırmışlardır. Daha genel olaak denebili ki, ulusal kültüler politika savaşında karşı karşıya gelen çatışmaların niteliklerinden çok, politik savaşın biçimini belirlerler. Böylece de yeni çeşit problemlere ulaşmış oluyoruz.

İKİNCİ BÖLÜM

SAVAŞIN BİÇİMLERİ

Politik savaşı oluşturan çatışmaların varlıkları gibi bu savaşın biçimleri de biyolojik, psikolojik, demografik, coğrafi, sosyo-ekonomik ve kültürel ögelere bağlıdır. Bu çatışma daima belirli bir çerçevede doğar, orada kendini şu veya bu biçimde ifade eder; onu doğuran ögeler, bu çerçevenin ve bu ifade tarzının biçimini de etkilerler. Politik çatışmaların doğuşlarını değil de politik savaşların biçimlerini incelersek, gözlediğimiz nesneleri değiştirmeyiz: Sadece görüş noktasına yer değiştirtmiş oluruz. Kültürel ögeler şimdi gözlemin ortasındadır. Politik savaşın biçimleri başlıca kurumlardan, ideolojilerden, değer sistemlerinden ve kollektif tasarımlardan ibarettir. Bir ulusun ya da bir uygarlığın çerçevesi içinde bu ögelerin birleşmesiyle oluşan kültürel ortamın tümü ile, iktidara ve onun çevresinde olup biten —daha politik nitelikteki— savaşlara daha dolaysız olarak ilişkin ögeleri birbirlerinden ayırabiliriz.

Çatışmalar ilkin —Batı demokrasisi, diktatörlük, geleneksel monarşi vb... gibi— politik rejim diye adlandırılan kimi teknik çerçeveler içinde gelişirler. Bu çerçeveler içinde savaş birlikleri, bir çeşit politik ordular karşı karşıya gelir ki, bunlar özellikle partiler ve baskı gruplarıdır. Zaferi kazanmaya çalışmak için, bu birlikler para, sayı, kollektif kadrolama, propaganda gibi çeşitli hareket ve etkinlik araçları kullanırlar. Savaşları birtakım stratejilere uygun olarak cereyan eder: Kamuflaj da bunda daima büyük yer tutar. Politik rejimler, partiler, baskı grupları savaş araçları, stratejiler politik savaşın biçimlerini oluştururlar. Gözlem noktasına yer değiştirtirsek, onu daha belirli olarak politika üzerine merkezleştirmiş oluruz. Buraya değin çatışma ögelerini betimlerken sonuç olarak politika ile toplumsal yaşamın öbür yönleri arasındaki ilişkileri ele almıştık. Şimdi de politikadan ve onunla doğrudan doğruya ilgili kurumlardan sözedeceğiz.

I

SAVAŞIN KADROLARI

Politik savaşın ögelerini herşeyden önce bu savaşın içinde cereyan ettiği toplumun kurumlarının, âdetlerinin, geleneklerinin, zihniyetlerinin, inançlarının, kollektif tasarımlarının tümü, yani bu toplumun kültürü oluşturur. Her ulus, her ülke, her uygarlık sınıf kavgalarına, bireysel anlaşmazlıklara, iktidara karşı dirence ayrı bir görünüm verir. Politikayı bu toptan kültürel ortamdan, yoksullaştırmaksızın ayırmak olası değildir. İkinci olarak da politik savaşın kadroları, politik rejimler diye adlandırılan, özel nitelikteki kurumlarca oluşturulur. Her karmaşık toplumda iktidar, örgütlenmiştir: Politik rejimler de iktidarın örgütlenişinin çeşitli tipleridir. Bunlar hem anayasaların, yasaların ve genel olarak hukuki metinlerin kurdukları biçimsel ve resmi kurumlardan; hem de olayların, alışkanlıkların, törelerin, âdetlerin, yöntemlerin oluşturdukları kurumlardan doğarlar.

ÇEŞİTLİ POLİTİK REJİMLER

Politik rejimlerin her sınıflaması, dolaylı ya da dolaysız olarak, bir değerler sistemiyle ilgilidir. Aristoteles'le Eflâtun'un sınıflamaları, karma rejimlerin iyiliklerini belirtmek amacını güdüyorlardı. Montesquieu'nün sınıflaması da aynı anlamdadır ama, onun «karma» anlayışı başkadır. Demokrasileri diktatörlüklerin karşısına çıkaran Batı tipolojisi birincileri haklı, ikincileri değersiz göstermek amacını güder. Çünkü bugünün dilinde diktatörlük terimi kötü, demokrasi terimi iyi anlama gelir. Kapitalist rejimlerle sosyalist rejimler arasında komünistlerin ortaya koydukları karşıtlık da aynı anlamadır: Marksçı söz dağarcığında «kapitalist» kötü, «sosyalist» ise iyidir. Biz bu sübjektif sınıflamaları bir yana bırakacağız ve özellikle politik savaşın çerçevesi olarak, bugünkü rejimlerin benzerlikleriyle ayrılıklarını ortaya çıkaracak olan daha objektif bir tipoloji aramaya çalışacağız. Bunda tarihe başvurmak en iyisidir, çünkü bugünün tüm sınıflamaları az-çok eskilerden esinlenmektedirler.

XIX. yüzyılın sonuna değin politik rejimlerin -monarşi, oligarşi ve demokrasiyi birbirleriyle karşılaştıran- Yunanlılardan kalma tipolojisi kullanılmaktaydı. Monarşi tek kişinin hüküm

sürmesi, oligarşi birkaç kişinin hüküm sürmesi, demokrasi herkesin hüküm sürmesi demekti: Bu yalın tanımlarla hem mantıklı bir sınıflama, hem de Yunan Eskiçağında varolan rejimlerin somut bir nitelenmesi ortaya çıkıyordu. Bu ayırışın ilk belirli formulünü Herodot vermiştir ve bu, M.Ö. V. yüzyıldan kalmış olsa gerektir; fakat daha önceki bir geleneğin meyvesi olmak gibi bir hali de var. Zaten daha o zamandan her rejimde onun katkısız, doğru biçimiyle «sapmalar»ı ayırdedilmekteydi. Aristoteles daha sonra bunların üçlü bir tablosunu çizecek, bozuk biçimler olan tiranlık, oligarşi ve demokrasinin karşısına monarşi, aristokrasi ve timokrasiyi -seçilmek için bir vergi ödemenin gerektiği demokrasiyi- koyacaktı. Ondan önce Eflâtun da buna benzer düşünceler ileri sürmüş, fakat buna rejimlerin sonsuz biçimde tekerrüre göre, peşpeşe birbirinin yerini aldığı düşüncesini de eklemişti.

«Monarşi, aristokrasi, demokrasi» üçlüsü Montesquieu'ye değin ve ondan sonra da politik düşünceye egemen oldu. Her önemli yazar da özüne dokunmaksızın, ayrıntılarda bu üçlüyü karmaşık hale soktu. Bodin bunu ayrı ayrı Devlet biçimleriyle hükûmet biçimlerine uygular; böylece acaip, fakat çoğu zaman ilgi çeken kombinezonlara ulaşır. Sözgelimi monarşik Devlette -ki egemenlik kıralın elindedir- tüm vatandaşlar aynı eşitlikle kamu görevlerine girebiliyorlarsa bu Devlet, demokratik bir hükûmete sahip demektir; bu görevler yalnız soylularla zenginlere veriliyorsa, aristokratik bir hükûmete sahiptir. Roma İmparatorluğu demokratik bir Devlette monarşik bir hükûmettir, çünkü egemenliğin temeli halktır; bu sonuncu tanım Bonapartizme ve kimi modern diktatörlüklere epey uygun düşer. Bodin'in tipolojisi ilgi çekicidir: Devlete (ki Bodin, bunu «egemenlik» diye adlandırır) temel hizmeti gören değer sistemleri arasında bulunması mümkün karşıtlıkları ve iktidarın teknik düzenlenişini göstermek gibi bir iyiliği vardır.

Montesquieu görünürde ilkin geleneksel tipolojiden ayrılara benzemektedir, çünkü şöyle der: «Üç hükûmet türü vardır: Cumhuriyet, monarşi ve despotluk.» Fakat hemencecik de cumhuriyette demokrasi ile aristokrasiyi ayırdeder; bunda Herodot'un eski ayırışı ve katkısız biçimlerle bozuk biçimler yeniden görülmektedir (despotluk, monarşinin bozuk biçimidir). Demokrasi ile aristokrasi arasındaki yakınlaşma verimlidir; XIX. yüzyıl, hattâ XX. yüzyıl da bunun doğruluğunu göstereceklerdi; vergi ödenerek seçilmenin önemi ve tek dereceli seçime dayanan

rejimlerde oligarşinin rolü dolayısıyla o zaman, demokrasi ile aristokrasi arasında bir ayrım yapılması güçtü. Yine bunun gibi, modern bir sosyologa göre monarşi ile diktatörlük arasında -Montesquieu'nün de daha önce görmüş olduğu gibi- esaslı fark vardır.

Çağdaş hukukçular, üç hükûmet biçimi hakkındaki anlayışından çok kuvvetlerin ayrılması kuramında hâlâ ondan esinlenirler. Bunlar politik rejimleri çeşitli «iktidarlar», yani Devletin türlü organları arasındaki ilişkilere göre sınıflara ayırırlar. Böylece yeni bir üçlü bölmeye ulaşılmaktadır: Kuvvetlerin birleşmesi rejimi, kuvvetlerin ayrılması rejimi, parlâmenter (ya da kuvvetlerin işbirliği yaptıkları) rejimler. Kuvvetlerin birleşmesi bir adamın ya da bir kurulun yararına olarak oluşabilir. İlk durum ya mutlakçı monarşi,' ya da diktatörlük demektir. Fark sadece iktidara geçiş tarzından ibarettir: Kıral kalıtım yoluyla; diktatör ise zor kullanarak başa geçer. İkinci durum meclis rejimi ya da konvansiyonel rejimdir (çünkü Fransız Devrimindeki Konvansiyon Meclisinin bunu temsil ettiği sanılır). Bu sonuncu kategori yanıltıcıdır; hani dekadan mimari tarzlarının sırf simetri olsun diye yapılara oturttukları sahte pencereler vardır, biraz onları andırır. Konvansiyon diktatörlüğü icra etmiş olmaktan çok, ona (Komün'ün ya da Komitelerin diktatörlüğüne) katlanmıştır. Meclis rejimi örnekleri çok kısa, çok seyrek, çok istikrarsız olduklarından, ötekiler kadar önemli bir genel kategori sayılamazlar.

Kuvvetlerin ayrılığı rejimleriyle parlâmenter rejimlerin içinde, monarşilerle cumhuriyetler arasında aynı genel alt bölünme (subdivision) bulunur. Kuvvetlerin ayrılmasının kıralcı biçimi, sınırlı monarşidir ki ,bunda malî ve yasama yetkilerine sahip bir parlâmento, kıralın yetkilerini sınırlar. Bunun cumhuriyetçi biçimi, başkanlık rejimidir ki, Amerikan sistemi bunun en parlak örneğidir. İkisi arasındaki benzerlik yapay değildir: Başkanlık rejimi XVIIII. yüzyılda İngiliz Anavatanının -sınırlı monarşi olan- hükûmet biçimi örnek alınarak, Amerikalı sömürgecilerce icad edilmiştir. Parlâmenter rejimin özelliği, Devlet başkanı ile hükûmet başkanının ayrı oluşlarındadır. Devlet başkanı gerçek yetkilere sahip olmaksızın sırf onursal bir rol oynar; başkan ise kendisiyle birlikte parlâmentoya karşı sorumlu bir bakanlar kurulu içinde yürütme yetkisini tek başına üzerine alır. Bu karmaşık sistem, bir evrimin son evresidir ki, bu, geleneksel

bir sistemin dış biçimlerini değiştirmeden, fakat uygulamada onların her türlü özünü boşaltarak, mutlakçı monarşiden demokrasiye geçişi sağlamıştır.

Şematik olarak, İngiltere gibi, Avrupa monarşilerinin evrimini de -mutlakçı monarşi sınırlı monarşi, parlâmenter monarşi olmak üzere- üç evrede olmuştur. Kralın karşısına bir parlâmentonun çıkması, ya da derebeyliğin vasal'lerinin meclislerinden doğma bu parlâmento yetkilerinin genişlemesi birinci evreden ikinciye geçişi sağlamıştır. Demokratik düşüncelerin gelişimi kralı, parlâmentonun iradesini gittikçe daha çok hesaba katmak zorunda bırakmıştır. İlkin kralların sadece sekreterleri olan ve onun politikasını yürüten bakanlar, daha sonraları iş görebilmek için Parlâmentonun güvenini almak zorunda kalmışlardır: Böylece de «Orleancı parlâmentarizm»[1] denen ara-evreye ulaşılmıştır, ki bunda bakanlar kurulu hem kralın, hem milletvekillerinin güvenini almak zorundadır. Bu evre kısa sürmüş, sonradan yalnız milletvekillerinin güveni istenir olmuştur. Kral sadece gösteriş bakımından bir rol oynar («Kral saltanat sürer ama, hükûmet etmez.») 1875'te Fransa, bu parlâmenter sistemi cumhuriyetçi bir çerçeveye aktaracaktı. Parlâmenter cumhuriyetlerle parlâmenter monarşiler arasındaki gerçek ayrım çok ufaktır, çünkü kral olsun, başkan olsun, Devlet reisi pratik olarak bir yetkiye sahip değildir. Böylece XIX. yüzyıl Avrupasını parçalamış olan «monarşi-cumhuriyet» karşıtlığı değerden düşmüş, tüm anlamını yitirmiştir.

Bu hukuki sınıflamalar günümüzün politik rejimleri arasındaki ayrımları çok iyi ifade etmemektedirler. Bunlar, gitgide bir başka sınıflama yararına olarak terkedilmektedir ki bu sonuncusu, çoğulcu ya da demokratik rejimlerle, tekçi ya da otokratik rejimler arasındaki ayrıma dayanmaktadır. Çoğulcu ya da demokratik rejimlerde politik savaş açıkhavada, herkesin gözü önünde, serbestçe cereyan eder. Bunda herşeyden önce birkaç tane politik parti bulunur ki, «Çoğulcu» rejimler deyimi bundan ileri gelmektedir. İkiden çok parti de bulunduğu olur ama, daima en azından iki tane vardır. Basın, söz ve haberleşme araçları alanlarında da savaş âlenidir, açıktır. Çokçu rejimler aynı zamanda liberal (özgürlükçü)'dür: Yani bunlar herke-

(1) Fransa'daki eski Orléans Dükü Louis-Philippe'in krallık zamanına rastladığından, böyle adlandırılmıştır.

se düşüncelerini sözle, yazı ile, örgütlere girerek, halk gösterilerine katılarak serbestçe ifade olanağını veren kamu özgürlüklerinin varolduğu rejimlerdir. İktidarı dolaylı olarak etkilemeye çalışan baskı gruplarının etkinliği kimi zaman daha gizlidir; politika yaşamında daima karanlık bölgeler vardır; fakat çoğulcu rejimlerde bunlar en aza inmiş bulunmaktadır.

Tekçi ya da otokratik reimlerde ise, tersine, politik savaş resmen yoktur; ya da prensin gözüne girmek için teke tek savaşlar halinde olup biter. Fakat prensin kendisi de rejimin tümü de itiraza uğrayamaz. Zaten otoritesi de vatandaşların etkisi dışındadır. Oysa, çoğulcu demokrasilerde, iktidarın en yüksek basamağı dahi genel seçimler yoluyla dört beş yıllık düzenli aralarla yeniden bir yarışmaya tâbi tutulur: İktidarı ellerinde tutanlar onu geçici olarak icra ederler. Tıpkı kontratları sona erince haklarını yitiren kiracılar gibi. Kontratı yenilemeleri, yoksa işgal ettikleri yeri boşaltmaları gerektir. Bununla birlikte, en mutlakçı hükümdar dahi en yakın iş arkadaşlarından, danışmanlarından, gözdelerinden, Devletin büyük kurallarından kendini kurtaramaz: İktidarın en yüksek basamağında pay almaya hak veren bir sıra görevler böylece çok şiddetli bir kavga konusu olurlar. Kimi zaman Prens, çevresindeki insanların ya da kurumların âleti olur: Firavun'un Ammon rahiplerinin; Merovenjiyen kıralının da saray başmabeyincisinin âleti oldukları gibi.

Çoğulcu ya da demokratik, tekçi ya da otokratik olsun, bu kategorilerin herbirinde de birtakım alt-ayrımlar yapılabilir. İkincisinde, kalıtımla geçen monarşilerle fetihten doğma diktatörlüklerin karşıtlığına rastlanır. Az-çok itiraz kabul eden ılımlı otokrasilerle, her türlü karşıtlığı yokedip gizli kavgalar yapılmasını zorunlu kılan totaliter otokrasilerde de bu, böyledir. Çoğulcu demokrasilerde en iyi sınıflama, rejimlerin, hukuki biçimlerini ve içlerinde karşılaşan siyasî partilerin niteliğini birleştirir.

Çatışmaların artmasında ya da azalmasında ikiparticilik ve çokparticiliğin ayrımının önemine daha önce işaret etmiştik. Bu ayrım, parlâmenter rejimlerin yapısı bakımından da önemlidir: Çünkü ulusal mecliste çoğunluk probleminin çözülmesini de o düzenler ki, hükûmet yapısında herşey, onun üzerine kurulu bulunmaktadır. İkiparticilikte çoğunluk, olayların zoruyla tek bir partiye ait olur; şu halde türdeştir, iç tartışmalarla kesinlikle felce uğramaz, istikrarlıdır. Çokparticilikte hiçbir parti yalnız

başına çoğunluğu sağlayamaz; çoğunluk birkaç partinin koalisyonu ile oluşur. Onun için dağınıktır, bölünmüştür, istikrarsızdır. Fakat partilerin sayısı, gözönüne alınması gereken tek öge değildir. İkipartıcilikte hükûmetin istikrarı ve türdeşliği başlıca, çoğunluk partisi içindeki disipline bağlıdır. İngiltere'de olduğu gibi, tüm milletvekilleri aynı tarzda oy kullanırlarsa yürütme kuvveti gerçekten türdeş ve sürekli bir çoğunluğa dayanmış olur. Fakat, tersine, oy verme özgürlüğü Birleşik Amerika'daki gibi mutlaksa hükûmet iktidarda kalmak ve işleri yürütmek için çokpartici bir rejimdeki gibi büyük güçlüklerle karşılaşır. Tek gerçek ikipartıcilik, İngiliz tipi «katı» ikipartıciliktir ki orada her parti kendi milletvekillerini bir oylama disiplinine tâbi tutar; Amerikan tipi «esnek» ikipartıcilik bir «sözde ikipartıcilik»tir ki eninde sonunda çokpartıcilikteki sonuçlara ulaşır.

Böylece çoğulcu rejimleri üç tipte sınıflayabiliriz: 1 — Başkanlık rejimleri ki kimileri (Amerika'daki gibi) bir sözde ikipartıciliğe dönerler, ötekiler ise (Latin Amerka'daki gibi) çokpartıciliğe dönerler, dolayısıyla hiçbiri gerçek ikipartıcilik rejimi değildir; 2 — İngiliz tipi ikipartici parlâmenter rejimler; 3 — Kıta Avrupası tipi çokpartici parlâmenter rejimler. Hukuk alanında son ikisi birbirine çok yakın, birinciden ise çok uzaktırlar. Kurumların işleyişleri alanında ise, tersine, ikipartici parlâmenter rejimde hükûmetin istikrarı ve otoritesi çokpartici parlâmenter hükûmetten çok başkanlık rejimi yürütme kuvvetininkilere benzer. Vatandaşların şeflerini seçme konusundaki rolleri -ki bu, her politik rejimin en önemli ögesidir- alanında ise benzerlik daha da büyüktür.

Bu parlâmento seçimi sırasında İngiliz vatandaşı yalnız bir milletvekiline oy verdiğinin değil fakat -ve özellikle- İngiliz politikasının sorumlu şefini seçtiğinin de bilincindedir. Partilerin disiplini dolayısıyla, muhafazakârlara ya da işçilere oy verirken hükûmetin başına dört yıl için muhafazakâr lider olan filâncayı, ya da işçi lider olan falancayı geçirdiğini bilir. Durumu tıpkı başkanı seçecek olanları belirleyen Amerikan vatandaşınınki gibidir: Bu ikinci seçmenler, iki rakip adaydan birini başkanlığa seçmeyi taahhüt etmişlerdir. Büyük Britanya ve Birleşik Amerika'da, hukuki yapıların ayrılığına karşın, pratikte tüm vatandaşlar hükûmetin gerçek şefini kendileri seçerler. Avrupa kıtasının Batısındaki Devletlerde ise, tersine, çokpartıcilik bu doğrudan doğruya seçişe engel olur; hükûmetin başkanı partilerin kurmaylarınca, vatandaşların gözüne Bektaşi sırrı gibi görünen

nitelikte birtakım kombinezonlara uyularak seçilir.

Bu esasa dayanılarak «dolaysız» demokrasilerle «dolaylılar» arasında yeni bir ayrım kurulabilir. Birincilerde seçmenler, fiili olarak, hükûmet başkanını kendileri seçerler; ikincilerde ise bu seçimi tümüyle serbest olarak yapacak kimseleri belirlerler. Bu ayrılık Batıda temelli hale gelmek eğilimindedir. Modern Devletlerde yürütme kuvveti gerçek iktidarın merkezidir, yaşama kuvveti sadece denetici, sınırlayıcı, önleyici bir rol oynar. Şu halde, şefin, vatandaşlar topluluğunun tümünce seçilmesi esastır. Böyle bir sistemde halkla iktidar arasında bir güven çemberi kurmak çok daha kolaydır. «Dolaylı» demokraside halk, hükûmet başkanının saptanmasının çıkaracağı kulis ve komite entrikalarıyla kendini hiç ilgili görmez. «Dolaysız» demokraside politik rekabet daha gerçektir, daha derindir, vatandaşlarca daha iyi hissedilir. Bu olayın önemi ise kolayca ölçülebilir.

POLİTİK REJİMLER VE SOSYO-EKONOMİK YAPILAR

Bir ülkede şu veya bu politik rejimin kurulması, raslantıya ya da insanların keyfine bağlı değildir. Tüm kurumlar gibi bunlar da birçok etkenler ve özellikle sosyo-ekonomik etkenlerce belirlenip saptanır. Bu bakımdan iki büyük kuram birbiriyle çatışmaktadır. Marksçılar politik rejimlerde üretim sistemlerinin yansısını görürler: Böyle yaparken, politik kurumların her türlü bağımsızlığını, başka kurumlarınki gibi, inkâr ederler; onlara ancak ikinci derecede önem verirler. Batılılar ise tersine, politikanın ekonomiden olan bağımsızlığını abarttıktan sonra, bu konuda ilk tezlerini ılımlı hale sokmaya başlamışlardır. Politik rejimlerle teknik gelişim düzeyini sıkı bir ilişkinin birleştiğini gittikçe daha çok kabul etmektedirler.

Marksçı öğretide politik rejimlerin üretim sistemlerine olan bağımlılıklarının genel şemasını daha önce çizmiştik. Bu öğreti ilkin Devlet tiplerini dörde ayırır: Eskiçağın köleci Devleti, feodal Devlet, burjuva Devlet, ki bunların herbirinin kendi ayrı üretim yöntemi ve mülkiyet sistemi vardır. Her Devlet tipi de kendi içinde birkaç «Devlet biçimi»ne, yani politik rejime bölünür, ki bunlar, köleci Devlette şarkkâri despotluk, tiranlık, cumhuriyet, ya da imparatorluk; feodal Devlette merkezleşmiş derebeylikler ya da monarşiler; burjuva Devlette Batı demokrasileri

ya da faşizmler; sosyalist Devlette de Sovyetler rejimi ve halk demokrasileridir. Görülüyor ki, aynı üretim ve mülkiyet sisteminde ayrı politik rejimler vardır. Fakat rejimlerin bu çeşitliliğinin kendisi de aynı üretim sisteminin içinde birtakım çeşitlilikleri ortaya koymaktadır.

Sözgelimi Ortaçağ üretim sistemini ele alalım: Bu sistem geniş ve ilkel tarım teknikleri üzerine kuruluydu ve derebeylerle serf'ler arasında çatışma doğuruyordu. Sonradan kabataslak iki biçime girdi. İlkin bir kapalı ekonomi çerçevesinde gelişti. Bunda her derebeylik kendi içine kapanık olarak yaşıyor, toprakları üzerinde yaşayan tüm insanların geçimine gerekli hemen herşeyi üretiyordu. Alışveriş ve ticaret çok küçük ölçüdeydi. Bu feodal üretim sistemi türünün karşısında ise çok merkezsizleşmiş bir politik rejim vardı. Bunda iktidar, birbirlerine çok gevşek hiyerarşilerle bağlanmış derebeyleri arasında parçalanmış bulunuyordu. Tersine, ulaşımın ve ticaretin gelişmesi ve kapalı ekonominin yerine bir alışveriş ekonomisinin geçmesiyle derebeyliklerin yerel bağımsızlıkları gitgide yokoldu ve mutlakçı monarşi biçimi altında, merkezleşmiş Devlet ortaya çıktı.

Burjuva Devlet biçimleri arasındaki ayrılıklar da yine bunun gibi kapitalist üretim sistemi içindeki ayrılıklara bağlıdır. Sözgelimi bu sistem egemen biçimde yerleşmeye başladığı, fakat büyük toprak mülkiyeti yine de önemli bir ekonomik rol oynamaya devam ettiği sırada, burjuva Devlet Orleancı tipte parlâmenter bir monarşi biçimi alma eğilimini gösterdi, ki bu tip monarşi Fransa'da 1830-1848 arasında, Louis-Philippe'in saltanat döneminde kurulup işlemekte bulunuyordu. Tersine, kapitalist üretim sistemi işçi hareketlerinin güçlenmesiyle sarsılmaya başlayıp da sosyalizme doğru gidiş tehdit edici bir hal alınca, burjuva Devlet, faşist tipinde zorbalığa eğilim gösterdi. Buna göre, parlâmenter monarşi, yayılma hallindeki kapitalist bir sistemin ilk evresine uygun düşen Devlet biçimi; faşizm ise çöküş halindeki bir kapitalist sistemin son evresine uygun düşen Devlet biçimi oluyor demektir. Gelişme evresinde kapitalist sistem Batı demokratik Devletini kurmuştur ki, bu bir politik özgürlükler, çokpartililik, rekabete dayanan seçimler vb. sistemi üzerine dayanır.

Üretim sistemleri türleri ile Devlet biçimleri arasındaki aynı uygunluk, sosyalizmde de görülür. Marksist kuramcılar günümüzde iki sosyalist Devlet biçimi tanımaktadırlar: Sosyetik sistemle halk demokrasisi. Biri de, öbürü de «sınıf güçlerinin

eğilimleri bakımından ayrı koşullar içinde doğmuşlardır (**Marksçılık ve Leninciliğin İlkeleri**, Moskova, 1960). Biri de, öbürü de başlıca işçi sınıfına ve sosyalist üretime dayanmaktadır. Fakat Sovyet diktatörlüğü tekparti ve burjuvazinin tasfiyesi üzerine kuruludur. Oysa, halk demokrasileri (Komünist partisinin egemenliği ve «ulusal cepheler» yönteminin kullanılışı dolayısıyla çok hafiflemiş olan) çokpartili biçimleri muhafaza etmekte; burjuvazinin kimi ögeleriyle işbirliği, tarımda da geniş bir özel kesimin korunması esasına dayanmaktadır.

Bu Marksçı tezler üretim sistemleriyle mülkiyet tiplerinin politik rejimler üzerindeki etkisini büyütmektedirler. Bu etkinin varlığı ve önemi itiraz götürmez. Fakat politik rejimler mülkiyet ve üretim rejimlerinin basit bir yansısı, bir gölge olayı değillerdir. Marksçılarca tanımlanan büyük Devlet tiplerinin -köleci Devlet, feodal Devlet, burjuva Devlet, sosyalist Devlet- büyük üretim sistemlerine olan uygunlukları, tümü bakımından doğrudur. Fakat bu «Devlet tipleri» politik bakımdan iyi tanımlanmış değillerdir: Çok geniş kategoriler sözkonusudur, gerçekte bunların içinde çok değişik rejimler vardır ki, aralarındaki ayrılıklar çoğu zaman üretim sistemindeki ayrılıklara epey az uymaktadır. Faşist rejimler örneğini ele alalım. 1933 Almanyasındaki üretim sisteminin o dönemdeki İngiliz üretim sisteminden çok farklı olduğu söylenebilir mi? Bir Marksçı şu yanıtı verecektir. «İngiltere'nin tersine olarak, Almanya'nın sömürgeleri yoktu; olsaydı, emperyalizm, faşizm dışındaki alanlara boşalma çareleri bulacaktı.» Bu kanıt inandırıcı değildir: İskandinav Devletlerinin ya da Birleşik Devletlerin de sömürgeleri yoktu, ama bunlar faşist olmadılar. Bütün faşizmler gibi, Alman faşizmi de ekonomik etkenlerden doğmadır; fakat bunda üretim sisteminin kendisinin payı, oldukça ufak görünmektedir.

Sovyetler Birliği'nde Stalinciliğin gelişimi de başka bir iyi örnektir. Sovyetlerin kendileri de bunu üretim sistemiyle anlatma yolunu araştırmamaktadırlar. Onun da bunda payı vardır kuşkusuz. Merkezleşmiş plâncılık doğal olarak bir diktatörlüğe yol açıyordu. Fakat Stalin'in ölümü sırasında plânlama daha az merkezleşmiş değildi, nitekim o sırada liberalizasyon gereksinimi kendini kuvvetle hissettirdi; o zamandan bu yana Rusya'da gerçekleştirilmiş olan nisbi ekonomik merkezsizleşme, Stalinciliğin ortadan kaldırılışının nedeni değil, sonucudur. Sovyetler Birliği'nde resmen yapıldığı üzere, Stalin'in tiranlığını kendi kişisel kusurları, karakter noksanlıklarıyla izah etmek Marksçılı-

ğa hiç uymadığı gibi, yetersiz olarak da kalmaktadır. Stalincilik bir Devlet biçimi, bir politik rejim tipidir; sosyalist bir üretim sisteminde çok farklı biçimde bir rejimden (Lenincilk) sonra ve yine çok farklı bir rejimden (Kruşçefçilik) önce gelişmiş, fakat üretim sisteminin evrimi bu ayrılıkları izaha yetmemiştir.

Batılı üç büyük politika rejimi -Amerikan başkanlık rejimi, ikipartili İngiliz parlâmenter rejimi, çokpartili kıta Avrupası parlâmenter rejimi- arasındaki farklar, dediğimiz gibi, çok önemlidir. Fakat bu farkları da üretim ve mülkiyet sistemlerindeki ayrılıklara bağlamak mümkün değildir. Kamu üretim kesimi payının İngiltere ya da Fransa'dakine göre Birleşik Amerika'da çok daha ufak olması, bu konuda hiçbir etki yapıyora benzememektedir. Bu, üretim sistemiyle doğrudan doğruya ilişkisi olmayan tarihsel ve kültürel bir gelişimdir ki, Büyük Devletler arasında bugünkü politik rejimlerin farkını izah eder. Tersine olarak, Fransa'nın, Büyük Britanya'nın ve öteki Avrupa uluslarının ekonomik yapılarında çeyrek yüzyılda bir değişiklik görülmüştür. Bu yüzden kapitalist üretim sisteminin yerini yarı-kapitalist, yarı-sosyalist bir karma sistem almıştır ki, bunda çok önemli bir kamu kesimi ve epeyce gelişmiş bir toptan plânlama da vardır. Fakat yine de bu değişiklik, aynı önemde bir politik değişikliğin ortaya çıkmasına yol açmamıştır. Yürütme kuvvetinin geliştiği apaçıktır ama bu, hiç de Birleşik Amerika'dakinden daha kuvvetli değildir: Bu ülkedeki ekonomik yapılar daha saf kapitalist olarak kalmışlardır.

Bununla birlikte, mülkiyetle tanımlanan iki büyük ekonomik yapı -kapitalizmle sosyalizm- arasındaki karşıtlık toptan olarak, bugünkü iki büyük politik rejimler kategorisi arasındaki karşıtlığa uymaktadır ki, bunlar çoğulcu rejimle tekçi rejimdir. Kapitalist ya da yarı-kapitalist bir ekonomi, politik iktidarla ekonomik iktidarın ayrılmasını gerektirir: Politik iktidar birçok özel firmalar (ve kimi zaman da kısmen kamu firma ve örgütleri) arasında paylaşılmıştır. Bunlarsa, Devletten az-çok bağımsız olan birçok müstakil «karar merkezleri» demektir. Böylece üretim araçlarının özel mülkiyeti çoğulcu bir ekonomik yapıya ulaşır, bu da etkisini politik alanda gösterir. Tersine, tüm işletmelerin kamu mülkiyetinde olması ve toptan plânlama, politik iktidarla ekonomik iktidarın aynı ellerde toplanması gibi bir sonuç doğururlar: Böylece de tekçi sisteme doğru yönelirler.

Bu tanım birçok sakıncalara da yol açmaktadır. Politik iktidarla ekonomik iktidarın ayrılmaları kısmen yanıltıcıdır, çün-

kü ikincisinin birinci üzerinde güçlü baskı araçları vardır. Büyük birimler kapitalizminin temelleri üzerine yine bir derebeylik kurulmuştur. Bu da öteki gibi merkezi iktidara başarıyla kafa tutmak, ya da sadece onu kendi yararına alaşağı etmek gücüne sahiptir. Batı hükûmetleri çoğu zaman, büyük vasal'lerin elinde itaatli bir oyuncak olan küçücük Bourges kralına benzemektedirler. Katkısız kapitalist rejimde, politik iktidarın kendine öz bir varlığı yoktur; o hemen hemen ekonomik iktidarın bir yansımasından ibarettir; ikisinin birbirinden ayrılışı ancak karma rejimlerde bir gerçek haline gelebilir. Öte yandan, ekonomik iktidarın güçlü bir azınlık (oligopoles elinde toplanması, «bağımsız karar merkezleri»nin çokluğu yolundaki görüntüyü de epey aldatıcı hale sokmaktadır. Özel mülkiyet rejimiyle çokçu politik rejim arasındaki bağlılık da söylendiği kadar aşikâr değildir. Nazi diktatörlüğü olayı, aşırı totaliter tipte bir otokrasinin kapitalist bir sistem içinde kurulabileceğini açıkça göstermiştir. Zaten faşizm kapitalizmin evrimine, onun sosyalist bir ekonomi kurulmasına karşı gösterdiği dirence bağlıdır.

Sosyalist ekonomi ile tekçi rejim arasındaki bağlılık da daha emin değildir. Eldeki deneyler çok kısa ve çok az olduklarından, inanılıp güvenilir bir hüküm ileri sürmek güçtür. Kapitalist toplumların evrimi yüz yılı aşkın bir süre üzerinde, Batı Avrupa ile Kuzey Amerika'ya yayılmış epey büyük sayıda Devletlerde çözümlenebilir. Sosyalist toplumların evrimi ise 47 yıllık bir dönem üzerinde tek bir Devlette, Sovyetler Birliği'nde çözümlenebilir. Deneyin yirmi yıldan eksik bir zamandır sürdüğü Avrupa halk demokrasilerinde ise, bu çözümleme (Yugoslavya hariç) dış hâkimiyet problemi yüzünden yanılmaktadır; Çin' de ise çok daha yenidir, korkunç bir içsavaşın tasfiyesi ve azgelişim düzeyi her türlü kıyaslamayı imkânsızlaştırmaktadır. Sosyalist Devletlerin rejimleri henüz çok az sayıda ve çok yeni olduklarından, bunları politik sosyolojide inanılır ve geçer çözümlemelere konu yapmak olanaksızdır. Bunlardaki totaliter niteliğin ve çoğulculuk yokluğunun devrimci durumlarından ileri gelmiş olması, dolayısıyle iğreti bir nitelik taşımakta bulunması da ihtimal dışında değildir. Zaten geçici nitelikteki proletarya diktatörlüğü kuramının ardından bunların kendilerinin görüş tarzları da böyledir.

Şurası kesindir ki sosyalist ülkelerin içinde ekonomik merkezsizleşmeye doğru bir yönelim görülmekte, bu da onları «karar merkezlerinin çokluğu»na doğru yaklaştırmaktadır ki, gör-

düğümüz gibi, kapitalist rejimleri bununla nitelemek yolunda bir iddia vardır. Yugoslavya birkaç yıldır bu yolu tutmuş bulunuyor. Kruşçef'in Sovyetler Birliği'ndeki reformları da aynı yönde ilerliyor. Bu noktada, politik merkezsizleşmenin tarihsel evrimi ile çok verimli bir kıyaslama yapılabilir. Derebeylik çağında bu merkezsizleşme, yerel şeflerin kalıtımcılığı yoluyla sağlanmaktaydı; modern çağda ise bunların halkça seçilmeleri üzerine dayanmaktadır. Günümüzde özel mülkiyet, kalıt sistemi ile oldukça etkili bir ekonomik merkezsizleşme sağlamaktadır. Fakat XIX. yüzyıl sosyalistlerinin düşledikleri türden, daha demokratik başka yöntemlere dayanan bir ekonomik merkezsizleşme olanağı da şimdiden belirmiş bulunmaktadır.

Politik rejimlerle teknik-ekonomik gelişim arasındaki bağlılaşma, politik rejimlerle üretim araçlarının mülkiyet sistemleri arasındaki bağlılaşmadan daha güçlü değilse bile onun kadar güçlü görünmektedir. Çoğulcu demokrasi, yüksek bir endüstrileşme aşaması demektir. «Özgür uluslar, zengin uluslardır» sözü haşin, fakat aşırılığa pek az kaçan bir formül altında, esaslı bir gerçeği anlatır. Halkının büyük çoğunluğu yarı-aç yarı-tok, eğitimsiz, bilgisiz uluslara çoğulcu bir sistem uygulamak, fiilen olanakdışıdır. Modern yöntemlerin dış görünüşü altında eski feodal otokrasi rejimleri işlemeye devam ediyorlar: Demokratik yöntemler ise bunları alaşağı etmek şöyle dursun, kamufle ederek ömürlerini uzatıyorlar. Gerçek şudur ki, çoğulcu demokrasi XIX. ve XX. yüzyıllarda Batının zengin uluslarında gelişmiştir: Onun büyümesi, endüstrileşmenin ve kollektif yaşayış düzeyinin büyümesini izlemiştir.

Komünist rejimlerin otokratik ve tekçi niteliği yalnız politik iktidarla ekonomik iktidarın birleşmesinden ileri gelmemektedir: Bu hal aynı zamanda -özellikle mi acaba?- bu rejimlerin kurulmuş oldukları tüm ülkelerin az-gelişmiş ya da yarı-gelişmiş nitelikte olmalarından doğmuştur: 1917 Rusyası, 1945 halk demokrasileri,[1] Çin ve Kuzey Vietnam gibi. Bu açıdan bakılınca, Rusya'da belirmeye başlayan «liberalizasyon», bu ülkenin ekonomik evrimine uygun olsa gerektir: Zira o, dünyanın en büyük endüstriyel Devletlerinden biri olmuştur. Kudreti bolluktan,

(1) Bohemya'dan yana Çekoslovakya hariç. Fakat komünizmi oraya Kızılordu sokmuştur ve Münih'te başlamış olan bunalım da onun oraya girişini kolaylaştırmaktaydı.

cihazlanmayı tüketimden üstün tutan sosyalist yöntemle gelişim, bu evrimin sonuçlarını frenlemiştir. Fakat bunlar yine de belirmeye başlıyorlar. Batı'nın endüstriyel ülkeleri gibi, Rusya da oranlı bir bolluk durumuna yaklaşmaktadır. Bu durumda da tüm insanların yalnız (yiyecek, konut, giyecek gibi) ilkel gereksinimleri değil, (konfor, kültür, eğlence gibi ikinci derecede gereksinimleri de aşağı-yukarı giderilebilecek, yani demokrasinin koşulları bir araya getirilecektir.

Kuşkusuz birçok etkenler bu evrimi frenlemektedir: Politik sınıfın, kendilerine kudret ve şeref bahşeden diktatörlüğe bağlı «şatafat adamları»nın etkisi; dış tehdit ve kapitalist Devletlerle yarışma; fazla hızlı liberalizasyon halinde iç bunalım tehlikeleri; uydu uluslarda tepki tehlikeleri; otoriter bir rejimin yumuşatılmasından doğacak teknik güçlükler vb. gibi. Herşeye karşın evrim tersinmez (irréversible), uzun vadeli görünmektedir. Fakat bu ancak (Sovyetler Birliği ve Avrupa halk demokrasileri gibi) gelişmiş komünist ülkeleri ilgilendirmektedir; zira (Çin, Vietnam gibi) az gelişmiş komünist ülkeler daha uzun zaman kendi ekonomik düzeylerine uygun düşen politik diktatörlük rejimi altında kalmaya devam edeceklerdir. Belki bir gün esaslı fark artık Doğu rejimleriyle Batı rejimleri arasında değil de, gelişmiş ülkelerle az gelişmiş ülkeler rejimleri arasında olacaktır: Ekonomik düzey, hukuki statüden daha baskın çıkacaktır herhalde.

Daha önce de söylemiştik: Gelişimin temposu, düzeyi kadar önemlidir. Geleneksel toplum çerçevelerini kırarak, çelişmeler -ve anlaşmazlıklar yaratarak, çabuklaştırılmış gelişim, çoğulcu demokrasilerin işleyişini daha da güçleştirir. Tarihte diktatörlük salgınları hızlı değişim dönemlerine rastlamıştır. O zaman zorbalık ya (Devrimci diktatörlüklerde olduğu gibi) değişikliği hızlandırmaya, ilerleyişi çabuklaştırmaya; ya da (gerici diktatörlüklerde olduğu gibi) geleneksel düzeni ayakta tutmaya, evrimi frenlemeye yarar. Çağımızda komünizm birinci tipin, faşizm de ikinci tipin iyi birer örneğidir. Bu olaylar çeşitli gelişim düzeylerinde ortaya çıkarlar. Almanya'da Hitlercilik çok endüstrileşmiş bir toplumun sosyalizme doğru kaymasını önlemek amacını güdüyordu. İspanya ile Portekiz'de sözkonusu olan, aristokratik bir toplumun liberal demokrasiye doğru gidişini önlemektir. Çin'de komünizm endüstrinin doğuşunu ve az gelişmişlikten çıkışı hızlandıran bir araçtır. Doğaldır ki diktatörlükler, gelişim düzeyi ile temposunun etkilerinin aynı yönde işledikleri eski

toplumlarda, bu etkilerin çeliştikleri endüstriyel toplumlara göre, daha sık görülür. Öte yandan, hızlandırılmış bir teknik ilerleyişin doğurduklarının dışındaki toplumsal kargaşalıklar da -çabuk çöküş, savaş, ekonomik bunalım gibi- aynı sonuçları doğurabilir.

Tersine olarak da az gelişmiş fakat istikrarlı toplumlarda ilgi çeken çoğulcu demokrasi örneklerine rastlanır. Kuzey Afrika'nın bazı berberî sitelerinde durum böyle olmuştur. Buralarda oldukça mütekâmil seçim sistemleri, epeyce ileri bir kuvvetler ayrılığı ve politik kurullar, «cemaa»lar vardır. Ulusal Devletlerin ortaya çıkışından önceki küçük boyda birçok toplumlar ve özellikle Eskiçağ demokrasileri, buna benzer bir tip üzerine kurulmuşlardır. Bunlar, aralarında büyük eşitsizlikleri olmayan mülk sahibi köylüleri bir araya getiren tarım toplulukları, ya da balıkçı-denizci topluluklarıydı. Ekonomik denge, uzun zamandır töreler arasına girmiş bulunan kanaatkârca alışkanlıklar sayesinde sağlanır: Bu alışkanlıklar, gereksinimlerin pek fazla olmamasını sağlar. Zaten gereksinimler de eldeki malların pek üstünde değildir. Okuma-yazma pek yaygın olmamakla birlikte, geleneksel bir sözlü kültür, yüksek bir genel entelektüel düzey sağlar. Yunan ve Roma cumhuriyetlerindeki durum böyleydi. Politik yayılışları, ekonomik gelişimeleri dolayısıyla maddesel ve entelektüel dengelerinin bozuluşu, bunlarda demokrasinin yıkılışına ve diktatörlüğün kuruluşuna yol açtı.

Etnologların incelemekte oldukları daha eski toplumlardan, başka örnekler de bulunup çıkarılabilir. Çoğu zaman oralarda kararlar, kabile üyelerinin katıldıkları kurullarca kollektif olarak alınır. Afrika «palabra»ları demokrasileri niteleyen tartışma yönteminin bir uygulanışıdır; bunlar Yunan Agora'sının ya da Roma Forum'unun tartışmalarına benzetilebilir. Bu «küçük birimler demokrasisi», büyük ulusal toplulukların ortaya çıkmasıyla her zaman yokolmamıştır; çoğu zaman orada, yerel ölçüde, yine yaşamıştır. Komünlerle ruhanî bölgelerin yönetimi, hattâ Devlet düzeyinde otokratik rejimler çerçevesinde dahi, hemen daima buralarda oturanların az-çok katılmasıyla sağlanmıştır.

Gelişim düzeyi ve mülkiyet rejimi gibi sosyo-ekonomik etkenlerin politik rejimlerin saptanmasındaki önemi, bu alanda daha birçok ögelerin işe karıştığını unutturmamalıdır. Bir ulusun kurumlarına biçim vermekte tarihin ve kültürel ortamın tümünün ne büyük rol oynadıklarını daha önce belirtmiştik. İngiliz rejimi Büyük Britanya'dan, Amerikan rejimi Birleşik Dev-

letlerden, Fransız rejimi Fransa'dan vb... ayrılamaz. Konjonktürün etkisini de ayrıca belirtmek gerektir. Şu ya da bu özel olay, şu ya da bu olağanüstü kişi, şu ya da bu istisnai durum politik rejimlerin biçimleniş ya da evriminde büyük bir rol oynayabilirler. Bu bakımdan esaslı bir kavram -«konjonktürel rejim» kavramı,- politik sosyolojice çok ihmal edilmişe benzemektedir. Normal olarak bir ülkenin politik kurumlarını onun yapıları oluşturur. Yüzeydeki olaylar, yani denizin dalgaları, onları ciddi biçimde değiştiremez. Bununla birlikte, istisnai olarak, konjonktürün baskısı öylesine güçlü olur ki, yapılara üstün gelir ve bir ulus da o zaman bir süre boyunca bu yapılara uygun olmayan bir politik rejime katlanır. Fransa'daki 13 Mayıs 1958 hükümet darbesi, 1960-62 askeri ayaklanması tehlikeleri, bu çeşit duruma iyi bir örnektir. «Konjonktürel rejimler» geçicidir. Fakat varolmuş bulunmaları dahi, ülkenin yapılarını ve tarihsel gelişimini az-çok değiştirir.

II

SAVAŞ ÖRGÜTLERİ

Büyük insan topluluklarında ve özellikle modern büyük Devletlerde, politik savaş az-çok uzmanlaşmış örgütler arasında olup biter ve bunlar bir çeşit politik orduları oluştururlar. Bu örgütler aşamalı, hareketli, hiyerarşili ve iktidar savaşına hazırlıklı gruplardır. Sınıflar, yerel topluluklar, etnik gruplanmalar, özel çıkar birlikleri gibi çeşitli toplumsal güçlerin çıkarlarıyla etkinliklerini anlatırlar; bunların politik hareket ve araçlarıdır. Politik savaşın örgütlenmiş niteliği çağımızın esaslı bir özelliğidir. Bu nitelik az-çok genelidir kuşkusuz. Fakat bir asırdan beri kollektif örgüt teknikleri, insanların kadrolanma yöntemleri çok ilerlemiştir.

Politik örgütleri partiler ve baskı grupları olmak üzere, iki büyük kategoriye ayırmak mümkündür. Partilerin dolayısıyla amacı iktidarı ele geçirmek ya da onun yürütülmesine katılmaktır; seçimlerde sandalye ele geçirmeye, milletvekilleri ve bakanlar çıkarmaya, hükûmeti ele almaya çalışırlar. Baskı grupları ise iktidarı kendileri ele almak ya da onun yürütümüne katılmak amacını gütmezler. İktidarı ellerinde tutanları etkilemek, onlar üzerinde «baskı» yapmak çabasındadırlar, adları da buradan ge-

lir. Politik örgütler yalnız partilerle baskı gruplarından ibaret değildir. Politik savaşın açıkça yapılamadığı rejimlerde gelişen gizli hareketleri daha ileride anlatacağız. Bu arada «birlikler», «cepheler» ve benzeri çeşitli parti örgütleri de zikredilebilir.

POLİTİK PARTİLERİN YAPILARI

Politik partiler seçim ve parlâmento yöntemleri ile aynı zamanda doğmuşlardır. Bunlara koşut olarak da gelişmişlerdir. İlkin hem bir aday'a kodamanların, hatırlı kişilerin koruncasını sağlamak, hem de kampanya için gerekli parayı toplamakla görevli seçim komiteleri biçimi altında ortaya çıkmışlardır. Meclislerin içinde, ortak bir hareket için aynı düşüncedeki milletvekillerini bir araya getiren parlâmento gruplarının geliştikleri görülmüştür. Dorukta bulunan milletvekillerinin bu yakınlaşmaları, doğal olarak, bunların temelde bulunan seçim komitelerinin de bir araya gelmeleri gibi bir eğilimin doğmasına yol açıyordu; ilk siyasî partiler de böylece kurulmuş oldu. Birleşik Amerika'da Cumhurbaşkanlığına aday seçimi için ulusal ölçüde uyuşup anlaşmak, sonra da muazzam bir seçim kampanyası yapmak; ayrıca yerel alanda seçimle atama yapılan birçok görevler için çok büyük sayıda adaylar saptamak gerektiği, partilere özel bir çehre vermiştir ama bu çehre, her zaman için seçimlere bağlı kalmaktadır. Başlangıçta siyasî partiler her seçim bölgesinin çerçevesi içinde kurulan ve hatırlı kişileri, «eşraf ve müteberân»ı bir araya getiren yerel komitelerden oluşmuşlardır. Üyelerinin sayısından çok sıfatları önemliydi. Herşeyden önce, manevî bir etki sağlayan itibar, ya da propaganda giderlerini karşılamaya yarayan servet aranıyordu. Bu komiteler üyelerinin fazla yüksek olmayan sayısı sert bir yapı bulunmasını gerektirmediğinden, bunların iç örgütü zayıftı. Bağımsızlıkları ise büyüktü: Partilerin merkez örgütlerinin, yerel ögeler üzerinde hiçbir otoriteleri yoktu. Partiler, bir komiteler federasyonu karakterini koruyorlardı. Komitelerin çoğuna bir şahsiyet, genellikle milletvekili egemendi. Herbiri kendi komitelerine dayanan parlâmento üyelerinin çok geniş bir bağımsızlıkları vardı. İngiltere dışında, oylama disiplini yoktu, bu da meclislerdeki savaşlara bir gladyatör çarpışması niteliğini veriyordu. Partilerin bu ilkel yapısı Avrupa'daki tutucu ve liberal partilerin çoğunda ve Amerikan partilerinde olduğu gibi kaldı. Bu

örneğe göre kurulmuş partiler «kadro partileri» diye adlandırılır.

XX. yüzyılın başında sosyalistler bir başka siyasi yapıyı, «yığın partleri»ni icad ettiler. Ana sorun sosyalist adayların seçim kampanyaları için para bulmaktı. Bunlar o zaman devrimci kimseler sayıldıklarından, liberal ve tutucu adayların seçimlerini finanse eden bankerlerin, sanayicilerin, tâcirlerin, büyük toprak sahiplerinin mali desteğinden yoksun bulunuyorlardı. Az sayıda kimselerce verilecek birkaç büyük bağış sağlamak mümkün olamayınca, çok büyük sayıda kimselerce düzenli olarak verilecek küçük paralar istenmesi düşünüldü. Bu ise parti örgütüne en çok sayıda üye toplamak gibi bir sonuç doğuruyordu. Parti en çok birkaç bin kişi toplayacak yerde yüzbinlerce, hatta milyonlarca kimse toplamaktaydı. Bu sistem halk yığınlarına, yoksun oldukları politik bir eğitimi verme olanağını da sağlıyordu. Son olarak da adayların daha demokratik bir tarzda saptanmalarını sağlamaktaydı: Bunlar küçük bir komitenin dar çevresi içinde seçilecek yerde, yerel ve ulusal ölçüdeki kongrelerde üyelerin tümü ya da temsilcileri tarafından saptanmaktaydılar.

Partilerin bu yeni yapısıyla toplumsal temellerinin evrimi arasında oldukça yakın bir bağlılaşma var gibidir. Geleneksel kadro partileri aristokrasi ile burjuvazinin çatışmasına uygundular: Üyeleri kalabalık olmayan bu sınıfları, «eşraf ve mûteberân» çok iyi temsil ediyorlardı. Partilerin darlığı, politik alanın darlığına da yol açıyor ve halkın büyük çoğunluğunun fiilen katılmamış bulunduğu bir demokrasinin gerçek niteliğini açığa vuruyordu. Yığın partileri ise tersine, halkın hemen hemen tümüne açık olan demokrasinin genişlemesine uygundurlar; halk dört ya da beş yılda bir oy vermekle yetinecek yerde, sürekli ve fiili olarak Devletin yönetimine katılırsa haklarını gerçekten kullanmış olur. Bunu da partilerin yeni örgütünün aracılığı ile yapabilir.

Yüzbinlerce, hattâ milyonlarca insanın (daha 1913'te Alman Sosyal-Demokrat Partisi üyelerinin sayısı milyonu aşmış bulunuyordu) sürekli olarak kadrolanmış bulunması, «aidat» denen «parti vergisi»nin düzenli olarak toplanması, kadro partilerine göre çok daha sert bir yönetim örgütünün kurulmasını gerektirmekteydi. Bu yüzden karmaşık ve hiyerarşileşmiş bir cihaz doğup gelişti, bir «iç yöneticiler» grubu kuruldu, bu da parlâmento üyelerinin durumlarını zayıflattı. Sosyolojik bakımdan iki şefler grubu arasındaki anlaşmazlık, temeldeki iki topluluğun anlaşmazlığını ifade ettiğinden ilgi çekicidir: Bunlardan biri iç

yöneticileri seçen üyeler topluluğu, öbürü de milletvekillerini seçen seçmenler topluluğudur. Seçmenlere göre, daha partici olan üyeler, daha dikbaşlıdırlar. Fakat sosyalist partilerin sosyal demokrasiye doğru yol almaları ve parlâmenter rejimle birleşmeleri, problemin verilerini değiştirmiştir. Bunlar parlâmentarizmin değerlerini kabul ettiklerinden, bu değerleri temsil edenlere, yani milletvekillerine üstünlük verme yoluna doğal olarak girmişlerdir. Bu değerlerin kabul edilmedikleri komünist ya da faşist partilerde ise, tersine, parlâmento üyeleri alt basamaklardaki yöneticilere tâbi olurlar, asıl itibar da bunlara aittir.

Yığın yapısı sonradan sosyalistlerin dışındaki partilerce de benimsendi. Hristiyan-demokrat partiler genellikle sosyalist örgütü olduğu gibi kendilerine mâletmeye çabaladılar, ama bunu her zaman başaramadılar: Bunlar çoğu zaman kadro partileriyle yığın partileri arasında karma bir yapıya sahiptirler ki bu da onların toplumsal temellerinin türdeşlikten yoksun niteliklerine uygundur. Komünist partiler sosyalist yapıyı iki önemli noktada değiştirdiler. İlk olarak üyelerini konuta bağlı (ocak, bucak gibi) yerel bir kadroda toplayacak yerde işletme ve çalışma yeri temeline dayanan fabrika, atelye, mağaza, büro vb... gibi «hücre»lerde topladılar. İkinci olarak da merkezleşmeyi arttırıp sıkı bir disiplin kurdular. Faşist partiler ise bu sonuncu eğilimi daha da geliştirdiler. Aynı zamanda temelle merkez arasındaki ara kadrolama basamaklarını çoğalttılar. Böylece bunlar birbirlerine geçmiş gruplardan oluşan bir piramid biçimini almaktadırlar. Tıpkı ordununkinden kopye edilmiş olan bu yapı, faşizmin askerliğe benzeyen niteliğinde izahını bulmaktadır. Çünkü parti içi görevi, yalnız seçimlere ve Parlâmentoya el atmaktan ibaret değildir: Hasımların toplantılarını sabote eder, merkezlerini ve tesislerini yakıp yıkar, yandaşlarını döver, sokak çarpışmaları yapar, vb.

Az gelişmiş ülkelerde yığın partileri genellikle özel bir çehre edinirler. Tüm yığın partilerinde yöneticiler üyelerle militanların geri kalanından oldukça ayrı ve belirli bir grup oluştururlar: Bu «iç çevre» sonuçta bir yığın örgütünün içinde kurulmuş bir kadro partisine az-çok benzer. Bununla birlikte, gelişmiş ülkelerde iki grup arasındaki ayrılık sıkı değildir: «İç çevre» çok açıktır, temelde bulunan üyeler de buraya oldukça kolaylıkla girebilirler. Ayrılık sosyolojik bir durumdan ziyade (iktidarın, etkinlik nedenleri dolayısıyla, merkezleşmesi gerekliği gibi) teknik zorunluklardan ileri gelir. Az gelişmiş ülkelerin yığın parti-

lerinde ise, tersine, «iç çevre»nin üyeleriyle partililer kalabalığı arasındaki toplumsal mesafe çok büyüktür. Birinciler modern toplumların entelektüel ve teknik düzeyindedirler, ikinciler ise bundan henüz çok uzaktırlar. Eski toplumlar düzeyine daha çok yakındırlar. Böylece partilerin yapısı, bu ülkelerin evrimlerinin şimdiki evresinde, bunların genel yapılarını yansıtır.

Öte yandan modern politik kadrolama geleneksel tipleri büsbütün ortadan kaldırmamakla birlikte onların üstüne çıkar: Hattâ tersine, başlıca gücünü bu tiplerden alarak, çoğu zaman bunları değiştirir. Kabile ya da ırk kardeşlikleri, derebeylik bağları, dinsel mensupluklar, gizli ya da sır öğreterek üye toplayan (initiatique) dernekler çoğu zaman şu veya bu partiye girme işine temel olurlar. Partinin rozeti, alâmeti de kimi zaman bir muska ya da bir fetiş değerine sahip sayılır. Bu türlü olaylara en modern ve en endüstrileşmiş ülkeler partilerinde de rastlanır ama, daha hafiflemişlerdir ve önemleri çok daha azdır. Az gelişmiş ülkeler -hepsi değil- partilerinin kimilerinde ise bu olaylar hiç değilse köylerdeki yığınların üye yazılmaları bakımından, tersine, esaslı bir rol oynara benzemektedirler: Kentlerde ise modern tipte partilere daha çok yaklaşılmaktadır.

Bazı kimseler, az gelişmiş ülkelerde siyasî yöneticilerin otoritesinin başka yerlere göre daha belirgin bir kişisel niteliği olduğunu düşünürler. Bunlara göre liderin kişisel otoritesi parti türdeşliğinin ve halkın bu partiye üye olmasının başlıca ögesidir, ideolojilerle programların hiçbir önemi yoktur. Bu üçüncü özgünlük ögesi ötekilere göre çok daha fazla tartışmaya değer görünmektedir. Az gelişmiş toplumlarda iktidarın çok kişisel olduğuna ve oralarda partilerin başlıca tek bir kimsenin çevresinde kurulmuş bulunduklarına kuşku yoktur. Fakat son yirmi otuz yıldan beri en modern toplumların gidişi de otoritenin kişiselliğine doğru yönelmiş görünmektedir. Her iki ülke tipinde liderliğin niteliğiyle anlamının farklı olması (bu farkların neler olduklarını belirtmek güç olmakla birlikte) olasıdır ama, iktidarın bir tipe göre, öbüründe daha belirli biçimde kişisel olduğu kuşkuludur. Sözkonusu olan daha çok, bir başka kişiselleşme biçimidir.

Üçüncü bir parti yapısı da İngiliz işçileriyle kimi İskandinav sosyalistlerinde görülür. XX. yüzyılın başında işçi seçim kampanyalarının finansmanı problemi ortaya çıkınca bu, İngiltere'de, sendikaların doğrudan doğruya harekete geçişleriyle çözüldü: Sendikalar, üyelerinin ödedikleri aidatın bir bölümünü po-

litik bir kasaya yatırmayı kararlaştırdılar. Bu sandığın yönetimi ile adayların seçimi de sendikalar, yardımlaşma kurumları, kooperatifler ve çeşitli sosyalist birlikler temsilcilerinden kurulu bir komitece sağlandı. Bu temel üzerinde de yeni tip bir parti kuruldu ki adına «dolaylı» parti denmektedir. Gerçekten, vatandaşlar buna doğrudan doğruya değil de ancak (sendikalar, yardımlaşma kurumları, kooperatifler, çeşitli birlikler gibi) başka örgütlerin aracılığı ile yazılmaktadırlar. (Bununla birlikte, sonradan İngiliz İşçi Partisinde buna paralel olarak bir «dolaysız yazılma» sistemi de kurulmuş bulunmaktadır. Böylelikle bu partide bugün bir dolaylı partiyle bir de klâsik tipte yığınlar partisi yanyana bulunmaktadır: İkincisinin ocakları da sendikalar, yardımlaşma kurumları, kooperatifler ve sosyalist birlikleri gibi, işçi komitelerine temsilci gönderirler. Böylece partinin tümü düşüncelerini orada ifade olanağını bulur). Kimi katolik partiler, özellikle iki savaş arasındaki Belçika hristiyan partisi ve Avusturya hristiyan-demokrat partisi de korporatif esasa dayanan öyle bir yapıyı benimsemiş bulunuyorlar.

PARTİLERİN SAYISI

Siyasi partilerin gelişimi modern Batı demokrasisinin gelişimine bağlıdır. Ondan önce (XVI. yüzyılda Fransa'da katoliklerin konfederasyonu olan «Ligue», VII. Charles'ın saltanat dönemindeki Armagnac'larla Bourguignon'lar, XII-XV. yüzyıllar arasında İtalya'da Papalığı tutan Guelfi ve Almanya İmparatorluğunu tutan Ghibellini'ler, Fransız Devrimindeki Jakobenler vb... gibi) embriyon biçiminde olanlar dışında tam anlamıyla parti bulunmamaktaydı. Bununla birlikte çağdaş otoriter rejimler, partilerin demokratik örgütünü «tek parti» biçimine sokmuşlardır. Aslında bu sistem başka bir şeye, hattâ ters anlamda bir şeye uygun düşmektedir. Politika savaşının örgütü olan partiler, nitelikleri bakımından birkaç tane olmalıdır: Bir savaşın yapılabilmesi için en azından iki tane hasmın bulunması gerektir. Tek parti, politika savaşlarını durdurarak bunların yerine oybirliğini koymak amacını güder. Fakat rejimin hasımlarıyla savaşır. Bu sistem sadece onlardan partihalinde örgütlenme hakkını esirgemek ve yalnız iktidarı destekleyenlere bu tip savaş örgütünden yararlanma olanağını vermek gibi bir sonuç doğurur. Muhalefet başka araçlar kullanarak savaşır. Bununla birlikte tek parti

tümüyle yekpare değilse kendi içinde de politik savaşa sahne olabilir.

Çokparticilikle tekparticiliğin birbirine olan karşıtlığı da böylece iki ayrı politik savaş sistemini, yani Batı demokrasilerininki ile modern otoriter rejimlerininkini niteler (Çok eski otoriter rejimlerde ise parti diye bir şey bilinmemekteydi). Herşeye karşın muhalefet, sanıldığından daha az keskindir. Herşeyden önce bir ara sistem vardır ki bu, «egemen parti»dir. Bir ülkede birkaç parti bulunduğu takdirde bunlardan biri ötekilere göre çok daha güçlüdür, öyle ki, ötekiler onu iktidardan atamazlar, iktidarı icra ederken de ona fazla güçlük çıkaramazlar. Bununla birlikte, öteki partilerin varlığı seçimlerde, Parlâmentoda, basında, genel toplantılarda vb... Devletin açıkça eleştirilmesine, eylem ve işlemlerine itiraz edilmesine olanak verir. «Egemen parti» kavramı oldukça belirsizdir. Pratikte bu, iki kutup arasında askıdadır. Ya muhalefet güçlüdür, öteki partilerin ciddi bir güçleri vardır ve günün birinde iktidar partisinin egemenliğine son vermek gibi bir tehlike yaratabilirler (İki sözgelimi Hindistan'ın durumu böyledir). O zaman çokparticiliğe pek yakın bir durum var demektir. Ya da muhalefet çok zayıftır, egemen partinin gücü de büyüktür: O zaman da tekparticiliğe çok yakın bir durum var demektir (Bu son yıllarda birçok Afrika Cumhuriyetlerinin durumu böyleydi: Zaten bunların çoğu örgütlü muhalefeti kayıtsız şartsız yokederek tek partiye geçmişlerdir).

Çokcu rejimlerde ikiparticilikle çokparticilik arasındaki ayrım önemlidir. Bunun politik çatışmaların gelişimi üzerindeki etkisini ve politik rejimlerin modern bir sınıflamasının yapılması bakımından olan önemini daha önce ölçmüştük. Şimdi de bunu burada tümü bakımından incelemek gerektir ama, bu farkı da abartmamak gerektir. Seçim savaşına ortaklaşa yazılmış, açık ve belirli programlarla giden ve sonradan bunu hükümetlere uygulayan istikrarlı ittifakların kurulması, çokparticiliği ikipartili sisteme yaklaştırır. Tersine, iki partiden herbirinin esnek bir yapısı varsa, Parlâmentoda da hiçbir oylama disiplini yoksa, hükümet çoğunlukları insicamsız ve istikrarsız olurlar, ikiparticilik de çokpartililiğe benzer. Bu «esnek ikiparticilik», İngiliz tipi «katı ikiparticilik»e göre, çokparticiliğe çok daha fazla yakındır: Daha önce de gördüğümüz gibi, politik rejimlerin sınıflanması bakımından, problem önemlidir. Demek oluyor ki, iki-

particilikle çokparticilik arasında birtakım ara-kategoriler vardır.

Bir ülkede parti sistemlerinden birinin ya da ötekinin varlığını başlıca üç etken izah eder ki bunlar sosyo-ekonomik etkenler, tarihsel ve kültürel etkenler ve bir de teknik etken, yani seçim rejimidir. Birinciler XIX. yüzyılda Avrupa parti sistemlerinin gelişiminde hâkim rol oynamışlardır. İlk karşıtlık, yani tutucu partilerle liberal partiler arasındaki karşıtlık, aristokrasi ile burjuvazi arasındaki sınıf çatışmasını ortaya çıkarmış, Marksçı çözümleme tarzı da bunun uygun bir tanımlamasını vermiştir. Böylelikle, ikiparticiliğe doğru bir gidiş açıkça ortaya çıkmıştır. XIX. yüzyılın ikinci yarısında endüstriyel gelişim ve proletaryanın büyümesi üçüncü bir politik-sosyal güç doğurmuş, bu da sosyalist partilerde benliğini bulmuştur. O zaman, daha önceki ikiparticilik, üçparticiliğe doğru değişme yoluna girmiştir. Bu olayı katkısız halde İngiltere'de, Belçika'da, Avustralya'da, Yeni Zelanda'da gözlemek mümkündür: Başka yerlerde öbür ögeler de bu olaya eklenir ama, onun izi açıkça belirli olarak kalır.

Bununla birlikte, sosyalist partilerin büyümesi, liberal partileri iki şıktan birini seçmek durumunda bırakmıştır. Hem sosyalist partiler, hem liberal partiler monarşilerin ve aristokrasilerin karşısındadırlar, eşitliğe ve politik özgürlüğe bağlıdırlar; fakat liberaller daima serbest girişimi ve üretim araçlarının özel mülkiyetini savunurlar, sosyalistler ise bunları kaldırmak isterler. Birinci ögeler iki partiyi tutuculara karşı birleşmeye iter; ikinci ögeler ise tersine, tutucuları liberallere yaklaştırıp sosyalistlerden uzaklaştırır. Eski politik rejimlerin sağlam olduğu, arsitokrasi egemenliğinin en ciddi ve en yakın tehlike olarak göründüğü, sosyalist partilerin zaafının onları burjuvazinin gözüne az tehlikeli gösterdiği bir ilk evrede, liberal partiler genellikle birinci taktiği benimserler. Politik demokrasi gitgide yerleşip köklü bir rejim haline geldikçe, aristokratik sistemin saldırgan bir dönüşü gittikçe daha az olası göründükçe tutucularla liberaller arasındaki karşıtlık, anlamını derece derece yitirir; o zaman her iki parti de mülkiyeti ve kurulu düzeni (yani liberal düzeni, ki tutucuların elinden başka şey gelmeyeceği için, buna katılırlar) savunmak gibi ortak bir arzu ile birbirlerine yaklaşırlar. O zaman tutucularla liberallerin, sosyalistlere karşıt tek bir parti halinde birleşmeleri gibi bir eğilimin ortaya çıktığı görülür. Böylece «XX. yüzyıl ikiparticiliği», «XIX. yüzyıl ikiparticiliği»nin yerine geçme eğilimi gösterir. Bu gidiş

İngiltere'de, Yeni Zelanda'da, Avustralya'da doğrudan doğruya görülmektedir. Başka ülkelerde ise bir liberal parti yine de yaşamayı başarır ama, yandaşlarının çoğu tutuculara geçtiğinden çok ufalır. Belçika'da, Hollanda'da, Kuzey Avrupa'da ve (radikal parti biçimi altında) Fransa'da bu böyledir. O zaman çoğu kez bu liberal parti kimi zaman tutuculara karşı sosyalistlerle, kimi zaman sosyalistlere karşı tutucularla birleşerek bir baskül oyunu oynamaya çabalar. Bu sonuncu birleşme ötekine göre gitgide daha sık görülmektedir.

İkiparticilikle çokparticilik yalnız bu sosyo-ekonomik etkenlere değil, ötekilerle birleşen kültürel etkenlere de tâbidirler. Sözgelimi Hollanda'da dinsel ideolojiler, partiler sisteminin kuruluşunda önemli bir rol oynamışlardır. Tutucu eğilim daha başlangıçta iki parti, katolik tutucularla («devrim aleyhtarı») protestan tutucular arasında bölünmüştür. Bu sonuncular arasındaki bir ayrılık «tarihsel hristiyanlar»ı doğurunca nihayet tutucuların üç ayrı partiye bölünmeleri gibi bir sonuç yaratmıştır. Fransa'da politik rejimlerle doğurdukları anlaşmazlıklar da sağcı güçlerin buna benzer bir bölünmesine yol açmışlardır. XIX. yüzyılın yarısından başlayarak, tutucular (lejitimist, orleanist ve bonapartist olmak üzere) üç partiye bölünmüşlerdir. Fransız partiler sistemini niteleyen, sağ kanattaki örgütlenme yokluğu, bir parça da bundan ileri gelmektedir. Başka ülkelerde etnik ya da yerel muhalefetler de buna benzer bir rol oynayarak partilerin çoğalması eğilimini doğurmuşlardır.

Son olarak, tümüyle kurumsal nitelikte bir teknik etken de bütün ötekilere eklenir. Son yıllarda özellikle incelenmiş olan bu etken, seçim rejimidir. Bunun etkisini, 1946'da saptanmış olan üç sosyolojik yasa biçimi altında özetlemiş bulunuyoruz, şöyle ki: 1 — Tek turlu çoğunluk sistemi ikiparticiliğe götürür; 2 — Temsilî sistem çokparticiliğe götürür; 3 — İki turlu çoğunluk sistemi ittifaklarla yumuşamış bir çokparticiliğe götürür. Bu yasalar çoğu kez tutkulu bir şekilde, epey tartışılmıştır. Fakat hiçbir zaman da ciddi olarak yeniden tartışma konusu olmuş değillerdir. Bunlara yöneltilen eleştirmeler olayın, zaten anlattıkları ve epeyce de açık olan, gerçekliğinden çok, tam kapsamını hedef tutmaktadırlar. Tek başına bir seçim reformunun yeni partiler doğuramayacağı kesindir: Partiler sosyal güçlerin tercümanıdır; basit bir yasal karardan doğmazlar. Şurası kesindir ki, seçim rejimleriyle parti sistemleri arasındaki ilişki mekanik ve otomatik değildir: Filân seçim rejimi ille falan par-

ti sistemini doğurmaz; sadece bu sisteme doğru iter; o yöne doğrulmuş bir güçtür ki, bazıları ters yönde olan, başka güçler ortasında etki gösterir. Yine kesindir ki, seçim rejimleriyle parti sistemleri arasındaki ilişkiler tek yönlü değillerdir; tek turlu seçim ikiparticiliğe doğru götürür ama, ikiparticilik de tek turlu sistemin benimsemesine götürür.

Sonuç olarak seçim rejiminin tam rolü bir gaz pedalının ya da bir Freninki gibi görünmektedir. Avrupa'da XIX. ve XX. yüzyıllarda partilerin gelişimini anlatmak üzere yaptığımız tanım da bunu göstermektedir. Bir yandan ekonomik gelişme ve onun doğurduğu toplumsal değişiklikler, öbür yandan dinsel bölünmeler, ideolojik anlaşmazlıklar; anayasa istikrarsızlıkları vb... gibi her ülkeye öz koşullar. Siyasi partileri yaratan güçler işte bunlardır. Bu güçlerin işleyişinde, tek turlu çoğunluk sisteminin çifte bir etkisi vardır; ilk olarak, yeni bir partinin ortaya çıkmasına engel olur ama, bu engel, aşılmaz türden değildir (fren rolü); ikinci olarak da ikiden çok parti varsa güçsüz partinin ya da partilerin devreden çıkarılmasını sağlar (gaz pedalı rolü). XIX. yüzyılın sonunda sosyalist itiş karşısında; Birinci Dünya Savaşı'ndan beri de komünist ve faşist hareketler karşısında, frenlemenin etkisi hissedilebilir haldedir. Gaz pedalının hızlandırıcı rolü ise onbeş yıl (1920 - 1935) içinde fiilen devreden çıkarılmış olan liberal partinin durumunda daha belirli haldedir ama, bu parti, muhafazakârlarla işçiler arasında, seçim rejimi dolayısıyla seçim yapmak zorunda olan bir yandaş zümresini yine de muhafaza etmektedir.

Temsili sistemin ise tam tersi bir rolü vardır. Yeni partilerin gelişimini frenlemez; bu gelişimi, tıpkı bir seslim sandığı (caisse de résonnance) ya da bir sismograf gibi, bazen ona sahip olmadığı bir genişlik de verip, pasif olarak kaydeder (Bu sonuncu sakıncayı önlemek için temsili sistem çok seyrek olarak tam biçimde uygulanır; genel olarak bu sistemin sakıncaları, yerel oy bakiyelerinin verilmesi, milletvekillerinin dağıtımına katılmak için belirli bir oy yüzdesini toplamak zorunluğu vb... gibi çeşitli çoğunluk yöntemiyle giderilir). Buna karşılık temsili sistem, toplumsal ve siyasal evrimin yoketme eğiliminde olduğu eski partilerin aradan çıkarılmasını yavaşlatır; bu bakımdan, 1900'den beri Belçika liberal partisinin temsili sistem sayesinde kurtuluşu tipiktir. Bununla birlikte kuşku yok ki halkın bir bölümünde derinden derine yerleşip kökleşmiş eski ka-

reketlerle, geçici politik modaların ortaya çıkardıkları yüzeysel hareketleri birbirlerinden ayırdetmek gereklir. Temsili sistem bunların ortaya çıkışlarını olduğu gibi yokoluşlarını da belirli olarak kaydeder. Nitekim Belçika'da 1937'deki Rex'çilik, Fransa'da 1951'deki R.P.F. ve 1956'daki Poujade'cılık hareketlerinde bu, görülmüş bulunmaktadır.

Toptan olarak iki türlü çoğunluk sisteminin etkileri de, kimi farklarla, nisbî temsil sisteminin aynıdır. Çoğunluk partileri kurulmasını biraz frenliyora benzemektedir ama, etkisini, çok daha tesirli olan tek turlu seçimle kıyaslamak mümkün olamaz. Bu sistem belki eski partilerin aradan çıkarılmasını da biraz frenler ama, bu bakımdan kesin sonuçlar ileri sürmek güçtür. Öte yandan, görünüşe göre, kamu oyu'nun âni dalgalanışlarını, geçici öfke hareketlerini, politik modaları az-çok önler (1958'deki U.N.R. örneği ters yönde olmuştur ama, koşullar çok özel nitelikteydi). Temsili sistemden en belirli farkı, seçim ittifaklarıyla ilgilidir: Mükemmel bir koalisyon oylaması olan iki turlu rejim böylece, kimi zaman çok particilik içinde iki rakip ittifakı karşı karşıya getirerek bir çeşit ikiparticiliğin kurulmasına olanak sağlar. Fransa'nın Üçüncü Cumhuriyetteki, Almanya'nın 1870'den 1914'e kadarki durumları da olayı izah eder.

Demek ki seçim rejiminin sosyo-ekonomik etkenlerinkine, hattâ kültürel etkenlerinkine göre etkisi, ikinci derecededir. Bununla birlikte koşulların bu bakımdan büyük bir önemi vardır. İngiltere'de çoğunluk sisteminin yerine nisbî sistemin konulması aşağı yukarı hemen bir üçparticiliğin ortaya çıkmasına yol açabilir ve İşçi Partisiyle Muhafazakâr Partinin içlerindeki olası bölünmeleri daha kolay hale sokabilir. Zaten varolan bir ikiparticiliği sürdürmek bakımından tek turlu seçimin etkisi tartışma götürmez. Buna karşılık böyle bir sistemin benimsenişinin yerleşmiş bir çokparticiliği yokedebileceği ve sözgelimi Fransız ya da İtalyan partilerinin sayılarını ikiye indireceği epey kuşkuludur. Zaten bu çeşit bir reform aklın alacağı şey değildir, çünkü ikiden çok parti karşı karşıya geldiler mi, tek turlu seçim ters, yanlış sonuçlar doğurur. Fakat Federal Almanya'da olsa, ikiparticiliğe doğru zaten çok ileri olan, gidişi tamamlar hiç kuşkusuz. Hristiyan demokratlarda olası bir bölünmeyi ya da küçük partilerin dirilişini önleyerek, özellikle ters yönde bir tepkiye engel olur.

Siyasî partiler belirli bir rejim tipine (Batı demokrasileri) ve tarihin belirli bir çağına (XX. yüzyıl) öz örgütlerdir. Baskı gruplarına ise, tersine, tüm rejimlerde ve tüm çağlarda rastlanır. Bu terim çok geniş ve çok belirsiz bir örgüt kategorisine uygulanır. Ortak nitelikleri, politika savaşına bir çeşit dolaylı tarzda katılmalarıdır. Partiler iktidarı ele geçirip yürütme çarelerini araştırırlar: Belediye meclislerine, il genel kurullarına üye, belediyelere başkan, Parlâmentoya senatörler ve milletvekilleri seçtirmeye, hükûmete bakanlar sokmaya, Devlet başkanını seçtirmeye çalışırlar. Baskı grupları ise, tersine olarak, iktidarın ele geçirilmesiyle yürütülmesi işine doğrudan doğruya katılmazlar; iktidarın dışında kalmakla birlikte onu etkilerler; onun üzerinde «baskı» yaparlar, (ki adları) da buradan gelir: Bu terim on yıl kadar önce «pressure groups» Amerikan teriminin doğrudan doğruya çevrilişiyle Avrupa'da da yerleşmiştir). Baskı grupları kendi adamlarını iktidara geçirmek değil de iktidardaki adamlar üzerinde etki yapmak çarelerini ararlar (Hiç değilse resmen kendi adamlarını iktidara geçirmek istemezler; çünkü aslında bazı güçlü grupların meclislerde ve hükûmetlerde muvazaalı temsilcileri bulunur ama, bu gizli ya da belirsiz biçimde olur).

«Baskı grupları» kategorisi, «siyasî partiler» kategorisine göre daha belirsiz biçimde sınırlanmıştır. Gerçekten, partiler yalnız ve yalnız politik hareket ve etkinlikler yaparlar, sadece birer partidirler. Baskı gruplarının çoğu ise tersine, politika ile ilgisi olmayan örgütlerdir ve hareket ve etkinliklerinin esası da iktidar üzerinde etki yapmak değildir. Böylece de «tam (exclusif)» gruplarla «kısmî (partiel)» gruplar arasında bir ayrılık kurulabilir. Bir baskı grubu yalnız politik alanda hareket ve etkinlik göstermekle, resmî makamlara müdahalelerde bulunmakla uğraşıyorsa, «tam»dır. Sözgelimi, öğretim özgürlüğünü savunma parlâmento birliği, böyledir; Parlâmento üyeleri, bakanlar ve yüksek memurlar nezdinde yapılacak girişimlerde uzman örgütler olan Washington'un ünlü «lobby»leri de böyledir. Şayet politik baskı, hareket ve etkinliğinin yalnız bir bölümünü oluşturuyorsa, başka varlık nedenleri ve başka hareket ve etkinlik araçları varsa, böyle bir grup tersine, «kısmî»dir: Sözgelimi, arasıra hükûmet nezdinde müdahalelerde bulunan, fakat daha geniş amaçlar güden bir işçi sendikası, böyledir. «Kısmî gruplar pek

çok sayıdadır. Her birlik, her sendika, her korporasyon, her örgüt hareket ve etkinliğinin belirli bir anında politik baskı yapmak durumunda kalabilir. Kitaplarla yazarların tâbi oldukları vergilerin indirilmesini sağlamaya çalışmak için, Fransız Akademisi'nin arasıra müdahalede bulunduğu olmuştur; Kiliseler resmî makamlar üzerinde etki yapmaktan geri durmazlar; felsefî birlikler, entelektüel topluluklar, düşünce dernekleri vb. de böyledir.

Ancak, aradaki bu farkın kapsamını abartmamak da gerektir. Çok az baskı grubu mutlak anlamda «tam»dır, yani politik savaşlara katılmayı tek amaç edinmiştir. Çoğu, bu hareket ve etkinliği başka hareket ve etkinlik altında az-çok gizlerler ve böylece de kendilerine kısmî gruplar edası verirler. Zaten, katkısız bir politik hareket ve etkinliğin ötekilerden ayırdedilmesi güçtür. Bir sendikaca ilân edilen grev bazen politika ile, bazen isteklerle, çoğu zaman da ikisiyle birden ilgilidir. Sonuç olarak tam gruplarla kısmî gruplar arasındaki farktan daha önemli olan, kısmî gruplarda baskı hareket ve etkinliğin tutmakta olduğu yerin belirli olarak saptanmasıdır. Kimi gruplarda politik baskı dönemsel ve olağanüstüdür. Öbür uçta, tam olduklarını ilân eden grupların yanısıra, başka hareket ve etkinlikler yapar gibi görünmelerine karşın, fiiliyatta «tam» olan gruplar da vardır: Sözgelimi, serbest girişimi savunma birliği gibi. İkisinin ortasında ise, her türlü ara-durumlarla karşılaşılır.

Nasıl ki partiler yığın partileri ve kadro partileri diye ikiye ayrılıyorlarsa, gruplar da yapı bakımından yığın ve kadro grupları diye ikiye ayrılabilirler. İşçi sendikaları, köylü örgütleri, gençlik hareketleri, eski savaşçılar birlikleri vb... ilk kategoriye girerler. İkincisinde ilkin az kalabalık olmakla birlikte nüfuzlu toplumsal kategorilere hitab eden —endüstri korporatif örgütleri, yüksek memurlar birlikleri, yüksek öğretim sendikaları gibi— gruplar görülür. Yine bu kategoride akademiler, kimi «fikir cemiyetleri» vb... gibi saygın kişilere yapılan çağrının sistematik bir irade sonucu olduğu gruplara da rastlanır. Yığın gruplarıyla kadro gruplarının yanısıra bir üçüncü kategori vardır ki siyasi partilerde bunun eşine rastlanmaz. Bunlar tümüyle teknik örgütlerdir ki karşılarında, örgütün kendi teknisyenlerinin oluşturduğundan başka bir topluluk yoktur. Bunlar baskı grupları içine pek sokulamaz, çünkü gerçi bir baskı vardır ama, tam anlamda bir grup yoktur.

Bu kategoride ilkin şu veya bu çıkar grubundan çıkma de-

ğil de, tıpkı bir avukat yazıhanesi ya da bir reklâm ajansı gibi baskı işinde uzmanlaşmış ve hizmetlerini kiraya veren bir çeşit büro oldukları ölçüde, Amerikan «lobby»leri bulunur. Yine bu kategoride «cumhuriyetçiler ulusal propaganda merkezi gibi», 1930 yıllarında Henri de Kérillis tarafından işletilen propaganda bürolarına da rastlanır. İşveren örgütleriyle iş çevrelerinden para toplayıp bunun adaylar arasında dağıtımını sağlayan seçim kasaları da yine bu kategoridendir. Genel olarak bunlar kendi hallerinde inceleme büroları kılığı altında gizlenirler. Senatör Billiet'nin «Ekonomik Çıkarlar Birliği», Üçüncü Cumhuriyet döneminde ise senatör Boutemy tarafından yönetilen bir örgüt bunun yerini almıştır. Son olarak basının bir bölümü de bu kategoriye sokulabilir. Kimi gazeteler sadece belirli grupların düşüncelerini ifade eden araçlardır: Sendika ya da korporasyon gazeteleri gibi, ki bu, işin dış yüzüdür; bir de endüstriyel gruplara bağlı olan maskeli, kamufle edilmiş araçlar vardır. (Bu «endüstri basını»nın en iyi örneği, savaştan önce, 1929'da «Demir-Çelik Fabrikaları Birliği»nce satın alınan Fransız «Le Temps» gazetesi idi).

Baskı gruplarının hareket ve etkinliği birkaç biçimdedir. Kimi kez hükûmet yüksek memurlar, Parlâmento üyeleri nezdindeki girişimlerle doğrudan doğruya iktidar üzerinde işler; kimi kez de dolaylı olarak, halkın aracılığı ile işler ve iktidarı, halkın davranışı etkiler: Basın kampanyaları, gözalıcı ve gürültülü grevler, yollarda kurulan engeller, gösteriler vb... bu amaçla kullanılır. Bu hareket ve faaliyet bazen açık ve âlenî, bazen de gizli ve kamufledir. Bazen nizamî, namuslu, yasal araçlar kullanır; bazen de ahlâk bozan, baştan çıkaran, ya da zorbaca yöntemlere başvurur. Demokratik rejimlerde çoğu zaman, siyasî partilerin ek örgütleridir ve etkilerini onların aracılığı ile yaparlar. Partiler, doğrudan doğruya üye yazılmaya yanaşmayacak olan kimselere kendi kontrollerindeki gençlik hareketleri, kadın grupları, kültür birlikleri, spor kulüpleri, kooperatifler vb... ile ulaşmanın yolunu bulurlar. Tersine olarak, kimi partiler de baskı gruplarının ek teşekküllerinden başka şey değillerdir: Filân muhafazakâr parti, işveren örgütlerinin, bunlarca yakından kontrol edilen, siyasî âletidir; İngiliz İşçi Partisi özellikle işçi sendikalarının bir koludur vb.

Baskı grubu kavramının genel olmak ve demokratik rejimlerle otoriter sistemlerdeki, modern uluslarla eski uluslardaki politik savaşların karşılaştırmalı bir incelemesini yapmaya ola-

nak vermek gibi bir yararı vardır. Yapmış olduğumuz tanım özellikle modern Batı ülkelerinin baskı gruplarıyla ilgilidir kuşkusuz. Başka ülkelere uygulanması da kolaydır. Özellikle özel hareketleri, birlikleri ve grupları olduğu kadar Devletin içindeki kimi organizmaları da içine alır. Devlet, klâsik hukukçuların tanımladıkları hiyerarşik ve merkezleşmiş tipe uymaz. Daha çok bir «karar merkezleri bütünü» biçimi altında tanımlanır ve bu, özel organizmalarla girift haldedir; öyle ki, biriyle ötekiler arasındaki sınır hiç farkedilmez. Fakat karar merkezlerinin çokluğu hali, başka bir tarzda olmakla birlikte, Sovyetler Birliği'nde vardır. Merkezî iktidara, Parlâmentoya ya da başka karar merkezlerine karşı yönetici kurullar, bakanlıklar, kamu işletmeleri, yerel kolektiviteler böylece baskı grubu rolünü oynarlar. İktidar hiçbir zaman topyekûn birleşmiş olmadığından, iktidar için savaş iktidarlar arasındaki savaşla aynı zamanda olup biter.

III

SAVAŞIN SİLAHLARI

Savaş halinde olan insanlarla örgütler politika savaşında çeşitli silâhlar kullanırlar. Çağlara, toplum tiplerine, kurumlara, kültürlere ya da savaş halindeki sınıflara ya da gruplara göre, şu ya da bu silâh üstün çıkar. Fakat ilke olarak bir silâh kategorisi genellikle kullanılmaz ki bu, fizik zorbalığa başvurmaktır. Politikanın ilk hedefi; zorbalığı ortadan çıkarmak kanlı çatışmaların yerine daha az haşin savaş tarzları geçirmektir. Sivil olsun, uluslararası olsun, politika savaşın ötesinde başlar: O savaştır, fakat savaşın sınırlanmasıdır da. Daha ileride bu sonuncu niteliği derinleştirdiğimizde, bunun yine de hiç mutlak olmadığını göreceğiz. Politika zorbalığı aradan çıkarmak amacını güder ama, bunu hiçbir zaman tam olarak başaramaz. Aslında silâh ve terimin dar anlamıyla askerî silahlar, politika savaşlarının hiçbir zaman topyekûn dışında tutulmaz. İlkin bunları incelemek gerektir.

FİZİK ZORBALIK

«İlk kez kıral olan kişi, talihi yâver bir askerdi,» diye bir söz vardır. Şaka tarzında söylenen bu sözden anladığımıza göre askerî silâhlar, iktidarın kaynağıdır ve iktidar her şeyden önce

onlara dayanır. Birçok insan topluluklarında otorite, fizik zorbalığa dayanır. En güçlü olan yumruklarıyla ya da bıçağı ile meşin cekctlilerin ya da hırsızların çetelerinde, yahut okulların teneffüshanelerinde elebaşı olur. Büyüklerin çocuklar, erkeklerin kadınlar üzerindeki egemenliğinde de bu öğe rol oynar. Devletin içinde hassa kıtaları, yeniçeriler, S.S. ler, Haiti'deki «ton-ton macoule»lar, askerlerle polisler hükûmet başındakilerin koruyucularıdır; bunların sarayları ilkin dış düşmanlara karşı değil de uluslarına karşı kendilerini koruyan kaleler olmuştur. Politika zorbalık araçlarını, askeri silâhları yoketmek değil de onları halka kullandırtmayıp iktidarın elinde toplamak amacını güder. Devletin başlıca niteliği de bu zorlama tekelidir ki bu, hükûmeti işgal etmekte olan sınıfa, partiye, hizbe korkunç bir güç sağlar. Silâhsız bir ulusun ortasında tek silâhlı olan, iktidardır: Bu ise birinciyi, ikincinin keyfine tâbi kılar. İleride bu konuya yine döneceğiz. Şimdilik şunu gözlemekle yetinelim ki, iktidarın bu tekeli politika savaşlarında zorbalık araçlarının kullanılmasını ortadan kaldırmak gibi bir sonuç doğurur, savaşların yalnız birinde silâh vardır çünkü.

İktidarın yönetilenler üzerindeki otoritesini ayakta tutmak için nizamî kullanılışlarının dışında olarak, politika savaşlarında askerî silâhlar Devletçe başlıca üç durumda kullanılır. İlk olarak, ilkel bir toplumsal gelişim evresinde. Devletin henüz silâhları kendi yararına tekelleştirmek için çok zayıf olduğu hallerde. O zaman silâhlı hiziplerin iktidar savaşı için karşılaştıkları görülür. Siyasî örgütler millis biçimini alırlar. Antik Site'lerde, Rönesans çağı İtalyan cumhuriyetlerinde, bugünün birtakım az gelişmiş ülkelerinde bu tür olaylar görülür. Ortaçağ da derebeylik çarpışmalarıyla bunun başka örneklerini verir. Şayet bir parti askerliği andırır bir kurum halinde örgütlenir de bu kurum güçlenir ve Devlet buna göz yumarsa, benzeri durumlar politik gelişimin daha ileri bir evresinde de ortaya çıkabilir; o zaman hasım partiler de ezilmek istemiyorlarsa doğal olarak aynı yöntemleri benimsemek ve silâhlanmak zorunda kalırlar. Buna benzer bir olay 1930 yıllarında Almanya'da, Hitlercilik geliştikçe vuku bulmuştur. Nazi milislerine karşı koymak için (sosyalist İmparatorluk Bayrağı; komünist Kızıl Cephe Savaşçıları gibi) solcu partiler de milisler kurmak zorunda kalmışlardır.

Muhalefetin elinde başka araçlar yoksa, sesini duyurmak

için hiçbir olanağa sahip değilse ya da kendisine tanınan olanaklar etkili değilse, o zaman da politik savaşlar askerî bir biçime bürünürler. O zaman iktidara karşı silâhla direnç genel olarak iki evrede cereyan eder ki biri —ileride anlatacağımız— gizli bir direniş evresi, öbürü de açık bir ayaklanma evresidir; birincisi, ikincisini hazırlar. İkisi mutlak olarak ayrı değildir. Gerçekten, açık ayaklanma ya sert bir devrim biçimine bürünebilir ve bu takdirde iktidar çabucak eski muhalefetin eline düşebilir; ya da uzun bir içsavaş haline gelebilir ve bunda gizli direniş büyük bir rol oynar. Devletin zorlayıcı önlemlerinin artması nedeniyle ikinci biçim, birincinin yerine geçmek eğilimini gösterir. Eskiden, ordular nisbeten zayıf oldukları zaman halkın bunları çabucak yenmesi epey kolaydı. Bugün Devletin tekelindeki modern silâhların gücü öyledir ki, halk ayaklanması bu gücü ancak uzun bir gerilla savaşıyla yokedebilir.

Politik savaş bir üçüncü şıkta, askerler artık Devletin hizmetinde ve yönetenlerin emrinde olmaktan çıkıp kendileri iktidar savaşına atıldıkları zaman da, silâh gücü ile çözümlenir. Roma'da M.S. III. yüzyılda lejyonlar, generallerinden filân ya da falanı, —kendilerine para dağıtacağı ya da çeşitli çıkarlar sağlanacağı vaadi karşılığında— tahta çıkarmışlar, bir imparatoru devirip yerine bir başkasını oturtmuşlardır. Çok geçmeden de başlarına geçirdikleri Kayser'i öldürüp onun yerine bir başkasını koyuyorlardı. Bugün de Lâtin Amerika'da, Ortadoğu'da, başka yerlerde askerler hükûmetleri devirip yenilerini kurmaktadırlar. 1958 - 1962'de Fransa da böyle bir duruma çok yaklaşmıştır. İktidar için yapılan bu savaşlarda kimi zaman ordunun çeşitli öğeleri birbirlerine karşı rekabet haline girerler. Roma İmparatorluğunda hassa kıtalarıyla sınır garnizonları ve çeşitli iller lejyonları arasında çetin bir rekabet vardı: Bu çeşitli hizipler, sonunda kanlı savaşlarla karşı karşıya geliyorlardı. Lâtino - Amerikan uluslarında kara, deniz ve hava orduları arasında sık sık anlaşmazlıklar görülür. 1961 yılında Cezair'de meslek askerleriyle kur'a eratının çatıştıkları görülmüştür.

Ordunun böylece bağımsız bir örgüt halinde ortaya çıkarak artık hükûmeti dinlememesi, Devletin derin bir örgüt bozukluğu içinde bulunduğunu gösterir. Bununla birlikte, doğası gereğince ordu, Devlet için daima tehlikelidir. Her iktidarı elinde tutan nasıl bunu kötüye kullanmak yoluna saparsa, silâhları ellerinde bulunduranlar da aynı biçimde, bunları kötüye kullan-

mak eğilimindedirler. Silâh, iktidarın en kısa vadeli, hemen o an için de dayanılması en imkânsız olan, son ifade biçimidir. Her kim elinde bir kılıç tutarsa, bunu terazinin kefesine atıvermek gibi doğal bir eğilime kapılır. Silâhlı askerler, silâhsız yöneticilerle vatandaşlar için sürekli bir tehlikedir. İlkin, Devletin biçimi ne olursa olsun ve onu temsil eden yöneticiler kim olurlarsa olsunlar, subaylarda her zaman ve her türlü koşullar altında itaat etme duygusu geliştirilerek bu tehlike sınırlanmaya çalışılmaktadır. Vatandaşları askere alarak orduyu halka benzer biçimde kuran zorunlu askerlik hizmeti de tehlikeyi azaltmaktadır. Fakat tehlike daima vardır. Yöneticilerle vatandaşlar ordudan daima çekinmek durumundadırlar. Lâtin Amerika gibi askerî devrimler geleneğinin güçlü olduğu uluslarda ancak halk milisleri kurulması sayesinde askerlerin Devlete egemen olmaları önlenebilir. Türkiye'de Mustafa Kemal'in, Mısır'da Nâsır'ın, Ortadoğu ve Lâtin Amerika'da belirli sayıdaki askerî ayaklanmaların durumu, bu olayı epey açık hale sokmaktadır.

PARA

«Para kıraldır» tema'sı politik gerçeğin bir karikatürüdür: Para hiçbir zaman tek «kıral» olmamıştır. Fakat birçok toplumlarda —hem yalnız kapitalist toplumlarda değil— para, kırallıkta, yani iktidarda bir pay sahibidir. Zenginlik, askerî araçlar gibi, doğrudan doğruya kullanılan siyasî bir silâh değildir. Bir alay asker kendi kendine Devleti eline geçirebilir ama, para geçiremez. Olağandışı olarak, bir milletvekilliği sandalyesi satın alınabilir. İngiltere de XIX. yüzyıldaki «çürümüş kentler»in[1] durumu, en tipik olanıdır; Üçüncü ve Dördüncü Fransız Cumhuriyetlerinde de birkaç senato üyeliği böylece tam anlamıyla satın alınmıştır. Genel olarak zenginlik, iktidarı ele geçirmek ya da elde tutmak için gerekli araçları sağlamaya yarar. Para ile silâh, vicdanlar, gazeteler, televizyon yayınları, propaganda kampanyaları, politika adamları satın alınabilir. Zaten çoğu zaman

(1) İngiliz politika dilinin bir terimi olan bu söz, ilk kez 1771' de Smollett tarafından, çok küçük sayıda seçmenlerin Avam Kamarasına birçok milletvekili seçişlerini anlatmak için kullanılmıştır **(Çeviren).**

zengin kimseler iktidarı kendileri yürütmek, hükûmete kendileri geçmek değil de oralara, üzerlerinde baskı yapabilecekleri güvenilir kimseleri yerleştirmek çarelerini araştırırlar.

Politika silâhı olarak, paranın etkinliğini, zenginlik biçimlerinin evrimi ile otorite biçimlerinin evrimi arasındaki koşutluk da kanıtlar. Toprağı işlemenin başlıca zenginlik kaynağı olduğu tarımcı toplumlarda siyasi iktidarı, toprak ağaları sınıfı elinde tutar. Aristokratik rejimler vardır ki, bunlarda otorite hem toprak mülkiyetine, atlı silâha (şövalyelik) sahip olmaya bağlıdır, aynı zamanda feodal ve askeridir. Ticarî ve endüstriyel toplumlarda bir fabrikaya, bir mağazaya, bir bankaya sahip olmak, zenginliğin başlıca temeli haline gelir; o zaman siyasi iktidar burjuvazinin eline geçer. Birilerinden ötekilere geçiş, derece derece olur tabii. Birincilerde zenginliğin rolü daha gözle görülür haldedir; çünkü bunlarda para, değer sisteminde büyük bir yer tutar. İkincilerde ise daha kamufle haldedir, çünkü aristokratlar ilk plâna çıkar gütmez nitelikteki askerî değerleri geçirirler. Zenginliği horgörüyormuş gibi bir tavır takınırlar. Fakat bu küçümseyiş özellikle ticaretten, alışverişten, bankacılıktan elde edilen zenginliklere yönelmiştir, bu gibi toplumlarda başlıcaları olan, toprak zenginlikleridir ki, onların siyasî güçlerini yaratmıştır.

XIX. yüzyılda burjuva toplumların ortaya çıkması, o zamanın insanlarında gücün artık paraya dayandığı ve yeni bir şeyin sözkonusu olduğu izlenimini yaratmıştır. Beceriksiz ve zıpçıktı yeni zenginler, daha saygılı ve daha terbiyeli eski zenginlerin yerlerini alıyorlardı. Aristokrasi, gücünü hem zenginlik, hem silâh üzerine kurmuştu. Birinci öge, kahramanca ve prestiji değerler kaynağı olan ikincisinin ardına iyice gizlenmişti. Burjuvazi ise tersine, zenginlik üzerine kurulu bir değer sistemi anlamına geliyordu; gücünün kaynaklarını gizleyecek yerde, böylece itiraf etmiş oluyordu. Aristokrasi topraktan gelsin, kıralın bağladığı aylıklardan gelsin, zenginliği seviyordu ama, bunu —hiç değilse açıktan açığa— söylemiyordu. Burjuvazi ise bunu ulıuorta söylüyor, bununla övünüyordu. Aslında ise siyasî güç kaynağı olarak bir zenginlik tipi, öbürünün yerine geçiyordu.

Bununla birlikte burjuvazilerin gelişmesi, liberal demokratik öğretilerin gelişmesiyle de aynı zamana rastlar. Resmen ilân edilen politik değerlerle paraya verilen değer arasında da böylece az-çok bir çelişme ortaya çıkmıştır. Paranın siyasi silâh

hizmetini görmesi vatandaşların hukuk eşitliğine ve seçimlerle Parlâmentonun normal mekanizmasına zarar vermek değil miydi? Paranın politika savaşlarındaki rolünün gizlenmeye kalkışılması dikkate değer: Sözgelimi, seçim kampanyalarının ve gazetelerin finansmanı daima azçok gizli bir nitelik muhafaza etmiştir. Kapitalizmin ortaya çıkışıyla birlikte topyekün yokolmayan aristokratik değerlere az-çok beslenen özlem de bu bakımdan bir rol oynamıştır belki: Paranın siyasî nüfuzunun sonuç bakımından demokratik olduğunu ileri sürerler: «Bir rekabet rejiminde herkes para kazanmak ve o sayede politik faaliyette bulunmak olanağına sahiptir,» derler. Siyasî gücü tekelleştiriyorlar diye zenginlere takazada bulunanlara: «Zengin olunuz!» diye yanıt veren Guizot'nun formülündeki derin anlam, işte budur. Bu tema çevresinde bütün bir çağdaş mitologya geliştirilmiştir. Bu, toplumsal hareketliliğin XIX. yüzyılda çok büyük olduğu Amerika'da özellikle böyle olmuştur: Edinilmiş durumların ağırlığının henüz rekabeti büyük ölçüde sınırlayamadığı yeni Amerikan toplumunda, Guizot'nun formülü epey geniş ölçüde uygulanabilmiştir.

Bu yargı tarzının kusurlu tarafı vardır. Sermaye birikimi olayını unutmaktadır çünkü. Edinilmiş zenginliklerin kalıtım yoluyla geçmesi rekabetin demokratik niteliğini yokederek, bunu tümüyle yanlış yola dökmektedir. Böylelikle paranın gücü, başlangıçta öyle olmasa bile, sonradan geniş ölçüde doğuştan gelme bir güç olmaktadır. Liberal toplumlar geliştikçe, zenginleşme çalışmaya değil de, bir sermayeye sahip olmaya gittikçe daha çok bağlı bulunmaktadır. Proletaryanın mutlak yoksullaşması yolundaki Marksçı kuramlar tümüyle kabul edilmese bile, orantılı bir yoksullaşmanın varlığı hiç de yadsınamaz. Ulusal gelirin artışında emekçilerin gerçek payı da artacak yerde, üretim araçları sahiplerinin payının yararına olarak, daha ziyade azalma eğilimi göstermektedir. Paranın gücü bu sonuncuların elinde kalmaktadır. Bundan doğan hak kaybı ise yalnız siyasî değil, iktisadidir: Katma değerin el değiştirmesi işçiyi de iktidar üzerindeki nüfuzunun bir parçasından, politik silâhlarının bir bölümünden yoksun bırakmaktadır.

HABERLEŞME ARAÇLARI

Teknik ilerlemenin bir alanda özellikle önemli sonuçları olmuştur ki bu, haberleşme alanıdır. Matbaanın icadı Rönesans'ın,

Reform'un ve liberal akımın kesin etkenlerinden biri olmuş ve bunun ucu da sonunda Fransız Devrimine dayanmıştır. Geçen yüzyılda basının ortaya çıkışı demokrasinin gelişmesine çok yardım etmiştir. Siyasi önemini belirtmek için önce basın «dördüncü kuvvet» diye nitelendirilmişti. Bugün sözlü basın (radyo yayınları) ve göze hitabeden basın (televizyonla haftalık resimli dergiler) de yazılı basın kadar nüfuz sahibidir: Onlar da dördüncü kuvvetin bir parçasıdır. Haberlerle düşüncelerin yayınında kullanılan ve modern teknikten doğan bu yöntemleri «yığın haberleşme araçları» diye adlandırma alışkanlığı gitgide yayılmıştır. Bunlar çok güçlü birer siyasi silâhtır.

Otokratik rejimlerde yığın haberleşme araçları ötedenberi Devletin tekelindedir. Bunlar onun propagandasını yaymaya yararlar. Bu propaganda da, polisle birlikte, iktidarın ana temelidir. Bu propagandanın amacı, vatandaşların oybirliği ile hükümeti tutmalarını sağlamaktır. Ulusu oluşturan sınıflarla toplum kategorileri arasında savaşa doğru değil de, hiç değilse görünürde, ulusun birleşmesine doğru yönelmiştir. Politika savaşının bir aracı değildir: Hiç değilse Devlet bunun böyle olmadığını iddia eder. (Gerçekte ise Devlet genel olarak bir sınıfın ya da bir toplum kategorisinin elindedir ve ötekilerin nüfuzunu yoketmek için propagandadan yararlanır). Propaganda bir toplumsal birleştirme ya da sözde-birleştirme aracıdır: Gelecek bölümde onu bu niteliği ile inceleyeceğiz.

Demokratik rejimlerde ise, tersine, haberleşme araçlarının hepsi Devlet tekelinde değildir. Bunların hiç değilse bir bölümü kapitalist temele dayanan özel girişimler halinde örgütlenmiştir: Yani giderlerini gelirleriyle karşılarlar. Haberleşme araçlarının çokluğu da, siyasi partilerin çokluğunun yanısıra, rejimin çoğulculuğunun bir ögesidir. Zaten siyasi partilerin çokluğu, bunun yanısıra haberleşme araçlarının çokluğu da olmazsa, hayali ve şekli kalır. Bununla birlikte Amerika'da olduğu gibi, Devletin hiçbir haberleşme aracını denetlemediği demokratik ülkeler pek azdır. Hemen her yerde televizyon, hiç değilse kısmen, bir kamu hizmeti olarak kurulmuştur. Radyo yayınları için bu daha az ölçüde, sinema içinse çok daha seyrek olarak böyledir. Yalnız yazılı basın, iktidarın tümüyle elinden kurtulmaktadır ama, iktidar onun üzerinde baskı yapacak araçlardan hiç de yoksun değildir.

Devlete tâbilik derecesi haberleşme araçlarının ortaya çıkış tarihlerine koşuttur. En eskileri (yazılı basın) en yenilerine (radyo yayınları; sonradan televizyon) göre daha bağımsızdır. Bu ise kaygı vericidir; şu bakımdan ki, hem iktidarın vatandaş özgürlüklerini savunan kısma eğilimi böylece ölçülmektedir, hem de en modern araçlar gitgide en nüfuzlular haline gelmektedir. Televizyonun seçim kampanyalarındaki önemi, hem eğitimin pek yayılmamış olduğu az gelişmiş ülkelerde; hem de her ailenin bir alıcıya sahip olduğu çok gelişmiş ülkelerde çok büyüktür. Bununla birlikte, iktidarın haberleşme araçları üzerindeki etkisi her zaman zararlı değildir. Bu alanda olduğu gibi, başka alanlarda da serbest girişim her zaman gerçek özgürlük demek değildir.

Bunun başlıca yararı, ifade edilen düşüncelerin çeşitliliğini sağlamaktır. Çatışma halinde olan kanıtları, her isteyen öğrenebilir: Bunun için, birkaç gazete satın almak, ya da özel radyo ve televizyon postalarının düğmelerini çevirmek yetişir. «L'Humanité» ve «L'Aurore»dan tutun da, «Parisien Libéré» gazetesine kadar, Fransız vatandaşı her sabah şu, ya da bu taraftan ileri sürülen kanıtları öğrenebilir ve bunlara dayanarak bizzat kendisi bir düşünceye sahip olabilir. Bu gazetelerin herbiri, tıpkı otoriter rejimlerde olduğu gibi, benzer yöntemlerle kendi görüşünü kabul ettirmeye çalışır doğal olarak. Fakat bunların hepsinin bir arada varoluşları bunu başarmalarına engel olur. Çoğulculuk, onları yalanları sınırlamak zorunda bırakır; tersini söylemek için hiçbir ses yükselmezse ve gerçek öğrenilemezse yalan söylemek kolaydır. Fakat başka sesler de kendilerini duyurabilirler, olayları düzeltebilirlerse yalan söylemek çok daha güçleşir. Serbest girişim ve rekabet esasına dayanan bir haberleşme sisteminde gerçeği gizlemek çok güçtür. Bununla birlikte, böyle bir sistemden doğan çeşitliliğin genişliğini abartmamak da gerektir: Sovyetler Birliği'nde nasıl kapitalizmi savunan bir gazete bulunamıyorsa, Birleşik Amerika'da da komünizmi savunan bir gazete bulunamaz.

Serbest girişim, özgürlük demek değildir; önce şu nedenle ki, para üzerine kuruludur. Hukuken her isteyen bir gazete çıkarabilir; fakat fiilen Paris'te günlük bir gazete çıkarabilmek için aşağı yukarı üç milyar eski franka sahip olmak gerektir (Yaklaşık olarak altmış milyon lira). Çıkmakta olan bir gazeteye, istenen şey yazılabilir ama, işletmenin sahibi olan yönetim

kurulu üyelerinin buna engel olmamaları koşulu ile. Haberleşme araçları Devlet karşısında özgürdürler ama, para karşısında değildirler. Haberleşme iktidarı ekonomik iktidarın elindedir. Kuşku yok ki büyük halkçı partiler, güçlü işçi sendikaları gazete çıkarmak ya da bir radyo postası kurmak için gerekli sermayeyi toplayabilirler. Fakat bu gibi girişimleri yaşatmak için çok büyük güçlüğe uğradıklarını deneyler göstermiştir.

Çünkü haberleşmenin para egemenliği altında olması günümüzde girişimlerin mülkiyetinden çok, onların işletme koşullarından ileri gelmektedir. Yığın haberleşme araçlarının yayınlara, halka ya (radyo ve televizyon gibi) parasız dağıtılır, ya da (gazeteler gibi) fiyatlarının daha aşağısına satılır. Her günlük gazetenin değeri satış fiyatının en azından iki kat fazladır; fark kimi zaman daha da büyüktür. Aradaki açık, ilânla kapatılır. İlân, özel radyo ve televizyon programlarını da finanse eder. Modern haberleşmenin sahipleri ilân vericiler, yani fiiliyatta ilân ajanslarıdır. Müşterileri de yine kapitalist firmalar olan bu kapitalist firmalar, kapitalizme karşıt düşüncelerin yayılmasına doğal olarak pek eğilimli değillerdir; ilân ödenekleri denen «kudret helvası»nı daha çok tutuculuğa doğru yöneltmek amacını güderler.

Fakat haberleşme araçlarının herşeyden önce ilân yayınlayan araçlar haline gelmeleri gibi esaslı bir olay karşısında, bu olayın önemi bir oranda azdır. Radyo yayınları, televizyon temaşaları, gazetelerin başyazıları, makaleleri ve haberleri... bütün bunlar herşeyden önce ilân için en çok müşteriyi çekme işine yarar, ilân ise kapitalist haberleşmenin temelidir. Bütün öbür özel girişimler gibi haberleşme girişimlerinin amacı da para kazanmaktır. Para kazanmak için mümkün olduğu kadar çok ilân almak gerektir. Çok ilân almak için de mümkün olduğu kadar çok okuyucuya, dinleyiciye ya da televizyon seyircisine ulaşmak gerektir. Şu halde, ilân «hap»ını kaplayan yazı «şeker»inin, mümkün olduğu kadar çok sayıda insanın zevkine uygun biçimde hazırlanması gerekir. Bu ise birçok sonuçların doğmasına yol açar.

Her gün gazete satış yerlerinin, ya da radyo ve televizyon alıcılarının çevresine mümkün olduğu kadar fazla insanı çekmek gerektir. Heyecan verici bir havadis, gazete okuyucularının, radyo dinleyicilerinin, televizyon seyircilerinin sayısını hemencecik yükseltir, kârları da çoğaltır. Şu halde sorun, her gün

heyecan verici bir havadis bulmaktadır. Böylece de, gerçekten ilgi verici yanları olmayan haberler, şişirildikçe şişirilir, meğer ki tuhaf ve acayip olsunlar. Gerekince çok saçma, yavan işler şişirilir, bunlara kocaman başlıklarla birinci sayfada şeref yeri verilir, bu da satışı sağlar. Sistemin bu sosyolojik yasası ilk önce aşk uğrunda işlenen cinayetlerin, ünlülerin sevişmelerinin, çeşitli skandallerin önemini büyütmek gibi bir sonuç doğurur. Politikada da sorunları ilgi çeker hale sokmak için bunları dramatik hale sokmak gibi bir çığır açar. Tirajların yükselmesi için halk yığınlarının hınçları ya da şevk ve heyecanları yapay olarak kışkırtılıp tahrik edilir.

Birkaç yıldır bu denli sözü edilen «iktidarın kişileşmesi», kısmen bu gidişin sonucudur. Büyük halk yığını soyut düşüncelere, öğretilere az ilgi gösterir, bunlar kocaman başlıklara, resimlere konu olamazlar çünkü. Fakat bu düşünceler bir insanın kişiliğinde bedenlenmişse, herşey değişir; o adam kahraman mertebesine yükseltilir. Tiyatro ile sinema, modern haberleşme araçlarının yarattıkları ön plânda kişilerin, «yıldız»ların ilâncılık bakımından ne denli verimli olduklarını göstermişlerdir. Politika alanına aktarılınca, sistem yine verimli hale gelir. Gündelik basın, resimli haftalık dergiler, radyo, televizyon böylece politik kahramanlar yaratırlar. Bunlar geniş ölçüde «önceden imâl edilmiş»lerdir, geniş ölçüde «efsanevi»dirler. Halk bunlarla sıkı-fıkı olduğu izlenimine kapıldı mı, bunlar da onun o oranda çok hoşuna gideceklerdir. Bu «kahraman»lar da böylece yaratılan ünü, şöhreti politika savaşlarında kullanacaklardır doğal olarak.

Öte yandan, mümkün olduğu kadar büyük bir halk yığınına ulaşmak için ana kural, hiç kimseye çatmamaktır. Onun için basın, radyo, televizyon kılçıklı, tartışmalı, önemli, tehlikeli işlere dokunmaktan mümkün olduğu kadar kaçınacaklardır. Bunlar hakkında vaziyet almak müşterilerden bir bölümünün hoşuna gitmemek ve kaçmalarına neden olmak gibi bir tehlike doğurur çünkü. Çok aktüel oldukları için bunlardan kesinlikle sözetmek gerekiyorsa, bu iş de çok büyük bir ihtiyatla yapılacak ve herkes memnun edilmeye çalışılacaktır: Yani işin derinine varılmayacak, yan çizilecek, dikkat başka yöne çekilecektir. Böylelikle de vatandaşlara sanki güçlükleri karşılamaktan âciz, biraz aptalca çocuklarmış gibi davranılır. Bu suretle bun-

lar sorumlarını yüklenmeye hazırlanacak yerde, tersine bundan uzaklaştırılır.

Fakat kamuoyu şu ya da bu yönde coşup köpürmeye hazır görünüyorsa, bir kriz geçirmekte ise, o zaman hemencecik onun peşine takılmak, aynı yönde daha aşırı gitmek, kraldan ziyade kral taraftarı olmak, halkla birlikte, hattâ ondan daha çok bağırmak kârlı iş haline gelir. Kapitalist haberleşme normal zamanda, vatandaşları uyanık tutmak gerektiği halde onları uyutur; telâşlı, heyecanlı oldukları sırada onları yatıştıracak yerde kışkırtır. Birleşik Amerika'da, 1953'te Mac-Carthy'cilik zamanında görülen antikomünist isteri, 1961 güzündeki ateşli savaşçılık ve özel atom sığınakları yaptırma yarışı bu ikinci davranışın, binlerce örneği arasından, birkaç tanesidir. Kapitalist haberleşme, kamu yararına uygun bir haberleşme sisteminin oynaması gereken rolün tam tersini oynar.

Öte yandan, eleştirici ve reformcu bir tavır takınacak yerde geleneksel değerleri, kurulu sistemleri, yerli-köklü kurumları savunmak, kimsenin zıddına gitmemek bakımından, çok daha verimlidir. İnsanlar, doğaları gereği tutucudur; doğaları gereği yeniliklerden korkarlar. İlerleme tema'sı çok moda olduğu için, sık sık sözü edilmek gerektir ama bu, uzak ve soyut bir ilerlemedir; bazı kimselerin edindikleri durumları tehdit edebileceği için, onlar kaygılanmasınlar diye, yeterince belirsizdir, müphemdir. Herşeyin ilerlediği kabul edilecektir ama, neyin ilerlemesi gerektiği açıklanmayacaktır. Yolsuzluklara yapılan saldırılar orta sınıf okuyucuyu kızdırıyorsa ya da ilân verenlerin çıkarlarına aykırı ise, mevcut yolsuzluklara kesinlikle hücum edilmeyecektir. Orta sınıf okuyucunun hoşuna gitmeye çalışmak, tutuculuğa götürür.

Son olarak, haberleşme teknikleri tüm insanlara gerçek bir kültürün ögelerini ulaştırma olanaklarını verirken kapitalist haberleşme sistemi «halkın ahmaklaştırılması» diye adlandırabileceğimiz bir sonuç doğurmaktadır. İnsanları entelektüel düzeyi çok düşük, çocukça bir evren içinde hapsetmek amacını gütmektedir. Kesat zamanlarda heyecanlı haberler verme olanağını sağlayan gönül maceralarının boyuna şişirilmesi bu bakımdan tipiktir: Bu maceralar şimdi bu işlerin başlangıcındaki deniz yılanının (1938-39 yıllarında, İskoçya'daki şu ünlü Loch Ness canavarının) yerini almıştır. Krallar, kraliçeler, prensler, prensesler ve öteki sözde-büyükler giyinişlerinin ve içinde yaşadık-

ları dekorun şatafatı, uyandırdıkları belirsiz tarihsel anılara ek lendi mi, iyi haber ve yazı konuları verirler. Halk aşk maceralarından hoşlanır, hele gündelik yaşamın sınırlarını aşıp efsaneye yaklaşan aşk maceralarına, büyük çocuklara özgü birer masalmışlar gibi, bayılır. Böylece de Prenses Margaret, Ferah Diba, Süreyya, Paola tıpkı ünlü çocuk dergisi kahramanı Tenten gibi, boyuna yeni fırtınalara sahne olan bir yaşam sürmeye mahkûmdurlar; bu ise basın, radyo ya da televizyon işletmelerinin kasalarını doldurur.

Halkı «ahmaklaştırma» tekniklerinin daha birçokları sayılabilir. Sinema ile spor da bunun birçok örneklerini verirler. Bu çeşitli araçlarla halk gerçekdışı, yapay, düşsel ve çocukca bir âleme daldırılır, dikkati de böylece gerçek sorunlardan başka yana çelinir. Kapitalist haberleşme araçlarının kurbanı, vatandaşlık görevlerini yerine getirmeye çok az hazırlıklıdır. Komünistler bu yöntemlerin bilinerek uygulandığını; kapitalistlerin halk yığınlarına katlandıkları sömürüyü unutturmak ve onlardaki ayaklanma iradesini felce uğratmak için, «gönül işlerinden sözeden» basından, Margaret'in öyküleriniden, spor ve sinema maceralarından yararlandıklarını söylüyorlar. Objektif olarak, özgürlükçü rejimlerin haberleşmesi bu sonuca yönelmektedir. Sübjektif olarak ise, bu hal bilinçli bir sürecin, istenerek kullanılan bir iradenin değil de, müşteri toplama mekanizmasının bir sonucu olarak görünmektedir.

Sistemi haklı gösteren tek gerçek olan haberleşme araçlarının çeşitliliği, kendi kendini yoketme yolundadır. Bir yandan teknik ilerleme, gittikçe daha karmaşık, dolayısıyla gittikçe daha pahalı ve yalnız dev işletmelerin harcı olan araçlar kullanılması zorunluğunu doğurmaktadır. Öbür yandan ilânlar özellikle çok büyük bir tüketici yığınına hitabeden haberleşme araçlarına yönelmektedir. Bir sürü ikinci derecede gazetelere ya da az önemli radyo-televizyon istasyonlarına dağılma, verimli değildir. Bundan da haberleşmenin merkezleşmesi gibi bir eğilim doğmaktadır. Bağımsızlığın ve gerçek çeşitliliğin yuvaları olan XIX. ya da XX. yüzyılların küçük gazeteleri artık yaşayamamaktadırlar. Sayıları gittikçe azalan gazeteler, gittikçe büyümektedirler. Basın, birkaç elde toplanmaktadır. Bu olay son yıllarda İngiltere'de özellikle genişlemiş ve kamuoyunun özellikle dikkatini çekmiştir. Fakat bu, genel bir olaydır. Sözgelimi Fransa'da yerel basın, hemen her yerde, bir ya da iki gazete-

nin tekelindedir. Radyo ve televizyon için ise merkezleşme zaten gereklidir, her ülke için az sayıda dalga uzunluğu vardır çünkü. Böylece çokluk ve çeşitlilik, Devletin içinde demokratik olmayan korkunç bir güce sahip birkaç dev monopol yararına olarak, gittikçe yokolmaktadır.

Çizdiğimiz tablo karamsardır. Bir serbest girişim sistemi içinde haberleşmenin doğal eğilimlerini canlandırmaktadır. Bu eğilimler, geliştirilebilecek olan çeşitli ögelerce frenlenirler, ya da bu ögeler onların zararlı yanlarını giderir. İlk akla gelen çare, aynı Devletin içinde kapitalist haberleşme sistemi ile sosyalist haberleşme sisteminin yanyana varolmalarını sağlamaktır. Bunların herbiri karşılıklı olarak öbürünü düzeltir. Uygulamada, bir çok Batı uluslarında basın, kapitalist modele göre örgütlenmiştir; fakat radyo ile televizyon, Devletin ya da bir kamu kuruluşunun elindedir. İlân köleliğinin ve herşeyden önce kâr etme kaygısının dışında kalınca, radyo ile televizyon öğretici bir görev yaparlar ve kapitalist haberleşme sisteminin «ahmaklaştırıcı» etkilerini karşılayıp giderirler. Yanıbaşlarında özgür bir basının varoluşundan doğan çoğulculuk, bunlara işi otoriter propagandaya dökme olanağını vermez. Devlet radyosu ile televizyonunun içine orijinal çoğulculuk yöntemleri de sokulabilir, bu da vatandaşlara çeşitli düşünceleri, kanıtları, karşılıklı olarak öğrenip tanıma olanağını verir. Kapitalizmde çoğulculuk ilkesi de geniş ölçüde aldatıcıdır: Pek az kimse gazete alır; hemen herkes tek bir gazete okur, dolayısıyla da olaylar hakkında kısmi bir görüşe sahip olur. Tersine, radyoda veya televizyonda birbirine karşıt düşünceler besleyen gazetecilerin ya da kişilerin yapacakları açık oturumlar, demokrasinin ruhuna tam tamına uygun gerçek bir çoğulculuk yaratırlar. Seçimler sırasında partilere radyo ve televizyonu eşit zamanlar için kullanma hakkının verilmesi de böyledir.

İki sistemin böylece yanyana varoluşu genellikle iyi sonuçlar vermektedir. Kimi ülkelerde, sözgelimi İngiltere ve Kanada'da radyo ve televizyon böylece vatandaşları eğitmek için dikkate değer bir iş görmektedirler; bu da demokratik kurumları çok güçlendirmektedir. Fakat bunun kötüye kullanılması da mümkündür. Hükûmetler radyo ve televizyonu, otoriter Devletlerde olduğu gibi, kendi propagandaları için kullanmak eğilimine kapılabilirler. Fransız radyo-televizyonunun birkaç yıldır tuttuğu yol, bu konuda iyi bir örnektir. Genel düzeyi (Amerikan

tipi) özel radyo ve televizyonlarınkinden üstün olmakla birlikte, siyasal ve toplumsal alanlarda her türlü eleştiriyi haketmiş durumdadır.

Kapitalist ülkelerde istisnaî olarak bazı orijinal kurumlar bulunur. Bunlar hem Devletten, hem kapitalistçe köleliklerden kurtularak gerçekten bağımsız bir haberleşmeye yönelirler. Kimileri gazetecilerin kişisel özgürlüklerini inanca altına alır: Nitekim, gazeteciye düşünmediği şeyi yazmayı reddetmek, hattâ yüklü tazminat alarak gazeteden ayrılmak olanağını veren «ahlâk koşulu» böyledir. Uygulamada, bunu ileri sürmek her zaman kolay değildir ve meslekte ilerlemek de ileri sürülmemesini gerektirir. Kimi gazeteciler de kendilerine halkın tutup istediği bir isim yapma yolunu bulmaktadırlar: O zaman durumları yeterince dar güçlendiğinden, istediklerini olduğu gibi, ya da aşağı-yukarı söyleyebilmektedirler. Birleşik Amerika'da Walter Lippman'ın durumu bu bakımdan tipiktir. Daha başkaları da vardır ama, hiçbir ülkede bunlara pek sık rastlanmaz.

Times, New York Times, Le Monde gibi kimi bağımsız gazetelerin durumu ise çok daha önemlidir. Bu bağımsızlığın kökleri çeşitlidir. Kimi zaman (Times'in durumu gibi) birkaç kuşak önceye varan bir üne dayanır. Le Monde için ise bu, 1944' teki geçici statünün sonucudur. Fransa'nın Almanlarca işgali sırasında çıkmakta olan tüm gazetelere elkonmuş ve işletmeler de gizli direniş hareketinde görev almış olan özgür gazetecilerden oluşan gruplara verilmişti. Sonradan bütün gazeteler birer birer yeniden mali çıkarlar çemberine düştüler ama, hiçbir zaman zarar etmemiş olan Le Monde, bunların dışında kaldı; tersine, işletmenin düzenli kâr etmesi, eski sahiplere paralarını ödemek olanağını verdi. Bu yüzden 1944'te kurulan ve o zamandan beri de büyüyen ekibin özgürlüğü bir engelle karşılaşmadı: Bir gelenek doğdu, bir zihniyet gelişti, bunlar da sert ve saygıdeğer bir müdürün kişiliğinden yardım gördü.

Times ve Le Monde tipindeki gazetelerin bağımsızlıkları artık iyiden iyiye kökleşmiş görünmektedir. Okuyucularının niteliği bunlara ilân bakımından özel bir durum bahşetmiştir. Öteki gazetelerde işletmenin kâr getirmesi için çok büyük bir tiraj sağlamak gerektir, bu yüzden merkezleşme gitgide daha büyümektedir. Bu «seçkinlerin gazeteleri» ise, tersine, tirajları az olmakla birlikte, alıcılarının niteliği dolayısıyla ilânlar için yüksek bir tarife isterler ve alabilirler: Kalburüstü herkes, ulusun

tüm kadroları İngiltere'de Times'i, Fransa'da Le Monde'u okur. Bazı ilân türleri ise tam da bu kategorideki insanlara seslerini duyurmak ihtiyacındadırlar: Onun için seçkinlere mahsus gazetelerden vazgeçemezler. Fakat onların bağımsızlıkları yığın gazetelerine kadar ulaşamaz : Şu halde, basın özgürlüğü yalnız birkaç gazeteye mi mahsustur? Gelişmiş ülkelerde genel kültür düzeyi yükselince, yığın haberleşmesiyle seçkinler haberleşmesi arasındaki uçurumun yavaş yavaş dolacağı, ikincisinin gitgide, birincinin üzerine çıkacağı düşünülebilir. Bu yorumu kimi belirtiler ilham etmektedir: Gerçekten, yığın haberleşmesinin düzeyi yavaş yavaş yükselir görünmektedir. Bununla birlikte, en iyi olasılıkla dahi, çok uzun vadeli bir ilerleme sözkonusudur

Başka direniş merkezleri kurularak bu ilerleme çabuklaştırılabilir. Radyonun ya da televizyonun gazeteciler, dinleyiciler temsilcileriyle bağımsız kişilerden kurulu bir idare meclisince yönetilen, Devlete karşı bağımsız kamu hizmetleri şeklinde örgütlendirilmeleri, bu bakımdan çok etkili görünmektedir. İngiliz B.B.C. radyosu bu tipe göre örgütlenmiştir ve dikkate değer bir kültürel düzeye olduğu kadar bağımsızlığa da sahiptir. Fransız Radyo-Televizyonu için de benzeri bir statünün kabul edilmesi uzun zamandan beri sözkonusudur. Bu bakımdan birkaç tane sarih tasarı hazırlanmıştır. Fakat ne hükûmetler, ne de parlâmento üyeleri bunları yürürlüğe koymayı hiçbir zaman kabul etmiş değillerdir. Birçok kimseler «hattâ basın alanında da gerçekten özgür bir haberleşme kurmaya olanak verecek tek yol bu değil midir acaba?» diye düşünüyorlar. Belki de 1944 Fransız statüsü günün birinde öncü olarak görünecektir.

SAYI VE KOLLEKTİF KADROLAMA

Binlerce yıl boyunca iktidar için savaş sınırlı bir çevre içinde olup bitmiş, halkın büyük bölümü bunun dışında kalmıştır. İçinde olduğu düşük yaşam düzeyi, ona entelektüel bakımdan az gelişme olanağı veriyordu; bu hal ise, onun kendi gücünü idrâk etmesine ve ona göre örgütlenmesine engel olmaktaydı; güçlü kişilerin ve onların silâhlı adamlarının sıkı denetimi buna yeltenişe dahi engel oluyordu. Bazen, çok olağanüstü ânlarda, kölelik, sefalet ve baskı son haddi bulunca halk yığınları da, tıpkı beceriksiz iri hayvanlar gibi politika sahnesinde boy gösteriyorlar, önlerine çıkan herşeyi kırıp döküyorlar, fakat ye-

rine yenisini kuramıyorlardı. Böylece çeşitli zamanlarda köle, köylü ve kentli ayaklanmalarının patlak verdikleri görüldü. Ayrıcalığı olanların duydukları korku ölçüsünde korkunç bir tenkil, zavallılarda uzun zaman bu işi bir daha yapma hevesi bırakmıyordu. Tarihin adını yazmış olduğu, halk ayaklanmalarının ilk kahramanı Spartaküs'ün bozguna uğrayışından sonra Lucania'da altmış bin köle öldürüldü ve idam edilen altı binin çarmıhları da Appia yolu üzerinde yükseldi.

Yaşam ve kültür düzeyindeki genel yükseliş halk yığınlarına cehaletin karanlığından çıkıp iktidar savaşına katılma olanağını verince, sayı da etkili bir politik silâh oldu. Burjuvazinin aristokrasiye karşı kendi savaşını yapmak için kurduğu öğretiler de bu ilerlemeye yardım ettiler. İktidarın ve ayrıcalıkların kalıtım yoluyla geçmesi burjuvaziyi sıkıyordu. Bununla savaşmak için de tüm insanların hukuken eşit olduklarını ve egemenliğin halkta olduğunu ilân etti: Mantıki olarak bu tek dereceli seçime, yani sayının hakemlik yapması gibi bir sonuca götürüyordu. XIX. yüzyıl liberalleri (sınırlı seçim, eşitsiz seçim gibi) çeşitli çarelerle bu ilerleyişi frenlemek ya da bunun sonuçlarını sınırlamak istediler. Kapitalist bir rejimde, paranın haberleşme ve propaganda araçları üzerindeki nüfuzu sayesinde halka etki yapmak ve sayı silâhını işlemez hale getirmek için çabaladılar.

Politik savaşlarda propagandanın etkinliği söz götürmez. Büyük basının ve televizyonun desteği çoğu kez seçimin zaferle sonuçlanmasını sağlar. Ticarî satış kampanyalarınınkine benzer yöntemlerle yürütülen bir kampanyanın başarı şansı, klâsik stilde bir kampanyanınkine göre daha yüksektir. 1960'da Liberal Parti Kanada'daki Québec ilinde bu çeşit yöntemlerle zafer kazanmıştır. Bunlar Birleşik Amerika'da geniş ölçüde kullanılmaktadır ve Avrupa'da da kullanılmaya başlanmıştır. Fakat, bu yöntemler pahalıdır. Batı demokrasilerinde propagandanın politik gücü demek, sonuçta paranın siyasî gücü demektir (Başka yerlerde propaganda Devletin tekelindedir ve politik birleştirmeye hizmet eder: Sorunun bu yönünü de ileride göreceğiz). Giderlerin sınırlanması ya da Devletce geri verilmesi gibi hukuki düzenlemeler hiç de etkin değildir. Propagandanın da aracılığı ile paranın gücü sayının gücünü altetme yolundadır. Fakat bu güç, kollektif kadrolama teknikleri sayesinde yeniden doğmaktadır. Toplumsal örgütlenme yöntemlerinin kurulması çok büyük insan yığınlarını toplayıp politik bakımdan eğitmek, ener-

jileri seferber etmek, hareket ve faaliyetleri bir araya getirip onlara yön vermek olanağını yarattığından, etkinliği çok büyük olan politik hareket ve faaliyet araçları meydana getirmiştir. Yığın partilerinin ve işçi sendikalarının geçen yüzyıl sonunda icadedilen teknikleri örnek vazifesi görmüştür. Bunlar şimdi de kullanılmaktadır. Komünist partiler bunları daha da ileri hale sokmuşlardır. Bunların kudret ögelerinden biri de hiç kuşkusuz kollektif kadrolama sistemlerinin üstünlüğüdür. Bu tekniklerin bazı tehlikeleri olduğu, örgüt üyelerine az-çok hileli işler gördürdüğü, bürokratik olayları geliştirdiği kuşku götürmez. Fakat şu da var ki, onlar olmasa Batı demokrasilerinde para, sayıyı hiçe indirirdi.

SİLÂHLARIN MERKEZLEŞMESİ YA DA DAĞILIMI

Bundan önceki çözümlemeler politik silâhların kimi zaman merkezleşmiş, kimi zaman dağılmış olduklarını göstermiştir. Böylece de iki toplum tipinin tanımı yapılabilir. Birisinde politik silâhlar, ya da hiç değilse başlıca silâhlar tek bir toplumsal sınıf ya da grubun elindedir. Ötekinde ise başlıca silâhlar birkaç toplumsal sınıf ya da kategori arasında dağılmış bulunmaktadır. Sözgelimi feodal ve monarşik toplumlarda o çağın (askeri araçlar, toprak zenginliği gibi) başlıca silâhları, aristokrasinin elinde toplanmış bulunmaktaydı. Louis Philippe'in krallığı ya da Fransız İkinci İmparatorluğu döneminde ve 1939'dan önceki Birleşik Amerika'da burjuvazi de (para ve askeri örgütler gibi) başlıca kudret araçlarını elinde tutmaktaydı. Nitekim bunlar, (Lyon'daki ipek işçilerine, 1848 Haziranında ayaklananlara karşı olduğu için), işçi ayaklanmalarını bastırmak için geniş ölçüde kullanılmıştır. Stalinci Devlette yönetici grup bütün yığın örgütlerini, bütün kollektif kadrolama yapılarını denetlemekteydi, ki bir sosyalist toplumda bunlar başlıca politik silâhlardır. İşte tekel durumlarına birkaç örnek.

Tersine olarak, evrimlerinin belirli bir ânında bazı antik Site'lerde, Rönesans'ın bazı İtalyan ve Flâman Cumhuriyetlerinde, Cromwell İngilteresi'nde ve Fransız mutlakçı monarşisinde aristokrasi zenginliğin bir bölümüne, burjuvazi de (bazen daha büyük olan) öbür bölümüne sahip bulunmaktaydı. Askeri silâhlar genel olarak aristokrasinin elindeydi ama bazen burjuvazi-

nin eline geçtiği de oluyordu: Buna göre çoğulcu bir durumda bulunulmaktaydı. Bugünün Batı toplumları da bunun bir başka örneğini verirler. Bir yanda kapitalistler zenginliği ellerinde tutarlar ve bunu propaganda için kullanırlar; böylece önemli siyasi güç ögelerine sahip bulunurlar. Öte yanda da ücretliler (halk partileri, sendikalar gibi) büyük yığın örgütleri kurup geliştirmişlerdir. Bunlar da propaganda şekilleri kullanma olanağına sahiptirler ve başka önemli siyasi kudret ögelerini oluştururlar. Kimi propaganda ve haberleşme araçları da aydınların ve Üniversite mensuplarının ellerindedir. Sonuç olarak, politik silâhların dağılımı epey geniş ölçüdedir.

Batı'da bu çoğulculuğu vatandaşların özgürlüğünü sağlayan ve demokrasiyi gerçekleştiren başlıca araç sayma eğilimi vardır. Zaten politik silâhların bu dağılımı (ya da merkezlenişi) «karar merkezleri»nin çokluğu (ya da tekliği) ile az-çok eş tutulmaktadır, ki bu yanlıştır. Karar merkezlerinin çokluğu ya da tekliği Devletin kuruluş tarzı, politik iktidarın yapısı ile ilgilidir. Çokluk, Locke'un, Montesquieu'nün ve başka birkaç kişinin çok övdükleri, kuvvetler ayrılığı ile; toprak bakımından merkezsizleşme ile; kamu hizmet ve işletmelerinin bağımsızlığı ile; bağımsız memur toplulukları kurulmakla vb... gerçekleşir. Politik silâhların dağılımı ya da merkezlenişi iktidar savaşı ile ve çeşitli toplum sınıflarının ya da kategorilerinin bu savaştaki durumları ile ilgilidir. İki olay çoğu kez birbirine bağlıdır: Karar merkezlerinin çokluğu kimi zaman politik silâhların dağılımını gösterir, ki bu da Devletin çeşitli toplum sınıfları ya da kategorileri arasında paylaşılmasıyla sonuçlanır. Bu merkezler herşeye karşın birbirlerinden oldukça bağımsız kalırlar. Karar merkezlerinin çokluğu, politik silâhların bir dağılımının dışında olarak ve özellikle merkezsizleşme yoluyla, sözgelimi sosyalist rejimde de varolabilir (Yugoslavya'daki gibi).

Bununla ilgili olarak, çoğulcu kuramlar ancak sakınca ile kabul edilebilir. Herşeyden önce liberal demokrasilerin çoğulculuğu bu bakımdan pek eşitsiz olarak kalmaktadır. Hiç kuşkusuz para oralarda bugün artık tek politik silâh değildir. Halk partileri, işçi sendikaları, yığın örgütleri de, çoğu zaman büyük olan, kendi etkinliklerine sahiptirler. Fakat bunlar, zenginliklerin nüfuzunu karşılayamazlar. Çağdaş Batı toplumlarında para, en güçlü politik silâh olarak kalmaktadır. Bu demektir ki, tümü bakımından, esaslı kararlar parayı ellerinde tutanların etki-

si altında verilmektedir. Politik kudretle öteki ögeleri ikinci derecedeki şu veya bu kararın alınmasında üstün gelebilirler, şu veya bu kararı da değiştirebilirler; fakat ancak olağanüstü hallerde esaslı bir kararın alınmasını zorlayabilirler. Bununla birlikte, eşitsizlik ülkelere göre az ya da çok büyüktür. Amerika'da çok güçlüdür ama Fransa'da o denli değildir. Belirli bir ölçüde azalmaktadır.

Öte yandan, politik silâhların dağılımı her zaman demokrasiyi güçlendirmekle sonuçlanmaz. Diktatörlüğe de yol açabilir. Gerçekten, o zamana dek egemen durumda olan bir toplum sınıfı, elindeki politik silâhlardan bir bölümünün bir başka sınıf tarafından alındığını görünce, iktidardan düşmemek ya da onu paylaşma zorunda kalmamak için zorbalığa başvurabilir. Yükselmekte olan sınıf da eski egemen sınıfın bertaraf edilişini çabuklaştırmak için aynı yöntemleri kullanabilir. Tarihteki büyük diktatörlük salgınları genel olarak, politik silâhların rakip toplum kategorileri arasında dağılmış bulunduğu denge durumlarına rastlamıştır. Nitekim antik Site'lerde, Rönesans ve XVIII. yüzyıl, daha sonra (brujuvazilerin yükselişi, gücü onlarla o zamana dek hüküm sürmüş olan aristokrasiler arasında paylaştırıldığı zaman) XIX. yüzyıl Avrupası'nda da bu, böyle olmuştur. Yine böylece, «Batı çoğulculuğu» içinde para egemenliği ciddi olarak tehlikede göründüğü zaman da faşizmin ortaya çıktığı görülmüştür. Rakip toplum güçleri arasındaki dengeden ve politik silâhların onlar arasında dağılışından çok, çatışmaların azalmasıdır ki demokrasinin gelişimini sağlar.

IV

POLİTİKA STRATEJİLERİ

Bütün karmaşık savaşlarda olduğu gibi politika savaşında da her bir taraf az çok önceden tasarlayıp düzenlediği bir plâna göre hareket eder. Bunda da yalnız kendi saldırılarını değil hasmın karşılıklarını ve bunların nasıl önleneceklerini de öngörür. Bu savaş plânı bir strateji oluşturur. Bunu meydana getiren (hasım üzerindeki hareket ve faaliyetlerle onun tepkilerine karşılıklar gibi) çeşitli ögeler, taktiklerdir. Uluslararası ilişkiler ve sendika savaşları alanı dışında, politika strateilerinin çözümlenmesi işi henüz iyice gelişmiş değildir. Başka bölümlerde özellikle özel kararlar etrafındaki savaşları incelemiştik. Birkaç yıldır bunların çözümlenmesinde, işlevsel hesabın teknikleri ve

«strateji oyunları»nın kuramları kullanılarak, matematik yöntemler uygulanmasına çalışılmaktadır. Bu araştırmalar, sınırlı alanlarda ilgi çekici ve geçerlidir. Biz burada başka bir görüşü, politika savaşlarının tümünün stratejisi görüşünü mütalâa etmekteyiz. Bu alanda toptan olarak ancak özet halinde birkaç şemanın tanımı yapılabilir.

SAĞ VE SOL, REFORMCULUK VE DEVRİM

İkipartili bir sistemde politika savaşı aynı şekilde cereyan etmez: Bunda bir düello biçimine bürünür; çokpartili bir rejimde ise türlü şekillerde birleşebilen birkaç hasım karşı karşıya gelir. Sağ ile sol arasındaki ayrılık iki durumu birbiriyle kıyaslamak ve çoğulcu demokrasilerdeki politika stratejilerinin oldukça açık ve belirli bir sınıflamasını yapmak olanağını verir. En basit şekline, temel ögesine irca edildikte politik savaş, mevcut toplumsal düzenden aşağı-yukarı memnun olan ve onu korumak isteyenlerle bu düzeni beğenmeyen ve değiştirmek isteyenleri karşı karşıya getirir. Terimlerin her türlü açık-seçik tarihsel korumdan sıyrılmış, en genel anlamıyle birinciler «sağ kanad»ı; ikinciler «sol kanad»ı oluştururlar. Biz burada birincilerin hoşnutluğunun, ikincilerin hoşnutsuzluğunun nedenlerini ve bunların ifade ediliş tarzlarını mütalâa etmiyoruz. Sadece şunu ortaya koyuyoruz: Her toplumsal sınıfta, her insan topluluğunda hoşnutlarla hoşnutsuzlar vardır. Bununla birlikte bu hareket noktası keyfi bir olay değil, deneylerin ortaya koyduğu bir veridir. Sağ ve sol, amaçları bakımından şöyle tanımlanır: Mevcut düzeni korumak, ya da onun yerine başkasını koymak. Fakat bu amaçların herbirine ayrı çarelerle ulaşılmaya çalışılabilir ve bu çarelerin herbiri de özel tipte bir stratejidir.

Solcu partilerde bu ayırım uzun zamandan beri yapılmış bulunmaktadır. Mevcut düzen zorla, birdenbire ve toptan olarak devrilebilir ve yerine de yine zorla ve toptan olarak yeni bir düzen konulabilir: Bu, devrim yöntemidir. Eski düzen yavaş yavaş, derece derece, parça parça da yokedilebilir ve her seferinde yerine yeni düzenin bir ögesi konulabilir: Bu da reformculuktur. Bu yüzyılın başında sosyalist partilerin içinde, reformcularla devrimciler arasında birçok çetin kavgalar olmuştur. Sosyalist partilerin tümü devrimci olmaktan çıktıkları anda da bu kavgalar yatışmıştır. Tersine, komünist partiler tüm olarak devrimci

oldukları sırada, orada böyle bir sorun yoktu. Şimdiyse devrimin ne mümkün, ne de arzulanır bir nesne olarak görünmediği toplumlar içinde faaliyette bulunan Batı komünizminde, bu sorun ortaya çıkmış bulunmaktadır. Önümüzdeki yıllarda da belki oralarda bu sorun önem kazanacaktır.

Reformcularla devrimciler arasındaki tartışma genel olarak, tutkusal görüşler yüzünden biçim değiştirmektedir. Devrim Fransız sosyalistlerinin ve genellikle komünistlerin eski hulyası olduğundan, reformculuk onlara bir ihanet gibi görünmektedir. Alkılcı alanda, devrimden yana olanlar: «Reformculuk bir hayaldir, çünkü eski düzen hiçbir zaman parça parça yokedilemez,» diyorlar. «Bu yöntemle ancak eski düzenin ikinci derecedeki ögeleri değiştirilebilir; temeline dokundunuz mu, bu düzenden yana olanlar şiddetle tepki gösterirler. Bu düzenin içinde güçlü mevzileri ellerinde tuttuklarından, sonunda da zaferi kazanırlar.» Biz bu tartışmada herhangi bir yanı tutacak değiliz. Yalnız şunu gözlemek yeter ki mevcut düzeni değiştirmek için —biri reformculuğun, öteki devrimin olmak üzere— iki strateji kullanılabilir ve kimi partiler birincisini, kimi partiler de ikincisini benimsemişlerdir.

Sol kanatta reformculuk ve devrim diye adlandırılan iki tutum karşısında, sağ kanatta birbirine bakışık iki tutum vardır. Bunlar arasındaki ayrım daha az tanınmıştır; daha seyrek olarak açık şekilde ileri sürülmüştür ve daha az tartışmaya neden olmuştur. Fakat birçok tutucu partinin hareket ve faaliyetine elle tutulur biçimde esin kaynağı olduğu için uygulamada büyük, hattâ belki daha büyük bir önemi olmuştur. Mevcut düzeni muhafaza için ilkin hiçbir şeyi değiştirmeye yanaşmayarak, her türlü reforma, hattâ küçücük de olsa her türlü değişikliğe engel olarak o düzene dört elle sarılmak mümkündür. Ya da tersine, kimi ilerlemeleri önlemenin mümkün olmadığı gözönüne alınarak, esası ayakta tutmak için bazı ayrıntılar üzerinde ödün vermek, yani bir çeşit sus payı vermek de kabildir. Sol kanatta devrim kuramı ne ise, sağ kanatta da birinci tutum odur: Koyu tutucuların ve faşistlerin harcıdır. İkinci tutum ise sol kanadın reformcu kuramının karşılığıdır. ılımlı tutuculuğun niteliğidir. En iyi örneği de XIX. yüzyıl İngilteresi'nde Disraeli'nin güttüğü politikadır.

Bu çözümleme bizi, sağ kanatla sol kanat arasındaki ikili karşıtlığı dört politik ana stratejiye bölmeye iter ki bunları hem

amaçlarıyla, hem araçlarıyla aşırı sağ, ılımlı sağ, reformcu sol, devrimci sol diye tanımlayabiliriz. Bu temel eğilimler arasındaki karşıtlıklar ve ittifaklar ülkelere ve çağlara göre aynı biçimde olup bitmez. Böylece de iki büyük durum kategorisi ayırdedilebilir ki biri İngiliz tipi durum, öbürü Fransız tipi durumdur. İngiltere'de herbir eğilimin ılımlılarıyla aşırıları genel olarak biri sağcı, öbürü solcu olan aynı örgütte toplanırlar ki bunlar XIX. yüzyılda muhafazakâr parti ile liberal parti idi, XX. yüzyılda ise muhafazakâr parti ile işçi partisidir. Şu halde politik savaşa egemen olan, «sola karşı sağ» stratejisidir ki buna Fransa'da «iki blokun savaşımı» deniyor. Sanılabileceğinin tersine olarak, politik çatışmalar bu yüzden artmış değil, azalmıştır.

Her eğilimin içindeki aşırılar, ılımlıların egemenliğini ister istemez kabul zorunda kalmışlardır. Daha önce de belirttiğimiz gibi, iki parti arasındaki rekabette, seçimde zaferi, hiçbir partinin üyesi olmayan merkez seçmenlerini kendine çekebilen parti kazanır: Bunlar terazinin kefesini oylarını verdikleri yana eğdirirler. Şu halde rakibini yenmek için her parti ılımlı bir tavır takınmak zorundadır. Bu takdirde sol kanatta reformcular, devrimcilere; sağ kanatta da «evrimciler», koyu tutuculara baskın çıkarlar. Her bir eğilimde aşırılarla ılımlıları birleştiren sürekli nizami, organik bağ birincileri, ikincilerle -deyim yerindeyse- temas edince aşırılıklarını ılımlaştırmaya sevkeder: Oysa bunlar yalnız kalsalardı aşırılıklarını daha da arttıracaklardı. Büyük bir partinin içinde, hiç değilse dolaylı olarak, hükûmet ve Parlâmento sorumluluklarına ortak bulunmaları keyfiyeti, bunları aynı yöne sevkeder. Yine tuhaf bir şey olarak politik eğilimlerin biri sağ, öbürü sol olmak üzere birbirine karşıt iki blok halinde yoğunlaşması, birini de öbürünü de merkeze doğru itmek gibi bir sonuç doğurur.

Kim ne derse desin, Fransa'da politika geleneği bambaşkadır. 1789'dan beri orada politik yaşama bir sağ-sol anlaşmazlığının egemen olduğu düşüncesi, gerçeğe tam tamına uygun değildir. Tam anlamıyla sağ kanat, (yani aşırılarla ılımlıların bütünü) çok seyrek olarak hükûmetin başına geçmiştir (1814 ile 1830 arasında kesintili olarak; 1871, 1919 ve 1940'da da oldukça kısa süreli olarak). Aynı şekilde tanımlayacağımız sol kanat ise iktidarda daha kısa zaman kalmıştır (1793-1793'te, şubat-mayıs 1848'de, 1936-37'de, 1944-47'de). Çoğu zaman hükûmet reformcu sol ile ılımlı sağı birleştiren merkezci koalisyonların elinde-

dir. Koyu tutucularla devrimci solcular ya muhalefette kalmıştır, ya da zaman zaman destek rolü oynamıştır. Aksi savaşım da koalisyonun içinde egemenliği ele geçirmek için iki merkez arasında cereyan eder. Sarkaç (rakkas) gerçek olarak sağdan sola değil de, yalnız merkez-sağdan merkez-sola doğru oynar. Politik savaşa egemen olan, merkezci bir stratejidir.

Ilımlı tutucularla reformcu solcular koalisyonunun doğal bir temeli vardır. Birileri de, öbürleri de bir anlaşma zeminine sahiptir; reformları kabul ederler. Tutucular için bu, en kötü durumdur, reformları sınırlamak gerektir. Ilımlı sol için ise bu, iyi bir durumdur, reformları geliştirmek gerektir. Nihaî hedeflerle arka-düşünceler farklıdır. Fakat somut politika alanında bir dereceye kadar işbirliği yapılabilir; «birlikte bir süre yol alınabilir.» Bu, böylece belirtildikten sonra merkezci ittifakın içinde tarafların herbiri en güçlü mevzii ele geçirmeye çabalar, bu da onu kendi eğilimine uygun aşırı partiye belirli ölçüde dayanmaya sevkeder. Reformcu sol merkezciler koalisyonuna egemen olmak için devrimci solun desteğine muhtaç olduğundan, bu ikisi arasındaki bağlar hiçbir zaman tümüyle kesilmez: 1914'ten sonraki Solcular Bloku aşağı-yukarı bu duruma uygun düşmekteydi. Yine bunun gibi, ılımlı sağ da aynı nedenler yüzünden koyu tutucularla daima temasını sürdürür: Bu da Üçüncü Cumhuriyetin «Genişletilmiş merkezleşme» ya da Ulusal Birlik'ine uygun düşer.

Böylece zaman zaman destek rolü oynamaya mahkûm olan, hükûmet üzerinde her türlü gerçek etkiden yoksun bulunan, ayrı örgütler içinde yalnız kalan aşırı partiler doğal olarak aşırılıklarını güçlendirme yolunu tutarlar. Üyeleri bir tedirginlik duygusu hissederler ki, İngiltere'de bunu ne solcu işçiler, ne de aşırı muhafazakârlar duyarlar. Merkezin iki yarısının ilkeleri ayrı ayrı olduğu için hiçbir ilkeye bağlı olmayan merkezci politikanın pragmacı, gündelik, aşağılık niteliği böylece, aşırılarda küçümseme ve tiksinti duyguları uyandırır. Uygulanmayan ve katıksız olan ülküsel politika ile bir uzlaşmadan ziyade, sorumluluk ve tehlike altına girme demek olan somut politika arasında bir ayrılığa doğru yol alınır. Bunu önlemek için iki aşırı kanadın elinde tek bir çare vardır. Merkezci ittifaka karşı birleşmek. Çünkü bu ittifakı şu veya bu yana eğdirmek için istenen yardım, onlara politika üzerinde gerçek bir nüfuz sağlamaz ama, kendilerini sorum ve tehlike altında bırakır. Fakat, dev-

rimci solla koyu tutucuların bu koalisyonu ancak menfi olabilir. Hükûmeti yönetmekten merkezi alıkoyabilir ama, yerine başkasını geçirmesine olanak vermez. Şayet aşırı kanatlar bir arada, merkezdekilerden daha güçlü iseler, hükûmeti yönetmek imkânsızlaşır: Weimar Cumhuriyetinin son yıllarındaki durumu böyle olmuştur.

KAMUFLAJ

Reformculuk ve devrimcilik, merkezcilik ve aşırılık gibi stratejiler ancak çoğulcu demokrasilerde uygulanabilir. Tersine olarak, hattâ tekçi ve otoriter olan, tüm politik rejimlerde stratejik bir araç kullanılmaktadır ki, o da kamuflâjdır. Bu, politik hareket ve faaliyetin gerçek amaçlarını, halkın daha çok hoşuna giden ve böylece kamuoyunun daha geniş desteğine mazhar olan sözde amaçlar ve sözde nedenler ardında gizlemekten ibarettir. Kamuoyunun önemli rol oynadığı demokrasilerde doğal olarak gelişen kamuflâj, kamuoyunun desteğini büsbütün ihmal edemez durumda olan otokrasilerde de vardır. Bireyler, partiler, baskı grupları tarafından, iktidarı ele geçirmek ya da etkilemek için giriştikleri savaşta kullanılır. Vatandaşların itaatini sağlamak için iktidar tarafından da kullanılır: Bu niteliği ile onu gelecek bölümde inceleyeceğiz.

Kamuflâj birçok biçimlere bürünür. En sık rastlananı, belirli bir toplumun değer sistemine göre açıklanması güç olan bir amacı, açıklanması daha kolay olan başka bir amaç ardında gizlemekten ibarettir. Batı'da bu teknik, kapitalist çıkarların savunulması için büyük ölçüde kullanılır. Üretim araçlarının özel mülkiyetinin kendilerine dolgun kârlar sağladığını söyleyecek yerde, bu araçların sahipleri vatandaşların bireysel özgürlüklerini sağlamak için bu mülkiyetin gerekli olduğunu ileri sürerler. Özel girişimin çok «serbest girişim»den, mülkiyetten özgürlükten (ki, bunun altında ekonomik özgürlük vardır) sözederler. Liberal partiler, özgürlük sözünün çifte anlamı üzerinde oynarlar. Onun politik prestijini, ekonomik yönleri üzerine çevirirler. Devlet, tâcirler için en yüksek fiyatı zorunlu kıldığı zaman buna karşı durmalarındaki amacın büyük kârlar sağlamak olduğunu itiraf etmezler de, hükûmetin iktisadi işlere karışmasına özgürlük adına itirazda bulunurlar. Devleti «güdümcülük»,

«müdahalecilik», «plâncılık» yapmakla suçlarlar ki, halkın büyük bölümü de bütün bu nesneleri hiç sevmez.

Değerlere hitap da başka bir kamuflâj aracıdır. İyilikle kötülüğün, haklı ile haksızın, kısacası politikada değer sistemlerinin önemini daha önce anlatmıştık. Değerlendirme işi hem toplumun tümünün çerçevesi içinde onun bütün üyelerinin kabul ettikleri bir değer sistemiyle —Devletin içinde ulusal değerlerle; hem de savaş halindeki çeşitli sınıfların ya da kategorilerin çerçevesi içinde bunların herbirine öz olan ve çeşitli ideolojilerde ifadelerini bulan değer sistemleriyle yapılır. Değerler türlü biçimlerde kamuflâj işine yararlar. Herşeyden önce her sınıf ya da her parti kendine öz nesneleri gizleyip ulusal değerler sistemine uygun görünmeye çabalar; bunu yaparken de asıl kendi amaçlarını toplumun tümünün kabullendiği değerler ardında saklar. Herkes kendisinin ulusçu olduğunu ilân edip başkalarını partici olmakla suçlar. Onun kendisi ulustur, partiler ise başkalarıdır.

Her partici değer sistemi, her özel ideoloji de dışarıda ve içerîde kamuflâj yapmaya yarar. İlân edilen değerlerle gerçekten uygulanan değerler arasında daima bir mesafe vardır. Bir partinin, bir sınıfın, bir grubun dışarıya gösterdiği yanının, tıpkı reklâmlarla övülen bir mal gibi, idealleştirilmiş bir görünüşü vardır: İdealleştirme müşteriyi ya da üyeyi çekmek; rakiple ya da hasımla savaşmak için bir araçtır. Zaten rakip ve hasım da aynı tarzda bir idealleştirme yaparlar. İçeride, değer sistemlerinle uyuş derecesi değişiktir. Halk yığınlarını çekmek için büyük düşüncelerden yararlanan önderlerin imgesi ancak kısmen gerçektir. Bu, kimi politikacıların stratejilerine uygundur. İdeolojileri güçlü olan partilerde ise, tersine, ilkelere bağlılık doruktta, temeldekine göre daha derindir. Mensuplarına göre rahiplerinin daha az inançlı oldukları dinler hiç tutunamazlar. Değer sistemleri aynı zamanda kendini iyi gösterme araçlarıdır ki, bu da kendini kamufle etmek demektir: Her ideoloji, mensuplarına onların kendilerini hoş ve güzel görecekleri, memnunlukla seyredebilecekleri bir görünüş vermek amacını güder. Kamuflâj çoğu zaman kısmen farkına varılmaksızın yapılır.

Bir başka kamuflâj tekniği de, halk yığınlarını çıkarlarının tehlikede olduğuna inandırmaktır, aslında ise tehlikede olan, küçük bir azınlığın kendi özel çıkarlarıdır. Cezayir bağımsızlığının mahvedeceği (nitekim gerçekten de etti) Fransız sömürgecileri,

buranın anayurdun çok önemli bir müşterisi olduğunu ve elden gitmesinin, tüm Fransız ekonomisini vahim bir duruma düşüreceğini ileri sürüyorlardı. Bu kamuflâj yöntemi çok sık olarak da bir «umacı» biçime bürünür. Bir «düşman» yaratılır, ya da gerçekten varolan bir düşmanın önemi büyütülüp şişirilir; aslında iktidardaki sınıfların çıkarlarını korumak için alınan önlemler, ona karşı savunma için alınmış gibi yapılarak haklı gösterilir. «Kurt var!» diye feryad edilerek yolcunun dikkati başka yana çelinir, o sadece kendini canavardan korumayı düşünürken, zavallının bavulları aşırılabilir.

Bu bakımdan komünizm umacısı Batı ülkelerinin çoğunda pek önemli rol oynar. Aslında ise Sovyetleşme tehlikesi oralarda pek zayıftır. Fakat 1945 ile 1948 arasında Doğu Avrupa'da halk demokrasilerinin kuruluşunu çok canlı olarak anımsayan kamuoyu bunun farkına varmaz. Hayali ve yanıltıcı olmakla birlikte, birçok kimseler daima «kızıl tehlike»nin korkusunu duymaktadırlar; bu da ekonomik sömürme, diktatörlük kurma girişimleri vb... gibi başka olaylardan dikkati çekmek için onu ileri sürme olanağını verir. Muhalefeti zayıflatıp iktidardan yana olmaya zorlamak için dış düşmandan sözetmek, yüzlerce yıldan beri tüm hükümetlerce kullanılmış bir stratejidir. Son kertede de çok zorlu iş çarpışmalardan kurtulmak için ulusçu savaşın kucağına atılmak gibi bir sonuç doğurur. 1963 Ekimindeki Cezayir-Fas anlaşmazlığı, binlerce yıldır olup biten bir olayın yeni bir örneğidir.

Toplumların teknik gelişim düzeylerine göre kamuflâj çok mu, az mı kullanılır? Kamuflâjın az gelişme ile çok gelişme arasındaki bir orta evrede en yüksek haddine ulaştığı yolunda bir varsayım ileri sürülmüştür. İlkel toplumlarda halkın yarı-aç, yarı-tok, cahil ve baskı altındaki büyük çoğunluğu fiilen politika savaşının dışındadır. Bu savaş dar bir çevre içinde, açıkgöz insanlar, «prensler» arasında cereyan eder. Kamuflâj herkesce kolayca farkedilebileceği için, yararsızdır. Bir atasözü «tereciye tere satılmaz,» der. Bu durumda politik savaşa katılanların hepsi «tereci»dir. Bunları antik çağın falcılarına da benzetebiliriz: Uydurdukları yalanları bildikleri için, birbirlerinin yüzüne bakınca gülmiden edemezlerdi. Halkın büyük çoğunluğunun geniş bir kültüre sahip olduğu ve sosyal bilimlerin kamuflâj tekniğini kendisine öğrettiği çok ileri bir toplumda ise, tersine, bu yöntem, yine aynı biçimde, etkisiz kalır. Yığın da ilkel toplumlar-

daki az sayıda seçkinler kadar açıkgözdür. Her parti ve her grup, hasım tarafından kamuflâjını ortaya çıkarmaya uğraşır. Sonuç olarak kamuflâj, Batı toplumlarda Fransız devrimiyle başlayıp gitgide kaybolmakta bulunan «orta evre»yi nitelemekte olsa gerektir. Bu dönemde halk yığınları politika rekabetine katılırlar; bunları onun dışında tutmak olası değildir. Fakat bellibaşlı sorunlardan yeterince haberli değillerdir, bu da sorunların sıkıcı yanlarını kamuflâjla gizleme olanağını verir.

Bu tezleri sakıncasız kabul etmek mümkün değildir. İlkel toplumlardaki mütekâmil küçük «çekirdek», yeterince tekâmül etmiş değildir ki kamuflâj yararsız olsun. Çok gelişmiş toplumlarda ise yine de epey büyük sayıda saf insanlar vardır, bu da kamuflâjın orada yerini korumasını sağlar. Özellikle şu nedenlerden ki insanlar kendilerini aldanmaktan kurtarabilecek olan hasım görüşü hakkında yeterince bilgi edinmezler; yığın haberleşmesi araçları yumuşatıcı, sâkinleştirici, yatıştırıcı başka kamuflâj yöntemleri kullanma yolunu tutarlar; kamuflâj yalnız bir bilerek yalan söyleme yöntemi değil, yüzüne bakılmak istenmeyen bir gerçeği kendinden gizleme çaresidir. Politikada birçok insanlar, kendilerini kör hale sokarlar, başkaları da gözlerini açsın istemezler. Kamuflâjın gitgide haflfleme ve azalma yolunu tutması muhtemeldir ama, politika savaşından yokolması çok kuşkuludur.

V

SAVAŞIN SINIRLARI

Savaşın gizli cereyan etmesi gereken otokratik rejimlere göre açıkta, gözönünde cereyan ettiği demokratik rejimlerde, politika kavgasının sınırlarının daha geniş olduğu besbellidir. Öte yandan, demokrasilerde —ve yalnız onlarda— rejimin içinde ve **üstünde** olmak üzere, savaş tipi ikiye ayrılabilir. Savaşın aşağıda inceleyeceğimiz bu büyük sınırlarına başkalarını da eklemek gerektir. Siyasî partilerle baskı grupları arasında fark, iktidarı ele geçirmek ya da ona katılmak için yapılan dolaysız savaşla; iktidardakini değiştirmeksizin etkilemeye çalışmak için yapılan dolaylı savaş arasındaki farka eşittir. Demokraside dolaysız savaş her basamakta mümkündür. Otokraside ise yalnız

alt basamaklarda yapılır. İktidarın en yüksek basamağı, bunu işgal edeni nüfuz sahibi kılma amacını güden entrikaların işleyişiyle yalnız dolaylı bir savaşa konu olur, ama baştaki kimse değişmez. Tuhafı şu ki, demokrasilerde durum, iktidarın alt basamakları için belirli ölçüde tersinedir. Bu basamaklara ötedenberi yönetsel zümreler halinde kurulmuş ve öylesine mesleki inançlardan yararlanan teknisyen memurlar getirilir ki, siyasi otorite onları kesinlikle işten çıkaramaz. Şu halde memuriyetler elde etmek için dolaysız savaş sınırlıdır. Bunların sürekliliği, doruktaki bulunan politik ekiplerdeki değişmelerin kapsamını sınırlar. Otokrasilerde ise, tersine, hükümdar alt basamaklardaki bütün memuriyetlerde keyfinin istediği gibi aramalar ve aziller yapar, bu memuriyetler ise daha geniş bir dolaysız rekabete konu olur. En yüksek şefin güvenini kazanan kimse, artık engel diye bir şey tanımaz; gözdelerin değişmesi de böylece, seçimlerin yarattığı kargaşalıklardan daha esaslı olabilir.

Son olarak belirtelim ki demokrasilerde politika savaşı dönemsel bir nitelik edinir, ama otokrasilerde bu, böyle değildir. Genel seçimler değişmez ve belirli aralarla Devletin tümünü savaşın amacı haline getirmek gibi bir sonuç doğururlar. İktidarın tüm zorlama cihazı, tüm baskı sistemi böylece yenilen tarafından terkedilip yenenin eline teslim edilir; o da bunu, yeni bir galibe teslim edeceği güne kadar elinde tutar. Şu halde genel seçimler olarak kesin savaş anını oluştururlar. Politika savaşları da böylece düzenli bir tempoya uygun olarak cereyan ederler. Her dört ya da beş yılda bir kez bir canlanma evresinden geçerler, ara yerde de yavaşlarlar. Otokratik rejimlerde ise hiç de böyle kısılma ve gevşeme hareketleri, yükselme ve alçalmalar yoktur. Bunlarda entrikalar sürekli olarak düğümlenip çözülürler ve ateş yükselmeleri sadece konjonktürel koşullardan ileri gelir.

AÇIK SAVAŞ İLE GİZLİ SAVAŞ

Genel seçimlerin dışında olarak demokrasilerde politika savaşı aynı açık ve düzenli niteliği korur. Parlâmento tartışmalarında, basın polemiklerinde, toplantı ve tartışmalarda, partilerin, sendikaların ve çeşitli örgütlerin gösterilerinde herkesin gözü önünde cereyan eder. Bu alenilik mutlak değildir kuşkusuz. Demokrasilerde bile politikanın bir parçası karanlık, esrar ve giz-

lilik içinde olup biter. Sözgelimi seçimlerin finansmanını, kimi özel nüfuzların hükümet ve yönetim üzerindeki müdahalelerini v.b... öğrenmek olanaksız değilse bile güçtür. Fakat karanlığın bu işteki payı sınırlı kalır. Otokrasiide ise, tersine, karanlık her yandadır. Tartışmalar, polemikler, kavgalar, gösteriler genel olarak yasaktır. Kamuoyu hükümete olan hayranlığında, bağlılığında, sevgisinde sözbirliği etmiş haldedir. Ulus birleşiktir ve hizipleşme diye bir şey bilmez. Bu birliği tartışma konusu yapmak, bu hizipleri yaratmak yasanın cezalandırdığı bir suçtur. Aslında ise birlik ve beraberlik yapaydır. Politika savaşları yine de vardır ama gizlidir, örtülüdür.

Görünürde demokrasiler, otokrasilere göre daha bölünmüş parçalanmış durumdadır. Gerçekte ise bölünmeleri sadece daha görünür haldedir, çünkü bunların ifade edilmelerine olanak verilir, hattâ ifade edilmeleri kolaylaştırılır. Tekçi rejimlerin bölünmeleri belki daha derin ve daha vahimdir: Tıpkı içe itilince kişiliği zehirleyip sinir hastası eden ruh sarsıntıları gibi. Demokrasilerdeki açık politika savaşlarının karşısında, otokrasilerde ya kamufle, ya da gizli savaşlar vardır. Savaşın kamuflâjı çok değişik biçimlere bürünür. Bizzat Devlet kurumlarının herbiri bile belirli grupların, ya da belirli sınıfların sözcüsü haline gelebilirler. Her yönetim, her örgüt, her korporasyon kendi görüşünü ötekilere karşı savunmak eğilimindedir. Şayet filân kurum falan toplumsal gücün az-çok temsilcisi, başka filân kurum da başka falan toplumsal gücün temsilcisi v.b... haline gelirse bu teknik rekabetler, politika savaşları niteliğini edinebilirler. Otoriter rejimlerde kimi zaman tek olan sendikaların yine tek olan partiyle çatıştıkları görülür; böylece de bu iki oybirliği âleti, ayrılık ve bölünme araçları haline girmiş olur. Üniversiteler, ordu, yönetsel örgüt ve kurullar da muhalefet araçları haline gelebilirler.

Politika savaşları, kimi alanlarda hoşgörülen politika dışı savaşların ardında da gizlenebilirler. Sovyetler Birliğinde edebiyatta, resimde ve müzikte klâsiklerle modernler arasındaki savaş, gerçekte, Stalincilerle bir «liberalizasyon»dan yana olanlar arasındaki çarpışmadır. Siyasî olmayan örgütler böylece fiilen siyasî birer örgüt haline gelebilirler. Öğrenci dernekleri, gençlik hareketleri, hattâ spor birlikleri (1914'ten önceki Çek sokol'ları gibi), birçok otoriter ülkelerde bu rolü oynamışlardır. Bunların resmî amaçları politika savaşlarından ne denli uzak olursa, ik-

tidar da onlardan o denli az kuşkulanır. Üç kategori politikaya daha yakındır, dolayısıyla daha tehlikelidir: Bunlar kiliselerle felsefî dernekler, ekonomik ve sosyal nitelikteki örgütler ve edebî kurumlardır (Edebiyatın çözümlediği beşeri sarsıntı ve çatışmalar, toplumsal sarsıntı ve çatışmalardan ayrılmaz bir haldedir; 1956'dan önce Macaristan'da Petöfi kulübünün, 1789'dan önce Fransa'da fikir derneklerinin oynadıkları rol, çok karakteristiktir).

Siyasî amaçların siyasî olmayan amaçlar ardında gizlendikleri bu kamufle savaşları, demokrasinin açık savaşlarında kullanılan kamuflâj tekniği ile karıştırmamak gerektir. Bu teknik, bir siyasî amacı birincisine göre daha geniş, daha açıkça söylenebilir, daha soylu, dolayısıyla da vatandaşlara benimsetilmesi daha kolay bir başka siyasî amacın ardına gizlemekten ibarettir. Aslında kendi özel çıkarları için savaşmakta olan her toplumsal sınıf, her grup, her kategori tüm toplumun ortak çıkarları uğrunda (vatan uğrunda, adalet uğrunda, gerçek uğrunda) savaştığını az - çok iddia eder. Böylece hasımlarının içine kuşku salarak kendi durumunu güçlendirir. Kamuflâjın bu çeşidi gün ışığında cereyan eden bir siyasî savaşı gerektirir ki, bunun açık amacı, iktidardır. Siyasî amaçlar üzerinde savaşmak yasak olursa burada tanımını yaptığımız kamuflâj, tersine, siyasî amaçları, siyasî olmayan amaçların ardında gizler.

Fakat demokrasilde tutucu partiler «politika» ya aşağı, bayağı bir nitelik verme işini çoğu zaman başarırlar: Bu da siyasî savaşları siyasî olmayan görünüşler ardında gizlemek sonucunu doğurur. Partilerin, gençlik ve kadın kolları, spor, edebiyat ve sanat kulüpleri gibi, birçok ek kuruluşları böylece siyasî olmayan bir görünüş altında gizlenirler. Gerçekte siyasî amaçlar güden birçok baskı grupları, sadece ekonomik, sosyal, korporatif, felsefi, artistik amaçları varmış gibi yaparlar. Şu halde, iki kamuflâj çeşidi arasındaki ayrılık belirli ve kesin değildir. Şu var ki, demokrasilde her ikisi de mümkündür, çünkü savaşın siyasî olduğu açıkça söylenebilir. Otokrasilde ise bunun bir teki mümkündür: Açık siyasî savaş yasak olduğundan, siyasî amaçlar siyasî olmayan amaçların dış görünüşleri ardında gizlenir.

Bu kamuflâj ancak nisbeten liberal otokrasilerde kullanılabilir. Mutlakçı ve totaliter rejimlerde kamufle savaşların ancak yüzeysel bir nitelikleri vardır. Bunlar iktidara karşı gelmekten

çok, yönetim gruplar içinde bir klanlar ve hizipler çeşitliliğini ifade ederler. Gerçek siyasi savaşlar ancak saklılık içinde, gizli örgütlerin aracılığı ile cereyan edebilir. Hitler döneminde Alman demokratlarının direnişleri, Alman ordularınca işgal edilen Avrupa ülkelerinde bu ordulara 1940 ile 1945 arasında gösterilen direniş, bu alanda iyi örnekler verirler. Bunlar, son yıllarda sömürgelerin anayurda karşı ayaklanmalarını sağlayan gizli ulusal hareketlere; XIX. yüzyılda ve XX. yüzyılın başında Avrupa'da bağımsızlık savaşlarını yine böylece yöneten derneklere v.b.... benzetilebilir.

Bütün otoriter rejimlerin içinde bu çeşit gizli savaşların doğmasına doğal bir eğilim vardır. Bunlar ancak koşullar bir araya gelince gelişirler. İlkin halkın büyük bölümünün, rejimin çekilmez hale geldiğine karar vermesi gereklir. Gizli hareketi yığınların desteklemesi çok gereklidir; bu destek olmazsa gizli örgütler, kapsamı geniş olmayan bireysel suikastlerden başka hiçbir şey yapamazlar. Öte yandan, rejimi devirebilmek için makul bir umut da gereklidir. Rejim sürekli biçimde kurulmuşa benziyorsa, ancak birkaç dikkafalı muhalif gizli bir hareket tertiplemek yürekliliğini kendilerinde bulurlar. Halk yığını da ancak bir sonuç elde edilmesini mümkün görürse onları destekler. 1940 - 1944 savaşı sırasındaki gizli hareketlerin, 1945'ten sonra sömürgecilerdeki ulusçu örgütlerin gelişmeleri; tersine olarak da Hitler Almanyası'nda 1944'ten önceki nazi aleyhtarı hareketlerin zayıf etkisi, 1962'de Fransa'da O.A.S. (Gizli Ordu Örgütü,) tedhişçiliğinin başarısızlığı, 1963'te Kanada'daki Québec'te ulusçu örgütlerin sınırlı kalan hareket ve faaliyetleri bundan ileri gelmiştir. Son iki durumda gizli savaş demokratik bir rejimde cereyan ediyordu ve buralarda muhalefet sesini duyurmak için başka araçlara sahipti. O zaman gizli savaş çok azınlıkta olan küçük gruplar tarafından yapılmaktadır ve bunların pek az kimseye hitabedişleri, seçimlerde ve Parlâmentoda bir rol oynamaları bakımından her türlü umudu yoketmektedir. Meğer ki gizli savaş, yasal hareket ve faaliyet yolunun kendileri için kapalı olduğu, yasaklanmış partiler ya da gruplarca yönetilsin; ki bu da demokrasinin kısıtlanması demektir.

Hareket ve faaliyet araçlarıyla yapıları bakımından, gizli hareketler tüm ötekilerden farklıdır. Bunlar gizli toplantılara, ağızdan kulağa fısıltılar yaymaya, gizli propagandaya, kimilerce basıldığı bilinmeyen ilân ve broşür dağıtımına zorbalığı da eklerler: Devletin içinde gizli hücreler kurarlar, komplolar, sui-

kastler, tethişçilik yaparlar. Gizliliğin gerekleri onları tek ve aynı tip örgüt kurmaya zorlar ve bu, her yanda görülür: Nitekim mezarlık kiliselerinde, Doğunun gizli derneklerinde, XIX. yüzyılın Karbonari hareketlerinde, 1914'ten önce Sırp Kara El örgütünde, 1930 Hırvat Ustaşi'lerinde, 1940 - 1945 Avrupa direniş hareketlerinde, bağımsızlık için savaşan Cezayir ulusçu örgütünde, 1961 Fransız O.A.S.'sinde bu, böyle olmuştur. Bu tipin niteliği mümkün olduğu kadar ufak (genel olarak üç ilâ beş kişilik) temel gruplara bölünmek ve bu gruplar arasında sıkı bir ayrılık kurmaktan ibarettir. Yalnız her basamakta her grubun şefi, bir üst basamakla bağlantı halindedir. Böylelikle sırların açıklanması en aza indirilmiştir. Örgütün bir üyesi yakalanıp işkenceye tâbi tutulursa, ancak pek az sayıda kimseyi ele verebilir; polis gizli hareketin içine casuslar soktuğu zaman da bu, yine böyle olur.

REJİMİN İÇİNDE VE REJİMİN ÜSTÜNDE SAVAŞ

Demokraside bile açık siyasi savaş sınırlı olarak kalır. Bu bakımdan, rejimin **içindeki** savaşla rejimin **üstündeki** savaş arasında esaslı bir fark vardır. İngiltere'de, İskandinavya'da, Hollanda'da tüm partiler özgürlükçü parlâmenter demokrasi üzerine kurulu mevcut rejimi kabul ederler; hiçbiri buna itiraz etmez; savaş rejimin **içinde** cereyan eder. Fransa'da ve İtalya'da ise, tersine, aşırı sağda küçük faşist gruplar ve aşırı solda da büyük bir komünist partisi parlâmenter çerçeveyi ve çoğulcu demokrasiyi kabul etmezler; savaş, rejimin üstüne de çıkar. Birinci durumda her parti için savaş, iktidarı ele geçirmeye çalışarak sonra bunu, temsil ettiği toplumsal sınıflarla kategoriler yararına yürütmek ve aynı zamanda, mevcut kurumlarla kuralları korumaktan ibarettir. Bu kurumlarla kurallar böylece hemen hemen genel bir anlaşmaya (consensus) konu teşkil ederler. İkinci durumda kimi partiler, temsil ettikleri sınıflarla kategorilerin çıkarlarının yerleşmiş rejim çerçevesinde korunamayacağına inanırlar. Onun için bunun yerine bir yenisini koymak isterler. Konusu yalnız varılacak amaçla ya da aynı zamanda hem varılacak amaçlar, hem varılacak amaçlar, hem kullanılacak araçlar olduğuna göre, rejimin üstünde savaş birbirinden çok ayrı iki biçime bürünür. Daima da vatandaşların bir bölümünün mevcut kurumları kabul etmediğini ve bunların

yerine yenilerini geçirmek istediğini varsayar. Rejimin üstündeki savaşın hedefleri doğal olarak devrimcidir. Fakat arzulanan karışıklığı gerçekleştirmek için ya mevcut rejimin kuralları reddedilerek ona karşı yasadışı yoldan, zorbalıkla savaşılır; ya da tersine, iktidarı ele geçirmek için bu kurallar kullanılır ve yine onlara dayanılarak yeni bir düzen kurulur. İkinci şık, şu son yıllarda Fransa ve İtalya'da komünist partilerince benimsenen tutuma aşağı-yukarı uygundur. Bunlar, iktidarı ele geçirmek için kanunsuzluğa ve zorbalığa başvurmaktan vazgeçmişlerdi; buna ulaşmak için özgürlükçü demokrasinin kurallarını kabul ediyorlardı. Fakat, iktidarı böylece mevcut rejimin çerçevesi içinde ele geçirmiş olsalardı, onu, bu rejimi baştan aşağıya yıkmak için kullanacaklardı.

Otokrasilerde, bu ayrılığın ilgiye değer yönü yoktur. Rejim üstünde savaş kesinlikle hoşgörülmez. Hiç kimse mevcut kurumlara açıktan açığa itirazda bulunamaz. Bunlara ancak yasa dışılık ve zorbalık yoluyla karşı gelinebilir. Demokrasinin kendi niteliği ve büyüklüğü şundadır ki, hasımlarına da istediklerini söylemek iznini verir; buna göre de rejimin üstünde savaşı kabul eder. Bu yüzden, âciz duruma düşer mi? Özgürlük düşmanlarına özgürlük verilerek, onların özgürlüğü yoketmelerine izin verilir mi? Demokrasi, kendi ilkeleri dolayısıyla, onu yoketmek isteyenlere karşı kendini savunmamaya mı mahkûmdur? Hiç değilse bir noktada, verilecek cevap basittir. Demokrasi, kendi hasımlarına söz hakkı verir ama bunu ancak demokratik yöntemler çerçevesinde yapmalarr koşuluyla. Başkası düşüncesini zorla kabul ettirmeye kalkışırsa, bu düşünceye saygı gösterilmez. Onu zorbalıkla yoketmeye kalkışanlara karşı özgürlük, hattâ demokraside dahi, zorbalıkla savunulmak gerektir.

Şayet rejime karşı olanlar, tersine, demokrasi kurallarını kabul ederler ve mevcut kurumlar çerçevesi içinde savaşırlarsa, o zaman demokrasi ilkeleri, onların düşüncelerini ifade etmelerine olanak verilmesi zorunluğunu yaratır: Bu biçim altında, rejimin üstünde savaş mümkündür. Ama yalnız bir noktaya dek, ki bu da kuramlara değil, kuvvetlerin oranına bağlıdır. Şayet yasa dairesinde hareket eden bir komünist partisi seçimlerde oyların ancak yüzde 5 ya da 10'unu toplayabilirse, sorun yoktur: Rejime bu muhalefete karşın, demokrasi çok iyi işleyebilir. Oyların yüzde 20 ya da 30'unu toplarsa, bunlar beri yandan da sağlam ve sürekli olacaklarından, otorite makamlarından uzak tutma, hükûmete sokmama ya da az tehlikeli bakan-

liklar verme v.b... gibi kimi ihtiyat önlemleri almak gerektir. Bu sayede rejim fazla güçlükle karşılaşmaksızın işleyebilir. Nitekim 1945'ten beri Fransız ve İtalyan örnekleri de bunu göstermiştir.

Fakat şayet bir komünist partisi özgürlükçü bir demokraside - salt çokluğu ve iktidarın tümünü kendisine verecek olan - oyların yüzde 50'sine yaklaşırsa, durum bambaşka olur. O zaman, onun rejim çerçevesinde hareket ve faaliyet göstermesine göz yummak, rejimi kısa zamanda ölüme mahkûm etmek olur. Komünist partisini yasak etmek de rejimi öldürmek olur. Güçlü bir komünist partisini kapatmak onun sendikalar içinde, paralel örgüt içinde, başka sol partiler içinde yeniden kurulmasına engel olmayı; kısacası, ülke vatandaşlarının yarısına karşı geniş bir tenkil ve yasaklama sisteminin geliştirilmesini gerektirir. Böyle bir sonuca ancak bir diktatörlük ulaşabilir. Özgürlükçü bir demokraside bir komünist partisi oyların yüzde 50'ye yakınını elde etti mi bu açıkça sözkonusu ülkede özgürlükçü demokrasi koşullarının varolmadığı ve yalnız bir sol diktatörlüğü ile bir sağ diktatörlüğü arasında seçim yapılabileceği anlamına gelir.

Bunu böylece belirttikten sonra rejim üstünde savaş konusunda dış görünüşle gerçeği birbirinden ayırdetmek ve olayların gidişi ile bunlar hakkında edinilen izlenim arasındaki mesafeyi hesaba katmak gerektir. Devrimci partiler yaşlandıkça mevcut düzene katılma eğilimini edinirler; özellikle şu nedenle ki, düzen de az - çok onların yönünde yol almış olur. Bu partiler **rejime** karşıt durumdan, **rejim içinde** karşıt duruma geçerler. Fakat bu değişikliği mümkün olduğu kadar uzun süre, kendi militanlarından gizlemeye çalışırlar. Çünkü reformculuğa göre devrimin genellikle, hele Fransa'da, daha çok prestiji vardır. Hasımları da bu kamuflajı kolaylaştırırlar, çünkü bu onlara tutucu oyları kendilerine çekecek umacıyı harekete geçirme olanağını sağlar. 1900'de devrimci olan sosyalistler, 1920'den sonra rejimin içinde kaynaşıp yerleşmeye başlamışlardır. Fakat rejimi onlar da, hasımları da ancak 1945'ten sonra kabul etmişlerdir.

Komünist partisi de Fransa'da ve İtalya'da aynı yönde ilerlemektedir. Seçmenlerinin çoğu artık bir halk demokrasisinin kurulmasını arzulamamaktadırlar. Bunlar da Batılı çoğulcu sistemin içinde kaynaşıp yerleşmişlerdir ve bunun ortadan kaldırılmasını hiç istememektedirler. Militanlar düzeyinde ise bu evrim daha az ilerlemiş durumdadır. Fakat birkaç yıldır gözle gö-

rülürcesine hızlanmaktadır. Bunların çoğu kamu özgürlüklerine, düşüncelerin çeşitliliğine, tek kelimeyle özgürlükçü demokrasiye bağlıdırlar. Siyasî liberalizmi yoketmeden kapitalizmi ortadan kaldıracak olan çoğulcu bir sosyalizmin yolunu aramaktadırlar. Çok gelişmiş ülkelerde bir devrimin artık mümkün olmadığını anlamaktadırlar. Fakat bunu açıktan açığa itiraf etmiyorlar henüz. Kendilerine itirafa da hâlâ cesaret edemiyorlar. Fakat geçirdikleri derinliğine değişiklik, bir gerçektir. Her zaman olduğu gibi, kullanılan sözlerin ve ileri sürülen ilkelerin evrimi, olayların ve zihniyetlerin evrimine göre geridedir; bunlar devrimci olmaktan çıktıktan çok uzun zaman sonra, hâlâ devrimci görünmek istiyorlar. Bugünkü Fransa ile İtalya'da kömünist partisinin muhalefeti, görünürde, özgürlükçü demokrasi rejimine bir muhalefet olarak kalmaktadır; gerçekte ise gitgide rejimin içinde bir muhalefet haline gelmektedir.

Rejimin üstünde savaşla rejimin içinde savaş arasındaki ayrılık, meşruluk kavramına bağlıdır. Tüm vatandaşlar rejimi meşru sayıyorlarsa, bu herkesin üzerinde anlaşmış olduğu bir nokta ise, savaş rejimin çerçevesi içinde kalır. Şayet bu genel anlaşma bozulursa, başka sınıflar, gruplar ya da partiler başka türlü bir meşruluğa bağlı iken yalnız bazı sınıflar, bazı gruplar, bazı partiler mevcut rejimi meşru sayarlarsa, savaş rejim üstünde cereyan etmeye başlar. Genel olarak meşruluk, bir değer sistemine olan uygunluk demektir. Bir siyasî ideolojinin ortaya koyduğu iktidar imgesine uygun rejim, meşrudur. Demek ki meşruluk, inançlar üzerine kuruludur. Her ideoloji bir meşruluk tipi saptar: Bir monarşik meşruluk, bir demokratik meşruluk, bir komünist meşruluk v.b... vardır. Meşruluk mutlak değeri olan ülküsel bir hükûmet tipine göre soyutluk içinde değil; ülküsel hükûmet tipinin tarihsel kavramlarının herbirine göre somutluk içinde belirir.

Genel olarak belirli bir çağda, belirli bir ülkede hükûmetin biçimi, iktidarın geçici ve yürütüm yöntemleri üzerinde az-çok bir anlaşma vardır. Bu bakımdan, vatandaşlar yığınının meşruluk hakkında beslediği düşünceye uygun rejime meşru denir. Böyleçe, monarşi XVII. yüzyıl Fransası'nda meşru idi, demokrasi bugünün Fransası'nda meşrudur, özgürlükçü bir hükûmet Birleşik Amerika'da meşrudur, sosyalist bir sistem de Sovyetler Birliği'nde meşrudur. Yönetilenler yöneticilerini meşru sayarlarsa, doğal bir hareketle onlara itaat eğilimindedir. Politika savaşı

rejimin çerçeveleri içinde kalır, rejimin kendisi ise, hiç değilse savaşın amaçları bakımından olmasa bile araçları bakımından, kavganın üstündedir.

Bu yüzden Ferrero meşruluğu, vatandaşların itaatini kurarak toplum düzenini ve Devleti ayakta tutan, «Site'nin görünmez perisi» diye adlandırır. İleride de göreceğimiz gibi, iktidarın böylece kutsallaştırılması da kamuflajla ilgilidir. Fakat bunun, iktidarın vatandaşlara karşı olan zorbalığını azaltmak gibi bir etkisi vardır. Vatandaşlar meşru bir hükûmete az - çok doğal olarak itaat ederler; baskı ve tehdit ancak birkaç inatçı muhalife karşı ya da olağanüstü koşullar altında, ancak ikinci derecede rol oynar. Meşru olmayan bir hükûmet karşısında ise, tersine, vatandaşlar doğal olarak itaata yanaşmamak eğilimindedirler; ancak baskı ve zorla boyun eğerler. O zaman zorbalıkla tehdit iktidarın tek temelleri haline gelir; görünüşe karşın da iktidar çok daha güçsüz ve dayanıksızdır. Demek ki meşru olmama niteliği, hükûmetleri çok otoriter, çok sert olmaya sevkeder; diktatörlüklerin zorbalığı da bundan ileri gelir.

Bir hükûmetin herkesin gözünde meşru olmayışı, seyrektir. Çoğu zaman, genel bir anlaşmanın yokluğu yüzünden, meşruluğun çeşitli kavramları çatışır, ki bunlardan birini de iktidar temsil eder. O zaman politika kavgası rejimin kendisi üzerinde cereyan eder. Böyle bir durumda hiçbir hükûmet tüm vatandaşların gözünde meşru olamaz. Kimilerine göre meşru olan bir hükûmet, kimilerine göre meşru değildir ve bunun tersi de olur. Halkın önemli bir bölümüne göre her hükûmet ancak güç üzerine kurulmuştur. Sözgelimi XIX. yüzyılda Fransa'nın durumu da böyle olmuştur. O zaman monarşik meşrulukla demokratik meşruluk ülkeyi aşağı yukarı ikiye bölmüştü.

Bu çeşit bir durum devrimcidir. Halkın büyük çoğunlukça kabul olunmayıp tartışma konusu edilen sosyal yapılarda bir bunalım gösterir. Geleneksel meşruluk sisteminin karşısında bulunan yeni politik ideoloji, yeni toplumsal sınıfların ya da güçlerin Devlet içinde daha büyük bir rol oynamak yolundaki iradesini ifade eder. Aynı zamanda, genel anlaşmanın böylece bozulması, devrimci durumu vahimleştirir. Yapılardaki bunalımın yanısıra moral ve entelektüel bir bunalım, bir inançlar bunalımı yaratır. Eski politik sistemi halkın bir bölümünün gözünde «kutsal» olmaktan çıkararak, ona o zamana dek vermiş olduğu değeri hiçe indirerek bu sistemi daha çürük hale sokar.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ÇATIŞMADAN BİRLEŞMEYE

Tanrı Janus'un iki yüzü -yani savaşla birleşme (intégration)- birbirinden ayırdedilemez. Herşeyden önce bunlar her zaman açıkça belli olmaz. Sözgelimi politik rejimler bunun biriyle de, öbürüyle de ilgilidir. Daha iyi bir toplumsal düzen, daha gerçek bir birleşme için savaşmakta olan partiler de öyledir. Savaşın kurallarını saptamak, çerçevesini sınırlamak hem çatışmaların ifade edilişini düzenlemek, hem de onları azalma yoluna sokmak demektir. Rejimin içindeki savaş hem bir çarpışma biçimi, hem de bir birleşme biçimi demektir: Çünkü toplumun temel ilkeleri ve bunları uygulayan kurumlar üzerinde bir anlaşma bulunduğunu ifade eder. Meşruluk itiraza uğrarsa, savaş silâhı haline gelir; üzerinde herkes uyuşup anlaşırsa, birleşme aracı olur. Savaşın çerçevesi içinde buraya değin çözümlenen kavramların çoğunu birleşme çerçevesi içinde de çözümlemek mümkündür.

Öte yandan hemen tüm siyasi ideolojiler savaşın birleşme doğurduğu, çatışmaların artmasının ise onların ortadan kalkmasına ve gerçek bir toplumsal düzenin ortaya çıkmasına yol açtığı düşüncesindedirler. Muhalefetteyken her parti politikayı savaş olarak görür: İktidara geçti mi de birleşme olarak görür. Batı'da birleşmenin çoktan gerçekleştirilmiş, ya da gerçekleştirilmek üzere olduğu yolunda bir kanı vardır. Birleştirme sadece halk ilişkileri teknikle ya da psikanalitik tedaviler ile ilgilidir; ancak birkaç toplumdışı (asocial), dolayısıyla anormal kimse buna karşı koyabilir. Doğu'da, hattâ proletarya iktidara geçtikten sonra dahi nihayet âdil bir toplumun kurulabilmesi için uzun bir geçici evreye ihtiyaç olduğu düşünülmektedir. Yapılan itiraz ilerlemenin kendisiyle değil de, birleştirme için yapılan savaşın ilerleme hızı ile ilgilidir.

Görünüşe göre ilerlemenin tartışma götürür bir yanı yoktur. Fakat onun hakkında Doğu'da olduğu kadar Batı'da da gösterilen iyimserlik, daha çok tartışma konusudur. «Bolluk

toplumu»na ya da «komünizmin üstün evresi»ne erişilmekle anlaşmazlıkların da biteceği düşüncesi, belki bir ütopyadır. Kimi anlaşmazlıklar yokolmak, daha doğrusu azalmak yolundadırlar. Başka bazıları ise olduğu gibi durmakta, daha da artmaktadırlar hattâ: Bunlardan biri de vatandaşlarla teknik ilerlemenin eskisine göre daha tehlikeli hale soktuğu iktidar arasındaki anlaşmazlıktır. Ortaya yeni yeni anlaşmazlıklar çıkmakta, eski anlaşmazlıkları başka bir alana aktarmaktadırlar: Batı toplumlarında proletarya yokolurken, zengin uluslarla proleter uluslar arasındaki çatışma büyümektedir.

I

BİRLEŞTİRME KURAMI

Lalande'ın «Felsefe Sözlüğü», «Birleştirmeyi canlı bir varlığın parçaları ya da bir toplumun üyeleri arasında daha sıkı bir bağlılık kurmak» diye tanımlıyor. Demek ki birleştirme, bir toplumun kaynaşma yolundaki sürecidi ki, o toplumu -üyelerince öyle olduğu hissedilen bir düzen üzerine kurulu uyumlu bir Site haline koyma amacını güder. Politik birleştirme sözü ile bu süreçte örgütlü iktidarın (hükûmetin, Devletin) payı anlaşılır. Birleştirmenin biri olumlu, öbürü olumsuz olmak üzere, iki yönü vardır. Bir toplumu birleştirmek demek, herşeyden önce onu bölen çatışmaları yoketmek, onu parçalayan kavgalara son vermek demektir. Fakat çatışmasız bir toplumu oluşturan bireyler tıpkı, herbiri komşularından ayrı olan, aralarında hiçbir gerçek bağ bulunmayıp sadece yanyana duran bir kalabalık gibiyse, bu toplum gerçekten birleşmiş sayılamaz. Birleştirme yalnız anlaşmazlıkların yokedilmesini değil, dayanışmaların gelişimini de gerektirir. Pratikte bazen bu iki yön birbirine karıştırılmaktadır.

SAVAŞIN SINIRLANMASI

Politik çatışmalar temel sorunlarla ilgili olduklarından doğaları gereği kendilerini zorbalıkla ifade etmek eğilimindedirler. Kimi insanlar sefil bir durumdan, bir yoksunluklar ve yoksulluklar âleminden çıkmak için savaşırlar; kimileri ise kendilerini böyle bir âlemden kurtarmak için, mağdurlarla sömürülenlere

karşı kendi ayrıcalıklarını savunmak için çarpışırlarsa zaferi kazanmak üzere herbirinin fizik zorbalık da dahil, her aracı başvurması doğaldır. Ayaklanmalar, isyanlar, devrimler, içsavaşlar, suikastler, tenkiller, idamlar, kuvvet darbeleri: Politikanın yolu ceset yığınlarıyla doludur. Orada her an anlaşmazlıklar kanla çözülmek eğilimindedir.

Bununla birlikte politika: «Fizik zorbalığı bertaraf etmek, toplumsal ve bireysel anlaşmazlıklara daha az sert, daha az şiddetli, daha az kanlı başka ifade araçları sağlamak için yapılan sürekli çaba» diye de tanımlanabilir. Politika, başka araçlarla devam ettirilen içsavaştır: Yani içsavaşın inkârıdır, çünkü (dışarıda olsun, içeride olsun) savaş, kullandığı araçlarla tam olarak tanımlanır. «Soğuk» savaş diye bir şey yoktur. Savaş, anlaşmazlıkların çözümü için fizik zorbalığın kullanılması demektir. Sınıf kavgaları, ırk çekişmeleri, il rekabetleri, kişiler arasındaki uyuşmazlıklar elde silâh, kanla halledilirse politikanın da bir bakıma dışına çıkılmış olur. Politikanın amacı, yumrukların, bıçakların, mızrakların, tüfeklerin yerine başka savaş silâhlarını koymaktır.

Zorbalık araçlarının bu bertaraf edilişi, üç ayrı evreye bölünebilir. Birinci evrede iktidar, fizik güç kullanarak çarpışmaya kararlı hasımları durdurmak için gereği kadar güçlü değildir. Sadece bunun kullanılışını daraltabilir, sınırlayabilir, düzene sokabilir. Yaşamın kabul ettiği özel öcalmalar, teke tek savaşlar, «Tanrı mütarekeleri» vb...[1] bu duruma uygundur. Yumrukla ya da kılıçla çarpışma kaldırılmış değildir ama, sonuçlarını hafifleten düzenlenmelerde sınırlanmıştır. İkinci bir evrede bu kabaca ve barbarca biçimlerinin yerini daha uygarca zorbalık biçimleri almıştır: Yağma ya da toptan öldürmenin yerine grev; ağır hizmet ya da hapisin yerine lokavt geçmiştir. Nihayet sonuncu safhada da politika fizik zorbalığı büsbütün bertaraf etmiş, onun yerine seçim savaşları, parlâmento tartışmaları, komisyonlarda tartışmalar vb... gibi öbür savaş biçimlerini koymuştur.

---

(1) XI. yüzyılda çıkarılan dinsel bir yasa iki çarşamba akşamından pazartesi sabahına dek her türlü zorbalık ya da savaş hareketini yasaklamaktaydı **(Çeviren).**

Görülüyor ki böylece demokratik yöntemler politika savaşlarının daha ılımlı, daha yumuşak, fizik zorbalığa göre daha az sert ifade araçlarıdır. Demokrasi anlaşmazlıkları, kavgaları, çatışmaları herkesin gözü önüne seriyor diye ona takazada bulunmak, onun temel amaçlarından birini bilmezlikten gelmek olur. Demokrasi çarpışmanın yerine tartışmayı, tüfeklerin yerine ikili konuşmayı, yumrukların yerine kanıtları, kas ya da silâh üstünlüğünün yerine oylamanın sonuçlarını koymak amacını güder. Çoğunluğun yasası, daha kuvvetlinin yasasına göre daha uygar, daha az sert bir biçimdir. Sayının böylece sorunları çözmesine itirazda bulunulabilir. Bu ilke tüm insanların eşit oldukları düşüncesine dayanmakla birlikte bu hal, tümüyle memnunluk verici değildir. İş somutluk alanına dökülünce sayı yasasıyla pazı kuvveti ya da makineli tabanca yasası arasında bir seçim yapmak gerektir. Birinciyi ikincinin yerine koymak, büyük bir ilerlemedir.

Zorbalığın bertaraf edilmesiyle savaşın böylece sınırlanması, tam anlamıyla birleştirme değildir. Bir anlaşmazlığın ifade ediliş tarzını sınırlamak, hasımları bir içsavaşta çarpıştıracak yerde basın polemiklerinde, seçim savaşlarında, Parlâmento tartışmalarında karşılaştırmak, onları yine de karşı karşıya getirmek demektir. Yine de siyasî savaş alanı üzerinde kalınmış olur. Bununla birlikte fiilen de birleştirme alanına doğru kayılmış olur. Savaşın araçlarını değiştirmek, onun niteliğini de değiştirmektir. Zorbalık çarpışmanın sınırlanmasını önler; hınzı ve öcalma zihniyetini geliştirir, bunlarca başlangıçtaki anlaşmazlığı daha da vahimleştirir. Nedenleri bir başka nedenlerin, öcalma arzusunun yararına olarak yokolma yolunu tutarlar. Çağlar boyunca artık çarpışmalarına neden kalmamış olan gruplar, vaktiyle yapmış oldukları savaşın şiddetini anımsayarak yine de bir çarpışma nedeni bulurlar. Bir taraf, yediği tokatları iade etmek ister, hattâ tokat vurmak için artık başka nedenler kalmamış olsa dahi. Öte yandan ve özellikle, zorbalığı savaşların dışında tutmak, bu sınırlamayı tüm hasımların kabul etmesini gerektirir. Zorbaca olmayan bir çekişmenin kuralları üzerinde bir anlaşma gerektir: Bu olmazsa, eninde sonunda yine zorbalığa dönülecektir. Çarpışmayı sınırlamak dahi bir ilk uzlaşma, bir ilk işbirliği, bir ilk birleştirme ögesi demektir.

Zorbalığın kaldırılması hiçbir zaman topyekûn değildir. Politika zorbalığı gidermek için bir çabadır ama hiçbir zaman bu-

nu tam olarak başaramaz. En uygar, en iyi örgütlenmiş, en demokratik Devletlerde dahi zorbalık her zaman hazır-nazırdır. Tortu halinde bir zorbalık kalmıştır ki birkaç münferit kişi, çok azınlık halinde birkaç küçük grup, birkaç bağnaz unsur tarafından kullanılır. Bunlar yumruğa, sopaya, hattâ bomba ve tabancaya başvururlar. Geriye bir de gizli haldeki zorbalık kalır. Sınıflar, gruplar ve kişiler zorbaca olmayan, nizami yöntemler kullanırlar ama bunu, bu yöntemler onlara meramlarını gerçekten ifade olanağını verdiği sürece yaparlar: Yoksa zorbalık patlak verir.

Son olarak, Devletin kendisi de zorbalık üzerine kurulmuştur: Ordu, polis, hapishaneler, cellâtlar onun son desteğidir. Bu fizik baskı araçları gerçekten kamu yararına, herkesin iyiliğine kullanıldıkları ölçüdedir ki anlamları değişir kuşkusuz. İktidar, daha büyük bir zorbalığı önlemek için zorbalığa başvurur. İşte bu yasal zorbalıktır ki zorbalığı sınırlama olanağını veren araçlardan biridir. Fakat, uygulama, her zaman kurama uygun değildir. Marksçılar Devleti «zorbalık altındaki sınıfın sömürülmesini sağlamak için egemen sınıf tarafından kullanılan baskı araçlarının bütünü» diye tanımlarken, gerçeğin hiç değilse bir bölümünü ifade etmişlerdir. Bu anlamda politika, zorbalığın ortadan kaldırılması demek değildir: Kişilerin ve grupların ellerinden çekilip alınan zorbalık araçlarının merkezleştirilerek, tekelleştirilerek, örgütlendirilerek yalnız iktidarın eline verilmesi demektir.

Fakat bu merkezleştirme, bu tekelleştirme ve bu örgütlendirme zorbalığın kullanılmasını yine de azaltır. Lenin de bunu kabul ediyor ve şöyle diyordu: «Devlet, bir sınıf zorbalığı organizmasıdır, bir sınıfın başka bir sınıf tarafından baskı altında tutulmasına yarayan bir organizmadır; bir düzenin yaratılmasıdır ki sınıflar arasındaki **anlaşmazlığı azaltarak**, bu baskıyı yasallaştırıp sağlamlaştırır» (Devlet ve Devrim). Tarafımızdan belirtilen bu aynı «anlaşmazlığı azaltma» terimi, Engels'te de vardır. Marksçılara göre Devletin ve örgütlenmiş iktidarın ortaya çıktası baskıyı kurumlaştırarak, nizamileştirerek bir sınıfın ötekini ezmesi işini daha da güçlendirir. Egemen sınıfın iktidarı, Devlet denen baskı cihazını elde tutmak suretiyle, daha da sağlamlaşır. Fakat böylelikle egemenliği de daha az sert, daha az zorbaca, daha ılımlı biçimlere bürünür. Demek ki politikanın «savaş araçlarının sınırlanması, fizik zorbalığı yoketme eğilimi»

diye yapılan tanım, genel niteliktedir. Sözkonusu olan, tam anlamda bir yoketmeden çok, zorbalığın başka bir alana aktarılmasıdır: Fizik zorbalığın yerini yasal, hukuki, elleri temiz bir zorbalık almıştır.

UZLAŞMANIN KURULUŞU

Zorbalığın giderilmesi, savaşın kurallarıyla ilgili bir ilk uzlaşma yapılmasını gerektirmektedir. Artık biçim üzerinde değil de, esas üzerinde yapılacak bir uzlaşma düşüncesiyle, birleştirme sürecine gerçekten girilmiş olur. Sözkonusu olan artık politika savaşının cereyan tarzını düzenlemek değil de, çarpışan çıkarları ayarlayıp buna son vermektir. Uzlaşmalar yapmak, politikanın başlıca görevlerinden biridir. Demokratik rejimlerde kurumlar işte bu iş için düzenlenmiştir. Bunlardaki yöntemler yalnız anlaşmazlıkları zorbaca olmayan araçlarla ifadeye yaramaz; bu yöntemler aynı zamanda anlaşmazlıklara uzlaşma yoluyla son vermek için de konulmuştur. Tartışma, komisyon, müzakere mekanizmaları her hasıma kendi kanıtlarını ifade olanağını verir. Bunlar aynı zamanda sorunun tümü hakkında, bütün yönleriyle bilgi edinilmesini sağlarlar, böylece herkes karşılıklı çıkarların çeşitliliğini ve karmaşıklığını kavramış olur. Bu savaşa katılan herkes müdahalelerinde ve oylarında kendi gücünü duyurabilir: Fakat çoğu zaman anlaşmalar, birleşmeler de gerektir ki bunlar, karşılıklı ayarlamalar yapılması zorunluğunu yaratırlar.

Takınılan karşılıklı tavırların aleniliğinin, demokraside uzlaşmaları güçleştirdiği çoğu zaman söylenilmiştir. Uluslararası ilişkilerde gizli müzakerelerin «meydan diplomasisi»ne olan üstünlüğünü övmek, gelenek halindedir. Demek ki politika savaşlarını gizli tutan otokrasiler - bunların kurumları uzlaşma için şekil itibarıyla daha az örgütlenmiş olmakla birlikte - bu bakımdan üstünlüğe sahiptirler. Bu görüşlerin hepsi yanlış değildir ama abartılıdır. Modern Devletlerde büyük halk yığını politik anlayış bakımından yüksek bir düzeye ulaşmıştır; haberleşme araçları sorunların başlıca yönlerini ona açıklamaktadır. O zaman da o, genel olarak, uzlaşmaların gerekliliğini çok iyi anlamaktadır. Otokratik kurumlar, gizlilik dolayısıyla bir üstünlüğe sahiptirler, demiştik. Fakat bunların yapılarının tümü, tek yanlı olarak saptanıp, Devleti elinde tutan parti ya da sınıf tarafın-

dan yukarıdan zorlanan çözüm biçimleri uygulanmasını gerektirir. Bu çözüm biçimleriyle kıyaslandıkta, bu üstünlük pek de büyük bir şey değildir.

Başlıca iki büyük uzlaşma tekniği vardır ki bunlar müzakere ve hakeme başvurma yoludur. Hasımlar tartışma ve karşılıklı konuşma yoluyla görüşlerini kendileri bağdaştırmaya çalışabilirler. Diplomatik ilişkilerin alışılmış yöntemi, demokratik tartışmaların genel biçimi budur. Savaş halindeki taraflar masa başında toplanarak karşılıklı ödünler bahasına herbirinin çıkarlarını hesaba katan bir uzlaşmanın koşullarını saptamaya çalışırlar. Fakat hasımlar tarafsız bir üçüncü şahısa da başvurabilirler ve aralarındaki anlaşmazlığı çözme görevini ona verirler. Hakeme bu başvurma uluslararası ilişkilerle toplumsal anlaşmazlıklarda oldukça düzenli biçimde kullanılmaktadır. Politikada bazen ilgi çeken biçimlere büründüğü olmuştur. M.Ö. VII. yüzyılda kimi Yunan Siteleri büyük iç anlaşmazlıklar yüzünden parçalanmışlar ve içlerinden çoğu tiranlık uçurumuna yuvarlanmıştır. Bunun üzerine bu Siteler, Bilgelere başvurdular: «Bize yeni anayasalarla yeni yasalar verin. Bunlar, vatandaşlara birlikte yaşamaya devam olanağını veren yeni uzlaşmalar üzerine kurulu olsun,» dediler. Böylece çoğu kez -daha tarafsız görünüyor diye- başlarına bir yabancıyı geçirdiler.

Demokrasi, genellikle, birinci uzlaşma tekniğine uygundur. Yöntemleri, hasımların daima karşı karşıya gelmeleri olanağını hazırlar. Kimileri de otokrasinin ikinci tekniğe uygun olduğu iddiasındadırlar. Bunlara göre partilerden bağımsız olan, sınıfların, hiziplerin ve kişilerin üstünde bulunan Devlet, otokraside bir keyfilik durumundadır. Uzlaşmaları hasımların görüşmeleri yoluyla değil de, olayların objektif ve tarafsız çözümlenmesiyle ortaya koyar: Nitekim Solon ve benzerleri de öyle yapmaktaydılar. Batılı demokratik doktrinlerde Devlet de bir hakem sayılır kuşkusuz. Fakat otokrasinin kuramcıları bu kavramı eleştirirler. Onlara göre demokratik Devlet doğası gereği bir hizibin, bir partinin, bir sınıfın elinde kalır, bunlar da onu kendi öz çıkarları yararına olarak başka hiziplerin, partilerin ya da sınıfların aleyhine kullanırlar. Bütün toplumsal kategoriler karşısındaki bağımsızlığı dolayısıyladır ki, yalnız otokratik Devlet hakem olabilir. Bu kuram dış görünüşle gerçeği birbirine karıştırmaktadır. Otokratik Devlet partilerle sınıfların üstündeymiş gibi görünür ama gerçekte hiçbir zaman öyle değildir. Demokra-

tik Devlet gibi o da az-çok bir sınıfın ya da bir partinin elindedir ve genellikle daha tam olarak öyledir, muhalefet bu durumu tersine çeviremez çünkü. İleride de göreceğimiz gibi, hiçbir Devlet biçimi kavganın, tartışmanın üstünde değildir; otokratik Devlet ise ötekilere göre daha çok öyledir.

Politik uzlaşmalar doğaları gereği sınırlıdırlar. Uzlaşmanın ilkesi, «armudu ikiye bölmek» ve her parçasını bir tarafa vermektir. İdeal uzlaşma, mükemmel uzlaşma odur ki, toplulukta herkesin üstünlüklerini ve özverilerini denkleştirir: demek ki simgesini terazide bulan ilkel nısfet (denksizlik) biçimi altında, adalet üzerine kurulu olması gerekir. Böylece her kişi, her grup, bir sınıf memnun edilebilir: Birbirleriyle savaşma nedenleri ortadan kalkar çünkü. Uzlaşmalar adaletli göründükleri ölçüde, bunların yapılmaları daha kolaydır: Böylece adalet kavramı birleştirme sürecinde büyük bir rol oynar.

Adaletin tanımı, inceleme konusu toplumun ideolojilerine ve değer sistemlerine bağlıdır. Bunun eksenini hemen daima zenginliklerin ve toplumsal çıkarların dağılışı oluşturur ki bu, bir kıtlık durumunu gösterir: Bu takdirde bu zenginliklerle çıkarlar, giderilecek gereksinimlerden daha azdır. Aristokratik toplumların burjuva toplumlar biçimine doğru yol alışı, -doğuş, kalıtım biçimi altında büyük bir rol oynamaya devam etmekle beraber- «herkese doğuşuna göre» ilkesinin yerine, «herkese yeteneklerine göre» ilkesini geçirmiştir. Sosyalizm de «herkese emeğine göre» vermek istiyor: Fakat, etkinlik nedenleri yüzünden bu işi tümüyle yapamamıştır. Marksçılara göre, sosyalizmden komünizme geçiş, «herkese emeğine göre» ilkesinin yerine «herkese gereksinimlerine göre» ilkesinin geçmesiyle kendini belli edecektir. Bu sonuncu ilkel kıtlıkların sona ereceğini ve bir bolluk toplumunun ortaya çıkacağını varsaymaktadır. Bu toplumda da mallar bütün gereksinimleri giderecek biçimde, yeterince bol olacaktır. İleride sorunun bu yönüne yine döneceğiz.

Kuramla uygulama arasında çok mesafe vardır. Aslında uzlaşmalar adalet kadar ve ondan da çok, güç oranlarını ifade ederler. İki hasım da aynı ağırlıkta olsalar, ikisi de aynı ustalıkla pazarlık etseler, vardıkları uzlaşma nısfete tam tamına uygun olurdu. Gerçekte ise bu nisfet durumuna seyrek rastlanır. Kuşkusuz, eşitsizlik çok büyükse, hasımlardan biri ötekini kolaylıkla ezebilirse, uzlaşma olmaz. Karşılıklı güçler arasındaki oransızlık büyük olmadığı takdirdedir ki, uzlaşma ortaya çıkar:

Öyle ki, savaşın sürmesi her bir taraf için yarardan çok zarar doğurur. Genel olarak bir oransızlık kalır, bu da uzlaşmaya eşitsiz bir nitelik verir. Ancak adalet kavramı daha güçlü olanın isteklerini biraz yatıştırabilir ama bu, hiçbir zaman büyük ölçüde olmaz. Böylece uzlaşma, bunu yapmaya razı oldukları anda, karşılıklı güçlerin durumunu açığa vurmuş olur.

Son olarak da savaşla uzlaşma arasındaki karşıtlık, mutlak değildir. Uzlaşma savaşın sonu değildir; bir fâsıla, bir mütarekedir, güçler oranının değişmesi onun yerine başka bir uzlaşmayı geçirecektir. Demokrasilerin politik yaşamı da bu süreci çok güzel göstermektedir. Otokratik rejimlerde bu, daha az görülür: Bu rejimlerde uzlaşmalar daha gizlidir çünkü. Bu hal otokrasilerde de güçlerin oransızlığı fazla büyük ve aralarındaki çatışmalar çok derin olmadığı zaman olup biter. Fakat güç oranlarının evrimi çoğu zaman yavaştır, bu ise birçok uzlaşmalara çok uzun bir ömür verir. Âdet, alışkanlık, genel olarak da toplumsal süredurum (inertie) bu yönde işlerler.

Politik savaşların sadece durdurulması değil de kesin olarak ortadan kaldırılması için asıl bunları doğuran nedenlerin -yani toplumun tümünü oluşturan kişiler ve gruplar arasındaki çatışmaların- yokedilmesi gerektir. Tüm çatışma ögelerinin topyekûn yokedilebileceği kuşkuludur. Bu sorunu daha sonra inceleyeceğiz. Fakat kimi ögelerin azaltılması mümkündür ve toplumların doğal evrimi de bu yöne gider görünmektedir. Savaşların genişlemesi böylece sınırlanırsa, uzlaşmalar da doğal olarak daha kolay ve daha sağlam olur ve mütarekeden barışa geçme eğilimi belirir. İkisi arasındaki sınır hiçbir zaman belirli değildir. Uzun bir mütareke, barışa çok benzer, fakat kimse bunun kesin niteliğini hiçbir zaman garanti edemez.

DAYANIŞMALARIN GELİŞİMİ

Savaşsız, anlaşmazlıksız, çatışmasız bir toplumun varolabileceğini farzetsek bile, bunun tüm üyeleri birbirlerinden ayrı ve bağımsız kalırlarsa bu toplum tümüyle birleşip kaynaşmış sayılamaz: Tıpkı Amerika'da pazar akşamları görülen, yollarda otomobillerinin karoserillerine kaplanmış; trafik lambalarıyla işaretlerine isyansız boyun eğen; yasaklarla kısıtlamalara disiplinle saygı gösteren; saldırganlıktan ve rekabet zihniyetinden yoksun; birbirlerine o denli yakın ki, kocaman kelebekler misali

kimi zaman çarpışan; fakat yine de birbirlerinden çok uzak ve görünüşe karşın çok yalnız insanlar gibi. Dayanışmalar gelişmezse toplumsal birleşme de olamaz.

Dayanışma herşeyden önce toplu yaşayışın dokusundan doğar: Bunda herkes, girift bir alış-veriş, bir değiş-tokuş dokusu içinde, başkalarına muhtaçtır. Durkheim işbölümünde bu birinci tipteki dayanışmaların kaynağını görmekteydi. İlkel kapalı ekonomilerde az gelişmiş olan bu dayanışmalar, alış-verişlerin özelleştikleri ölçüde büyüyüp gelişirler. Eski yurt bilgisi kitaplarında gördüğümüz: «Ekmekçi olmasaydı ekmek bulabilir miydin?..» diyen safça «manzume», bunu en ilkel biçimiyle anlatır. Kapitalist bir ekonomide ise bu, tümüyle maddi kalır. Herkesin faaliyetine yalnız kendi bencil, özel çıkarı egemen olduğundan, psikolojik bakımdan hissedilmez. Ekmeği pişirirken fırıncı hemşehrilerine objektif olarak hizmet eder. Sübjektif olarak, herşeyden önce para kazanmaya çalışır, hemşehrileri de bunu bilirler. Ticari firmaların, yaptıkları «hizmetler» hakkındaki reklâmları sadece alıcılarda kendi mallarına karşı sempati yaratmak içindir. Onların çalışmalarının nedeni «hizmet» değil, kâr etmektir.

Sosyalist kuramcılar bu alışveriş ilişkilerinin, yaşanmış bir dayanışma yönünde, kökten değişmesini gerekli görürler. Onlara göre sosyal hizmet kavramı, kişisel çıkar kavramının yerini almalıdır. Uygulama alanında, bu yönelişin güç olduğu farkedilmiştir. Sovyet ekonomisinde daha iyi verimler elde etmek için özendirme hareketini kişisel çıkarla geliştirmek gerekmiştir. Bununla birlikte bu kişisel çıkar, vatandaşların faaliyetlerinin başka ögeleri arasında sadece biridir, ana öge değil. Önemi belki de kapitalist zihniyetlerin sürekliliğinden ileri gelmektedir. Ancak, bugünkü gidiş bunu gitgide azaltmak eğilimindedir. Kişisel çıkar dürtülerini ortadan kaldırarak yerlerine özgeci (altruiste) dürtüleri koymak, sosyalizmin başlıca amacı olarak kalmaktadır. Bencillik de hakları çiğneyen bir olaydır.

Durkheim dayanışmanın ikinci kaynağının benzerlik olduğunu düşünmekteydi. Her toplum ilkönce benzerlik üzerine kuruludur: Bunun temelini dil, din, töre, efsane, değer sistemi ve genel olarak da kültür ortaklığı oluşturur. Başka gruplar üyelerinden olan ayrılık daha iyi görüldüğü oranda, benzerlik daha çok idrâk edilir: Dayanışmaların gelişiminde «yabancı» kavramının büyük önemi vardır. Fizik temas, yakınlık, birlikte olma

keyfiyeti de esaslıdır. Topluluğun öbür toplumlara göre olan durumu da önemlidir. Yalnızlık, belirli sınırlar çizerek, onlara doğal bir nitelik vererek kollektif anlaşmayı kuvvetlendirir. Bir dış tehlikenin varlığı, bir düşmanın tehdidi de -bu düşmanla bu tehlike gerçek ya da hayali olsun- yine önemlidir. Toynbee toplum bağlarının gelişiminde felâketin, «meydan okuyuşun», güçlüklere karşı koyuşun etkisini belirtmiştir.

Dayanışma, bir topluluk üyelerinin benzerlik ya da fizik yakınlığından çok, bu benzerlik ya da yakınlık hakkındaki kollektif tasarımları üzerine dayanır. Bu bakımdan bir topluluk üyelerinin onun geçmişi, bizzat kendileri ve kollektif gelecekleri hakkında zihinlerin yarattıkları imgeler çok önemlidir. Uluslaşın oluşumlarında -gerçek olsun, efsanevi olsun- tarihin oynadığı esaslı rolü daha önce belirtmiştik. Bu, öteki insan topluluklarında da böyledir. «Ulusal klişeler»in, yani orta sınıf vatandaşın basitleştirilmiş resimlerinin -ki bunlarda Fransızların Jacques Bonhomme'u, Almanların Michael'i, Amerikalıların Sam Amcası gibi, toplumun üyelerini az-çok görmek mümkündürrolü de yabana atılamaz. Birlikte gerçekleştirilecek büyük bir tasarının imgesi de belki daha güçlü bir birleşme ögesidir. Kutsal Kitap: «Hayâl olmazsa halk yokolur,» der. Her toplumun bir Adanmış Toprak'a gereksinimi vardır.

Son olarak, dayanışmaların gelişimi belki de, insanın derin bir içgüdüsü üzerine dayanmaktadır. Kimi hayvan toplumlarını izah için bir biyolojist, bu toplum üyelerini birlikte yaşamaya sevkeden, bir «karşılıklı çekim»den sözetmiştir. İnsan toplumlarında da bu vardır. Yalnızlık kaygısını betimlerken, psikologlar Tekvin'in şu sözünü anarlar: «İnsanın yalnız olması iyi değildir.» Herkesin, kendi varlığının topyekûn açılıp gelişme olanağını bulduğu bir grup içinde birleşip kaynaşma arzusu, kollektif yaşayışın belki de başlıca etkenlerinden birini oluşturmaktadır. Bugünün kusurlu, adaletsiz, yüzeysel Sitesinin ötesinde uyumlu bir Sitenin hayali durmaktadır ki, bunun üyeleri nihayet bencilliklerinden, yalnızlıklarından, ayrı yaşayışlarından sıyrılacaklardır; orada herkes birbirine hukuki taahhütlerle değil; alışveriş ve işbölümü mekanizmalarıyla değil; alacak ve borcun zincirleriyle değil, fakat karşılıklı anlayış, özgecilik ve sevgiyle bağlı olacaktır. Marx ile Teilhard de Chardin, ayrı biçimler altında, bunun bir hayâl olmadığını ve insanlığın gidişinin bunu gerçekleştirme yolunda olduğunu düşünmektedirler.

II

BİRLEŞTİRME TEKNİĞİ

Toplumsal birleşmenin kurulmasına böylece yardım eden ögeler arasında çoğunun iktidarla ilgisi yoktur. «Karşılıklı çekim» doğal bir olaydır; benzerlikle yakınlığı Devlet yaratmış değildir; ekonominin çeşitlenmesi, işbölümü ve alışverişlerin çoğalışı, hiç değilse bir ölçüde, onun dışında gelişmektedir. Birleştirme politikanın son amacıdır ama, bunu gerçekleştirecek araçların hepsi politik değildir, bunu böylece belirtelim. Devlet birleştirmeyi başlıca dört araçla geliştirir: Nizamlar ve yöntemler koyarak; kollektif hizmetleri düzenleyerek ve toplumun tümünü yöneterek; vatandaşların eğitimini sağlayarak ve nihayet, yola gelmeyenlere karşı baskı kullanarak.

NİZAMLAR VE YÖNTEMLER

Ulusun içinde Devlet, her topluluğun içinde de örgütlenmiş iktidar, toplumsal birleştirme işlevlerini ilkin nizamlar ve yöntemler koyup yürütmekle icra ederler, ki bunların tümü hukuku oluşturur. Kuşkusuz (ticaret ve köy töreleri vb. gibi) bir geleneksel hukukla bir de (özel kişiler arasındaki sözleşmeler gibi) akdî hukuk vardır. İlkel toplumlarda önemli olan birincisinin, modern toplumlarda ancak ikinci derecede rolü olur. İkincisinin etkisini Devletin nizamlamaları boyuna azaltmakla birlikte bu, modern toplumlarda yine de çok gelişmiş olarak kalmaktadır. Her ne olursa olsun, biri de, öbürü de ancak iktidarca tanınıp onaylandıkları ölçüde uygulanabilirler. Bir mahkeme ya da bir resmî daire karşısında töre ancak, iktidarın eseri olan yasa bunun yapılabileceğine karar vermişse, ileri sürülebilir. Âkitler de ancak yasa koyucunun izni ölçüsünde yürürlüktedir. Son olarak, hukukun tanımını iktidar yapar: Hukuk, Devletçe konan ya da kabul ve tasdik edilen nizamlarla yöntemlerin tümüdür.

Nizamlarla yöntemlerin başlıca amacı ilkin zorbalığı giderek çatışmaların ortaya dökülmesini sınırlamaktır. Özel kişiler arasındaki çatışmalarda özel öcalmaların nizamlanışı, hukukun ilk biçimidir ve en ilkel olanıdır. Bu evrede zorbalık yalnızca dizginlenmiş, sınırlanmıştır. Daha sonra tüm özel öcalmalara son

verilmiştir: Mağdurun hakkını Devlet inanca altına alır; aynı zamanda kişilere ve mallara zarar veren, böylece kendisinin koyduğu yasaları çiğneyen kimseleri cezalandırır. Sınıf anlaşmazlıklarında, toplu siyasi savaşımlarda da hukuk, zorbaca olmayan savaş araçları saptamıştır ki bunlar: Seçimler, parlâmento tartışmaları, yönetimce açılan yarışmalar vb... dır.

Nizamlarla yöntemler, anlaşmazlıklara uzlaşmalarla son verme işine de yardım ederler. Birinci aşamada Devet özel kişiler arasındaki uzlaşmaları tasdikle, onlara yürütme gücü vermekle yetinir; yani uygulanabilmeleri için, onları kendi adalet cihazı ile destekler. Modern toplumlarda bu sistem hâlâ çok yaygın haldedir ve aşağı yukarı akdi hukuka tekabül eder. Kişiler arasındaki sözleşmeler, gruplar arasındaki anlaşmalar, yerel topluluklar ya da resmi makamlar arasındaki uyuşmalar... tüm bu mekanizmalar anlaşmazlıkların çoğunun çözülmesini sağlarlar. Zaten bazı koşulların konulmasını yasaklayarak, başka bazılarının konulmasını zorunlu kılarak, Devletin kendisi de uzlaşmaya karışır: Böylece «kamu düzeni» ile ilgili nitelikteki koşullar, tarafların serbestçe görüşüp anlaşmalarına bırakılmış olanlara göre, çoğalma eğilimindedir. İktidarın bu karışmaları genellikle ya daha zayıf tarafı daha güçlü tarafın baskısına karşı korumak; ya da özel anlaşmaların kamu yararına aykırı olmasını önlemek amacını gütmektedir.

İkinci aşamada Devlet, güç uzlaşmaların yapılmasını kolaylaştırır. Bunların tipik örneği zorunlu uyuşma ya da tahkim yöntemleridir. Uluslararası ilişkilerde bunlar, uluslarüstü toplulukların embriyon halindeki durumuna tekabül ederler ki, bu topluluklar, anlaşmazlıkları kendisi çözüp uzlaşmaları kendisi yapabilecek politik iktidar diye bir şey bilmezler. O zaman bu yöntemler, Devletin yapacağı yarışmanın azamisini teşkil ederler; toplumun birleştirilmesi konusunda bir ilerlemedirler. Ulusların içindeki iş anlaşmazlıklarında ise bunlar, tersine, XIX. ve XX. yüzyıllardaki sınıf kavgalarının sertliği sonucu oluşan, birleştirmenin bir gerilemesi anlamını taşırlar. Bütün öbür alanlarda, ya da bunların hemen hepsinde üstün tutup kabul ettirdiği otoriter çözümleri bu alanda zorla kabul ettiremeyen Devlet, zorbalıkla pazarlığa girişmek zorunda kalmış; kanlı çarpışmaların yerine (grev, lokavt gibi) daha az sert zorbalık gösterilerini geçirmiş; daha önce uzlaşma ve hakeme başvurma giri-

şimlerini zorunlu kılarak, bu gösterilere başvurulmasını sınırlamaya çabalamıştır.

Zorunlu uzlaşmalar da evrimin son evresidir. Bunda Devletle iktidar, uzlaşmanın koşullarını saptayıp zorla uygulatarak, karşılıklı çıkarların ayarlanmasını kendileri sağlarlar. Bu zorunlu uzlaşmalarla müzakereli uzlaşmalar arasındaki sınır, belirli değildir. Yasaların ve hükûmet kararlarının tanzimi için uygulanan demokratik yöntemler, hasımlar arasında dolaylı ve dolaysız görüşmelere geniş yer vermiştir. Sözgelimi, Parlâmento görüşmeleri her partiye hem görüşünü anlatmak, hem de içini dökmek, gücünü ölçmek ve öbür partilerle çözüm biçimleri üzerinde tartışma olanağını verir. Komisyonların, ileri sürülen düşüncelerin, danışmaların ve «yuvarlak masalar»ın mekanizması da aynı anlamdadır. Modern toplumlarda basında, radyoda ve televizyonda yapılan alenî tartışmanın kendisi de, Devletin kararından önceki bir uzlaşma yöntemidir.

Müzakere yoluyla yapılan uzlaşmanın yalnız onu düzenleyenlere uygulanmasına karşılık, Devletce kabul ettirilen uzlaşmaların genel bir niteliği vardır. Bunlar şimdiki zamanda olduğu kadar gelecekte de tüm benzeri durumları kapsarlar. Çıkarların ayarlanması bunlarda somut bir durumun çözümlenmesi üzerine değil, tüm benzeri durumlara uygulanabilir ilkeler üzerine dayanır. Bu ilkeler ise hem bütün hukuk kurallarının formülleştirildiği anda toplumda mevcut değer sistemini -dolayısıyla adalet hakkında beslediği düşünceyi- hem de bu toplumu oluşturan çeşitli sınıfların herbirinin gücünü ifade ederler. Demek ki, hukuk kuralları da özel uzlaşmalar gibi eşitsizdirler. Özel uzlaşmalar gibi onlar da aniak tüm ilgili taraflarca şu ya da bu biçimde sürekli olarak uygulanabilirler. Uluslararası antlaşmaların çözümlenmesi, hukukun bu çelişmesini oldukça iyi aydınlatır. Sürüp giden bir antlaşma hiçbir zaman -yenilenin için için reddetmekle birlikte zaafı yüzünden boyun eğmek zorunda olduğu- galibin basit bir **diktat**'ı değildir. Sürekli olmak için, bir antlaşmanın yenilence kabul edilmesi, yani yenilenin onu reddetmektense korumada daha çok çıkarı olması gerektir. Tüm hukuk kuralları için de bu, böyledir zaten: Bunlar daha güçlü gruplarca daha güçsüz gruplara kabul ettirilirler ve varlıkları yokluklarına göre daha menfaatliyse, içlerinde bir parçacık gerçek uzlaşma varsa, toplumun adalet hakkında beslediği düşünceyi hiç değilse bir ölçüde ifade ediyorlarsa ayakta durabilirler!

Nizamlarla yöntemler az-çok resmî bir şekilciliğin ayrılmaz parçasıdırlar, sosyal birleştirme sürecinde ise bunun rolü önemlidir. Hukuki şekilcilik, kökü bakımından, dinle ve büyücülükle ilgili bir temele dayanır. Kimi hareketler yapıldığı, bazı sözler söylendiği için, girişilen taahhüt herkesin gözünde kutsallaşır. Andiçmenin hukuki gücünde, kanıt değeri dışında yazılı metne verilen önemde; iktidarın verilişi dolayısıyla yapılan törenlerde vb... bugün de bu niteliğe rastlanmaktadır. Fakat şekilciliğin ana temeli daha görgül (ampirik) hale gelmiştir. Birtakım kurallar olmaksızın sosyal yaşayış diye bir şey olamaz, her türlü kural da az-çok şekilcilik demektir. Günün birinde dâvaların durması, kararların yeniden tartışma konusu yapılmaması gerektir. Yargılanmış nesnenin, kötü yargılanmış olsa dahi, bir otoritesi olmak gerektir. Hakemin kararının, itiraz edilecek yanı olsa dahi, uygulanması gerektir. Bunlar olmazsa toplumsal yaşam diye bir şey de mümkün olamaz. Sözgelimi İngiltere'de, oyların seçim bölgelerine dağılışlarındaki eşitsizlik yüzünden İşçi Partisi (1951'de görüldüğü üzere) ülkede daha çok oy aldığı halde Avam Kamarasında daha eksik milletvekilliği kazanmıştır. Çoğunluğu temsil ettiği halde, bu yüzden muhalefette kalmıştır. Bu, demokrasi ilkelerine aykırıdır ama, işin kuralına uygundur. Yasaldır: İngiliz siyasî rejiminin temellerini yıkmadıkça bu hale uymak gerektir.

Zaten şekilcilik, kendi niteliği dolayısıyla da bir birleştirme etkenidir. Terbiye, yalnız kabalık yokluğunun sonucu değildir: O aynı zamanda kabalığın yeniden ortaya çıkmasını önleyen bir çaredir, kişisel zorbalığı ortadan kaldırmak alışkanlığını yaratır. Tıpkı bunun gibi, hukukî şekiller de toplumsal zorbalığı dizginlemeye yardım eder. Hukuk nâdiren olması gerektiği gibidir: Nısfet oranlarından çok, kuvvet oranlarını ifade eder; zorbalığı ortadan kaldıracak yerde, gizler. Fakat öyle olmadığı halde «ben öyleyim,» diyerek, olduğunun biraz ötesine ilerler. Son olarak terbiye ve şekilcilik aynı zamanda birtakım belirtiler sistemleridir ki, aynı toplumun üyeleri bunlar sayesinde tanınır ve üyeler de böylece, nereye ait olduklarını daha belirli olarak idrâk ederler: Dayanışma da bu yüzden güç bulmuş olur.

KOLLEKTİF ÖRGÜT

Klâsik liberalizm Devletin rolünü, nizam ve yöntemler koymaktan ibaret bu hukuki faaliyetle sınırlar. Ulaşım yolları, pos-

ta haberleşmeleri, haberleşme ve eğitim araçları, sağlık örgütleri, para vb... gibi kollektif yararı olan hizmetlerin gerekliliğini de kabul eder kuşkusuz. Fakat adalet, zabıta, ordu, diplomasi gibi birkaç istisna dışında, serbest ve özel girişimin bunların işlemesini azami etkinlikle sağlayacağı düşüncesindedir. Ancak artakalan bu mütevazi alanlardadır ki, siyasî iktidarca sağlanan bir sosyal örgüt gerekliği ortaya çıkar.

Bu doktrin teknik bakımdan henüz az gelişmiş olan toplumların durumunu anlatır: Bunlar az-çok kendi içlerine kapanık temel gruplar halinde bölünmüşlerdir. Bunlarda üretim küçük birimler çerçevesinde gelişir ve merkezî iktidar da bunlarda gerçekten epey ufak bir rol oynar. Her topluluğun tümüyle kendi topraklarının verimiyle geçinmek eğiliminde olduğu kapalı toprak ekonomilerinde, kollektif hizmetler diye bir şey yoktur. Kapitalizmin birinci evresinde ekonomi açılır, ticaret ve alışveriş gelişir. Kollektif hizmetlerin sayısı artar. Fakat genellikle bu hizmetler özel girişimce sağlanır ve topluluğun yaşamında da önemleri oldukça zayıf olarak kalır. Bireycilik ve Devlete karşı güvensizlik bu tip toplumsal yapılarda görülür. Kendi içlerine ve kendi kişisel ilişkileri üzerine kapanık zanatkârların, küçük esnafın, gelenekçi köylülerin zihniyetlerinde de bu iki hale rastlanır. Modern kapitalizmin gelişimi yüzünden bu köhnemiş kapitalizmin gittikçe boğulması, bu grupların Poujade'cı tipte, saldırgan tepkilerde bulunmalarına yol açar.

Çağdaş endüstriyel toplumların yapısı ise bambaşkadır. Bunlarda kollektif hizmetler çok sayıdadır ve **önemlidir**. Ekonominin -toprakların düzenlenmesi (amenajman), T.V.A. tipinde büyük bayındırlık işleri, yollar, telekomünikasyonlar, belli-başlı alanlarda teknik araştırmalar, toptan tahminler vb. gibi- bu kollektif hizmetlere gereksinimi vardır. Eğitim, tehlikelere karşı korunma, yardım, genel sağlık vb... gibi sosyal hizmetler de doğal olarak genişlerler. Dış savunma hizmeti çok karmaşık, çok geniş ve çok pahalı bir hal alır: Modern ordular, en pahalı yanıt teçhizatı olan, en büyük beşeri örgütlerden biridir. Bu hizmetlerin bir bölümü özel faaliyetlerin ve rekabetin işlemesi sayesinde de sağlanabilir. Fakat tüme oranla bu bölüm gittikçe azalmaktadır. Buna da bugün hiç kimse itiraz etmemektedir. Bizzat Amerikalı iktisatçılar da tümüyle kapitalist bir ekonomide kollektif kesimin az gelişmiş olarak kaldığını ve bu gecikmenin de, bütünün gelişmesini frenlediğini kanıtlamışlardır. Kamu

hizmetlerini uygun biçimde ancak Devlet sağlayabilir. Bu yüzden de onun sosyal örgüt işlevi çok önemli hale gelmektedir.

Zaten bu işlev, toplum yaşamının ancak özel birtakım kesimleriyle ilgili olan, kamu hizmetlerinin bu alanından taşar. Teknik ilerleme iktidarı, tüm özel kesimlerin faaliyetini toptan bir plânlama çerçevesinde düzenleyen, genel örgütleyicisi haline koyar. Modern uluslarda bu ekonomik plânlama, toplumsal örgüt işlevinin yalnızca bir yönüdür. Daha açık ve belirli olarak, ekonomi toptan plânlamanın yalnızca bir bölümüdür. Yatırımlarla ilgili plânların seçimi, hangi kesimin daha önce geliştirileceği vb... gibi noktaların yanısıra ulusal yaşayışın tüm yönleri de ele alınmak gerektir. Eğitim, kültür, sanat, bilimsel ilerleme, toprağın ekime elverişli hale getirilmesi, şehircilik, yaşama tarzı, ayrıca askeri kudret, az gelişmiş uluslara teknik yardım, yani diplomasinin temelleri de büyük ölçüde plânın yönelişleriyle saptanır. Toplumun siyasî iktidarca örgütlenmesi işi, kollektif hareket ve faaliyetlerin bütününü kapsar.

Onun toplumu örgütleyici işlevinin gelişimi, Devletin yapısı üzerinde de sonuçlar doğurur. Yaşama gücüne göre yürütme gücünün gelişmesi, bunun doğrudan doğruya sonucudur. Yasa koyucunun üstünlüğü henüz küçük ölçüde birleştirilmiş toplumlarda görülür: Bunlarda başlıca hareket ve faaliyetler özel girişimlerce sağlanır. İktidarın asıl rolü bireylerle gruplar arasındaki anlaşmazlıkları azaltmak; bunları sonuca bağlayan uzlaşmaların yapılmasına yardım etmek; genel uzlaşmaları belirleyip saptamak; polis, ordu, vergi ve maliye gibi yönetsel nitelikteki ortak hizmetleri yürütmektir. Kollektif hareket ve faaliyetlerin bütününü Devletin düzenlediği plânlı bir toplumda bu örgütlenme görevi yasama mekanizmalarınca değil de, ancak hükûmetçe yerine getirilebilir ve böylece o, bir itiş, teşvik ve politik karar merkezi haline gelir. Parlâmentoların zayıf düşmesi, yürütme güçlerinin gelişmesi gibi tüm demokrasilerin çağdaş evrimine öz nitelikler, sosyo-ekonomik yapılardaki değişmenin siyasî sonuçlarıdır, bu değişmenin kendisi de tekniğin ilerlemesinden doğmaktadır.

VATANDAŞLARIN EĞİTİMİ

Birleştirme yalnız toplumun yapılarına değil, onun üyelerinin psikolojisine de bağlıdır. Bu psikolojinin bir ölçüde o yapıları yansıttığına kuşku yoktur ama yalnızca bir ölçüde Eğitim,

birleştirmeyi çeşitli tarzlarda arttırabilir: Önce vatandaşlara birbirlerini çatıştıran anlaşmazlıkları azaltma gerekliğini ve kendilerini birleştiren maddi dayanışmaların önemini idrâk ettirerek. Sonra da onlarda toplumcu duyguları geliştirerek.

Siyasî iktidar ve Devlet, birleştirmeyi geliştirmek için eğitimden geniş ölçüde yararlanırlar. Kimi zaman sözkonusu olan, Devleti elinde tutan gruplarla sınıfların egemenliğini maskelemeye yarayan sahte bir birleştirmedir. Sorunun bu yönünü ileride göreceğiz. Hattâ bu durumda dahi herşey kamuflâjdan yalandan ibaret değildir. Eğitimin kamuflâj işlevinin yanısıra hemen daima gerçek bir birleştirme işlevi vardır ve bunların herbirinin oranı da rejimlerle çağlara göre değişir. Eğitim tüm toplumlarda yeni kuşakları topluma kaynaştırmak için başlıca araçtır. Siyasî iktidar hiçbir zaman bunun tümünü kendi üzerine almaz. Hattâ en totaliter rejimlerde dahi, aile ilk yıllarda büyük bir etki yapar; sonra aile çevresi ve (dostlar, arkadaşlar gibi) yakın kimseler de geçişme (osmose) yoluyla çok önemli bir eğitim verirler. Fakat eğitime siyasî iktidar da az-çok katılır ve bu katılışı özellikle sosyal birleştirmeye doğru yönelmiştir.

Modern uluslarda eğitim yoluyla birleştirme iki biçime bürünür. İlkin bu, bireyi topluluğa bağlayan dayanışmaların doğrudan doğruya öğretilmesidir ki, yurttaşlık eğitimini oluşturur. Kimi uygarlıklar kendi manevî yönleri üzerinde ayak direrler ve vatandaşın topluluğa karşı olan ödevlerini öğretirler. Başkaları, kendi -deyim yerindeyse- ticarî yönlerini belirtirler ve topluluk yaşamından elde edilen çıkarları gösterirler. Bu iki görüş birbirini tamamlar ve çoğu zaman bir arada öğretilir. Öte yandan, yurttaşlık eğitimi daima ve geniş ölçüde tarihe dayanır: Bir topluluk üyelerinin, onun geçmişi üzerinde zihinlerinde canlandırdıkları nesne, önemli bir toplumsal birleştirme etkenidir. Olayların zoruyla, yurttaşlık eğitimi daima az-çok ulusçudur. Çünkü başlıca işlevi topluma olan bağlılığı geliştirmektir; bu ise, modern dünyada, ulustur. Böylece bu eğitim, başka uluslarla anlaşmazlıklar doğurup geliştirmek gibi bir tehlike yaratır. Onun için eğitimde ve özellikle tarih öğretiminde ulusçuluğu sınırlamak için birkaç yıldır çabalar yapılmıştır.

Eğitim bir başka biçim altında da sosyal birleştirmeyi sağlamak amacını güder ki bu, bireylerin toplulukta yapacakları işleve teknik bakımdan uydurulmalıdır. Şayet bu uyma işi dürüst biçimde gerçekleştirilirse -bir baltaya sap olmamış, işlev-

lerine uymamış bir yığın insanla dolu bir topluma göre- toplumsal birleştirmenin daha güçlü olacağı apaçıktır. Yüzyıllar boyunca bu uydurma işi iki biçim altında yapılmıştır: Seçkinler için, işlevlerine uyan bir eğitimle; yığınlar için de cehaletle -ki bu, üzerlerindeki baskıyı ölçüp ona karşı ayaklanmalarını önlüyordu- ve din eğitimiyle -ki bu da onlara olacağa boyun eğmeyi öğretmekteydi.- İleri derece bir bilginin herkes için gerekli olduğu endüstriyel toplumlarda, gelecekteki toplumsal işlevlere uyma işi daha güçtür. Toplumun yakın yıllardaki evrimini araştırıp görmeksizin bu, olası değildir. Bu iş ancak Devletin sağlayabileceği toptan plânlama çalışmasının içine girer. Böylelikle de iktidarın eğitimdeki rolü artmak eğilimindedir.

Zaten eğitim yalnız çocuklarla ilgili değildir. Haberleşmeyi propagandadan ayırdetmek de kolay değildir. Demokrasilerde haberleşme ile propagana bireyler ve (siyasi partiler, gazeteler, özel firmalar, baskı grupları gibi) zümrelerce Devletle yarışma halinde kullanılır. Demek ki bunlar bir yandan politika savaşının silâhları, öbür yandan da birleştirme araçlarıdır. Birinci biçim kuşkusuz, ikincinin gelişmesini sınırlar. İktidar haberleşme araçlarının tekeline sahip değilse, sesi de vatandaşlara ulaşan tek ses değilse, propagandası daha az etkili olur. Fakat yine de ötekilere göre daha güçlü yankılar yaratır. Hükûmetlerin resmi demeçleri önemli haber olduklarından, daima gazetelerin baş sayfalarında yer alırlar. De Gaulle ile Kruşçef halkta merak uyandırdıklarından özel televizyonu olan liberal bir demokraside her canlarının istediği an, küçük ekranda görünebilirler. Bir «yıldızlaştırma» sisteminde, yöneticiler yıldızdır. İktidar için yapılan propaganda ile ulus için yapılan propagandayı da ayırmak mümkündür. Demokrasi ikinciden çok birinciyi sınırlar, çünkü ikincisi toplumsal birleştirmeye yönelmiş bulunmaktadır. Devletin bu alandaki rolü, otoriter rejimlerdekine göre çok daha fazla sınırlıdır: Fakat yine de büyük olarak kalmaktadır.

TOPLUMSAL BASKI

Toplumu birleştirmek için iktidarın elindeki son çare jandarmaya, polise, orduya, hapishanelere, cellâda başvurmaktır. Zorbalığı kendi yararına tekelde tutması ve hiziplerle kişilerin ellerinden askeri silâhları alması, siyasî anlaşmazlıklarda zorbalığı kendi hesaplarına kullanmaktan vatandaşlarla grupları alı-

koymak demek olduğuna göre, zaten bir ilk birleştirme biçimidir. Savaş halindeki partiler bir uzlaşmayı kabule yanaşmazlarsa zora başvuracağı tehdidinde bulunmak, uzlaşmanın yapılmasına büyük ölçüde yardım etmek demektir. Çünkü taraflardan herbiri ötekine göre ne kazanacağını ya da ne yitireceğini artık düşünmez de, iktidarın kılıcı kafasına inerse ne yitirebileceğini düşünür. Dâvalı taraflar yargıçlarından hoşnut olmasalar bile, işlerin askeri yolla yürütülmesi karşısında yine de boyun eğmek zorundadırlar. Reddetmek vatandaşların elinde olsa, nisfet dereceleri ne olursa olsun genel uzlaşmalar yasalarla nizamlardan çıktıkları tarzda güçlükle uygulanabilirler. Fakat yasa zora dayandığından, son söz yine onda kalır. Anlaşmazlıkların sınırlanması ve ortadan kaldırılması gibi olumsuz bir görünüş altında, toplumsal birleştirme iktidarın baskısına çok şeyler borçludur. Zaten çatışmalar ne denli derin ve keskin olursa; sınıflar, gruplar ve kişiler arasındaki savaşım ne denli hararetli olur, dolayısıyla birleştirme çok güçsüz bulunursa, bu baskı da o denli fazla kullanılır.

Baskının olumlu birleştirmeyi, yani dayanışmaların gelişmesini sağladığını söyleyenler olmuştur. İlk bakışta bu, acaip görünür. Kişileri topluluk içinde tutabilmek için baskı yapmak gerekirse bu, onlardaki topluluk duygularının güçsüz olduğunu göstermez mi? Fakat kimi ahlâkçılar, zorbalığın insanları fena tutkulardan sıyırdığını, kötülükten kurtardığını, kendi gerçek çıkarlarını anlar hale soktuğunu ve böylece daha «toplumcu» (sociable) hale getirdiğini düşünürler. Joseph de Maistre cellâdı toplumların başlıca temeli sayarken insanları kötü eğilimlerine tâbi olmaktan ancak korkunun alıkoyacağını ve onları gerçek bir toplumsal yaşama yönelteceğini düşünüyordu. Enkizisyonun sözde hristiyanlığından az-çok esinlenen bu eski kuramları bugün de faşistler ele almışlardır. Onlar da Fransız yazarı ve romancısı M. de Montherlant gibi «ulusların ahlâkının, bunların gerilerine tekmeler indirilerek oluşturulacağı» düşüncesindedirler. Görünürde ılımlı birçok tutucular da böyle düşünürler ama, söylemek yürekliliğini gösteremezler.

Toplumculuğu geliştirmek için iktidarın zorbalığa başvurmasını isteyen yalnız sağ kanat değildir. Fransız Devrimi sırasında Jakobenlerin erdem»i -yani yurttaşlık duyusunu- egemen kılmak için başvurdukları Terör (tedhiş) kuramı da aynı kapıya çıkar. Fakat yargı tarzı başkadır. Sağ kanada göre insan,

doğuştan kötüdür. Doğası toplumcu değildir: «İnsan, başka insan için bir kurttur.» Onun bu doğası her türlü gerçek topluluk yaşamının gelişimine engel olur. Sirk terbiyecisi nasıl hayvanlara karşı zor kullanırsa, iktidar da vatandaşlara karşı zor kullanır. Onları terbiye etmek, kötü olan ilk doğalarının yerine iyi olan ikinci bir doğayı geçirmek için yapar bunu. Nitekim, eski çağın eğitiminde öğrencileri iyiye meylettirmek için sopaya başvuruluyordu. Rousseau'nun çömezleri olan Jakobenlere göre ise insan, tersine, «doğuştan iyidir, onu bozan, toplumdur.» Zorbalığın -insan doğasını değiştirmek gibi- psikolojik değil, sosyolojik bir amacı vardır: İnsanı kurtarmak için, onun ahlâkını bozan toplumsal kurumlarla töreleri yıkıp yoketmek.

Bir Marksçı buna: «Onun hakkının çiğnenişine son vermek için,» derdi. Proletarya diktatörlüğü kuramı Jakobenlerin Terör kuramının tam tamına bir devamından ibarettir. İnsan doğuştan iyidir, onun ahlâkını kapitalizm bozar. Böylece gelişen baskı, sömürge, hakyeme sistemini ortadan kaldırmak için zorbalık gereklidir. Önce, sömürücülerin elinde olduğu sürece, Devlete karşı zorbalık ki bu, devrimdir. Sonra, işçi sınıfı iktidarı ele geçirince, Devletin gücünü sömürücülere yöneltir ve bunu, sömürmenin tüm kalıntılarını yoketmek için kullanır ki bu, proletarya diktatörlüğüdür. Diktatörlük sözü sert, amansız, zorba bir iktidar anlamına gelir: İktidarın kendisi bile yokolma eğilimindedir.

Toplumsalcılığı geliştirmek için zorbalığa başvurma konusunda bir başka fark daha, sağla solu ayırır. Tutuculara göre, zorbalığı sürekli olarak kullanmak gerektir. İnsanlar daima kötü kalacaklardır. Bunların eğitilip yetiştirilmeleri ne denli sert ve tam olursa olsun, hiçbir zaman kesin değildir. Tıpkı her an eğiticisini parçalamak tehdidinde bulunan arslan gibi —ki, ona herşeyini borçludur— insanoğulları da her an kötü tutkularının içine yeniden dönme tehlikesi karşısındadırlar. Kültür, eğitim, uygarlık nazik, kırılgan yapılardır; ancak aralıksız, sürekli bir uyanıklık bunları ayakta tutabilir. İktidar her an kılıç elinde, vurmaya hazir olmalıdır. İlk kuşkulu görünen harekette vurması, hem de sert vurması gerektir ki, yabaniliklerine geri dönen halk yığınlarının saldırışını durdurabilsin: Yoksa, bu yığınlar, kendilerinin de yararlandıkları düzenin temellerini körükörüne yıkarlar. Nitekim Maurras şöyle diyordu: «Sopadan alınan herşey ondan ve onu tutan otoriteden alınmış olmaz. Bu, halk yığı-

nının tümünden alınır; ilk soyulanlar ulustur ve insanlardır.»

Tersine olarak Jakobenlere ve Marksçılara göre de Devletin dayanışmayı geliştirmek için zorbalığa başvurması tümüyle geçicidir. İnsanların bencilliği ve hainliği yalnızca toplumsal yapılardan gelir: Bu yapılar onlar arasına eşitsizliği, sömürücülüğü sokarlar; kimilerine, ötekilere egemen olmak ve onların hakkını yemek gücünü verirler. Bu yapılar bir kez tamamen yokedildi mi, insanlar doğal toplumculuklarına yeniden kavuşacaklar ve zorbalık kesin olarak ortadan kalkacaktır. O zaman da baskı aracı olarak Devlet, zayıflayacaktır. Ondan kala kala toplumun plânlanmasını ve örgütlenmesini sağlayan teknik bir cihaz kalacaktır: Tıpkı kentlerde otomobillerin gidiş-gelişlerini sağlayan otomatik işaret fenerleri gibi. Artık ne polis, ne jandarma, ne asker, ne de hapishane olacaktır. Toplumsal birleştirme nihayet benliğine kavuşan insan doğasının kendi işleyişiyle, baskısız ve doğal olarak ayakta duracak ve gelişecektir. İktidar ancak Gordion düğümünü kesmek için zorbalığa başvurur: İnsanlar bağlarından kurtuldular mı, zorbalık olmadan yaşarlar.

Çağdaş Neo-Liberaller de ikisi ortası bir yer işgal etmektedirler. Jakobenlerle Marksçılar gibi, Devletlerin sürekli olarak zora başvurma temeli üzerine kurulu olmadıkları düşüncesindedirler. İnsanların doğal olarak iyi ve toplumcu oldukları; onları topluluğa kaynaştırmak için zorbalığın genellikle gereksiz ve hattâ zararlı olduğu yargısındadırlar. Tutucularla faşistler gibi, iktidarın zorbalıktan hiç bir zaman vazgeçemeyeceğine inanmazlar; tersine, toplumculuğu geliştirmek için iktidarın arasıra zorbalığa başvurması gerektiği kanısındadırlar. Fakat zorbalığa bu başvuruş ikinci derecede, ayrıntı kabilinden, az-çok tortusaldır (résiduel). Topluma kaynaşmaktan âciz birkaç kişiye karşı kullanılır: Bu toplumdışı insanlar (asociaux) aynı zamanda anormal, yani hastadır. Bunlara polisçe değil de hekimce bir zorbalık kullanmak, hapise değil de hastaneye yatırmak gerektir. Kimi Batılı sosyologlarda çok yaygın olan bu düşünceler çok tehlikelidir. Anormali, hastayı toplumdışı, yani tipdışı (atypiquel) karakteriyle tarif ve tesbit etmek tüm orijinalleri, çok azınlıktaki tüm kimseleri mahkûm etmek demektir. Bunlara karşı polislerle cellâtlar yerine «aseptize» bir zorbalığın, hekimin beyaz gömleğini giymiş bir zorbalığın ileri sürülmesi, daha çok güven verici değildir.

Bu kuramların üstünde de: «Acaba teknik ilerleme toplum-

sal baskıyı değiştirmiyor mu?» diye sorulabilir. Zındancıların yerine hastabakıcıların konulması da bu evrimle ilgilidir. Daha genel olarak, kollektif örgütün gelişmesi, bir dişli çark takımının parçalarını andıran mekanik bir dayanışmadan doğma, bürokratik nitelikte bir dayanışmaya götürür işi. Makinenin her dişlisi, tümüne zorla uydurulup takılmıştır ve buradan kurtulamaz. Polis memurunun yerine otomatik ışıklı işaretlerin konulması, toplumsal baskının ortadan kaldırılması değil, değiştirilmesidir. Vatandaşın modern Devletle olan ilişkileri gittikçe daha çok Kafka'nın romanlarına benzemektedir. Teknik ilerleyişi yerin dibine batıranlar, betimlemelerinde çok aşırı gidiyorlar kuşkusuz. Ama yine de bunların sözleri yabana atılamaz.

III

BİRLEŞTİRME Mİ, SÖZDE BİRLEŞTİRME Mİ?

İktidarca kullanılan birleştirme yöntemlerini anlatırken biz, onun gerçek bir birleştirme yönünde mi, yoksa aslında politik savaşlara taraflardan birinin hizmetinde katılışını maskeleyen bir sözde birleştirme yönünde mi hareket ettiğini araştırmadık. Yöntemlerle nizamlar, kollektif örgüt, eğitimle propaganda, jandarma, polis, hapishane... tüm bu araçlar Devletçe düzeni, toplumsal âhengi, adaleti geliştirmek için mi kullanılır, yoksa bu resmi amaçlar açıkça söylenemeyecek nitelikteki bambaşka amaçları mı maskeler? Her zaman için tutucu öğretiler birinci şıktaki gibi, devrim öğretiler ikinci şıktaki gibi yanıt vermişlerdir. Yalnız, devrimci öğretiler savaştıkları yerleşmiş iktidarla, onun yerine geçirmek istedikleri yarınki iktidar arasında bir fark gözetmektedirler. Birinden öbürüne geçerken, bir sözde birleştirmeden gerçek bir birleştirmeye geçilecektir.

HAYALİ BİRLEŞTİRME

Bazı kimsler birleştirici, kamu yararının düzenleyicisi, düzen ve adaletin yaratıcısı bir Devlet kuramının hayalden başka şey olmadığını söylerler. Devlet genel çıkarı temsil ettiğini ve onu muzaffer kılmak için de özel çıkarlar üzerinde etki yaptığını ileri sürer. Savaşımın üstünde bir hakem, taraflarla ilgisi olmayan bağımsız bir yargıç olduğunu ilân eder. İddiaya göre,

tüm bunlar yalandır, yanlıştır. Aslında, Devlet kimi insanlarla kimi toplum kategorilerinin elindedir. Bunlar onu asıl kendi öz çıkarları için kullanırlar: Şu halde Devlet de savaşan taraflardan birinin yanında, savaşımın içindedir, o da öteki taraflara karşı savaşır. Ayrıcalığı olan bir azınlığın sömürülen bir yığın üzerindeki egemenliğini o ayakta tutar. Hükûmeti yönetenler, memurlar, yargıçlar, polisler, askerler, cellâtlar adaleti, düzeni ve dayanışmayı herkesin yararına olarak, yani gerçek bir toplumsal birleştirmeyi gerçekleştirmek için değil; kendilerini ve temsil ettikleri kimseleri koruyan bir durumu korumak için çalışırlar; bu duruma da «kurulu düzen» adını verirler. Oysa gerçekte bu, Mounier'nin çok yerinde olarak dediği gibi «kurulu bir düzensizlik»tir.

Bu hayalde tüm insanların maddî barışa ve fizik düzene karşı duydukları doğal eğilimle zorbalığa karşı duydukları korku çok büyük bir rol oynar. Devlet daima bir çeşit «düzen» sağlar. Sokaktaki düzen, içsavaş olmaması, silâhlı anlaşmazlık olmaması gibi. Bu maddî düzenin sahici, gerçek bir düzen olduğu düşüncesini yayar. Tüm insanların benliklerinde taşıdıkları düzen, adalet, uyum, dayanışma rüyası; yalnızlıklarından kurtulup gerçek bir toplulukta, sahiden birleşmiş bir toplumda gelişip ilerlemek için besledikleri o büyük umut, iktidarın işine yarar. İnsan, olayları her zaman olmasını istediği gibi görür.

Her insanın, toplumun tümüne, her vatandaşın ulusa olan doğal bağlılığı da bu işte Devlete yardımcı olur. Ulusal değerlerin çiftyönlülüğünü daha önce de anlatmıştık: Bunlar bir yandan toplumsal duyguları; gerçekten genel olan çıkarları ifade ederler; öbür yandan da iç çatışmaları, kurulu düzenin yararına olarak az-çok gizlerler. «Parti bölünmeleri»nin karşısına ulusal duyguyu çıkarmak, bazı sınıfların başka sınıflarca baskı altında tutuluşunu herkes için ortak ögeler ardında gizlemek olur: Bu takdirde birinci olay büyütülmüş, ikincisi de küçültülmüş demektir. Bu kamuflâj süresinde, «düşman»ın kullanılması çok etkilidir. Bir tehdit, bir tehlike, bir saldırı karşısında her sosyal grup dayanışmasını güçlendirmek ve kendi iç çatışmalarını azaltmak eğilimini gösterir. Gerçek bir düşmanı şişirmek, onu olduğundan daha önemli göstermek, baştanbaşa uydurma bir sözde düşman yaratmak gibi klâsik yöntemler tüm Devletlerce kullanılır. Kimi zaman bir iç düşman sözkonusudur: Hristiyanlar, yahudiler, kızıllar, kapitalistler gibi. Kimi zaman da bir dış düşman sözkonusudur: 1904 İttifakından önceki Fransa

için İngiltere, 1871-1949 Fransa'sı için Almanya, Batı ülkeleri için Sovyetler Birliği vb... gibi.

Öte yandan modern Devlet, büyü ve din üzerine kurulu iktidarın ilkel biçimlerinin mirasçısı olarak kalmaktadır. Eski toplumlarda yöneticiler, dünya ile insanları egemenlikleri altında tutan büyülü güçlerin, ya da tanrıların temsilcileridir: Toplum düzeni ancak bu üstün buyruklara uymakla sağlanabilir. Şu halde, iktidara tanrıların iradesini ya da gizli güçlerin gücünü ifade ettikleri için boyun eğilir. İktidar bu işi yöntemlere, biçimlere göre hareket ettiği ölçüde yapar: Tıpkı bir papazın bir mümini kutsaması gibi. Papazın kişiliğinin, iyi ya da kötü oluşunun pek önemi yoktur: Kutsal duaları okuyor ya, tanrısal güç de harekete geçiyor demektir. Eski yöneticilerin otoritesi aynı niteliktedir. Modern yöneticilerinki ise pek başka nitelikte değildir. Meşruluk ve özellikle yasallık kavramları iktidarın kararlarını içerikleri bakımından değil de biçimleri bakımından; şeflerin yetenekleri ve nisfetleri bakımından değil de, haiz oldukları yetkiler bakımından geçerli saymak gibi bir sonuç doğurur. Al kumaştan harmani giyip eline asâyı almak; Reims kentinde tac giymek ya da halkın onayını kazanmak buyrukların yasa, adalet ve toplumsal düzen niteliğini almalarına yeter.

Hukukçular da olayları uygulama açısından değil, kuram açısından ele alarak, çoğu zaman farkında olmaksızın bu yalanlara âlet olurlar. «Yasa genel iradenin ifadesidir.» derler; oysa yasa şu ya da bu koşullar altında seçilmiş bir kurulun iradesidir ve belki de kamuoyunun ifade ediliş tarzını yanlış yola saptırmak gibi bir sonuç doğurur; «adaleti yargıçlar dağıtır,» derler, oysa yargıçlar kendi adalet anlayışlarını ifade ederler; bu adalet de onların mensup oldukları toplum kategorisini, yetişim tarzlarını, tutkularını yansıtır. Hukuk, iktidarın büyük gizleme araçlarından biridir. Hattâ hukuku adaletten ayrı tutan, gerçek nisfet üzerine kurulu doğal hukukun karşısına iktidarın ihdas ettiği olumlu hukuku çıkaran ülkü sahibi hukukçular dahi bu işe suç ortaklığı ederler. Çünkü olumlu hukuk, hep aynı HUKUK adı altında, doğal hukukun itibarının bir parçasını da kendine alır.

DEVLETİN ÇİFTDEĞERLİLİĞİ

Kimi tutucu kuramcılar, ayrıcalıklı azınlığın iktidarı, yoksulluk ve yoksunluklar içinde kıvranan bir halk yığını karşısın-

da kendi ayrıcalıklarını ve zenginliklerini korumak için kullandığını gizlemezler. «Zenginlerin mallarını pay etmek yoksulların durumunu hiç değiştirmez; azınlığın zenginliği ise ona, sanatı, kültürü, bilimi, uygarlığı geliştirmek, böylece insanlığın tümünü ilerletmek olanağını verir» derler. İktidarı ellerinde tutan ayrıcalık sahipleri kendi özel çıkarlarını koruyarak genel çıkara dolayısıyla yardım etmiş olurlar: Bu ayrıcalık sahipleri yığın için yararlıdır çünkü. Başkaları da yaşam savaşımı sonucunda iktidarın en yeteneklilerin, «seçkinler»in eline doğal olarak geçtiğini; böylece toplumun, eşitsiz tarzda olsa bile, mümkün olan en iyi tarzda yönetildiğini iddia ederler. Tüm bu tezler siyasi birleştirmenin bir ölçüde hayali olduğunu kabul ederler: Fakat herşeyin hayal olmadığını da ileri sürerler.

Birleştirmenin hayali niteliğine bunca sertlikle çatan Marksçı kuramlar dahi ona kimi sınırlar tanırlar, Devlet, sınıf kavgasının bir ürünüdür. Bu kavganın ilerleyişinin bir ânında gelişir. Siyasi iktidar, egemen sınıfın baskı yöntemlerindeki bir değişikliği gösterir. Zorba, sert, kaba bir egemenliğin yerini görünürde daha ılımlı, daha örgütlenmiş, daha hukukî fakat daha etkili bir iktidar alır. Devletin -yöntem ve düzenler, kollektif örgütler, eğitim ve propaganda, toplumsal baskı gibi- hareket ve faaliyet araçları gerçek bir düzen yaratmaya gerçek bir birleştirme kurmaya değil de yalnızca bir sınıfın öbürü üzerindeki egemenliğini, düzen ve birleştirme gibi dış görünüşler altında sağlamlaştırmaya yarar. Devletin yasama, yürütme ve polis cihazının gerçek amacı, baskı altındaki sınıfları sömürerek egemen sınıfın ayrıcalıklarını ayakta tutmaktır. Nitekim Devlet ilkin toprak sahiplerinin elindeydi: Onlar bunu kölelere, sonra serf' lere egemen olmak için kullanıyorlardı. Sonradan Devlet sanayi ve ticaret girişimlerinin sahipleri olan burjuvazinin eline geçti. O da onu işçi sınıfına egemen olmak için kullanmaktadır.

Bununla birlikte Marksçılık, birçok sınıflar arasında az-çok eşitliğin kurulduğu olağanüstü ve geçici hallerde, Devletin yalnız bir tek sınıfın hizmetinde olmadığını da kabul eder. O âna değin egemen durumda olup da, gücünü yitirmeye başlayan bir sınıf büsbütün bertaraf edilmeyecek kadar güce henüz sahipse; ve o âna değin egemenlik altında olup yükselmeye başlayan bir sınıf da rakibini kovmak için henüz yeterince güce sahip değilse, Devlet kısa bir zaman için ikisi arasında dengeyi sağlar. XVII. ve XVIII. yüzyıllardaki mutlakçı monarşi, Birinci ve İkin-

ci İmparatorluktaki Fransız Bonapartçılığı, Almanya'da Bismarck, Rusya'da Kerenskiy için durum böyle olmuştur. Bu durumlarda Devlet az-çok bir hakem rolündedir. Kavganın biraz üstündedir. Yalnız bir sınıfın çıkarına hareket etmez. Denge halindeki sınıflar arasında uzlaşmalar kurmaya çalışır: Şu halde, birleştirmeye doğru yol alır. Bu birleştirme bir ölçüde kalır: Devlet, toplumun tüm sınıflarının çıkarlarını değil, yalnızca denge halindeki sınıfların çıkarlarını gözönünde bulundurur da ondan, XVII. ve XVIII. yüzyıllar mutlakçı monarşiyi ve Birinci İmparatorluk köylülerle işçi sınıfının değil, aristokrasinin çıkarlarını hesaba katıyorlardı.

Bununla birlikte Marksçılar, Devletin gerçek bir birleştirme için hareket ve faaliyette bulunduğu düşüncesini tümüyle reddetmezler. Kapitalist rejim çerçevesinde Devlet, burjuvazinin hizmetindedir, o da egemenliğini onun aracılığı ile ayakta tutar. Proletarya için devrim bu Devlet cihazını ele geçirmek, onu burjuvaziden alıp onun aleyhine çevirmek ve sosyalizmin kuruluşunun hizmetine vermektir. Bu ikinci evrede Devlet -bu takdirde işçi sınıfı olan- egemen sınıfın elinde hep bir baskı aracı olarak kalır. İşçi sınıfı Devleti -burjuva düzeninin kalıntılarını kendisini sömüren güruhu yoketmekten ibaret olan- kendi öz çıkarı için kullanır. Fakat bunu yaparken, tüm insanların genel yararına hareket eder: Böylelikle tüm sömürmeleri, tüm egemenlikleri, tüm baskıları da ortadan kaldırır çünkü. Aynı zamanda sınıf kavgalarını doğuran çatışmaların temellerini de yokeder ve tümüyle birleşmiş bir toplum kurulmasına olanak verir ki bunda Devlet zayıf düşecek; siyasî iktidara ve baskıya gereksinim olmayacaktır artık. Kendi sınıf çıkarını güderken, proletarya bütün insanlık yararına hareket eder. Böylece, sosyalizmin kuruluş halinde olduğu devrimden önceki evrede Devleti elinde tutunca bu Devlet bir birleştirme işini, hem de en gerçeğini başarır: Onun sayesinde, proletaryanın onun aracılığı ile yürüttüğü diktatörlük sayesinde adalete, uyuma, işbirliğine dayanan, yani tümüyle birleştirilmiş bulunan bir insan topluluğu kurulabilir.

Bu kurama, bizzat kendisinin hayalden ibaret olduğu gibi bir kusur bulunmuştur. Her parti, iktidar kendi elinde olduğu zaman bunun genel yarar, hasımlarının elinde olduğu zaman da özel çıkar uğrunda kullanıldığını ileri sürmek eğilimindedir. Fakat görüşlerin bu göreceliği, kimilerinin öbürlerine göre ger-

çeğe daha uygun düşmelerine engel olmaz. Bir «amaçlarla araçlar» felsefesi, ayrıcalıklı sınıflar ve «kurulu düzensizlik» yararına bir kargaşalığı yaymaya yardım etmiştir. Ulaşılmak iddiasında bulunulan amaçlar ne olursa olsun, kimi araçları haklı göstermek mümkün değildir. Fakat bu, tüm amaçların aynı değerde olmamalarına ve araçların eşitliği halinde iktidarın bu amaçlarla yargılanmasına engel olmaz. Diktatörlük aslında kötü bir nesnedir. Fakat insanlar arasında eşitlik kurmaya, ayrıcalıklıların egemenliğini yıkmaya, halkı sömürülmeden ve hor görülmeden kurtarmaya çabalayan bir diktatörlük, sefalet ve küçümseme çemberi içinde kalmış bir halk yığını üzerinde bir oligarşinin yaptığı baskıyı ayakta tutmaya çalışan diktatörlükten daha az kötüdür. Castro yalnız daha az korkunç araçlar kullandığı için değil, fakat bunları başka bir amaç uğrunda kullandığı için de Battista'dan daha iyidir. Komünizmle faşizm aynı çuvala konulamaz. Amaçlar üzerindeki bulanıklık (confusion) ve yalnız araçlara uygulanan ahlâk kuralları, kurulu düzensizliğin işine yarar ve bunu izlemeye çalışır.

Birleştirme konusunda Devletin gerçek rolü, Devleti fiilen ayakta tutanların rollerinden ayrılamaz. Dış yüzle içyüzü, kılıçla onu kuşanmış olanı bir tutan her türlü şekilci çözümleme, bu gerçeği değiştiremez. Siyasî birleştirme her zaman için bir ölçüde hayalidir. İktidar hiçbir zaman yalnız ve yalnız sosyal düzenin ve genel çıkarın hizmetinde değildir. Tersine olarak da hattâ en kötü rejimlerde dahi azıcık birleştirme vardır. Bunlar da yol yaparlar, trafiğe düzen verirler, evlerden çöpleri toplarlar, itfaiye örgütü kurarlar. Bu iki kutup arasında gerçek birleştirmenin dağılışı çok değişiktir. Bu ilkin iktidarı yürütenlere bağlı olan bir şeydir. Devlet ayrıcalıklı sınıfların elindeyse onlar bunu herşeyden önce kendi çıkarları, sonra da, ayrıntı kabilinden, genel yarar için kullanırlar: Böylece hayal payı artar, birleştirme payı azalır. Devlet o zamana dek baskı altında bulunan, sömürülen sınıfların eline geçerse, bunlar baskıyı ve sömürmeyi ortadan kaldırmaya çalışırken kendi öz çıkarlarının yanısıra genel yarar lehine de çalışmış olurlar: Hiç değilse eskiden sömürülenlerin kendileri de sömüren durumuna gelinceye dek, hayal payı azalır, birleştirme payı çoğalır. Bununla birlikte bunlar kendi sömürülüşlerine son verirken, kimi kamuflâj biçimlerini de kesin olarak yokederler.

Marksçıların iddiasına göre, bu gidiş sayesinde günün bi-

rinde topyekûn, gerçek, hayali olmayan bir birleştirmeye ulaşılacaktır. Çünkü işçi sınıfı kendi sömürülüşüne ancak tüm öbür sömürme biçimlerini ebediyen yokederek son verebilecektir. Batılılar bu evrimin mekanizmasına itiraz ederler ama, aynı kapıya çıkan bir başkasını ileri sürerler. Teknik ve ekonomik gelişmenin kıtlığı yokedip bolluk yaratarak çatışmalara, eşitsizliklere ve bazı sınıfların başkalarınca sömürülmesine son vereceğini; dolayısıyla da günün birinde iktidarın birleştirme görevini gerçekten yürütebileceğini düşünürler.

IV

BİRLEŞTİRME VE GELİŞME DÜZEYİ

Batılılarla Marksçılar, modern toplumların evrim için hangi yollardan geçmeleri gerektiği noktasında uyuşmazlık halindedirler. Fakat bu çeşitli yolların varacakları amaç ve evrimi doğuran neden üzerinde mutabıktırlar. Tarihin doğal hareketinin çatışmaları azaltıp sosyal birleştirmeyi geliştirmek eğiliminde olduğu ve bu harekete teknik ilerleyişin neden olduğu düşüncesindedirler. Batılılara göre bu ilerleyiş, anlaşmazlıkların başlıca etkeni olan kıtlığı azaltarak, doğrudan doğruya etki yapar: Bir bolluk toplumunda çatışmaların temeli yoktur artık ve birleştirme doğal olarak yerleşir. Marksçılara göre, ilerlemenin etkisi dolaylıdır. Teknik ilerlemenin neden olduğu yeni üretim yöntemleri, yeni üretim sistemleri doğururlar: Bu arada özellikle özel mülkiyeti ortadan kaldırmak, dolayısıyla onun neden olduğu sınıf kavgasını yoketmek; sınıfsız bir toplum, yani çatışmasız bir toplum kurmak gibi bir eğilim gösterirler.

Olayların izlenimi de bu iyimserliği bir ölçüde doğrulamaktadır. Teknik ilerlemenin sosyal birleştirmeyi geliştirdiğine hiç kuşku yoktur. Güçlük, böyle bir evrimin sınırları konusunda ortaya çıkmaktadır. Kimi Batılılar, gelecekte tümüyle birleşmiş bir toplumun doğuşunu gören Marksçılara katılmaktadırlar: Öyle bir toplum ki, bunda her türlü anlaşmazlık yokolacak, tam bir uyum hüküm sürecektir. Böylesine mükemmel bir Site'nin kurulabileceğinden kuşku duyulabilir. Fakat bu hayalî Cennet'e götürecek olan süreçlerin çözümlenmesi, karşıt öğretilerin bun-

ları betimleme tarzına bakılırsa, teknik ilerlemenin siyasî birleştirme üzerindeki etkisini de aydınlatmaktadır. Şu halde varılan sonuçları kabul etmemekle birlikte, işi bu noktaya vardıran yargılamayı açıklamak ilgi çeken bir şey olur.

BİRLEŞTİRMENİN GELİŞMESİ

Teknik ilerleme sosyal birleştirmeyi başlıca üç araçla geliştirir: Kıtlığın doğurduğu gerginlikleri azaltarak; tüm insanlara başkalarını ve içinde yaşadıkları toplumu daha iyi anlama olanağını vererek; topluluğun tüm üyeleri arasında dayanışmayı geliştirerek. Kişilerin gereksinimleri ile eldeki mallar arasındaki oransızlık her zaman için toplumsal ve politik anlaşmazlıkların başlıca etkeni sayılagelmiştir. Çok az miktardaki malları ele geçirmek için kavga eden bir sürü insan: Böyle bir tablo başlangıcından XX. yüzyıla değin, insanlığın durumunu çok güzel anlatır. Malların dağıtımında çok sıkı bir adalet gözeterek, çatışmaları azaltmak mümkün olur kuşkusuz. Fakat kuramcılarca ileri sürülen bu ülkü, hemen hiç bir zaman uygulanmamıştır.

Teknik ilerlemeyle birlikte, bir bolluk toplumunun doğması olanağı da belirmiş olur: Böyle bir toplumda üretim düzeni yalnız üyelerin (yiyecek, giyecek, konut gibi) ilkel gereksinimlerini değil, (konfor, eğlence, kültür gibi) ikinci derecedeki gereksinimlerini de karşılayacaktır. Kuşkusuz hiçbir ülke henüz bu gelişim derecesine ulaşmış değildir. Fakat kimileri buna yaklaşmaktadırlar. Kuşkusuz, insanların gereksinimleri bitmez, ne denli karşılanırlarsa o denli artar: Fakat temel gereksinimlerin yerini ikinci derecede gereksinimlerin aldığı ölçüde, tatminsizlik daha az derindir, doğurduğu kavgalar da daha az serttir. Böyle bir gidiş, çatışmaları iki tarzda azaltma eğilimini gösterir: İlk olarak, toplumsal eşitsizlikleri daha dayanılır hale sokar. Pasta çok küçük oldu mu, doğal olarak herkes gözünü, kesilecek dilimlere diker; dilimlerin kimi büyük, kimi küçük oldu mu kızılca kıyamet de kopar. Herkesi değilse bile aşağı yukarı herkesi doyurabilecek olan kocaman bir pasta karşısında, her dilimin boyunun daha az önemi vardır. Bundan yüzotuz yıl önce, Lyon'daki ipek işçileri, ayaklandıkları zaman, ellerinde taşıdıkları levhalara «Ya ekmek, ya ölüm,» diye yazıyorlardı. O zamanki politik savaş bir ölüm-kalım savaşı idi gerçekten. Bugün

ise, Batı Avrupa'da ve Kuzey Amerika'da bu, konfor için, eğlence için, kültür için yapılan bir savaş haline gelmiştir; bu ise, onu daha az kıyasıya bir hale sokmaktadır.

Öte yandan, teknik ilerleme insanın insan tarafından baskı altında tutulmasının en hoyrat biçimlerini ortadan kaldırır. Bugükü günde bir ülkenin gelişim düzeyi, onun sâkinlerinden herbirinin emrindeki «makineli köleler» hesaplanarak ölçülmektedir: Makineli köle, teknik araçların çıkardıkları enerji miktarıyla tanımlanmaktadır, bu miktar da bir insanın kendi beden gücüyle çıkarabileceği enerjiye eşittir. Böylece makineli köleler -uzun süre bir çeşit gereklik halini almış olan- insan kölelerin yerini almaktadırlar. Bazı kimseler ancak X. yüzyılda koşum halkasının ve boyunduruğun icadı sayesinde kölelikle serf'liği ortadan kaldırmanın mümkün olduğunu söylerler. Makineli köleler varolmadığı sürece ayrıcalıklı azınlık ancak insan köleler kullanarak kendine hoş bir yaşam sağlayabilirdi. Bugün ise makineler ona yetmektedir. Eşitsizlik artık daha az alınterine, daha az gözyaşına, daha az kana dayanmaktadır. Eşitsizliğin kendisi de azalmaktadır, çünkü teknik ilerleme orta sınıflı toplumlara doğru yol almakta, bunlarda ise zenginlerle yoksullar arasındaki fark, eskisine göre daha azalmış bulunmaktadır.

Teknik ilerleme, çatışmaları azaltarak yalnız olumsuz birleştirmeye götürmekle kalmaz. İnsanlar arasında temasları, anlayışı ve dayanışmayı geliştirerek olumlu birleştirmeyi de arttırır. Ulaşımları ve haberleşmeleri çoğaltarak ayrı durmalara, bir bölgede hapis kalmalara son verir; toplumu tüm üyeleri için hazır-nazır hale koyar. Kültürü yükselterek herkese başkalarını ve topluluğun tümünü daha iyi anlama olanağını verir. İşbirliğini geliştirerek insanların birbirlerine olan bağlılığını arttırır ki, Papalığın «Mater et Magistra» sözleriyle başlayan genelgesi bunu sosyalleştirme diye adlandırır. Bununla birlikte bu sonuçlar, öncekilere göre daha az kesindir. Dayanışma, anlaşma, temaslar modern büyük topluluklara göre geleneksel küçük topluluklar çerçevesinde belki daha derin, daha gerçekti: Modern topluluklarda bunlar çoğu kez yüzeysel, hattâ yapay kalırlar.

Her ne olursa olsun, tarih boyunca teknik ilerledikçe birleştirmenin de ilerlediğini gözlemler doğrulamaktadır. Kapalı ekonomisi olan eski toplumlarda -uzak olan Devletin, ya da yakın olan derebeyinin temsil ettiği- iktidarca topluluğa yapılan hizmetler az sayıdadır. Fakat yine de bazı hizmetlerde bulunur:

Komşu derebeylerinin, yabancı orduların, yağmacı çetelerin istilâlarına karşı güvenlik; hakemlik ve adalet; kişilere ve mülklere karşı suçların önlenmesi; ortak değirmenin ve fırının kullanılması; paranın denetimi vb... gibi. Fakat bu hizmetler pahalıya malolur. Sonunda iktidar verdiğinden çok fazlasını alır. İktidarı ellerinde tutanlar, ülkenin sırtından geçinirler ve çok yoksul bir ülkenin ortasında lüks ve bolluk içinde yaşarlar. İktidar topluluktan çok, onlara hizmet eder: Özellikle ayrıcalıkları korur; eşitsizliği ayakta tutar. Onun için de zorbalığa ve silâhlara dayanmak zorundadır. Tahkimli şatolar yalnız o bölge halkını dış istilâlardan korumaya değil, daha çok şatodakileri halktan korumaya yarıyordu. Hükümdar, halkın düşmanlığından korunabilsin diye, başlangıçta kralların sarayları iyice silâhlı ve iyice savunulan kaleler olmuşlardı.

Bu durum bugünkü dünyanın büyük bir bölümünde hâlâ süregelmektedir. Lâtin Amerika'da, Afrika'da, Asya'da halkın çoğunluğu hâlâ yarı-kapalı bir ekonomi içinde yaşamaktadır. Devletten pek az yarar elde etmektedir. Onun yüzünden birçok sakıncalara katlanmaktadır. Devlet en başta, halk yığınını sömüren ayrıcalıklı bir azınlığın egemenliğini ayakta tutmaya yarar. İkisi arası tipteki toplumlarda kamu hizmetleri gelişir: İktidar kara ve demiryolları, limanlar, kanallar, havaalanları, telefon ve elektrik hatları yapar; krediyi özendirir ve düzenler; (büyük sulama işleri, maden işletmeleri, barajlar kurmak gibi) büyük temel yatırımlara girişir. Fakat bu bayındırlık işlerinin özelliklę halkın ayrıcalıklı azınlığına, yani aristokrasi ile burjuvaziye yararı dokunur. Kimi az gelişmiş ülkelerin nefis otomobil yollarından, modern çağların şövalyeleri olan ve «ayak takımı»nın ortasında zayıf bir azınlık oluşturan otomobil sahipleri yararlanır yalnız.

Eski toplumlara oranla birleştirmede ilerleme vardır. İktidardan yararlanan insanlar daha çok sayıdadır; çemberleri genişler. Eskiden bunlar bir avuç aristokrattı yalnız, şimdiyse buna orta sınıf olarak yayılan bir burjuvazi, hattâ köylülerle işçi sınıfının kimi ögeleri de eklenir ve okullarla sosyal yardım ve sağlık kurumlarından bunlar da yararlanırlar. Bu sonuncular için Devletin yararları zararlarına göre çok daha ufak kalır. Herşeye karşın daha duygulu hale gelirler ve birleşme hissini arttırırlar. Bu ikisi arası durum, kapitalizmin birinci evresine eşittir. XIX. yüzyıl Avrupası, bugünkü Lâtin Amerika, Kuzey Af-

rika ve Ortadoğu, Asya'nın komünist olmayan bölümü bu kategoriye sokulabilir.

Batının çok gelişmiş toplumlarında siyasî birleştirme çok daha ileriye vardırılmıştır. Yaşama düzeyinin genel yükselişi, çatışmaları azaltır ve sosyal genel anlaşmayı çoğaltır. Devletçe yöneltilen kamu yararına hizmetler çoğalır. İktidar kollektif örgütlenme görevini genişletir. Hattâ ekonomi tümüyle plânlanmasa bile Devlet bunda gitgide daha büyük bir düzenleyici rol oynar: Bunalımları önler ve etkilerini azaltır, özel girişimin yarattığı sapmaları vb... düzeltir. Kamu hizmetleriyle kollektif örgütleme artık toplumun tümü içindeki dar bir «iç çevre» ile ilgili değildir: Gitgide bunların sınırlarına doğru genişlerler. Bu herşeyden önce yaşam düzeyinin yükselmesinden ileri gelir: Latin Amerika'da yalnız ayrıcalıklı bir azınlığı ilgilendiren otomobil yolları, Birleşik Amerika ve Batı Avrupa'da hemen hemen tüm vatandaşları ilgilendirir. Sonra da bu, sosyal güvenliğin ve -özellikle en âcizlere yardım ederek- insanlar arasındaki eşitsizlikleri düzeltme amacını güden kamu hizmetlerinin gelişmesinden ileri gelir.

Öte yandan Devlet, egemenliğini ve ayrıcalıklarını ayakta tutmak için ondan yararlanan özel bir sınıfın ellerinden kurtulma eğilimi gösterir. İlk olarak, teknik ilerleme sınıflara bölünüşü gittikçe karmaşık hale sokar; öyle ki, iktidar hiçbir zaman türdeş bir sosyal kategorinin değil, daima birkaç kategorinin elindedir. Sonra tek dereceli seçimin, siyasî partilerin, sendikaların, öbür yığın örgütlerinin gelişmesi sayesinde halk sınıfları iktidar üzerinde gitgide daha ağır basmaya başlarlar. Devlet artık tümüyle azınlık sınıflarınca denetlenemez; bu sınıflar hiç değilse çoğunluk sınıflarıyla uyuşup anlaşmak zorundadırlar. Ve son olarak toplumda Devletin evrimi bir yönetici -teknisyen sınıfını geliştirmeye başlar; bunlar da kendilerini kamu yararının hizmetinde sayarlar, Hegel'in de daha önceden görmüş olduğu gibi onu -hiç değilse bir ölçüde- gerçekten temsil ederler. Marksçılar: «Çoğunlukla yüksek memurlar egemen sınıf içinden seçilirler, bu yüzden onun hizmetindedirler,» diye düşünürler. Bu düşünce uzun zaman bir gerçek olmuştur. Şimdi de bir ölçüde gerçek olarak kalmaktadır. Fakat kimi ülkelerde yöneticiler giftikçe ayrı bir sınıf oluşturmaya başlamışlardır, bu sınıf kapitalistlerin çıkarlarına bilerek hizmet etmeye yanaşmaz, yöneticiler de tarafsız hakem rolü oynamak eğilimindedirler.

Maurras bundan elli yıl önce monarşinin üstünlüğünü kanıtlamak için ünlü bir kanıt ileri sürmüştü. Buna göre «ulus kralın malı olduğundan, yöneticinin kişisel çıkarı ülkenin çıkarıyla eştir.» Bu kanıt bugünün yöneticileri hakkında da ileri sürülebilir. Bu olay henüz sınırlıdır ve bazı tehlikeleri vardır. Fakat önemlidir. Örnek olarak, 1962'deki madenciler grevinde «Bilgeler»ce oynanan hakem rolünü belirtelim. Vardıkları sonuçların tarafsızlığına kimse itiraz etmemiştir. Bazı kimseler -tıpkı yargıçların hukukta söz sahibi oluşları gibi- yüksek memurların da ulusal gelirin bölüşülmesi konusunda daimi söz sahibi olmalarını ileri sürmüşlerdir. Böylece nüfuzlarının tehlikeye girdiğini gören egemen sınıflar, yöneticilerin bu faaliyetini şiddetle eleştirmektedirler. Teknokrasi diye bir tehlike zaten vardır ama bunlar onu daha aşırı hale sokarak, bu davranışı «teknokrasi» efsanesi ardında gizlemektedirler. Devletin yöneticileri ya da teknisyenleri bir kararın verilmesi işine karıştılar mı teknokrasiden sözedilir. Fakat buna özel firmaların teknisyen ve yöneticileri karışırlarsa, teknokrasinin lâfı edilmez.

Siyasî birleştirme üzerinde teknik ile gelişimin etkisi olduğu itiraz götürmez. Fakat bunu abartmamak gerektir. En azından daha iki etken de buna eklenir ve onunla aynı ya da ters yönde etki yaptıklarına göre etkisini çabuklaştırır ya da yavaşlatırlar. Bunların birincisi, evrim hızıdır. İstikrarlı toplumlarla hareketsiz toplumlar arasındaki farkın, çok gelişmiş ülkelerle az gelişmiş ülkeler arasındaki fark kadar önemli olduğunu daha önce söylemiştik. İstikrarlı -yani bir insan yaşamı çerçevesinde az farkedilebilecek kadar yavaş evrimli- toplumlarda birleşme duygusu çok daha güçlüdür. Birçok kuşaklardan beri yerleşmiş olan toplumsal düzen, ne denli haksız olursa olsun, doğal görünür; bu niteliği ile de kabul edilme eğilimindedir. Hızlı hareket halindeki toplumlar ise tersine, bir ölçüde bölünmüş, parçalanmış toplumlardır. Kurulu düzen, kurulu olmaktan çıktığı andan başlayarak artık bir düzen olarak görünmez ve bölünme, parçalanma o anda belli olur. O zaman adaletsizlik artık doğal ve katlanılabilir olmaktan çıkar. Gizli çatışmalar canlanırlar ve vahim anlaşmazlıklara yol açarlar. XIX. ve XX. yüzyılların büyük sınıf kavgaları, evrim temposunun değişikliği ile aynı ânâ rastlamıştır. Gelişim düzeyleri daha zayıf olmamakla birlikte, XVII. yüzyılın aristokratik toplumları, 1900 yılının burjuva toplumlarına göre daha birleşmiş idiler.

Birleştirme, toplumların tipine göre de değişir. Eski topluluklarda kişinin topluluk içindeki eriyişi artık bir daha yeniden ulaşamayacağı bir dereceye erişmiş bulunmaktadır. İlkel insan grubun içinde tümüyle erimiştir ve onun bir ögesidir; ayrı yaşamayı aklı almaz; kendini bir bireyden çok toplumun bir üyesi olarak görür. Durkheim okulunun sosyologları iktidarın «kurumlaştırılması»nın tanımını yapmışlardır. İlkin grubun tümüne, o niteliği ile topluluğa ait olan otorite, sonradan grubun kimi üyelerince yavaş yavaş ele geçirilmiş, onlar da böylece şef olmuşlardır. Vatandaşların bireyleştirilmesi sürecinin tanımı da yapılabilir. Marksçılar bunu özel mülkiyetin ortaya çıkışına bağlarlar. Her ne olursa olsun, daha sonraki hiçbir toplum ilkel toplumlar kadar birleşmiş görünmemektedir ki, kimi manastır toplulukları ya da ilk İsrail «kibbutz»larıyla birlikte hemen hemen topyekûn bir komünizmi uygulayanlar bugüne dek yalnız onlar olmuşlardır.

Birleştirmenin gelişimi ancak vatandaşların bireyleştirilmesinden sonra kurulan modern tipteki toplumlarda ortaya çıkmaktadır. Daha önceleri, tekniklerin ilerlemesinin tersine sonuçlar doğurmuş gibi bir hali vardır. Bu belki de bir bireylik bilincinin oluşmasında başlıca etken olmuştur. Bu yüzden insanlar bir ölçüde topluluktan ayrılmışlar ve gerek kendi aralarında, gerekse grupla üyeleri arasında anlaşmazlıklar doğmuştur. İlkel komünizmin yokoluşunu özel mülkiyetin ortaya çıkmasıyla, özel mülkiyeti de üretim tekniklerinin evrimi ile izah eden Marksçı yargıya itiraz olunsa dahi, bu evrim, bireyselleştirme olayında önemli bir rol oynamışa benzemektedir.

Zaten modern toplumlarda teknik ilerleme bir ölçüde aynı yönde etki yapar: Kapitalizmin evrimi bireyciliğin gelişimine tekâbül eder. XIX. yüzyılın sonunda ve XX. yüzyılın ilk yarısında ahlâkçılarla reformcular da böylece bireyciliğin aşırılıklarını yeriyorlardı. Fakat öte yandan teknik ilerleme daha önce anlattığımız çeşitli süreçlere göre dayanışmaları arttırır. Görünüşe göre ikinci hareket yavaş yavaş birinciye baskın çıkmaya başlar. İkinci Dünya Savaşından beri teknik ilerlemeye bireyciliği arttırdığı için değil de kişiyi kollektif örgüt içinde ezdiği için kusur bulunmaktadır. Böylece de teknik ilerlemenin etkisi altında birleştirmenin gelişimi, kimi çelişmelere yol açmaktadır. Modern toplumu küçük görenler onu kimi zaman insanları dişli çark takımları mertebesine indiren bir dev makine gibi, kimi

zaman da konforları içinde yalnız kalan ve benzerleriyle gerçek bağları olmayan bireylerin yanyana sıralanışı gibi betimlemektedirler. Sosyal birleştirme ile politik birleştirmeyi birbirlerinden ayırmak gerektir belki de. Teknik ilerleme birinciden yani insanlar arasında gerçek bir dayanışmanın gelişiminden çok ikincisinin, yani Devletin birleştirici işlevinin lehine işlemektedir. İktidar sosyal birleştirmede gittikçe büyüyen bir rol oynamaktadır. Fakat bu, daha az gelişmiş toplumlarda varolan birleşmeye göre daha az gerçek, daha az yaşanmış bir sözde birleştirmedir belki de.

TOPYEKÛN BİRLEŞTİRME EFSANESİ

Şimdi varolan toplumlarda topyekûn birleştirmenin gerçekleşmiş olduğunu pek az kimse iddia eder: Olayların gözlenimi onları hemen yalanlayacaktır çünkü. Kimileri de tarihsel toplumlarda buna hemen ulaşılmak üzere bulunulduğunu düşünürler. Eski Rejimin ve Ortaçağın birkaç imgesi böylece o toplumları birer yeryüzü cenneti haline sokar. Bunlar Altınçağ hakkındaki eski efsanevi yenilerler. Romantik birer eser ya da psikolojik birer şehadet olarak ilgi çekmekle beraber bunların sosyolojiyle ilgisi yoktur. Topyekûn birleştirmenin ciddi kuramları şimdi farkedilen evrim izlerini geleceğe doğru uzatarak, onu yarının işi sayarlar. Bu alanda Marksçı öğretilerle kimi Batılı anlayışlar arasında beraberlik vardır. Amerikalılarla Sovyetler yarının toplumu ve onun gelişim aşamaları üzerinde aynı düşünceyi beslemezler ama her ikisi de bunu anlaşmazlıkların yokolacağı, dayanışmanın hüküm süreceği tümüyle birleşmiş bir toplum olarak tasavvur ederler. Her iki şıkta da teknik ilerlemenin olası kıldığı maddi nimetler bolluğu bu topyekûn birleştirme için önemli bir temeldir. Batılı kuramcılar bunu açıkça söylüyorlar; Marksist kuramcılar da bunu altık (zımnî) olarak kabul ediyorlar: «Komünizmin üstün evresi»nde malların, nimetlerin dağıtımını düzenleyecek olan «herkese gereksinimine göre» ilkesini bolluk olmadan uygulamaya olanak yoktur çünkü. İki tez arasındaki derin farklar başlıca iki noktada, birleşmiş topluma götüren süreci ve bu toplumun niteliği üzerinde toplanmaktadır.

Batılılar birleşmenin bolluktan doğacağını düşünürler, Marksçılar ise bolluğun daha çok birleşmeden doğacağına inanırlar.

Birincilere göre toplumsal anlaşmazlıklar çok az olan mallara göre çok büyük sayıda olan insanlar arasındaki rekabetten, yani kıtlıktan ileri gelmektedir. Teknik ilerleme sayesinde kıtlığın yerini bolluk alırsa; herkes yalnız yiyecek, giyecek, konut bakımından değil, konfor, kültür, eğlence bakımından hemen tüm gereksinimlerini giderebilirse insanlar arasındaki çatışmalar ortadan kalkacak, siyasî savaşımlar sona erecek, dolayısıyla tek ve birleşmiş bir topluma ulaşılacaktır. Marksçılara göre kapitalist rejimde gerçek bolluk olanaksızdır, bu rejim doğası bakımından Malthuscudur çünkü. Emekçinin hakkının yenmesi, çalışmasının verimliliğini azaltır. Girişimin amorti edilmesi uzun süren yeni ve pahalı yatırımlar yapmaktansa zaten amorti edilmiş, eski makineleri hurdalaşıncaya değin elde tutmayı yeğleyeceğinden teknik ilerlemelerin uygulanmasını frenler. Piyasaya egemen firmalar aralarında anlaşarak birçok yeni buluş ve yöntemleri hasıraltı ederler. Özellikle belirli bir teknik düzeyden itibaren araştırmanın örgütlenmesi, toptan tahminler ve plânlamalar özel girişimler çerçevesinde değil, yalnız Devletce yönetilen bir üretimin çerçevesi içinde yapılabilir. Son onar yıllık dönemlerdeki -atom gibi, füzeler gibi- en büyük buluşlar kapitalist bir araştırmanın değil, sosyalistleşmiş bir araştırmanın sonucudur. Birleşik Amerika'daki nükleer incelemeler savaş yüzünden hükûmetçe yapılmıştır: Özel ekonominin cihazlarıyla bu incelemeler yapılamazdı.

Demek ki Marksçı kuramda sınıf savaşının ortadan kalkması ve siyasî çatışmaların sona ermesi ekonomik bolluğun sonucu değil, buna ulaşmak olanağını sağlayan koşulun ta kendisidir. Fakat olaylar bu düşüncenin tersini gösterir niteliktedir. Bugünün dünyasında en gelişmiş uluslar, bolluğa en çok yaklaşmış olanlar sosyalist değil, kapitalisttir. İleri sürülen kanıt kesin değildir. Sosyalizm bugüne değin az gelişmiş ya da yarı gelişmiş ülkelerde uygulanmıştır. Kapitalizmden vazgeçtikleri sırada Kuzey Amerika'ya ve Batı Avrupa'ya göre bunların gecikmeleri çok büyüktü. Bu gecikmenin henüz giderilememiş olması büyük bir şey kanıtlamaz. Sosyalist ülkelerin gelişme oranının kapitalist ülkelerinkini geçmesi ise tersine, Marksçı tezleri haklı çıkarıra benzemektedir. Fakat bu da kesin değildir: Gelişme düzeyi yükseldiği ölçüde, gelişme oranı da belki doğal olarak azalır.

Batılılara göre, bizatihi bolluk tam bir toplumsal birleştirme doğurur. Marksçılara göre bolluk birleştirmenin gerekli bir ko-

şuludur ama yetersiz bir koşulu değildir. İnsanlar yalnız kendi bencil çıkarları uğrunda hareketè devam ettikçe; kollektif hareket ve faaliyetleri kimilerinin başkaları üzerinde egemenlik kurmasını amaç edinen ekonomik bir yarışmaya doğru yöneldikçe; kapitalist sömürme emekçilerin hakkını yemekle sonuçlandıkça gerçek bir birleştirme olanaksızdır. Bu noktada Marksçı çözümleme Batılı çözümlemeye göre daha derindir. Modern toplumların evriminde rastlanan dayanışmaların gelişmesi yolundaki eğilimle, herbiri konforları ve bencillikleri içine kapanmış kişilerin yalnızlaşması yolundaki eğilim arasında görülen çelişmeyi ortaya sermektedir.

Bolluk tüm çatışmaları yoketmeye, yani olumsuz bir birleşmeyi gerçekleştirmeye yetse bile bunun, işbölümünden ve kollektif örgütlenmeden doğan yalın teknik dayanışmalara değil de gerçek toplumsal birliğe dayanan olumlu bir birleşmeyi geliştireceği kuşkusuzdur. İnsan eylemlerinin temel dürtüsü olarak ancak bencilliğin yerini özverinin, özel çıkarın yerini kollektif amacın almasıyla tümüyle birleşmiş bir toplum doğabilir. Kapitalizmin ortadan kalkmasının bencilliği ve özel çıkar düşkünlüğünü yoketmeye yeteceği kuşkuludur. Hak yemenin son bulmasının çalışmaya yaratıcı serbest faaliyet niteliğini geri vermeye yeteceği kuşkuludur (ki Eflâtun'un çok önce inanmış olduğu gibi, insanoğlu ancak bu sayede iyice açılıp neşelenebilir). Hakkı yenilmeyen bu çalışmanın otomatik olarak toplumun yararına yöneleceği kuşkuludur. Kısacası komünizmin, ulaşacağı üstün evrede, tüm insanların toplum içinde topyekûn birleşmelerini sağlayacağı ve böylece de baskı aracı olarak Devletin zayıflamasına olanak vereceği kuşkuludur. Fakat özel çıkar insanları harekete getiren başlıca zemberek olarak kalırsa, yani -bu ilkenin ana temeli olan- kapitalizm yaşarsa, hattâ bir bolluk toplumunda dahi bu amaçlara ulaşılabileceği hiçbir zaman kesin değildir.

Devletin zayıflaması yolundaki Marksçı kuram bir süredir Batıda başka bir biçim, «depolitizasyon» biçimi altında yeniden ele alınmıştır. Çok gelişmiş uluslarda bu son yıllarda anlaşmazlıkların hafiflediği, çatışmaların azaldığı görülür gibi olmuştur. Partilerin rolünün zayıflaması ve birbirlerine yaklaşmaya, benzeşmeye olan eğilimleri gözlemcilerin iyice dikkatini çekmiştir. Tutucularla özgürlükçüler arasında XIX. yüzyılda çok derin olan ayrılık hemen hemen yokolmuştur. Sosyalist partilerle burjuva

partiler arasında 1914'ten önce çok büyük olan ayrılık bugün epeyce zayıftır. Hattâ -komünist olanlarla olmayanlar arasında 1945'te çok büyük olan ayrılık, azalmıştır. Yüzyılı aşkın bir süredir kimi ülkelerde sol partilere egemen olan devrim düşüncesi orada bugün ancak belirsiz bir özlem hallinde kalmış bulunmaktadır: Gelişmiş ulusların işçi sınıflarında devrimci zihniyet yokolmaktadır. Çoğu kimseler bu olayı yaşama düzeyinin ve bolluğa doğru gidişin dolaysız bir sonucu olarak görmektedirler. Kısmî bir bolluğa dayanan günümüzün toplumlarının yine kısmî olarak depolitizasyon'u bir aşama olacaktır: Topyekûn bolluğun doğurduğu topyekûn depolitizasyon, yani Devletin tümüyle zayıflaması evrimin amacını oluşturacaktır.

Depolitizasyon kavramının başarı kazanması, belirsiz oluşundan ileri gelmektedir. Şayet bu, gelişmiş toplumlarda siyasî çatışmaların daha az zorbaca biçimlere bürünme eğiliminde oldukları ve özellikle bu toplumlarda devrimci yöntemlerin yerini reformcu yöntemlerin aldıkları anlamına geliyorsa, tartışma götürmez bir gerçeği ifade ediyor demektir. Bu da hiç kuşkusuz yaşama düzeyinin yükselişinden, fakat aynı zamanda başka etkenlerden, özellikle modern toplumların —kaba ve hoyrat yöntemler kullanılmasıyla bağdaşmayan— karmaşıklığından ileri gelmektedir. Epey yaygın olan bir düşünceye göre bir devrim, üretim cihazını baştanbaşa altüst eder. Sonradan bu cihazı yine işletmek çok uzun sürer. Dolayısiyle bir devrim doğal olarak uzun zaman için üretimin azalmasına ve yaşama düzeyinin alçalmasına yol açar, uzun bir çile döneminin başlamasına neden olur. Bu düşüncede bir gerçek payı vardır. İster biyolojik organizmalar, ister makinelerle toplumlar sözkonusu olsun, karmaşıklık merdiveninde ne denli yukarıya çıkılırsa yapılar da o denli kırılgan hale gelir ve onları da o oranda fazla ihtiyatla kullanmak gerekir. Bir solucanı ortadan kestiniz mi ondan iki solucan çıkarabilirsiniz ama bu işlem yüksek omurgalılara uygulanamaz. Çekiçle bir arabayı onarabilirsiniz ama Boeing 707 modeli bir uçağı, hayır. Epey az gelişmiş toplumlarda oldukça sert devrimler yapabilirsiniz ama Fransa'da ya da Birleşik Amerika'da yapamazsınız.

«Depolitizasyon» teriminin eleştiriye değer yönleri vardır. Çünkü zorbalığın giderilişi, onun yerine tartışma ve uzlaşma doğası gereği fizik dövüşmelerin, silâhlı çarpışmaların, içsavaşların yerine örgütlü ve ılımlı savaşımlar getirir. Şu halde «depo-

litizasyon» yerine «politizasyon» demek; Devletin zayıflaması yerine onun XIX. yüzyıldaki devrimci savaşların şiddeti içinde eriyişinden sonra yine onarılmasından sözetmek yerinde olur. Öte yandan, şayet «depolitizasyon» anlaşmazlıkların giderilmesi, çatışmaların sona ermesi, politikanın yokolması anlamına geliyorsa bu anlayış, gelişmiş toplumların bugünkü durumuna uygun düşmemektedir; baştan başa yanlıştır. Bazı kimselerin Batı Avrupa ile Kuzey Amerika'da politikaya karşı gördüklerini sandıkları ilgisizlik, aslında, toplumsal yapıların evrim karşısında köhneleşmiş bulunan bir takım politika terimleri içindir. Bu, politikanın başka terimlerine karşı artan ilgiyi gösterir.

Fransa'da partilerin zayıflaması ve kimi temsil biçimlerine gösterilen aldırmazlık sendikaların, köylü kuruluşlarının yükselmesine ve temsil için de yeni biçimlerin gelişmesine rastlamaktadır. Zaten partilerin bu «ucuzlaması» Batıda genel bir halde değildir. Politikaya olan ilgi azalmak şöyle dursun, birçok bakımlardan artmaktadır: Bu anlamda da «depolitizasyon» yerine «politizasyon»dan sözedilebilir. Teknik politika kahramanca politikayı devreden çıkarmak eğilimindedir, toptan politikanın yerini perakende politika almaktadır, rejim üzerindeki savaşın yerini rejim içindeki savaşıma bırakmaktadır, sistemin genel bir eleştirmesi yapılacak yerde elle tutulur istekler ileri sürülmektedir. Günümüzde özgürlükle eşitlik barikatlar üzerinde değil komisyonlarda, romantik söylevlerde değil örgütlenmiş grevlerde savunulmaktadır ama özgürlükle eşitlik için savaş, devam etmektedir.

V

GERÇEKLEŞMEYECEK ALTIN ÇAĞ

Teknik geliştikçe politika savaşlarının azaldığı, toplumdaki birleşmenin arttığı kesin gibidir. Fakat böylece başlayan gidişin ta sonuna dek, yani anlaşmazlıkların tümüyle yokoluşuna ve komünizmin üstün evresi biçimindeki Marksçı kuram ile Batılı bolluk toplumu kuramının iddia ettikleri gibi- topyekûn bir birleşmenin ortaya çıkışına kadar devam etmesi daha kuşkuludur. Tarihin ve politikanın böyle bir sona ulaşmasına birçok olay

engel olmaktadır. Batılıların suçladıkları kıtlıkla Marksçıların suçladıkları kapitalizm, toplumsal çatışmaların tek etkenleri değillerdir. Onlar yokolunca başkaları gelecektir ve bunları yok etmek, güç görünmektedir.

Çok gelişmiş birkaç toplumda altın çağ gerçekten hüküm sürebilse dahi bunlar, kumların ortasında kaybolmuş vahaları, denizin her yandan sıkıştırdığı adaları andıracaklardır. Yakın gelecekte bolluğa ulaşmayı ancak az sayıda birkaç ülke umabilir. Ötekiler için bu, ulaşılamayacak bir serap olarak kalmaktadır: Tersine, sermayenin ilkel birikimindeki güçlükler ve demokratik baskı bunlarda çatışmaları vahimleştirirler. Zengin uluslarla proleter uluslar arasında temel bir karşıtlık gittikçe daha çok belirmeye başlamaktadır. Birincilerin ikincileri ihmal edebileceklerine ve onlardan bir çeşit karantina kordonu kurarak korunabileceklerine inanmak, XIX. yüzyıl burjuvazisinin işçi sınıfları karşısında düştüğü hataya düşmek olur.

AZALTILAMAYACAK OLAN ANLAŞMAZLIKLAR

Bolluk kavramı yüzeysel olarak kalmaktadır: Herşeyden önce gereksinimler giderildikleri oranda artmaktadırlar. Bolluğun peşinde koşmak biraz Akhilleus'la kaplumbağa arasındaki yarışa benzer. Eski gereksinimler yokolduğu ölçüde yeni yeni gereksinimler ortaya çıkar. Objektif olarak bunlar daha az esaslı, daha az hayatidir kuşkusuz. Fakat sübjektif olarak daha az derinden mi hissedilirler? Bu, kesin değildir. Sonra ve özellikle, sözkonusu bolluk yalnızca ekonomik nitelikteki mallarla ilgilidir. Oysa, başka kesimlerdeki kıtlık da toplumsal çatışmalara yol açar, ekonomik çatışmalar yokoldular mı bunlar da doğal olarak artma eğilimi gösterirler. Aç bir insan karnını doyurmaktan başka şey düşünmez ve yaşamak için savaşır. Tok olan kimse ise artık karnını doyurmayı düşünmez, başka arzularını gidermek için savaşır.

Arthur Köstler: «Delikanlı iken rüyamda nasıl kadınlar görüyor idiysem, hapse düşüp aç kaldığım zaman da aynı büyük özlemle şölenler, ziyafetler görüyordum,» diyor. Çağdaş Marksçılarla kapitalistlerin düşledikleri bolluk toplumları birinci yoksunluğa son verebilirler ama ikincisine veremezler. Çatışmaların gelişimi bakımından kimi psikanalizciler bunu ötekinden daha önemli sayarlar. Toplumsal gerekliklerle beşeri arzular; gerçek ilkesiyle zevk ilkesi arasındaki anlaşmazlık bunlara ulusal ge-

lirin dağıtımı ya da söz özgürlüğü için yapılan kavgalardan daha önemli görünür. Bu özgürlük varoldu mu ve ekonomik bolluk maddi istekleri ikinci plâna attı mı, bu anlaşmazlık da önem kazanabilir herhalde. Cinsel isteklere düşkünlüğün günümüzdeki gelişimini ve Amerikalı sosyologların -çok aşırı giderek- «cinsel devrim» diye adlandırdıkları nesneyi bu açıdan incelemek mümkündür. Bu, itiraza değer biçimler altında, bir özgürlüğün istenilip derece derece alınması ve bir yoksunluğa karşı savaşılması demek olmaz mı? Oysa bu yoksulluk geliştiği ölçüde öteki özgürlükler sağlamlaşmakta, öteki yoksunluklar ortadan kalkmaktadır.

Bazı kıtlıklar nesnelerin doğasından ileri geldikleri için ortadan kaldırılmaları olanaksızdır. Tüm Fransızların Côte d' Azur'de bir villaya sahip olmaları imkânsızdır: Oradaki yer, sınırlıdır çünkü. Tüm Parisliler günün birinde konforlu bir apartmana sahip olabileceklerdir ama hepsi de aynı derecede uygun bir yerde (bürolarının, fabrikalarının, eğlenmek ve dinlenmek için gittikleri yerlerin vb... yakınında) oturamayacaklardır. Tüm işçiler yeterli bir ücret alabileceklerdir ama tüm işler aynı derecede ilgi çekici yahut kolay katlanılabilir olmayacaktır. Âmirlik mevkileri memurluk mevkilerinden daima daha hoş olacaklardır ama daima da daha az sayıda olma niteliklerini koruyacaklardır. İyi mevkiler çevresindeki rekabet daima fazla olacaktır. En yetenekliler daima daha az yeteneklilere üstün gelecekler, bu da kaçınılmaz biçimde hınçlar ve yoksunluklar doğuracaktır.

Sosyalist rejimde dahi eşitsizlikler tümüyle kişisel kalmayacaktır. Toplumdaki en yüksek görevleri işgal eden kişilerin çocukları, daha aşağı görevlerdeki kişilerin çocuklarına göre daima daha büyük şanslara sahip olacaklarından, sınıflar hiçbir zaman tümüyle yokolmayacaktır. Bakanlıktaki ya da bir kamu işletmesindeki müdürün oğlu, yarışmada odacının ya da ırgatın oğluna göre daha iyi durumda olacaktır: Çevresinden geçişme (osmose) yoluyla aldığı eğitim, ana-babasının tanıdıkları, ona sağladıkları maddi kolaylıklar yüzünden olacaktır bu. Böyle bir çocuk, büyük bir kapitalist patronun oğluna göre daha az ayrıcalıklara sahip olacaktır kuşkusuz. Fakat bu ayrıcalıklar yerleşmiş değerler sistemine daha karşıt olacaklarından, daha çok göze batacaklardır belki. Eşitçi bir dünyadaki ufacık bir eşitsizlik, eşitçi olmayan bir dünyadaki güçlü bir eşitsizlikten daha çok hissedilecektir belki.

Yokedilmesi daha güç görünen bir başka sınıflaşma da kadınlarla erkeklerinkidir. Sosyalizmde olduğu gibi kapitalizmde de erkeklere göre kadınlar, mağdur durumdadırlar. Hukuki statülerinin değiştirilmesi, yetersizliklerinin ortadan kaldırılması, ücret ayrılıklarının giderilmesi, analığın ve çocuk bakımının onları bazı ek yükler altına sokmasına engel olamayacaktır. Kadın evde otururşa ekonomik bakımdan erkeğe tâbi hale gelir. Erkek gibi o da çalışırsa, mesleki çalışmasına aile ve evişi bakımından yeni görevler ekler. Cinsiyetler arasındaki ilişkiler konusunda Amerikan statüsü, erkeği kadının iradesine tâbi kılmaktadır. Bu statü, kadını erkeğin iradesine tâbi kılan Fransız statüsü ile, erkeği de kadını da sürekli bir ikiyüzlülük içine hapseden İtalyan statüsünden hiç de daha iyi değildir. Cinsiyetlerin bu savaşından çıkan çatışmalar doğrudan doğruya politik olmasalar bile, tüm toplumsal yaşama büyük önemleri vardır.

Yaşlı ve genç kuşaklar arasındaki çatışmalar da yokolacağa benzememektedir. Hayata atılışlarında gençler daima yaşlılarla az-çok çatışacaklardır: Yaşlılar ellerinden alınmak için sabırsızlık gösterilen yerleri vermek için doğal olarak pek acele etmeyeceklerdir. Teknik ilerleme sayesinde yaşamın uzaması da çatışmayı vahimlştirmektedir. Bir yandan, gençlere ağır bir emeklilik ödeneği yüklemektedir. Öte yandan yaşlıları da baskı altındaki mağdur sınıf aşamasına indirmektedir.

Çok gelişmiş toplumlarda yaş, hem doğal etkileri, hem toplumsal etkileri bakımından olmak üzere, yaşlıları iki kez gadre uğratmaktadır. Kapitalist rejimde kırk beşini geçen bir adam işini yitirdi mi çok güçlükle başka bir iş bulur ve sürünmek tehlikesiyle karşılaşır. Sosyalist rejimde durum, daha iyidir. Fakat her yerde emeklilik yaşının indirilmesi gerekliği, doğal ömrün sürekli olarak uzamasına eklenince bir yaşlılar sınıfı yaratmakta ve toplum bu sınıfı ikinci derecede bir role mahkûm etmektedir: Oysa bu yaşlılar daha uzun yıllar toplumun hareket ve faaliyetlerine tam olarak katılmak isteğindedirler ve bunu yapabilirler de. Terimin Marksçı anlamıyla bunlar, hakları yenmiş durumdadırlar.

Öte yandan şunu da unutmamak gerektir: Psikanalizciler teknik ilerlemenin insanın gerçek gereksinimlerine, en derin arzularına, hatta doğasına tümüyle aykırı, makineleşmiş ve yapma bir dünya yaratma eğiliminde olduğu düşüncesindedirler. Böylece maddi bolluk insanları yaşamak için durmadan çalış-

mak gerekliğinden kurtararak onlara yalnızca bu çelişmeyi daha iyi idrâk etmek ve bundan daha çok acı duymak olanağını sağlayacaktır. Şu halde insanlarla toplum arasındaki çatışmalar azalacak yerde çoğalacaktır. Akıl hastalıklarının artması; kimi zorbalık biçimlerinin yeniden doğması; sinirliliğin, sıkıntının, kaygının genişlemesi; gerçek bir yaşama zevkinin yokluğu en modern toplumlarda yeni yaşama biçimlerine uymanın doğurduğu geçici olaylar değil de doğuştan, dolayısıyla sürekli kusurlar haline geleceklerdir.

Her ne olursa olsun, teknik ilerleme kişilerle gruplar arasındaki çatışmaları azaltsa bile, iktidarla vatandaşlar arasındaki çatışma aynı yolu izlemekte ve azalacak yerde çoğalır görünmektedir. Amaçları bakımından iktidar daha az baskıcıdır kuşkusuz. Daha çok kamu yararına hareket eder, daha yararlıdır. Araçlar bakımından ise onun gelişmesi, insanlar üzerindeki baskısını ve onların bu yüzden duydukları sıkıntıyı arttırmaktadır. Anatole France: «Hükümeti kötü yönettiği için Cumhuriyeti bağışlıyorum, az yönetiyor çünkü,» diyordu. Modern Devlet daha iyi yönetmektedir, ama daha çok yönetmektedir. Eski toplumlarda insanların iktidarla hiçbir temasları yoktu, iktidar uzakta kalıyordu çünkü. İnsanlar hemen her alanda ondan vazgeçiyorlardı. Modern toplumda ise tüm vatandaşlar yaşayışlarının büyük bir bölümü bakımından Devlete bağlıdırlar. İktidarla olan temaslar artmakta, dolayısıyla onun sopasını hissetme fırsatları da çoğalmaktadır.

İktidarın baskısı daha karmaşık bir hal almaktadır. Teknik ilerleme şeflerin otoritelerini kötüye kullanmak eğilimlerini ne ortadan kaldırmış, ne azaltmıştır; tersine, daha da geliştirmiştir: Kudretin araçlarını arttırmak demek, onun kötüye kullanılması olanaklarını da arttırmak demektir. Modern ulaşım ve propaganda yöntemleri bugünün diktatörlerine uluslar üzerinde eskiçağ tiranlarınınki ile hiç ölçülemeyecek olan bir tahakküm olanağı vermektedirler. Zaten o tiranlar çekilmez hale geldiler mi devrilmek tehlikesiyle karşılaşıyorlardı. Günümüzde ise iktidarın elinde, vatandaşların direnmesini daha güç hale sokan güçlü silâhlar vardır. Askerlerle polislerin kılıç ya da mızrakla silâhlı oldukları dönemde yığınların ayaklanması kolaydı. Tanklara, ağır makinelilere, uçaklara, zırhlı arabalara karşı halk bir şey yapamamaktadır: Bu, İspanya içsavaşında da görüldü.

Ayrıca, yönetenlerin güç iradesinden doğan psikolojik bas-

kının yanısıra, çok gelişmiş toplumlarda bir de iktidar yapılarının gelişiminden doğan sosyolojik nitelikte baskı vardır. Devlet cihazının genişlemesi, Devlet adına karar verenlerin de çoğalmasına yol açar. Yöneticiler çemberi, yani vatandaşların boyun eğmek zorunda oldukları kişilerin sayısı genişler. Bir tek tiranla onun birkaç avenesi yerine bir sürü küçük tirancıklarla karşılaşılır. Herbirinin ancak küçük bir etkinlik alanı vardır. Fakat hepsinin baskısı bir araya geldi mi insanların hareketini az-çok felce uğratır; bunlar biraz da Gulliver'e benzerler: Yere Liliput'ların binlerce bağı ile bağlıdırlar, bağların herbiri de incedir ama sayılarının çokluğu dolayısıyla insanı kımıldayamaz hale sokarlar.

Özellikle modern Devlet gitgide yalnız - herbiri bireysel iktidarını kötüye kullanan - bir şefler, yöneticiler, topluluğundan ibaret kalmamak eğilimindedir. Bu Devlet kocaman bir makine haline gelmektedir ki tümünün işlemesi, dişli çarklarından herbirinin faaliyetini aşmaktadır. Onu oluşturan insanların amaçlarından ayrı olarak, mekanizmasının kendisi baskıcıdır, tahakkümcüdür. Bu olaya, «bürokrasi» adı verilir. Yalnız Devlete, yani ulus içindeki iktidara özgü değildir. Modern büyük topluluklardaki dev firmalar, siyasi partiler, yığın örgütleri vb... gibi tüm iktidar biçimlerini de kapsar. Bundan çıkan baskı soyuttur, mekaniktir, tutkusuzdur, fizik zorbalık yapmaz, temizdir ama şeflerin güç iradesinden doğan baskıdan yine de daha az ağır değildir.

O belki de çok gelişmiş toplumlarda çatışmanın esas etkenini oluşturur. Bolluk düzeyine yaklaşıldığı ölçüde vatandaşlar arasındaki sınıf kavgaları ve rekabetler, yukarıda ileri sürdüğümüz sakıncalar baki kalmak koşuluyla azalır. İktidarla vatandaşlar arasındaki anlaşmazlıklar ise, tersine, artar. Özgürlük sorunu böylece, XIX. yüzyılda özgürlükçüler için olduğu gibi, politikanın merkezine gelme eğilimini gösterir. Özgürlükçüler bunu o zaman kıtlığa mahkûm halk yığınları ortasında bolluktan bir ölçüde yararlanan küçük bir âlem halindeki burjuvazinin içine yerleştirmişlerdi. Onun için maddi sorunlar çözülmüş olduğuna göre, vatandaşların iktidara karşı direnmeleri başlıca sorun haline geliyordu. İşçi sınıfları için ise, tersine, yaşam, eşitlik, onur uğrundaki savaş çok daha önemli olarak kalmaktaydı. Bunları kullanma olanaklarına sahip bir burjuvazi için gerçek olan si-

yasî özgürlükler, proletarya için şekilden ibaret kalmaktaydı. Başlıca çatışma konusu, sınıf kavgasıydı.

Bolluk toplumunda burjuvalardan oluşan küçük âlem, topluluğu tüm genişliğince kaplar. Yine de kişiler ve gruplar arasında önemli anlaşmazlıklar kalır. Sınıflar daima çeşitli biçimler altında yeniden doğmak eğilimindedirler. Fakat bu çatışmalar, vatandaşı iktidarla karşı karşıya getiren çatışmaya göre ikinci derecede kalır. Herşeyden önce özgürlük artık tüm vatandaşlar için bir anlam ve bir değer edinir: Bunu kullanmak için hepsinin maddî olanakları vardır çünkü. Sonra, bolluğu arttırarak ve kıtlıktan doğan çatışmaları böylece azaltarak, teknik ilerleme iktidarın gücünü ve insanları baskı altında tutma yeteneğini çoğaltır. Böylece de özgürlük, XIX. yüzyıl özgürlükçülerinin ona verdikleri, başlangıçtaki anlamını yeniden bulur. Benjamin Constant: «Özgürlükler, dirençlerdir,» diyor ve «eskilerin, kollektif iktidara etkin biçimde katılmaktan ibaret olan, özgürlüğü» dediği nesnenin karşısına bu modern kavramı çıkarıyordu.

Aslında ise eskilerin bu özgürlüğü yavaş yavaş yenilerin özgürlüğü haline gelmiştir. Hele Anglo-Sakson ülkelerde bu, böyle olmuştur. Oralarda demokrasi özellikle herkesin kollektif kararlara etkin biçimde katılmasından ibarettir. Bu katılma da merkezsizleşme ve yurttaşlık haklarını korumakla görevli bir sürü birlikler ve kurumlar sayesinde gerçekleşir. Her birey bunların aracılığı ile toplum yaşamına daha yakından karışma olanağını bulur. Aynı zamanda sosyalizm de —kapitalist öğretilerin tersine olarak— devletin kurtarıcı olabileceğini göstermiştir. Lacordaire daha o zaman: «Zenginle yoksul arasında güçsüzle güçlü arasında özgürlük baskı yapar, yasa da özgürlüğe kavuşturur,» diyordu. Hakkın çiğnenişinin ortadan kalkması da bunun bir başkasıdır. «Katılma özgürlüğü»nün yanıbaşında böylece «gelişme özgürlüğü»nün de doğduğunu görüyoruz. Bolluk toplumu ve komünizmin üstün evresi kuramları, her insanın kendi mizacına göre ve gerekli tüm olanaklardan yararlanarak gelişme olanağına sahip olması gibi bir düşünce üzerine dayanır.

Bu, Devletce özgürleştirilme, gelişme özgürlüğü, katılma özgürlüğü gibi kavramlar oluşurken, direnme özgürlüğü düşüncesi de yavaş yavaş değerden düşmekteydi. Modern toplumların gidişi onu diriltmek, hattâ belki de ona baş köşeyi yeniden vermek eğilimindedir. Teknik ilerleme ve nisbî bolluk her bireyin daha

özgür bir gelişmesine olanak verir kuşkusuz. Devletin özel tahakkümlere ve sömürülere karşı giriştiği faaliyet genel olarak özgürleştiricidir kuşkusuz. Yine kuşku yoktur ki vatandaşların tüm basamaklardaki kararlara katılmaları, onların özgürlüklerinin esaslı bir ögesidir. Fakat toplum, ne denli çok gelişirse, orada siyasi iktidar o denli güçlü ve bürokratik hal alır ve ona karşı o denli çok direnmek gerekir. Özgürlük daima bir direnme olagelmiştir. Gittikçe de daha çok bir direnme olmaktadır. Bolluk toplumu Devleti zayıflatmak değil geliştirmek ve bürokratlaştırmak eğilimini güder. Böyle bir toplumda vatandaşın iktidara muhalefeti başlıca çatışma haline gelir. Bunun yokolabileceğini, hattâ azalabileceğini düşündürebilecek hiçbir şey yoktur. Özgürlük için savaş biçimi altında, siyasî savaşımın sonunu şimdiden kestirmek olası değildir.

BURJUVA MİLLETLER VE PROLETER MİLLETLER

Montesquieu'nün Acemlerinin Avrupa'yı ziyaret edişleri gibi, bir Merihli de dünyayı ziyaret etse Batı ülkeleriyle sosyalist ülkeler arasındaki farklara karşı pek ilgi duymaz. Fakat endüstriyel uluslarla az gelişmiş uluslar arasındaki fark hemen gözüne batar. Kuşkusuz bunların her ikisi de iki ayrı kutup halindedir ve aralarında birçok ikisi ortası uluslara rastlanır. Sözgelimi Japonya, orta derecede gelişmiş bir ülkedir. Lâtin Amerika, Afrika'da zencilerin oturdukları bölge, Ortadoğu ve Asya'nın uç noktası aynı derecede ve aynı tarzda az gelişmiş değillerdir. Bu ayırtların dışında olarak az gelişme her yerde aynı ögeleri gösterir: Daha büyük ölçüde ve ilkel bir tarzda tarım yapılması, yiyeceklerin yetersizliği, endüstrinin ve makine enerjisi tüketiminin zayıflığı, ticaret kesiminin aşırı derecede gelişimi, ulusal gelirin düşük düzeyi, toplum yapılarının geri niteliği, çok yoksul bir yığınla çok zengin bir avuç ayrıcalıklı arasındaki büyük eşitsizlik, orta sınıfların yokluğu, kentlerdeki yaşayış tarzı ile köylerdeki yaşayış tarzı arasındaki çok büyük fark, cahillik, doğumların ve ölümlerin çokluğu vb... gibi. Her ülkeye göre bu olayların kimisi daha çok, kimisi daha az belirgin olmakla birlikte, bunların hepsi de birbirine bağlıdır. Bunların tümü ise karışıklığa yol açmayacak olan çok karakteristik bir fizyonomi oluşturur.

Biri zengin, öbürü yoksul iki dünya karşı karşıyadır. Birincisi ufukta bolluk toplumunun doğduğunu görürken öbürü kıt-

lıkları, salgın hastalıkları, sefaletleriyle Ortaçağa çok yakın olarak kalmaktadır. Nüfus başına düşen ulusal gelir Asya ve Afrika'ya göre Batı Avrupa'da ve Kuzey Amerika'da on ilâ yirmi kat daha yüksektir. Adam başına mekanik enerji tüketimi on ilâ otuz kat daha çoktur. Buna karşılık, çocuk ölümleri on kat daha azdır. Endüstriyel uluslarda nüfusun % 3-4'ü okuma yazma bilmez. Kimi Afrika ve Asya ülkelerinde ise bu oran % 90'dır. Burjuva uluslarla proleter uluslar arasındaki fark, XIX. yüzyıl Avrupasında aynı ülkenin burjuvazisi ile proletaryası arasındaki fark kadar büyüktür.

Bu fark küçülecek yerde büyümektedir. Afrika, Asya, Latin Amerika uluslarının hızla gelişmek üzere oldukları söyleniyor. Geçmiş yüzyıllarda izledikleri çok ağır evrime oranla bu doğrudur. Fakat çok daha hızla gelişen endüstriyel ulusların evrimine göre bu, yanlıştır. Genel olarak ulusal gelirin yıllık artış oranı Dünyanın üçte birine göre Avrupa'da ve Kuzey Amerika'da daha yüksektir. Zenginler zenginleşmeye, yoksullar yoksullaşmaya devam ediyorlar. Endüstriyel ulusların dünya zenginliklerindeki payı artarken az gelişmiş ülkelerinki de azalıyor.

Bu durum, az gelişmiş ülkelerin içinde ve az gelişmiş ülkelerle çok gelişmiş ülkeler arasında olmak üzere, iç ve dış bakımdan iki çeşit çatışma doğurmaktadır. Proleter uluslar kıtlığın doğurduğu her türlü anlaşmazlıklarla parçalanmış durumdadır. Bu anlaşmazlıklar temas ve ulaşımların çoğalması ve gelişim çabalarının bizzat kendileri yüzünden vahimleşmektedir. Latin Amerika'nın kızılderilileri, balta girmemiş Afrika ormanlarının ya da Asya bozkırlarının köylüleri kendi yalnızlıkları içinde kapalı ve dünyadan az-çok ayrı oldukları sürece yoksulluk ve eşitsizlik onlara bugünkünden daha az ağır geliyordu. Şimdiyse radyo, sinema, televizyon onlara insanların zahmetlerini, acılarını azaltan başka çeşit uygarlıkların varlığını öğretmiş bulunmaktadır. İnsan adaletsizlik ve sefaletin kaçınılması olanaksız, doğal felâketler gibi göründüğü hareketsiz bir dünyada yaşarsa bunlara daha kolay katlanabilir. Fakat dünya kımıldamaya başladı mı, daha çok adalet ve daha az sefalet ummak mümkün hale girdi mi, bunlara katlanmak güçleşir. Hızlı bir gelişime giriş bu değişikliğe yol açar. Fakat bu gelişimin kendi koşulları yaratmış olduğu umudu uzaklaştırır ve ortadan kaldırmayı amaç edindiği acıları o an için arttırır. Ara-dönemdeki bu çelişmeleri ve neden oldukları çatışmaları daha önce de anlatmıştık.

Azalan ölümlerle olduğu gibi kalan doğumlar arasındaki büyük fark, nüfusun korkunç biçimde artmasına yol açar, bu artış da her bir vatandaş için ekonomik gelişimin etkilerini sıfıra indirir. Gerçi pasta büyümüştür ama, bunu paylaşacak olanlar daha çabuk çoğalmışlardır. Bu yüzden herkes, zaten küçük olan kendi payının daha da ufaldığını görür. Tüketim maddeleri üretiminden işgücünü çekip bunu modern bir toplumun altyapısını yapmada kullanmak gerekliği, zaten çok düşük olan yaşama düzeyinin daha da alçalmasına yol açar. Lâtin Amerika, Ortadoğu, Afrika, Uzak-Asya bugün, sermayenin ilkel birikiminin doğurduğu güçlükler içinde çırpınmaktadırlar ki bu güçlükler XIX. yüzyılda Avrupa'daki işçi sınıflarının korkunç biçimde sömürülmesine, XX. yüzyılın ilk yarısında da Stalin diktatörlüğüne yol açmışlardı.

Politik çelişme de bu ekonomik ve demografik çelişmelerden daha az değildir. Az gelişmiş ülkelerde demokrasi durgun zamanlarda dahi doğru-dürüst işleyemez. Cahil bir halkın bilgisizliği siyasi sorunlarını anlamak olanağını ona vermez. Onu, tüm etkilere, tüm demagojilere karşı duyarlı hale koyar. Eşitsizliğin derinliği ve doğurduğu çatışmaların şiddeti asgari genel anlaşmayı sağlayamaz. Bu sağlanmayınca da partilerin ve seçimlerin serbest biçimde işleyişi olanaksız hale gelir. Bu yüzden, az gelişmiş ülkeler otoriter rejimlere sahip olmaya mahkûmdurlar. Fakat bu rejimler de doğal olarak düzensizliğe ve beceriksizliğe, hattâ despotluk ve ahlâksızlığa doğru yönelirler. Yetişmiş ve aydın azınlık çok ufak olduğundan, teknik kadroları kurmak güçtür. Ayrıcalıklılarla yığın arasındaki uçurum o denli derin, yığın da o denli geridir ki, iktidarı kötüye kullanmak kolaydır ve bu yola başvurma dürtüsü de güçlüdür. Az gelişmiş ülkelerin nitelikleri, buralarda demokratik denetimi imkânsızlaştırır; böyle bir denetimin yokluğu da yönetilenleri keyfiliğin kucağına atar.

Bu iç çelişmelere paralel olarak, proleter uluslarla endüstriyel uluslar arasında da temel bir anlaşmazlık gelişir. Endüstriyel toplumlarda sosyal çelişmeler azaldıkça sınıf kavgası ulusal alandan uluslararası alana geçme eğilimini gösterir. Zengin ulusların gittikçe daha çok zenginleşmesi, yoksul ulusların ise gittikçe daha çok yoksullaşması doğal olarak ikincileri birincilere düşman eder. Kapitalist rejimde burjuvazi proletaryayı nasıl sömürdüyse, zengin ulûslar da yoksul ulusları sömürdüklerinden, çatışma bu nedenle daha derin olur. Teknik yardım bir

düşten ibarettir, aradaki oran farkı saklı kalmak koşuluyla, Dickens'in İngiltere'sindeki merhamete benzer. Birçok özel durumda, politik nedenler yüzünden, kimi zengin uluslar kimi yoksul uluslara aldıklarından fazlasını, hattâ kimi zaman çok daha fazlasını verirler: Fransa'nın Afrika'daki, Birleşik Amerika'nın Vietnam'daki durumu böyledir. Genel olarak ve yuvarlak hesapla, zengin ulusların az gelişmiş ülkelere yardım için katlandıkları özverilerin toplamı, bu ülkelerden satın aldıkları hammaddelerin düşük fiyatı dolayısıyla, ettikleri kârlardan daha azdır. Sanayici toplumlar, tarımcı toplumların ekonomik güçsüzlüklerinden yararlanarak bunları sömürmektedirler.

İyi duygular XIX. yüzyılda proletaryanın burjuvazice sömürülmesine nasıl engel olamadılarsa, bu sömürmeye de engel olamazlar. Kapitalist rejimde toplumsal yaşamı harekete getiren nesne, iktisadî yarardır, herşey de bundan sonra gelir. Hristiyanca sevgi ve komünist tehlikesi tema'larını kullanarak Batı hükûmetleri vergi mükelleflerinden az gelişmiş ülkelere yardım için az-çok özveri elde edebilirler. Fakat büyük kapitalist örgütlerin bu ülkelerden gelen hammaddelere mümkün olduğunca düşük fiyat ödeme çarelerini araştırmalarına kesinlikle engel olamazlar; bu örgütlerin eninde sonunda son sözü söylemelerini de önleyemezler. Kapitalizm, kendi öz niteliği bakımından, ara-dönemdeki çelişmelerden sıyrılmalarını sağlamak için az gelişmiş ülkelere yapılacak gerçek bir yardımın aleyhindedir.

Bununla birlikte, endüstriyel uluslarla proleter uluslar arasındaki anlaşmazlık, hiç de dolaysız bir karşılaşmaya yol açacak nitelikte değildir. Yeni sınıf savaşı eskisinden esaslı bir noktada ayrılmaktadır. XIX. yüzyılda ayrıcalıklı sınıflar proletaryaca tümüyle kuşatılmış haldeydiler; polisleriyle askerleri onları savunmaya hiç de yeterli değildi. Bunun üzerine işçilerin baskısı burjuvazileri, ayrıcalıklarının bir bölümünden gitgide vazgeçmeye zorladı. Bugün mesafe, okyanuslar, çöller ve hepsinden çok yakıp yıkma araçlarının gücüyle korunan Avrupa, Sovyetler Birliği, Kuzey Amerika proleter ulusların saldırısına uğramak gibi bir tehdit karşısında değillerdir. Sanayici ulusların karşısına hiçbir az gelişmiş ülke çıkamaz. İki hasım çok eşitsiz olduklarından, zengin uluslarla proleter uluslar arasındaki anlaşmazlık, esaslı bir politik çatışma değildir.

Fakat bu anlaşmazlık, endüstriyel toplumlar arasındaki çatışmaları vahimleştirmektedir. Gelişmiş iki dünya, yani Doğu

dünyası ile Batı dünyası nisbeten sâbitleşmiş, istikrar bulmuş tur: Bunların herbiri öbürünü fethetmekten vazgeçmiştir, aralarındaki sınırlar iyice çizilmiş bulunmaktadır. Endüstriyel toplumlardaki sınıf savaşı gibi, bu çatışma da şiddetini yitirmiş bulunmaktadır. Fakat bir de bu iki dünyanın dışında kalan az gelişmiş bir üçüncü dünya vardır ki istikrardan yoksundur. Bir ya da öbür yana eğilirse Doğu'ya ya da Batı'ya rekabetlerinde önemli bir koz verebilir. Proleter ulusların kontrolsüz ve kontrol edilemeyecek tepkileri iki endüstriyel imparatorluğun arasındaki savaşı canlandırmaktadır. Bu tepkiler olmasa, bu savaş da yatışacaktı. Ltin Amerika'nın önemli bir parçası komünist olsa, Washington hemen güçlü bir tepki gösterir. Proleter uluslar çok gelişmiş ulusların karşısına çıkamazlar ama bunları kendi aralarında karşılaşmaya sevkedebilirler. Uluslararası anlaşmazlıkların böylece vahimleşmesi iç çatışmaları uyandırır. Bugün Batı' da komünizm, yani bir dış tehlike korkusu iç politika anlaşmazlıkların başlıca temelidir. Proleter uluslar varoldukça, zengin uluslar topyekûn birleştirme diye bir şey bilmeyeceklerdir, bunun mümkün olduğu farzedilmek koşuluyla, doğal olarak.

SONUÇ

SOSYALİZME DOĞRU

Anlaşmazlıklarının derinliğine karşın, politikayı anlayışları bakımından Batılılar ile Marksçılar birbirlerine düşündüklerinden çok yakındırlar. Batılılar, bambaşka nitelikteki somut davranışları güçlükle gizleyen bir ülkücülükten fiilen vazgeçmişlerdir. Sosyo-ekonomik etkenlerin politik çatışmaların gelişiminde esaslı bir rol oynadığını bugün kabul etmiş bulunuyorlar. Tekniklerin ilkel olduğu ilk evrede bu sosyo-ekonomik etkenler özellikle coğrafi niteliktedir: İklime ve doğal kaynaklara bağlıdır. Sonra teknik etkenler haline gelirler: Cihazlanma derecesi yaşama düzeyinin koşullarını; o düzeyin kendisi de politika savaşlarının koşullarını belirler. Bu çözümleme, Marksçı şemalardan uzaktır. Fakat sonunda fark, ikinci derecede noktalara münhasır kalır. Esas bakımından Batılılar da, Sovyetler de toplumsal yapıların evrimine teknik gelişimin temel olduğuna inanırlar, politik savaşların ve birleştirmenin evrimi de buna bağlıdır.

Marksçılar kendi bakımlarından kültürel etkenlere daha çok önem vermeye başlamışlardır. Biçim bakımından temelle üstyapılar arasındaki ayırımı daima korumaktadırlar. Pratikte ise bu üstyapıların gittikçe artan bir etki ve bağımsızlığa sahip olduklarını kabul ederler. Hiç değilse insanlığın bugünkü gelişim evresinde kültürel etkenlerin sosyo-ekonomik etkenlere göre ikinci derecede kaldıklarını düşünürler kuşkusuz. Fakat birçok Batılılar da aynı düşünceye sahiptirler, bunun da bir temeli olsa gerektir. Hattâ psikolojik kuramları dahi bu bakımdan inandırıcı değillerdir: Çünkü yaradılışlarla ruhsal kompleksler ve «ben»in kendisi de doğuştan gelme eğilimlere değil, toplumsal çevreye daha çok bağımlıdırlar belki. Marksçılarla Batılıların, değer sistemlerinin etkisini küçümsemiş olmaları muhtemeldir: Çıkar gütmeyen inançlar, ülküler, büyük düşünceler temel bir politik rol oynamaktadırlar. Hattâ yaşama düzeyinin yükselişi tüm insanlara «**primum vivere** (önce karın doyurmak)» kaygısından kurtulup «**deinde philasophari** (sonra felsefe ile uğraşmak)» gibi bir aşamaya ulaşma olanağını verdiği ölçüde, bu rol daha da büyür görünmektedir. İki öğreti için de bu hata müşterektir: Onları ayırmaktan çok birleştirmektedir.

Savaştan birleşmeye geçişte ise yakınlaşma daha belirgin haldedir. 1980 komünizmi ile ilgili Kruşçef plânları, Atlantik'in öbür kıyısında, «Amerikan yaşama tarzı» ile ilgili olarak yapılan tanımlara acaip biçimde benzemektedirler. Batılıların konforlu ve «politikasızlaştırılmış» bolluk toplumu imgesi, komünizmin üstün evresi ve Devletin güçsüzleşmesi hakkındaki Sovyet imgesine çok yakındır. İkisinin de kusurlu yasa aynı aşırı iyimserliği göstermelerindedir. Batılılarda Marksçılar politika üzerinde aynı toptan görüşe sahip dlğillerdir kuşkusuz. Fakat birileri de, öbürleri de aralarında hiçbir ortak ölçü bulunmayan, tümüyle ayrı evrenler düşlememektedirler artık. Herbirinin kendi anlayışı arasındaki benzerlikler, bundan böyle hemen hemen ayrılıklar kadar güçlüdür.

Fiili evrimler arasındaki birleşme ve benzeşme ise belki de daha güçlüdür. Daha önce de söylediğimiz gibi, görünürde iki gelişmiş dünya —yani Doğu ile Batı—' nın herbiri kendi bulunduğu yerde donup kalmış gibidir, ne birinin ne öbürünün değişme olanağı yoktur. Gerçekte ise derinliğine bir değişiklik bunları yavaş yavaş birbirine yaklaştırmaktadır. Sovyetler Birliği ile halk demokrasileri hiçbir zaman kapitalist olmayacaklardır; Bir-

leşik Amerika ile Batı Avrupa da hiçbir zaman komünist olmayacaklardır. Fakat birileri de, öbürleri de çifte bir hareketle sosyalizme doğru ilerler gibidirler. Doğuda özgürleştirme (liberalizasyon) ile, Batı'da da sosyalizasyonla. Bu çifte hareketin çok büyük engellerle karşılaşması, çok uzun sürmesi, birçok gerilemeler yapması olasıdır. Fakat önüne geçilmez gibi görünmektedir.

Her ülke kendisininkinden çok ötekinin evrimini daha iyi görür doğal olarak. Batıda, Sovyetlerin teknik ilerlemeye ve ekonomik gelişmeye bağlı özgürleştirme süreci idrâk edilmiş bulunuluyor. Rahat yaşamanın mümkünleştiği endüstriyel toplumlarda rahat yaşamayı özleyiş dayanılmaz bir hal alıyor. Sosyalist rejimlerin vatandaşları da yaşamın tadını çıkarmak, geçip giden anların zevkine varmak, devrimin dikmiş olduğu ağaçların meyvelerini yemek arzusundadırlar. Bunu da efendilerin sopası, polisin kontrolü olmaksızın çok rahat, 1789'da dendiği gibi çok «güvenli» biçimde yapmak isteğindedirler. Özgürlüğe beslenen özleyiş, rahat yaşamaya beslenen bu özleyişten ayrılamaz. Herkes yurdundan çıkmak, yabancı diyarları görmek, eserlerini tanımak istiyor. Herkes kendi düşüncesini anlatmak, fikrini söylemek, resmî görüşleri tartışmak, başka görüşleri öğrenmek istiyor. Kısacası herkes Devlet lokomotifi tarafından çekilerek iki tane çelik ray arasında kalmaktansa tüm yollar üzerinde, hattâ yolların dışında dahi gezinmek istiyor.

Aynı zamanda teknik gelişimlerin gereklilikleri, karşılaştırma zihniyetini, eleştirme zihniyetini, yani özgürlük zihniyetini besleyen üstün bir kültürü iyice yaymak zorunluğunu doğurmaktadır. Bilimsel araştırma ve buluşların ilerlemesi için dış ülkelerle temasın çok büyük önemi vardır: Stalincilik birçok kesimlerde önemli gecikmelere yol açmıştır. Ulaşım araçlarının çoğalması, diktatörlükler için gerekli yalnızlığa engel olmaktadır. Yakında tüm Ruslar ekranlarında Batı televizyonunu görebilecekler ve görmek isteyeceklerdir de. Hükûmetleri de onları bundan alıkoyamayacaktır. Özgürleştirme yavaş ve güç olacaktır. İşbaşındakiler bunu geciktirmek için herşeyi yapacaklardır. Uluslararası bunalımlar geçici olarak ertelemelere, gerilemelere yol açacaktır. Fakat her ekonomik ve teknik evrim komünizmin demokratik sosyalizme doğru ilerleyişinin fiilen durdurulmasına engel olmaktadır.

Bunu çabuklaştırmak ya da frenlemek bakımından Üçüncü

Dünya'nın ülkeleri çok şey yapabilirler. Günün birinde proleter ulusların da demokratik sosyalizm yolunu tutacaklarını herşey göstermektedir. Bilinmesi gereken onların bu yolu doğrudan doğruya mı, yoksa ötekiler gibi komünizmden ya da kapitalizmden geçerek mi tutacaklarıdır. İlk durumda demokratik sosyalizme doğru gidişi hızlandıracaklardır; ikinci durumda ise yavaşlatacaklardır. Önümüzdeki onar yıllık dönemlerde Afrika'daki, Asya'daki ya da Lâtin Amerika'daki birçok ülkelerin az-çok Çin safında yeralmaları Sovyetler Birliği ile Avrupa halk demokrasilerindeki özgürleşmeyi frenleyecektir. Önce şu nedenle ki, oralardaki Stalinciler güç kazanacaklardır. Sonra şu nedenle ki, Batı'nın kaçınılmaz tepkileri barış içinde yanyana yaşamayı daha kırılgan hale sokacak ve soğuk savaşı az-çok uyandıracaktır.

Az gelişmiş ulusların ilerideki bir davranışları hakkında tüm olarak hiçbir varsayım şimdiden ileri sürülemez. Yalnız birkaç nokta kesinleşmiş olarak görünmektedir. Üçüncü Dünya kapitalizm yoluyla modernleşemeyecektir. Onu oluşturan ülkeler, yeterince iç sermayeye sahip değillerdir. Yabancı sermaye proleter uluslara ancak kâr görürse, yani olağanüstü nitelikteki (Orta Amerika'da muz, Küba'da şeker, Katanga'da elmas, çeşitli ülkelerde petrol gibi) falan ya da filân doğal zenginliği işleten ve sömürgelerde görülen türden girişimler biçim altında yatırım yapar ve ülkenin genci dengesine hiç aldırış etmez. Bununla birlikte yabancı sermayenin belirli bir süre için bu türlü girişimler kurmasına izin verip sonradan bunları millileştirmek de az gelişmiş ulusların cihazlanmasına yardım edebilir. Sömürgeci girişimler polis ya da asker aracılığı ile ve kendi hükûmetleri eliyle egemenlik kurmadıkları sürece, proleter uluslar bu tekniğe epey sık olarak başvurmaktadırlar.

Gerçekten demokratik bir sosyalizmin doğrudan doğruya kurulması da olanaksız görünmektedir. Proleter ulusların yapılarının, buralarda demokrasinin işleyişini ve özgürlüklerin gelişimini çok güçleştirdiğini daha önce de söylemiştik. Üçüncü Dünya'nın sosyalizmi doğal olarak otoriter olacaktır. Bu konuda yapılacak seçim nihayet otoritenin derecesine ve sosyalizmin biçimine münhasır kalmaktadır. En zorbaca yolun en etkilisi olacağı kesin değildir. Çin örneği bu bakımdan itiraz götürür biçimde ortadadır. Fakat şimdiki halde başka hiçbir örnek de yoktur. Kimi siyasi özgürlükleri geliştiren daha az zorbaca bir

sosyalizm tasavvur edilebilir ve bu da demokratik sosyalizme doğru bir ilk aşama olabilir. Afrika'da ve Ortadoğu'da birçok ülke, yollarını bu yönde araştırmaktadırlar. Fakat henüz bulmuş oldukları söylenemez.

Batının sosyalizasyonu Doğunun özgürleştirilmesine göre belki de daha güç ve daha uzun olacaktır. Fakat onun da kaçınılması olanaksız görünmektedir. O belki de Marksçılığın çizdiği yolda yürümeyecektir. Endüstriyel toplumlarda sınıf savaşı çoğalacak yerde azalmaktadır ve hiç kimse artık devrimci zihniyete sahip olmadığı, proletarya da yokolmak üzere bulunduğu için, buralarda proletarya devrimi özellikle daha az mümkündür. Bununla birlikte üç büyük olay gelişmekte, Batılılar da bunların sonuçlarını ölçer görünmemektedirler: Plânlı üretimin kapitalist üretime olan teknik üstünlüğü; kapitalist ilkelerden meydana gelen bir temel üzerinde gerçek bir insan topluluğu kurmanın olanaksızlığı; son olarak da bu ilkelerin artık değerden düşmüş bulunması.

Amerikan iktisatçıları bile üçüncü kesimde kapitalizmin üstün olmadığının bilincindedirler. Birçok hizmetler ancak verimlilik kuralları bir yana bırakılıp sosyalist yöntemler uygulandığı takdirdedir ki topluluk tarafından uygun biçimde sağlanabilmektedir. İmdi, toplumlar ne denli çok gelişmiş olurlarsa üçüncü kesim de o denli çok önem kazanır ve ekonominin tümüne o denli çok egemen olur. Daha genel olarak, sosyalizmin kapitalizme olan üstünlüğü, teşkilâtın teşkilâtsızlığa olan üstünlüğünden başka şey değildir. Kapitalizm kimi zaman firmalarla işletmelerin içinde çok güzel bir örgütlenme sağlar: Fakat ekonominin genel çerçevesi içinde doğası gereği yetersizdir. Önceden yapılan tahminler tekniği az gelişmiş olarak kaldıkça ekonominin hiçbir genel örgütlenmesi mümkün değildir. Bu düzeyde sosyalizm kapitalizme üstün değildir: Çünkü üretimin tümünün, her parçayı bütüne göre ayarlayan bir plân dahilinde eşgüdümü, rekabetin mekanizmalarca kendiliğinden kurulan eşgüdümüne göre henüz daha kabataslak, daha tahmini, daha az memnunluk verici olarak kalmaktadır. Ekonomik çözümlemedeki ilerleyişler durumu değiştirmiştir. Tahmin teknikleri henüz ne denli eksik olurlarsa olsunlar, serbest girişimden ve piyasa yasalarından doğan bir eşgüdümüne göre daha iyi bir eşgüdümle sonuçlanan plânlar yapılmasına şimdiden olanak vermektedirler. Bunların doğrulukları da gelecek yıllarda muhakkak ki daha artacaktır.

Bu toptan plânlama kapitalizmin çerçevesi içinde olası değildir. Her firma kendi faaliyet alanıyla ilgili çözümlemelere ve hesaplara dayanan plânları kendi hesabına yapabilir. Fakat bu plânlar tüketicilerin davranışının genel etkenlerini hammaddelerle işgücünün vb... maliyetinin evrimini hesaba katamayacaklarından, ister istemez yanlış olurlar. Kapitalist sistemde plânlama ile örgütlenme, anlaşmaların ve tröstlerin gelişmesi sayesinde ancak bir tek üretim kolunun en yüksek düzeyine ulaşabilirler. Fakat tüm toplumu içine alan bir plânlama ve toptan bir örgütlenme sözkonusu olamaz. Ancak siyasi iktidar ve Devlet hesap ve tahmin tekniklerini tüm topluluğa uygulayabilirler ve genel bir plânı bunlar üzerine kurabilirler. Çeşitli özel faaliyet kolları da bu plâna uymaya zorlanmazsa, bunun anlamı kalmaz. Bu zorlamanın kendisi ise firma sahiplerinin özgürlüğünün sınırlanmasını gerektirir: Oysa bu özgürlük, kapitalizmin ana temelidir.

Böylece de gidiş, şöyle özetlenebilecek olan bir süreçle, sosyalizme doğru yönelmektedir: 1 — Teknik gelişim, ekonominin toptan örgütlendirilmesine olanak vermektedir; 2 — Bu toptan örgütlendirme rekabetten doğan tahmini ayarlamalardan daha etkilidir; 3 — Kapitalist bir sistemde gerçekleştirilemez. 4 — Toplumsal ve kişisel gereksinimlerin tümünü gidermek bakımından kapitalist sistem, daha az etkili hale gelmektedir; 5 — Şu halde (yatırımların hacmi, üretimin yönü vb... gibi) alınacak temel kararlar bakımından firma sahiplerinin güçlerinin yokolmasını gerektiren plânlı bir üretim sistemi yararına olarak, kapitalist sistem ortadan silinme yolundadır. Bu böylece belirtildikten sonra iki sosyalizasyon biçimi düşünülebilir: Üretim araçlarının özel mülkiyetinin kayıtsız şartsız kaldırılması, yani bildiğimiz anlamda sosyalizm; ya da - yine görevlerinin başında kalacak olan - sahiplerin ayrıcalıklarının azaltılması.

Sosyalizme doğru gidişinde kapitalizm -tıpkı otokrasinin yerini demokrasiye bırakırken yaptığı gibi- iki yol tutabilir. Cumhuriyet yolu ya da İngiliz monarşisi yolu. Günün birinde firma sahiplerinin işletmelerinde, tıpkı bugün İngiltere kraliçesi gibi, pek fazla iktidara sahip olamayacakları düşünülebilir. Özel girişimin mutlakçı bir monarşi olmaktan çıkıp da meşruti bir monarşi haline gelmiş olduğu birçok Batı ülkelerinde bu gidiş, şimdiden başlamış bulunmaktadır. François Bloch-Lainé bu «orleancı» kapitalizmin kuramını yapmıştır. Bu hareket sonuna değin

giderse kral-patronların ve onların «saray ödeneklerinin» yani kârlarının muhafaza edilişinin neyle haklı gösterileceği bilinmeye değer bir şeydir. Bununla birlikte sosyologlar bazı kurumların -pek fazla sıkıcı olmamak koşuluyla- yararlı olmaktan çıktıktan çok sonra da ayakta kaldıklarını gözlemişlerdir.

Ekonomiyi toptan plânlamanın sakıncaları da vardır kuşkusuz. Yanlış tahminlerden kaçınılamaz, çabaların eşgüdümü kimi frenlemeler yaratır, bir daireden öbürüne yapılan havaleler sırasında «cereyan kayıpları» olur ve bütün bunlar da sistemin etkenliğini azaltır. Merkezleşmedeki aşırılık ciddi sakıncalar doğurur, ki bunun birçok örneğini Sovyetler Birliği ve halk demokrasileri vermektedir. Gerekli merkezsizleştirme sorunu ise kolay çözülecek türden değildir. Bununla birlikte plânlama sakıncalarının çoğu onun bugünkü eksiklerinden ileri gelmektedir. Bunlar gitgide düzelecektir. Şurası kesindir ki plânlamanın yol açtığı kayıplar, gelişmiş kapitalist ekonomilerin muazzam israfından doğan kayıplar yanında o denli önemli değildir. Biz içinde olduğumuz için reklâm yoluyla uydurma gereksinimler yaratma yöntemi üzerine gittikçe daha çok dayanan bir sistemin başdöndürücü saçmalığını daha az ölçebiliyoruz: Bu, tüketicilerin gerçekten memnun kalmadıkları yararsız birtakım malları satmak ve kapitalistlere kâr sağlamak için yapılmaktadır: Tâ ki onlar da yine yararsız olan bir takım nesneleri daha çok miktarda tedarik edebilsinler. Plânlamanın üstünlüğü yalnız araçların örgütlenmesinden değil, amaçların saptanmasından da ileri gelmektedir. Plânlama kapitalist ekonominin saçma ve yanlış hareketleri yerine normal, tutarlı, yönü belli bir hareket geçirmektedir: Kapitalizmin o hareketleri ise diri hayvanlar üzerinde yapılan deneylerde, beyinleri çıkarılan bu hayvanların yaptıkları bilinçsiz hareketleri anımsatmaktadır.

Burada, Batının sosyalizme doğru gidişinin ikinci etkenine ulaşmış bulunuyoruz: Bu da, kapitalist ilkelerden oluşan bir temel üzerine gerçek bir insan topluluğu kurmanın olanaksızlığıdır. Kapitalizm, doğası gereği anti-sösyaldir: Her kişinin hareket ve faaliyetini kendi benliği üzerinde merkezleştirir, her insanı kendi bencilliği içine kapatır. Bu, kişisel çıkarı kollektif yaşamın başlıca ekseni haline getirmek demektir: Onun gerçekten kollektif olan her türlü niteliğini yoketmek demektir; her toplumun özünü yoketmek demektir ki bu öz, o toplumun üyeleri arasındaki dayanışmadır. Kapitalist sistemde bu dayanışma yal-

nızca madde bakımından birbirine olan bağlılıktır. Toplum sadece kişisel çıkarların daha iyi tahminini bencilliklerin daha tam olarak açılıp gelişmesini sağlar. «Sosyal hizmet» kuramı reklâm yoluyla yapılan bir kamuflâjdan ibarettir. Üretici, tüketiciye «hizmet» değil, kendine en yüksek kârı sağlamak çaresini arar. Onun böyle kendi özel çıkarı peşinde koşarak herkesin gereksinimlerini mümkün olan en iyi biçimde sağladığı gerçek olsa bile, tüm insan hareket ve faaliyetinin böyle bencil bir amaca yönelişi yine de gerçek bir toplumsal yaşama aykırıdır.

Çağdaş konforun gelişimi ile yalnızlığın gelişimi arasındaki koşutluk; insanların maddeten birbirlerine bağlılıklarının artmasıyla onların dayanışma duygularının zayıflaması arasındaki koşutluk, kapitalizmin bu temel kusurunu açıkça ortaya koymaktadır. Batı'da din duygusunun yeniden canlanması belki da bundan ileri gelmektedir. Bu canlanış yükselme ve ebedileşme gereksiniminden çok, aynı inançta birleşmeye olan susamışlık üzerine dayanmaktadır. Kapitalizmin ilkeleri ile ise doğrudan doğruya karşıtlık halindedir. Hristiyanlıkla kapitalizm arasında her zaman temel bir çelişme varolagelmiştir. Batı toplumları aynı zamanda hem birine, hem öbürüne bağlı olduklarını söylerlerse, birbirleriyle bağdaşamayan iki ayrı efendiye hizmet etmiş olurlar; aslında bunların yalnız bir tekine hizmet etmektedirler. Öteki ise sadece birinciyi mazur göstermektedir. İlk evrede hristiyanlıkları, özellikle kapitalizmlerini kamufle etmeye yaramıştır. Bu koşullar altında: «Acaba ikinci bir evreye mi yaklaşıyoruz?» diye sorulabilir. Bu evrede, daha gerçek bir hristiyanlığa dönüş belki kapitalizmi ta temellerinden yıkmaya yardım edecek; din artık «ulusun afyonu» olmaktan çıkarak onun kurtulmasına hizmet edecektir.

Plânlamanın anarşiye olan üstünlüğü, kapitalist ilkeler üzerine gerçek bir topluluk kurmanın olanaksızlığı daha şimdiden bunların değerden düşmesine yol açmaktadır. Daha derinliğine ve daha genel olarak, sistemin temeli olan üretim araçlarının özel mülkiyeti Batı vatandaşlarının gözünde artık gitgide meşruluğunu yitirmektedir. Onu pratikte haklı gösteren nedenler de bir bir kaybolmaktadır. Günümüzde teknik ilerleme yalnız Devletin ya da kapitalist olmayan kurumların iyi bir sonuca ulaştırabilecekleri, çok büyük olanaklarla yönetilen ve çıkarcı olmayan esaslı araştırmalardan doğmaktadır. İşlerinden emin olmayan ücretliler için tehlike, işletme sahipleri için olana göre da-

ha büyüktür. Ekonomik faaliyetin itici gücü olarak kişisel çıkarın peşinden koşmak, büyük firmaların patronları için artık fazla bir şey ifade etmemektedir. Ücretli yöneticiler için bu çıkar, kâra ortaklık yoluyla geliştirilebilir. Müdürlük sistemi Devlet mağazalarının şubelerinde olduğu kadar kapitalist firma zincirlerinin şubelerinde de işlemektedir. Dev işletmelerin örgütlenişi Sovyetler Birliği'nde de, Birleşik Amerika'da da birbirine benzemektedir. Merkezsizleştirilmiş bir ekonomide, kamu firmaları arasında rekabet mümkündür; modern kapitalizmin özel güçlü azınlığı arasındaki rekabete göre daha mümkündür belki.

Değerler alanında üretim araçlarının özel mülkiyeti daha çok itiraz götürür. Evrim Amerika'da daha az ilerlemiştir: Fakat orada daha şimdiden —artık girişim sahipleri ve «**big business**» değil de— değerler merdiveninin doruğuna teknisyenlerle bilginler çıkarılmıştır. Avrupa'da işletmelerin mülkiyeti gerçek çehresiyle gittikçe daha çok ortaya çıkmaktadır ki bu, insanlar üzerinde babadan kalma nitelikte bir iktidardır. Ücretlilerin karşısında kapitalist, bir şeftir, bir yöneticidir. İşçilerle memurlar Devletin otoritesinden çok onun otoritesi altındadırlar. Uyku çıkarıldıktan sonra geri kalan bilinçli yaşamlarının yarıdan çoğu dolaysız olarak ona bağlıdır; öbür yarısı da dolaylı olarak onun hükmü altındadır ve ücretlerin düzeyine, izinlerle çalışma saatlerinin düzenlenmesine vb... bağlıdır. Kapitalist olsun olmasın her işletmenin, her kurumun bir şefe gereksinimi vardır kuşkusuz, fakat kapitalist işletmenin temel niteliği orada otoritenin, bundan yüzyıllar önce Devlet içinde iktidarı kuran aynı «tanrısal hak» üzerine dayanmakta olduğudur.

Bu açıdan bakılınca, üretim araçlarının özel mülkiyeti Batı değer sistemine temelinden aykırıdır. Orduda, yönetimde, politikada, bilimde vb... babanın yerine oğlunun geçmesi artık kabul edilmemektedir. Ekonomide oğulun hâlâ babanın yerine geçmesi gittikçe daha az doğal görünmektedir. Halkın çoğunluğunun ücretli olduğu; yaşlılığın emeklilikle sigortalandığı; eğitimin mirastan daha verimli olduğu endüstriyel toplumlarda üretim araçlarının özel mülkiyeti köhne bir şey gibi görünmektedir. Büyük firmalardan çok, bu mülkiyet küçük aile girişimleri için daha kolay kabul edilmektedir. Çünkü bu takdirde ev eşyası mülkiyeti ile daha eş hale gelmektedir. Fakat modern tekniklere daha az uymuş olan bu küçük girişimler gitgide yokolmaktadır. Hattâ tarımda, hattâ köylüler arasında özel mülkiyet de-

gerini yitirmektedir. Bütün öbür miras biçimleri gibi, ekonomik iktidarın miras yoluyla geçmesi de gittikçe daha az haklı görülmektedir.

Son olarak kapitalizmin Batı'da artık ancak olumsuz bir meşruluğu vardır. Onun temel ilkelerine gittikçe daha az inanç beslenmektedir. Fakat bu ilkelerin doğurduğu toplum, bugüne değin işlemiş olan tek sosyalizm biçimine, yani komünist diktatörlüğüne yeğlemektedir. Stalin sosyalizmi totalitarizme benzeterek kapitalizmi güçlendirmiştir: Nitekim Jakobenler de Cumhuriyeti Terör'le bir tutarak monarşiyi güçlendirmişlerdi. Yeni rejimlerin geçirdikleri çocuk hastalıkları, onlara götüren evrimleri frenlerler ama büsbütün durduramazlar. Sovyetler Birliği ile Avrupa halk demokrasilerinin gerçek bir demokratik sosyalizme ulaştıkları gün, totaliter komünizm korkusunun Batı'da kapitalizmin başlıca temeli olarak kalmış bulunduğu anlaşılacaktır. Zaten kapitalizmin bir iç evrimle o günden önce yokolması, demokratik sosyalizmin ise Doğu'da meydana çıkmadan önce Batı' da yerleşmesi de mümkündür. Fakat bu bakımdan hiçbir geçer tahminde bulunulamaz.

Tek bir şey kesin görünmektedir: O da Doğu ile Batı'daki evrimin aynı anda demokratik sosyalizme doğru ilerlemekte olduğudur (Üçüncü dünya ülkeleri de aynı yönde yürümektedirler ama, çok geriden). Bununla birlikte. bu yön birliği sınırlı kalmaktadır. Kültür ve gelenek ayrılıkları günün birinde tümüyle yokolamayacak kadar derindir: Yeni yapılar, eski yapıların doğurduğu değer sistemleri ve zihniyetleri hiçbir zaman kökünden yokedemezler. Nasıl ki insanlar geçmişlerinden kurtulamazlarsa, toplumlar da tarihlerinden tümüyle kurtulamazlar. Batılılar önce politik demokrasiyi kurup sosyalizmi ondan sonra ve onun içinde inşa ederlerken, Marksçıların ilkin sosyalizasyonla ise başlayıp böylece yaratılan çerçeve içinde daha sonra özgürleştirmeyi geliştirmeleri keyfiyeti dahi —tekniğin genel ilerleyişi herşeyi birörnekliğe doğru götürmekle birlikte— Doğu ile Batı'nın, sonunda, aynı rejim tipine ulaşmaları olayını zihinlerden uzaklaştırmaya yeter.

SON

İÇİNDEKİLER

Çevirenin özsözü 5
Önsöz 7
Giriş: Tanrı Janus'un iki yüzü 9

BİRİNCİ BÖLÜM: SAVAŞ ETKENLERİ 15

I — Biyolojik etkenler 17
II — Psikolojik etkenler 30
III — Demografik etkenler 39
IV — Coğrafi etkenler 47
V — Toplumsal ve ekonomik etkenler 56
VI — Kültürel etkenler 71

İKİNCİ BÖLÜM: SAVAŞIN BİÇİMLERİ 86

I — Savaşın kadroları 87
II — Savaş örgütleri 101
III — Savaşın silâhları 115
IV — Politika stratejileri 133
V — Savaşın sınırları 141

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM: ÇATIŞMADAN BİRLEŞMEYE 151

I — Birleştirme kuramı 152
II — Birleştirme tekniği 162
III — Birleştirme mi, sözde birleştirme mi? 173
IV — Birleştirme ve gelişme düzeyi 179
V — Gerçekleşmeyecek altın çağ 190

SONUÇ: SOSYALİZME DOĞRU 201

varlık / bilgi dizisi

Sosyal ve politik incelemeleriyle kısa zamanda
Fransa'da büyük bir ün kazanan
Maurice Duverger'in
son yapıtı olan bu kitap
politika konusunu pek iyi bildiklerini sanan
pek çoklarımıza bu alandaki bilgilerinin
ne kadar kıt olduğunu gösterecek
çok değerli bir eserdir.
Her aydın kişi, bizdeki sokak politikacılığının
kördöğüşünden kurtulup Batı anlamında
politika bilgisine girebilmek için
mutlaka bu kitabı okumalıdır.

400 lira